HAVLÍČKOBRODSKO

Vlastivědný sborník **21**

2007

OBSAH

ČLÁNKY A STUDIE

JOSEF MÁNES V POHLEDU. MALÍŘSKÁ ČINNOST MÁNESŮ PRO RODINU SILVA-TAROUCA-UNWERTH
Hana Venzhöferová ……..... 7

BITVA U ŠTOKŮ V ROCE 1805
Zdeněk Jaroš …..... 58

ŽIDÉ V DÍLE JANA FRANTIŠKA BECKOVSKÉHO
Alena Kašparová 78

INTERIÉR DĚKANSKÉHO KOSTELA SV. VÁCLAVA VE SVĚTLÉ NAD SÁZAVOU A JEHO PROMĚNY BĚHEM UPLYNULÝCH SEDMI STOLETÍ
Alena Křivská ……..... 109

***„NÁŠ STAROVĚK“* V DÍLE LADISLAVA HORÁKA**
Jaroslav David 139

SBÍRKOVÉ PŘEDMĚTY SHROMÁŽDĚNÉ PRO NÁRODOPISNOU VÝSTAVU ČESKOSLOVANSKOU V DEPOZITÁŘÍCH MUZEA VYSOČINY V HAVLÍČKOVĚ BRODĚ
Eduard Veselý 149

ZPRÁVY

ZANIKLÁ VESNICE JENČE U PŘIBYSLAVI A ZÁHADA DVOU JANKOVŮ
Pavel Rous 161

NEJSTARŠÍ STAVEBNÍ FÁZE DĚKANSKÉHO KOSTELA B. M. V. ASS. V NĚMECKÉM BRODĚ
Antonín Filip (editor: Pavel Rous) …… 172

MANŽELKA KARLA HAVLÍČKA JULIE, ROZENÁ SÝKOROVÁ
Zina Zborovská ……..……. 180

ŽIDOVSKÉ ŠKOLSTVÍ V GOLČOVĚ JENÍKOVĚ
Kateřina Vobořilová …..…….. 189

DVA „NÁLEZY“ K IKONOGRAFII MĚSTA HAVLÍČKŮV BROD V 18. STOLETÍ
Ladislav Macek …….……. 197

PRVNÍ ROK SOKOLA GOLČŮV JENÍKOV 1899 - 1900
Jaroslav Holý …….…… 204

VZKAZ BUDOUCÍM GENERACÍM SEPSANÝ SEDLÁKEM ANTONÍNEM CHROUSTOVSKÝM Z LIPOVÉHO DVORCE
Stanislav Hausvater ……..……..…… 209

K POČÁTKŮM ŘÁDU NĚMECKÝCH RYTÍŘŮ V NĚMECKÉM BRODĚ
Stanislav Bárta …….……. 213

DVA NĚMECKÉ NÁPISY V KOSTELE SV. KATEŘINY VE STŘÍBRNÝCH HORÁCH
Andrea Zápotočná …...……. 218

ZÁPAS O PROSAZENÍ ČEŠTINY U ŽIDOVSKÉHO ETNIKA V NĚMECKÉM BRODĚ V DOBOVÉM TISKU
Štěpán Podešt ……..…….……. 221

BIBLIOGRAFIE NEMOVITÝCH KULTURNÍCH PAMÁTEK OKRESU HAVLÍČKŮV BROD
Eva Benáková, Štěpán Podešt …….……. 224

VÝROČNÍ ZPRÁVA MUZEA VYSOČINY HAVLÍČKŮV BROD ZA ROK 2006
Jiří Jedlička 226

ZPRÁVA O ČINNOSTI MORAVSKÉHO ZEMSKÉHO ARCHIVU BRNO - STÁTNÍHO OKRESNÍHO ARCHIVU HAVLÍČKŮV BROD ZA ROK 2006
Ladislav Macek 246
.

REDAKCE BLAHOPŘEJE

Ač se to zdá téměř neuvěřitelné, dne 22. srpna letošního roku oslavil své šedesáté narozeniny náš vážený kolega Mgr. Pavel Rous, archeolog Muzea Vysočiny Havlíčkův Brod.

Byť původem z Čáslavi, více než tři destiletí zanechává nesmazatelnou stopu v historiografii a archeologii Havlíčkobrodska a věříme, že tomu tak bude i nadále.

Realizátor velkého množství záchranných výzkumů, autor řady odborných i popularizačních statí není sice příznivcem velkých slov, nicméně věříme, že nám "dovolí", abychom mu do dalších let popřáli pevné zdraví, radost z další práce a osobní spokojenost.

ČLÁNKY A STUDIE

JOSEF MÁNES V POHLEDU. MALÍŘSKÁ ČINNOST MÁNESŮ PRO RODINU SILVA-TAROUCA-UNWERTH[1]

Hana Venzhöferová

Malíř Josef Mánes se narodil 12. května roku 1820 v Praze. Vyrůstal ve velice podnětném prostředí - jeho nejbližší příbuzní se aktivně věnovali výtvarnému umění. Působil na něho příklad jeho otce Antonína Mánesa i strýce Václava Mánesa. Taktéž oba jeho sourozenci - starší Amálie (*1817) i mladší Quido (*1828) - byli výtvarně činní.

Josefa Mánesa můžeme označit za osobu společensky velice aktivní. Ač to byl v jistém smyslu podivín, byl ve společnosti oblíben.

Stýkal se nejen s druhy v oblasti výtvarné, ale i s osobami aristokratického původu. Pracoval neúnavně, s velkým nasazením, na různorodých zakázkách - mnohdy pro zcela rozdílné zákazníky (od šlechtických rodin po různé spolky). Minimálně od šedesátých let se u něho začaly projevovat příznaky neznámé duševní nemoci. Zemřel 9. prosince roku 1871 ve své rodné Praze.

Už Josefův otec Antonín Mánes měl ve zvyku zejména v letních měsících navštěvovat své šlechtické mecenáše a spřátelené rodiny sídlící mimo Prahu a využívat tyto výlety k práci v plenéru. Horní Posázaví navštívil podle dochovaných kreseb už na začátku 30. let 19. století. Zachované práce - kresebná veduta hradu *Lipnice*, *Brána v Lipnici* a *Nádvoří zámku Lipnice* - jsou datovány rokem 1832. V pozdějších letech, především kolem roku 1840, Antonína doprovázely jeho děti, hlavně starší Josef a Amálie.[2] Sourozenci Mánesovi pokračovali v těchto cestách i po otcově smrti. Jejich tvorba v plenéru je dokumentována množstvím kreseb a studií s přípisky,

---

[1] Tento příspěvek vznikl na základě diplomové práce s názvem: „Josef Mánes a jeho malířská činnost pro rodinu Silva-Tarouca-Unwerth“, sepsané v roce 2006 při Semináři dějin umění Filozofické fakulty MU v Brně pod vedením Prof. PhDr. Lubomíra Slavíčka, CSc.

[2] Z roku 1840 jsou známy čtyři kresby Josefa Mánesa s pohledy na zámek v Ledči nad Sázavou (dva pohledy celkové a dvě kresby nádvoří). První krajinářské pokusy mladého Josefa Mánesa ze společných cest s jeho otcem a sourozenci řadí Reitharová (Josef Mánes; Odkaz malířů Mánesovy rodiny, 2005, s. 17-18.) už k roku 1835.

které pomáhají určit cíle jejich cest. Pobyt Amálie Mánesové a jejích bratrů je doložen například u Thunů v Děčíně a Benešově nad Ploučnicí, u Aehrenthalů na Hrubé Skále a u Kotzů z Dobrše v Újezdu sv. Kříže. Jedním z míst, kam Mánesové několikrát zavítali, je i zámek Pohled u dnešního Havlíčkova Brodu.

Majitelé pohledského zámku v průběhu 19. století

Počátky Pohledu (Frauenthalu) jsou spjaty se založením zdejšího kláštera a klášterního kostela ve 13. století. Roku 1782 byl klášter na příkaz císaře Josefa II. zrušen. V letech 1782-1792 tu pobývaly mnišky ze zrušeného pražského karmelitánského kláštera. Po odchodu i těchto řeholnic sloužily budovy bývalého kláštera jako továrna na sukno.

Největší podíl na přeměně bývalé klášterní budovy v zámek má hrabě Josef Unwerth[3], který statek v roce 1807 odkoupil a dal klášter přestavět. Původní dispozice kláštera je však nejen v půdorysu zámku dodnes patrná. Poté, co několik let po koupi Pohledu zemřela Josefova manželka, hraběnka Anna z Unwerthu[4], se hrabě znovu oženil, ale i jeho druhá manželka zůstala bezdětná. 12. ledna 1822 hrabě Josef Unwerth umírá. V závěti odkázal doménu Frauenthal svému synovci Eugenovi Silva-Taroucovi[5] pod podmínkou, že pozůstalé vdově hraběnce Karolině z Unwerthu zůstane doména Frauenthal až do její smrti. Ta však v roce 1824 odstoupila od této podmínky a za náhradu se pohledské domény vzdala.

V roce 1822 se pohledské panství stalo majetkem Eugena Silva-Taroucy, přičemž spolumajitelem byl Eugenův mladší bratr Servác

---

[3] Kromě Pohledu byl držitelem i fideikomisního panství Mníšek v bývalém okrese Beroun.

[4] Pochována byla v rodinné hrobce v Mníšku. V Pohledu jí však její manžel nechal zřídit honosný pomník. Ten byl nejdříve umístěn v kostele, nyní je v exteriéru - poblíž vchodu do kostela, kam byl přemístěn v roce 1872. Pomník vznikl podle kresby Josefa Berglera, rukou sochaře Václava Prachnera.

[5] Matkou Eugena byla hraběnka Christiene, rozená Unwerth (1788-1841) - sestra hraběte Josefa Unwertha.

Karel Silva-Tarouca.[6] V majetku této rodiny bylo až do roku 1864 – a právě toto období je klíčové pro téma tohoto článku.

V době Josefovy smrti byl hrabě Eugen Silva-Tarouca (*1813) ještě nezletilý, a tak zděděný majetek spravoval až do roku 1837 jeho otec. Do Pohledu se Eugen nastěhoval společně se svými rodiči. Měl vůči hraběti Josefovi z Unwerthu ještě jeden závazek - a sice připojit vedle svého hraběcího titulu ještě „von Unwerth“, což bez zdráhání učinil. Stal se tak zakladatelem nové větve rodu.

Eugen Silva-Tarouca-Unwerth byl bratrancem Augusta Silva-Taroucy, zámeckého pána v Čechách pod Kosířem. V roce 1843 se oženil s Julií Kaufmannovou (*1819) a už 10. června roku 1844 se jim narodil syn Eugen, o jehož existenci se dosavadní literatura nezmiňuje. Po šestnácti letech manželství, 14. června roku 1859, však Julie zemřela.

V roce 1864 se Eugen oženil podruhé. Vzal si ovdovělou Pavlínu Henriettu Skrbenskou z Hříště[7] (*1824) a tento nový svazek byl pravděpodobně příčinou následného prodeje pohledského zámku. Od hraběte Silva-Taroucy-Unwertha zakoupila velkostatek Pohled ještě v tomtéž roce hraběnka Klotylda Clam-Gallasová pocházející z rodu Dietrichsteinů.[8] Kupní smlouva byla podepsána 24. prosince roku 1864 v Praze.

---

[6] Rodové jméno píši v podobě Silva-Tarouca a Silva-Tarouca-Unwerth, ač se v literatuře objevují i jiné varianty. Ve slově Tarouca, přídavku odlišujícího jednu linii rodu, není třeba psát dvě c vedle sebe. Je to původně označení rodového panství. Ypsilon ve slově Silva je nešvarem, který se objevoval už ve starých archivních materiálech.

[7] Tato žena, vdova po Bedřichu Gallenbergovi, často nazývaná pouze Jetty, byla v příbuzenském vztahu k Silva-Taroucům ze zámku v Čechách pod Kosířem. Odtud znala jak svého druhého manžela, tak i Josefa Mánesa - poprvé se setkali v roce 1850. Přátelství této neobyčejné ženy s Mánesem je doloženo množstvím písemných zmínek i kresbami ve skicářích paní Jetty. V září roku 1852 byl Josef Mánes dokonce na návštěvě u manželů Gallenbergových v Opavě. Od té doby se s nimi stýkal velmi často. Díky přímluvě hraběnky Gallenbergové byla Mánesovi zadána zakázka na zhotovení podobizny císaře Františka Josefa I. pro sněmovnu slezských stavů.

[8] Když Eugen prodával své panství, přihlásilo se několik kupců, mezi nimi také ctihodná abatyše cisterciáckého kláštera Marienthal, která chtěla

Smlouva nás informuje o tom, že Eugen Silva-Tarouca-Unwerth prodal Frauenthal „jak to leží a stojí“. Zámecká budova byla předána se vším inventářem, který se tam nacházel. Do vlastnictví nové majitelky se tak dostaly i některé obrazy a další výtvarná díla náležející kulturně poučené rodině Silva-Tarouca-Unwerth.[9] Mohlo se jednat i o dnes neznámé práce Josefa Mánesa. Jeho dvě vynikající olejomalby [9] a [10] vytvořené pro pohledské zámecké pány, dnes ve sbírkách Národní galerie v Praze, však zůstaly majetkem Eugenova syna - Eugena mladšího. Je možné, že právě k těmto dvěma obrazům měla rodina jistý vztah, a proto se stěhovaly ze zámku, narozdíl od jiných, společně s ní.

Hraběnka Klotylda Clam-Gallasová dostala majetek do užívání 1. ledna 1865. Až k roku 1874 se ale datuje její první návštěva v Pohledu. Zámek jí sloužil jen jako příležitostná rezidence. Když v roce 1899 hraběnka zemřela, zdědily Pohled její dcery kněžna Eduardina Khevenhüllerová-Metsch[10] a hraběnka Klotylda Festeticsová, které zámek spravovaly společně. Klotylda Festeticsová obývala zámek až do počátku druhé světové války.

Roku 1945 byl velkostatek Pohled zkonfiskován (přešel pod Národní pozemkový fond v Praze). V roce 1949 se pak zámecké budovy a další nemovitosti staly majetkem obce Pohled.[11] Historicky

---

Frauenthal koupit proto, aby sem mohla znovu přivést původní řád. Nestalo se tak. Tato abatyše nakonec pro svůj záměr získala klášter Porta Coeli v Předklášteří u Tišnova.

[9] Pracoval pro ni i J.V. Hellich (1807-1880), s nímž, jako předsedou Jednoty výtvarných umělců, byl Josef Mánes roku 1849 v písemném styku. Na pohledské faře se od tohoto autora nacházel obraz, jehož námětem byl svatý Jan Nepomucký s králem Václavem, datovaný rokem 1859.

[10] Kněžna Khevenhüllerová (†1920), zřídila v pohledském zámku za první světové války vojenský lazaret a přímo se účastnila léčení zraněných vojáků.

[11] *„V roce 1949, začal Nár. Poz. Fond rozprodávati zámecký majetek (: zařízení), hlavně Ú.V.K.S.Č. v Praze, sekretariátu K.S.Č. v H. Brodě a něco také soukromníkům. Při tom bylo také něco rozkradeno. Pověst o rozkrádání šířila se po H. Brodě a okolí a dostala se i do Jihlavi. Předseda K.N.V. Sedlák přijel do Pohledu a nařídil zabavení zámeckého majetku pro Kraj. Z Prahy neměl pak nikdo do zámku vstoupiti.*

cenné předměty, obrazy, gobelíny a nábytek byly po sepsání odvezeny a údajně přiděleny na jiné zámky pro muzejní účely.

Korespondence dokládající pobyty Josefa Mánesa v Pohledu

Korespondence Josefa Mánesa je samostatnou kapitolou jeho „tvorby“. Ač dnes spíše útržkovitá (rodinná korespondence byla zřejmě z pozůstalosti odstraněna - sestra Amálie tím údajně dbala o dobrou pověst rodiny), přesto dokládá potřebu kontaktu s širokým okruhem lidí, kteří by chápali a ocenili jeho tvůrčí úsilí. Podle Jiřího Kotalíka[12] byla záliba v deníkových záznamech a rozsáhlé osobní korespondenci jedním z mnoha prvků všeobjímajícího romantismu. Autoři nejnovější edice Mánesových dopisů (z roku 1998) hovoří o zřejmé Mánesově zálibě v dopisování, kterou dokládají doprovodnými kresbami v dopisech, celkovou grafickou úpravou, atd. Dopisy dovolují čtenářům nahlédnout do malířovy psychiky a názorně vypovídají o jeho vztahu k adresátům.

Mánes si pravděpodobně dopisoval i s pohledskými Silva-Taroucy-Unwerthy. Bohužel, po jejich archivu, který mohl s největší pravděpodobností obsahovat množství Mánesových dopisů, nejsou zatím žádné stopy. Soupis dopisů Josefa Mánesa bratří Angerů se v tomto bodě opírá pouze o oficiální vyjádření havlíčkobrodského muzea z roku 1983.[13] Ani mně se jej nepodařilo vypátrat, což však nevylučuje jeho existenci. I přes tuto skutečnost je Mánesova výtvarná činnost pro pohledské zámecké pány písemně doložena - a to zmínkami v korespondenci s dalšími členy rodiny Silva-Tarouců.

Na zásah strany přijela začátkem září do Pohledu kulturní komise vedená Dr. Zdenkem Wirthem, která po roztřídění sepsala a odvezla do Prahy historicky cenné předměty, hlavně nábytek a obrazy. Celkem 6 stěhovacích aut.

Národní podnik Antiqua odvezl 2 auta nábytku, porcelánu a jiných předmětů pro své aukční síně. Zbytek koupil ředitel Čížek pro M.N.V. Pohled za cenu Kčs. 33.000. Po dohodě s M.N.V. a K.S.Č. provedl Čížek dražbu koupeného zařízení [...] *Celkem bylo v dražbě prodáno asi na 4 auta nábytku. Do Prahy a H. Brodu bylo již před tím odvezeno 11 stěhovacích aut.“* (Pamětní kniha obce Pohledu, s. 127-128.)

[12] Kotalík, Josef Mánes 1820 - 1871, 1971, s. XVII.

[13] Anger - Anger, Josef Mánes; Dopisy, 1998, s. 23.

Kontakty Josefa Mánesa s Eugenem Silva-Taroucem-Unwerthem starším jsou doloženy už v roce 1852. Kromě přímých zmínek v korespondenci, které se vztahují k jednotlivým dílům vytvářeným pro Silva-Taroucy-Unwerthy, je doloženo, že se Josef Mánes s hrabětem Eugenem stýkal i jinak než jen ve vztahu zadavatel výtvarného díla - malíř.

Například v roce 1853 Mánes napsal: *„Od pana bratrance-hraběte Eugena jsem zvěděl, že se již nejmilostivější paní hraběnka vrátila z Vídně.“*[14] Opět do padesátých let, tentokrát však do jejich druhé poloviny (z níž už nejsou doložena žádná díla vznikající pro hraběte Eugena), patří další zmínka: *„Před několika dny byl hrabě Eugen tak laskav, že mě navštívil; přijel na několik dnů do Prahy ve věcech, týkajících se nájmu, a prožije zimu v Pohledu. K mé radosti vypadal docela znamenitě.“*[15] Dokládá to minimálně jednu delší přátelskou návštěvu hraběte Eugena u jeho oblíbeného malíře. V roce 1861, v době, kdy se Mánes v Čechách pod Kosířem vyskytoval už jen zřídka, se oba muži znovu střetli, tentokrát již pouze náhodou. *„Také pan hrabě Eugen nám o Vás vyprávěl svým roztomilým způsobem, když jsem ho náhodou potkal, jak vycházel z domu.“*[16] Kromě těchto několika schůzek dokumentovaných v korespondenci se Silva-Taroucy z Čech pod Kosířem předpokládám další návštěvy, buď hraběte Eugena (příp. hraběte Serváce) v rodině Mánesů v Praze nebo naopak kteréhokoli člena této malířské rodiny v Pohledu.

Díla mající souvislost s pohledským zámkem a jeho majiteli

Přímo v obci Pohled vzniklo v padesátých letech 19. století několik kresebných studií, jejichž námětem byla buď zdejší krajina nebo místní obyvatelé. Pro zámecké pány pak Josef Mánes vytvořil sérii

---

[14] Kühndel, Dopisy Josefa Mánesa, 1968, s. 74.

Z dopisu psaného J. Mánesem Augustovi Silva-Taroucovi. Psáno v Praze, v dubnu roku 1853.

[15] Kühndel, Dopisy Josefa Mánesa, 1968, s. 147.

Z dopisu psaného J. Mánesem Gisele Silva-Taroucové. Psáno v Praze, v září roku 1857.

[16] Kühndel, Dopisy Josefa Mánesa, 1968, s. 172.

Z dopisu psaného J. Mánesem Augustovi Silva-Taroucovi. Psáno v Praze, v říjnu roku 1861.

portrétů a dvě nesmírně zajímavé olejomalby. V Mánesově korespondenci existují i zmínky o dílech dnes nezachovaných/ nenalezených.

Veduty Pohledu

„Právě byl u mne Mánes. [...] *Koncem tohoto týdne zaveze svou sestru do Pohledu, kde ona chce pořídit několik studií a pak se vypravit do Vídně. Odtud z Pohledu půjde pěšky na Moravu, do Slezska a Polska - jde mu o krojové studie. V říjnu přijde k nám do Čech.“*[17]

Takto je v korespondenci zaznamenána Mánesova památná cesta za krojovými studiemi, kterou zahájil začátkem podzimu roku 1854 právě v Pohledu.[18] Reitharová[19] napsala, že se této cesty účastnili i Quido a Amálie, které starší literatura nezmiňuje. Svou hypotézu dokládá jednak Quidovými studiemi Jihlavanek a taktéž prací Amálie na námětech z Pohledu totožných s Josefovými kresbami. Oba sourozenci se však nakonec podle této autorky od bratra předčasně odpojili. Svůj výlet Josef Mánes zakončil sám 8. listopadu roku 1854 na zámku v Čechách pod Kosířem, kde zámeckým pánům věnoval část svých studijních kreseb, které se velmi líbily.

V Pohledu vznikly z ruky Josefa Mánesa v tomto roce nejméně tři kresebné veduty této obce, jejichž dominantou je vždy gotický kostel situovaný v těsné blízkosti zámku. Silueta věží kostela je nezaměnitelná. Především podle ní je možno se v kresbách dobře orientovat.[20]

---

[17] Kühndel, Dopisy Josefa Mánesa, 1968, s. 107.

Z dopisu psaného Giselou Silva-Taroucovou svému manželovi Augustovi. Psáno v Praze, 30. srpna roku 1854.

[18] Svou první studijní cestu na „slovanský východ“, pro kterou se rozhodl za pobytu v Mnichově, uskutečnil už v roce 1846.

[19] Reitharová, Josef Mánes; Odkaz malířů Mánesovy rodiny, 2005, s. 105.

[20] *„Najednou se údolí rozšiřuje. Po mírných návrších, tmavým lesem ovroubených, vlní se obilí jako nějaké jezero; mezi ovocnými zahradami vykukují bílé budovy jednotlivých osad nebo dvorců. V údolí pak lahodí oku tučné lučiny, kterými se kroutí úzká Sázava. Tu a tam rozkládá se na břehu háječek olšový. Na to vše pohlíží kostel bývalého kláštera ženského, Pohledu.“* (Herold, Světozor, 1872, s. 112 /3. sloupec/)

Zámek s kostelem je na první kresbě [1] viděn z velké dálky, a to od východu - z cesty směřující k Přibyslavi. Další dvě kresby [2] a [3] zobrazují zámek z typické, severovýchodní strany. Z tohoto úhlu je dobře patrné jak celé východní křídlo zámku, tak hlavní loď i závěr kostela a v blízkosti stojící budova fary. Na všech třech kresbách je pohledský zámek zasazen do středu kompozice a je doplněn množstvím naznačené zeleně v popředí, která jej však nepřevyšuje. Když malíř Herold hledal po pouhých dvaceti letech od pobytu Josefa Mánesa příhodné místo pro svou kresbu Pohledu, byla situace již komplikovaná vzrostlou zelení.[21] Dnes již není možno spatřit siluetu pohledského zámku z tohoto místa vůbec - jak kvůli velkému množství vysokých stromů, tak pro novou zástavbu.

Bohužel, dvě ze zmiňovaných kreseb jsou dnes nezvěstné. Jejich černobílé reprodukce publikovala Gabriela Kesnerová v obsáhlém katalogu k výstavě s názvem *Krajina v díle Josefa Mánesa*.[22] Obě dvě kresby, [1] a [2], zobrazující pohledský zámek z poměrně značné vzdálenosti a provedené spíše na způsob rychlé skicy, jsou vročeny do roku 1854 - podle přípisku na jedné z nich (vpravo dole „15. Nov: 854“), a popsány: „Frauenthal in Böhmen“. Jejich rozměry nejsou známé. Jedná se o rychlé tužkové kresby průměrné kvality, které byly součástí jednoho z Mánesových mnoha skicáků.

Poslední [3], poměrně velká kresba (324 x 404 mm), dnes v majetku pražské Národní galerie, je Kesnerovou přiřazena k roku 1856. Důvodem pro toto tvrzení byla autorce blízkost jejího pojetí i rukopisu ke kresleným pohledům na Čechy pod Kosířem vzniklým

---

Takto popisuje svůj příchod do Pohledu od východu poutník - malíř Eduard Herold (1820-1895), jenž se rozhodl projít podél celého toku Sázavy až k jejímu ústí do Vltavy a pak o této výpravě informovat čtenáře Světozoru. Malíř a spisovatel Eduard Herold byl žákem Antonína Mánesa a vrstevníkem jeho syna Josefa. Byl také prvním, kdo shrnul některá fakta o Josefově životě.

[21] *„Na druhé straně jsme lezli s vrchu do vrchu, hledajíce místo, odkudž bych Pohled mohl nakresliti. Jelikož ale i klášter i kostel obklopeny jsou stromy, tak že jenom střechy vykukují, tož jsem toho prozatím nechal a odpočinuli jsme si z umdlení na pokraji lesa, pozírajíce dolů do krásného údolí.“* (Herold, Světozor, 1872, s. 125 /1. sloupec/)

[22] Kesnerová, Krajina v díle Josefa Mánesa, 1991, s. 142, reprodukce č. 256 a 258.

v roce 1856. Sama však přiznává, že právě tato kresba mohla vzniknout už v roce 1854, kdy Mánes v Pohledu prokazatelně pobýval. Reitharová[23] ji už bez jakýchkoli pochybností řadí k roku 1854. Jedná se o kresbu perem, která kombinuje tuš s inkoustem. V zájmu lepšího prostorového působení je navíc v některých částech lavírovaná tuší. Narozdíl od dvou předchozích je tato kresba provedena velice pečlivě, včetně drobných detailů. Popředí, pouze s větším keřem při levém okraji papíru, je poněkud prázdné. Vše podstatné, tedy zámek, kostel, budova fary a vesnická stavení, bylo umístěno do druhého plánu, který tvoří jen úzký vodorovný pruh umístěný přibližně v polovině kompozice. Pozadí se zvlněnou lesnatou krajinou je potlačeno, aby vynikly budovy před ním. Horizont pak Mánes umístil ve dvou třetinách výšky obrazu. Zmiňovaná kresba by mohla klidně sloužit jako přípravná studie k malované vedutě pohledského zámku.[24]

Eva Reitharová[25] v roce 2005 publikovala (včetně reprodukce) akvarel Amálie Mánesové s názvem *Obec Pohled u Havlíčkova Brodu od severu* [12]. Tato veduta, původně v majetku Libuše Bráfové, byla odborné veřejnosti známější než další Amáliina díla, neboť byla vystavena v Praze roku 1916. Je velice zajímavá svým námětem, neboť má naprosto shodnou kompozici jako Josefova největší pohledská veduta, je jen provedena jinou technikou a co hlavně, jiným autorem. Amálie i Josef si pro svou vedutu pohledského zámku vybrali naprosto shodné stanoviště, krajinný výsek i umístění do obdélného obrazového pole.[26] Právě na příkladu těchto dvou děl je možné si uvědomit rozdílnost přístupu ke krajině u obou sourozenců. *„Josef Mánes, plně zaujat klasickými tendencemi svého umění, setrvává v krajinářské*

---

[23] Reitharová, Josef Mánes; Odkaz malířů Mánesovy rodiny, 2005, s. 105.

[24] Kesnerová v katalogovém heslu k této kresbě (Krajina v díle Josefa Mánesa, 1991, s. 90.) poznamenala, že existuje ještě jedna tužková kresba Pohledu (viděného tentokrát z jižní strany), pocházející patrně z roku 1852. Dle mého názoru není z ruky Josefa Mánesa, ale pochází od jeho sestry Amálie.

[25] Reitharová, Josef Mánes; Odkaz malířů Mánesovy rodiny, 2005, s. 105 a 109.

[26] Podobně jako například u krajinných pohledů do okolí zámku Hrubá Skála. V šedesátých letech je ze stejných stanovišť a shodnou technikou vytvářeli Josef, Quido i Amálie.

studii u lavírované kresby, jejíž rukopis se rozvinul kolem roku 1850 do osobité kultivovanosti, Amálie zůstává věrna malířské skice; ráda ji dramatizuje těžkými mračny,z nichž se začal snášet déšť [...] *Josef vidí naopak krajinu nejraději v klidu a jasu, zaměřuje se na povahu terénu i vegetace a jeho záznam architektury je naprosto přesný, zatímco Amálii na podrobnostech staveb nikdy moc nezáleželo.*“[27] Své akvarelové studie pak Amálie převáděla do olejomaleb. V tomto případě však odpovídající Amáliinu olejomalbu neznáme.

Přípis na jedné z kreseb Pohledu z ruky Josefa Mánesa, přesněji datace: 15. listopadu 1854, nesouhlasí s itinerářem Mánesových cest a pobytů tak, jak jej uvádí veškerá novější literatura. Mánes svou cestu, kterou začínal v Pohledu, zakončil 8. listopadu 1854 u moravských Silva-Tarouců. Do Čech pod Kosířem přišel neočekávaně, pozdě odpoledne, ale byl zámeckou společností s radostí přijat. Svým hostitelům podrobně popisoval průběh své cesty a své neobyčejné zážitky z tohoto zajímavého podniku. Na zámku právě pobývala i paní Jetty, v jejímž skicáři / deníku se dochovalo množství záznamů, dokládajících témata rozhovoru této dámy s vynikajícím malířem a zároveň dobrým přítelem. Temperamentní a veselá Jetty byla dobrá kreslířka, kreslila už od mládí (při své návštěvě v Opavě roku 1852 shlédl Mánes zajisté i množství jejích kreseb). Na základě několika indicií a jedné kresby se Kühndel[28] domnívá, že právě ona uchvátila 16. listopadu zámeckou společnost svou hrou na klavír. Přípisek u horního okraje jedné z kreseb v jejím skicáku je vysvětlován jako prosba hraběnky Gisely směřovaná k Mánesovi: „Prosím, nakreslete Jetty!“ A tak ji Mánes zachytil. Jeho Jetty sedí u piana a je viděna poněkud strnule, z čistého profilu. Jedná se o kresbu tužkou na papíře (134 x 78 mm), dnes v majetku Prostějovského muzea (skicář č. 141/16). Na listu je i další přípisek: „Perpetuum mobile ist nichts dagegen. Spielsucht ist eine böse Passion !“[29] a datum „16. Nov.: 854“.

---

[27] Reitharová, Josef Mánes; Odkaz malířů Mánesovy rodiny, 2005, s. 105.

[28] Kühndel, Slezský sborník L, 1952, s. 564.

[29] Mánes si snad dobíral Jettin temperament a vytrvalost při hře, jež mu stěžovaly portrétování. Pod kresbou je německy připsán následující text: „Perpetuum mobile není nic proti tomu. Hráčská náruživost je zlou vášní!“

Datum byl podle sklonu písma a vzhledem k použití jiné tužky zřejmě napsán další osobou, možná i dodatečně.[30] Jen tak si dokáži vysvětlit zajímavou okolnost - tedy, že Mánes byl podle jiné přípisky (právě na jedné z pohledských vedut) 15. listopadu v Pohledu. Nevím, zda se mohl dostat během jednoho dne do Čech pod Kosířem. Záleželo by samozřejmě na způsobu dopravy. Na základě poznámek ve skicářích by se pak jeho putování v listopadu roku 1854 dalo shrnout takto: 8. a 10. 11. Čechy pod Kosířem; 15. 11. Pohled; 16. 11. Čechy pod Kosířem. Badatelé přitom píší, že Mánes pobýval na zámku v Čechách nepřetržitě od 8. listopadu do konce listopadu roku 1854.[31] O návrat do Prahy jej požádala nemocná sestra Amálie. Na její prosbu zareagoval velmi rychle a podle některých autorů už 17. listopadu odcestoval !?!

V regionální literatuře se v polovině 60. let 20. století objevila zmínka o dvou velkých olejových obrazech z majetku obce Pohled. O jejich původnosti či připsání členům rodiny Mánesů však byla v té době vyslovena pochybnost. Ona zmínka se vztahovala ke dvěma obrazům [11] a [13], které se až do začátku roku 2006 nacházely v depozitáři sbírek Muzea Vysočiny v Havlíčkově Brodě. Dnes jsou po restaurování vystaveny jako zápůjčka z majetku obce Pohled ve stálé expozici Národní galerie v Praze. Jedná se o díla Amálie Mánesové vzniklá za jejího pobytu na pohledském zámku pravděpodobně v roce 1854, jak se domnívám já i Eva Reitharová[32]. Námětem obou dvou olejomaleb jsou stavby zasazené v krajině, doplněné figurální či zvířecí stafáží: na první je zobrazen zámek v Pohledu viděný od jihozápadu a na druhé venkovské stavení.

Sbírka kresby a grafiky Národní galerie v Praze uchovává kresbu s názvem *Pohled* (K 14747) datovanou podle Kühndela k roku 1852. Je to kresba tužkou na světlehnědém papíře (280 x 405 mm). Její rub je pokryt rudkou a kresba je na líci v konturách obtažena[33], z čehož

---

[30] V tomto případě bohužel ještě není dokončeno studium Mánesova rukopisu, tedy porovnání písma v dopisech a na skicách. (Anger - Anger, Josef Mánes; Dopisy, 1998, s. 26.)

[31] Konečný, Haná Josefa Mánesa, 1980, s. 53.

[32] Reitharová, Josef Mánes; Odkaz malířů Mánesovy rodiny, 2005, s. 105.

[33] Tyto kontury jsou popsány jako hrubé dodatečné zásahy.

vyplývá, že by se mohlo jednat o přípravnou kresbu. Když Eva Reitharová ve své práci o Antonínu Mánesovi z roku 1967 navrhla změnit připsání některých děl v rámci malířské rodiny Mánesů, přiřadila na základě srovnávacího studia a formální analýzy k Josefu Mánesovi nově také zmíněnou kresbu *Pohled* z Národní galerie původně připsanou jeho otci Antonínovi. Jedná se s velkou mírou pravděpodobnosti o tutéž kresbu, kterou zmiňuje Gabriela Kesnerová.[34] Tato autorka bohužel neuvedla ani její inventární číslo ani místo uložení. V nejnovější publikaci o Mánesech však už sama Reitharová svůj názor přehodnotila. Naprosto stejnou kompozici jako kresba z Národní galerie má jeden z obrazů, uložený dříve v depozitáři havlíčkobrodského muzea [11]. Zmíněná kresba má odlišný rukopis, liší se od pohledských vedut Josefa Mánesa svou strnulostí a přísností. *„Amálie Mánesová, která kdysi tolik pochytila prostým kopírováním otcových akvarelů, své žačky do přírody nevedla.* [...] *Malba v přírodě zůstávala jen její, nanejvýš osobní a soukromou věcí.“*[35] Její kresba dosáhla kolem roku 1850 vyšší úrovně, její hlavní „zbraní“ se však ale stala především malba, tedy práce s barvami. Kresbu uloženou v Národní galerii je možno dát do přímé souvislosti s olejomalbou Amálie Mánesové z majetku obce Pohled. Zřejmě se ale nejedná o přípravnou kresbu k této olejomalbě, neboť výsledný obraz má poněkud větší rozměry (49,6 x 67,5 cm).

Druhá malba z majetku obce Pohled nese název *Chalupa truhláře Hanolda*[36], či *Chalupa v Pohledu* [13]. Ani ona není bez zajímavých souvislostí. Ve Sbírkách Pražského hradu se nachází olejomalba s názvem *Chalupy u lesa* [14] (49 x 72,5 cm) a ač je neznačena, je připsána Amálii Mánesové. Je to druhá varianta pohledského obrazu. Rozdílem mezi oběma je pouze zvířecí stafáž. Na pražském obraze chybí v popředí stádo dobytka. Jinak jsou oba obrazy zcela totožné.

---

[34] *„Existuje ještě tužková kresba Pohledu z jižní strany, která pochází patrně z prvního Mánesova pobytu v roce 1852. Tato kresba je v konturách obtažena zřejmě cizí rukou a její rub je pokryt rudkou.“* (Kesnerová, Krajina v díle Josefa Mánesa, 1991, s. 90.)

[35] Reitharová, Umění XXI, 1973, s. 549.

[36] Truhlář Hanold v Pohledu skutečně žil. Po několik generací tu jeho rodina vyráběla rakve.

Výkladů této situace by mohlo být vícero (autorská replika, falsum,...).[37] Pro lepší posouzení by bylo potřeba mít obrazy přímo vedle sebe, aby bylo možno srovnat jejich barevnost i nejmenší detaily. Naděžda Blažíčková-Horová v souvislosti s obrazem ze sbírek Pražského hradu napsala: *„krajinný záběr s vesnickými staveními Chalupy u lesa (konec 50. let)* [...] *nese všechny znaky mánesovského lyrického odstínu s perspektivou dálek i rozlehlé šíře. Malířka v něm věrně vystihla jednotlivé detaily chalup, stromů i kamenitého potůčku tekoucího středem obrazu. V barevnosti převažují odstíny hnědých, zelených a modrých tónů s působivě použitými kontrapunkty běloby v obloze a stříbřité vodě.*“[38] Totéž platí i o obraze z majetku obce Pohled [13]. Jeho barvy byly před restaurováním poněkud pobledlé, což zřejmě způsobilo špatné uložení obrazu - nejdříve na Obecním úřadě v Pohledu, pak v nevyhovujícím depozitáři havlíčkobrodského muzea. Po restaurování bylo navrhované připsání Amálii Mánesové potvrzeno. Přítomnost zvířecí stafáže dodává obrazu větší důležitost. Svědčí o malířčině zájmu o toto plátno, stejně tak jako jeho větší rozměr. Reitharová[39] dokonce píše, že *Chalupa truhláře Hanolda* je jedna z nejkrásnějších krajin, které Amálie Mánesová kdy namalovala.

Potěšilo mne, že výsledkem mého zájmu o tato plátna v rámci diplomové práce, kterou jsem dávala dohromady v letech 2005 a 2006, bylo jejich restaurování, vystavení - sice ve vzdálenějších, ale odpovídajících prostorách, a snad i lepší osud do budoucna.

Dvě krojové studie děvčat z okolí Pohledu

V padesátých letech Josef Mánes zamýšlel, že spolu se svým bratrem Quidem nakreslí a vydá galerii národních krojů - pohnutkou k tomu mu bylo silné vlastenecké cítění a snad i vidina zviditelnění se. Rozhodl se proto uskutečnit cestu po českém, moravském

---

[37] V případě rodiny Mánesů byla některá díla, jež měla úspěch, opakována - za účasti dvou nebo tří sourozenců. Často se přitom jednalo právě o krajiny. Fakt jakési „dílenské“ spolupráce byl pak často příčinou nesnází historiků umění s autorským určením jednotlivých děl. (Reitharová, Josef Mánes; Odkaz malířů Mánesovy rodiny, 2005, s. 9.)

[38] Blažíčková-Horová, Malířská rodina Mánesů, 2002, s. 113-115.

[39] Reitharová, Josef Mánes; Odkaz malířů Mánesovy rodiny, 2005, s. 105.

a slovenském venkově - jedině zde mohl nalézt ty pravé modely pro své kresby. Jeho záměr se však nakonec nepodařilo uskutečnit. Přesto je třeba ocenit jeho snahu a podívat se, jak vypadaly jeho přípravné - studijní kresby.

Mánesova památná cesta za krojovými studiemi začala začátkem října roku 1854 právě v Pohledu. Odtud se vydal přes Jihlavu na jižní Moravu (Břeclav, Uherské Hradiště, atd.), dále pak na Slovensko a zpět, tentokráte na Moravu severní (Těšínsko). Svůj výlet zakončil na Hané, na zámku v Čechách pod Kosířem.

V pohledském panství se prolínalo obyvatelstvo německé a české národnosti, což mělo vliv i na nošení rozmanitých krojů. Mánes měl v Pohledu před očima velké množství různých krojovaných dívek a chlapců, kteří se tu scházeli do farního kostela na sváteční mše. Toho také v souvislosti se zamýšleným „projektem“ využil. Dnes jsou známy pouze dvě kresby děvčat z blízkých vesnic, jejichž nedostižný detailní popis publikoval František Žákavec[40]. Z mnoha vesnických děvčat si Mánes vybral Kateřinu Neubauerovou z Bartoušova [4] a Marii Schafferhansovou ze Simtan [5]. Jména a původ těchto dívek známe díky Mánesově pečlivosti. Své kresby doplňoval četnými přípisky (v německém jazyce), které zaprvé konkretizují zobrazované osoby a zadruhé měly sloužit jako vodítko pro pozdější barevné provedení zvolenou grafickou technikou. Ač jsou kresby částečně kolorovány, některé - zvláště drobné - prvky byly raději popsány slovy. Oba listy jsou poměrně velké (347 x 296 a 298 x 300 mm), přesto by mohlo být případné kolorování všech detailů spíše zkreslující a nepřesné.

V případě obou dívek se jedná pouze o polopostavy, narozdíl od kreseb vznikajících později, v další fázi jeho cesty, na jižní Moravě (např. známá *Veruna Čudová*, *Marina Kurincová* či *Jan Suchánek*). Mánes nakreslil vždy jeden velký „celkový“ pohled na dívku (zpravidla tříčtvrteční). Několik dalších, menších pohledů na portrétované, tentokráte z jiných úhlů, pak dovolilo lépe popsat zvláštnosti daného kroje. Takto rozkresloval například úpravu šátku na hlavě, spínání košile a šněrovačky, rukávců a střevíců. Při srovnání

---

[40] Žákavec, Dílo Josefa Mánesa; Svazek II. Lid československý, Praha 1923, s. 112-116.

kreseb vzniklých na počátku malířovy cesty a kreseb z jejího průběhu se zdá, jako by Mánes trochu polevil v pečlivosti - právě při rozkreslování jednotlivých detailů, jichž je na pohledských kresbách opravdu hodně.

„Ani studie krojových dívek [...] *studovány podle skutečnosti, přece jí nepodléhají.“*[41] Takto zhodnotila Mánesův přístup k této tvorbě Anna Masaryková. Jistě, ač se snažil o co největší konkrétnost v detailech, celek je mírně idealizován - jak to odpovídá Mánesovu obvyklému přístupu k námětům opírajícím se o skutečnost. Při výběru zobrazovaných dívek byl malíř zajisté veden především snahou zachytit zajímavý kroj se všemi jeho podrobnostmi. Ale vybraným dívkám (z jižní Moravy a Slovenska jsou zachovány samozřejmě i zobrazení mládenců) nechybí ani svěžest, půvab a důstojnost.[42] Tím, že jsou bezprostřednější, se odlišují od osob na reprezentativních podobiznách zámožných zákazníků. Zajímavým detailem je například krásně zdobený šátek Marie Schafferhansové, který jí spadá do čela možná více než by měl. Mladá krásná dívka tak vykukuje z pod šátku jen jedním zvědavým okem, druhé je zastřené tmavým krajkovím. Její pohled je, narozdíl od Kateřiny Neubauerové, směřován přímo na malíře / diváka, což zvyšuje působivost celého „portrétu“.

Po dívkách z okolí Pohledu byly Mánesem zachyceny obyvatelky Jihlavy (Regina a Alžběta Langovi a další).[43] Zdá se, že v jejich případě měl malíř na svou práci už méně času - jsou letměji načrtnuty, což se projevilo především v méně propracovaných obličejích. To vynikne například při srovnání M. Schafferhansové s A. Langovou.

Veřejnost o Mánesově „výletu“ věděla (psalo se o něm v pražských novinách) a očekávala nějaký viditelný výsledek. Josef Mánes, který si

---

[41] Masaryková, Ročenka Kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1939-1947, s. a., s. 7.

[42] *„Lidé vskutku urození nosí národní kroj, kdežto těžkopádní měšťáci chodí po světě v blýskavých uniformách a měňavých toaletách.“* (Volavka, České malířství a sochařství 19. století, 1968, s. 74).

[43] Je známa i krojová studie *Jihlavanky* od Quida Mánesa. Jedná se o kolorovanou kresbu bez datace, jejíž reprodukce je u Žákavce (Dílo Josefa Mánesa; Svazek II. Lid československý, 1923, s. 178).

svých krojových studií velmi vážil[44], společně se svým bratrem Quidem[45] pořizoval i v následujících letech další krojové studie. Postupně však z myšlenky „Galerie krojů“, jež měla být celá provedena technikou barevné litografie, sešlo. Důvod tohoto neúspěchu není známý. Mánes však přeci svých studií využil a to například při publikování *„skupin národopisní význam majících“*[46], které vycházely v Bellmannových „Erinnerungen“.

Portréty zámeckých pánů

Josef Mánes byl do Pohledu pozván bratry Eugenem a Servácem Silva-Taroucy-Unwerthy, které znal s největší pravděpodobností ze zámku v Čechách pod Kosířem. Vše nasvědčuje tomu, že poprvé sem zavítal v únoru roku 1852. *„Předevčírem psal Mánes, že maluje Serviho v nadživotní velikosti.* [...] *Zdali pak maluje také roztomilou Julii se synem? Mánes píše, že touží, aby se dostal „ze svého pozemského žalostného údolí“ do Čech, kde chce tomu ujít.“*[47] Toto psala hraběnka Gisela své sestře právě na začátku února 1852. Došlo ale zřejmě k nedorozumění mezi pisateli. *„Jak poznávám z posledního dopisu paní hraběnky, omylem jsem označil pana hraběte Serviho za portrétovaného.“*[48] Kühndel sice zařadil naposled citovaný dopis do roku 1849, ale Angerové[49] míní, že je třeba jej zařadit („podle charakteru rukopisu“) až k roku 1852, což by více zapadalo do nám známých skutečností.

---

[44] Žákavec, Dílo Josefa Mánesa; Svazek II. Lid československý, 1923, s. 177.

[45] Quido podle Žákavce (Dílo Josefa Mánesa; Svazek II. Lid československý, 1923, s. 184-185) vytvářel studie kroje jihočeského, jihlavského a hanáckého.

[46] Žákavec, Dílo Josefa Mánesa; Svazek II. Lid československý, 1923, s. 186.

[47] Kühndel, Dopisy Josefa Mánesa, 1968, s. 52. Z dopisu psaného Giselou Silva-Taroucovou své sestře Anežce. Datováno: 6. února 1852.

[48] Kühndel, Dopisy Josefa Mánesa, 1968, s. 28. Z dopisu psaného J. Mánesem Augustovi Silva-Taroucovi. Psáno v Praze, roku 1849.

[49] Anger - Anger, Josef Mánes; Dopisy, 1998, s. 99-100. Údajně cizí rukou bylo na tento dopis připsáno „1848“.

Kühndel se domníval, že tehdy (podle jeho názoru už v roce 1849) portrétoval Mánes místo Serváce jeho staršího bratra Eugena. To by znamenalo existenci dnes neznámého Eugenova portrétu. Zcela vyloučit se to nedá. Pokud ale dáme do souvislosti oba zmiňované dopisy, vyplývá z nich, že šlo pravděpodobně o jeden portrét, a to hraběte Eugena Silva-Taroucy-Unwertha staršího [6].

Ve vlastnictví Muzea Vysočiny v Havlíčkově Brodě jsou dnes dva portréty pohledských hrabat. Dvě oválné olejomalby v krásně zdobených pozlacených rámech znázorňují Eugena Silva-Taroucu-Unwertha [6] a jeho ženu, hraběnku Julii [7]. Jedná se o reprezentativní protějškové podobizny, které zůstaly v pohledském zámku až do konce druhé světové války.

Vznik obou olejomaleb je ve shodě se zmínkami z korespondence kladen do roku 1852, s čímž zcela souhlasím. O skutečnosti, že se jednalo o protějškové obrazy, vypovídá kromě rozměrů pláten, shodných rámů i natočení obou zobrazených polopostav. Julie se opírá svou levou rukou o jakousi kamennou balustrádu, zatímco její manžel Eugen se pravou rukou přidržuje imaginární opory. Obrazy tak tvoří dvojici, ve které je na levé straně místo pro portrét Julie a na pravé pro podobiznu Eugena - manželé by pak byli natočeni směrem k sobě. Jediným rozdílem je snad skutečnost, že pozadí portrétované Julie vzdáleně připomíná zahradní exteriér, zatímco Eugen byl portrétován podle naznačených prvků v interiéru.

Hraběnka Julie [7] je oděna do slavnostního oděvu světle okrové barvy. Její šaty s hluboce vystřiženým živůtkem, vybíhajícím dole do dvou výrazných částí, mají pouze krátké rukávky s černou krajkovou ozdobou. Přední část živůtku je zdobena třemi velkými hedvábnými mašlemi opět okrové barvy. Krátký kožešinový (hermelínový) pláštík jí halí její levé rameno a část zad. Odhalený krk zdobí pětiřadý „perlový“ náhrdelník a levou ruku náramek ze stejné soupravy. Nemá žádný prsten, vidíme pouze jednu roztomilou perlovou náušnici. Lehce zkadeřený účes sepjatý na týlu do drdolu je propletený živými květinami - červené okvětní lístky doplňuje množství zelených lístečků. Podle tvaru sukně, provedení rukávů a vzhledu účesu je možné datovat tuto podobiznu do první poloviny padesátých let 19. století, což plně odpovídá dataci navržené historiky umění a zmínkám v citované korespondenci.

Julie, i přes bohatě zdobené šaty, jež malíř propracoval do nejmenších detailů (včetně všech krajek a odlesků na sametové látce), nepůsobí povýšeně. Její jinak málo výraznou tvář Mánes vhodně doplnil květinami vpletenými do tmavých kadeří vlasů. Velké modré oči, které se před stopadesáti lety dívaly do očí vynikajícího malíře, i dnes působí shovívavým dojmem a je z nich tušit jakýsi smutek. Pozadí portrétované je neutrální, tvoří jej z velké části šedočerná plocha, která v úrovni hraběnčiných ramen přechází k výrazné oranžově okrové barvě. Po pravé i levé straně je pak zelenými lístečky naznačen zahradní exteriér.

Hrabě Eugen [6] si pro své vymalování zvolil obyčejný šedý kabát, hluboce vykrojenou bílou hedvábnou vestu se zapínáním na malé, stejnou látkou potažené knoflíky. Jeho bílá škrobená košile s tuhým límcem je u krku zdobena černou sametovou vázankou. Přísný obličej s pronikavýma modrýma očima je hrdě natočen k divákům. Velké licousy, typické pro polovinu 19. století, vyvolávají dojem rozhodnosti a vážnosti zobrazené osoby. Prořídlé vlasy, tehdy devětatřicetiletého hraběte, spolu s jeho celkovým výrazem jej činí na první pohled starším. Tato podobizna je z pochopitelných důvodů barevně daleko skromnější než její ženský protějšek. Mánes šedavobéžové pozadí doplnil alespoň tmavě červenou drapérií za zády portrétovaného, při pravém okraji obrazu. Na levé straně je pak naznačen zřejmě rám velkého obrazu s bohatou řezbou v úrovni Eugenova pravého lokte. Portrétovanému malíř neupřel vznešenost. Nepatrnou strnulostí naopak narůstá dojem „urozené“ nadřazenosti. Mírná idealizace přítomná snad ve všech Mánesových portrétech se tak projevila i v těchto dvou případech. O autorství protějškových obrazů ze sbírek Muzea Vysočiny nebyla nikdy pochybnost. Obě díla byla vystavena na velké Mánesově monografické výstavě pořádané pražskou Národní galerií v roce 1971 a publikována v rámci rozsáhlého katalogu.

V letech 1845 až 1852 pracoval Josef Mánes intenzivně na obrazové galerii předků rodu Silva-Tarouca, včetně portrétů objednavatelů - zámeckých pánů ze zámku v Čechách pod Kosířem. Pověřen tímto úkolem byl již někdy v roce 1844 bratry Bedřichem a Ervinem Silva-Taroucy, kdy také poprvé navštívil zámek Čechy pod Kosířem. Práci na portrétech podle starých miniaturních podobizen

započal už při svém pobytu v Mnichově.[50] Definitivní reprezentativní podobizny inspirované uměním 18. století, které měly zdobit nově upravené zámecké pokoje, pak dokončoval v průběhu několika let.

Nabízí se srovnání těchto portrétů s oválnými podobiznami Eugena a jeho ženy Julie. V sérii vzniklé pro moravský zámek, která je daleko rozsáhlejší, rozlišoval Neumann[51] historizující mužské podobizny a výrazné ženské portréty. S pohledskou Julií můžeme srovnat například olejomalbu Isabelly Žofie Silva-Taroucové, neboť její výsledné provedení vzniklo taktéž v roce 1852.[52] Tento elegantní portrét v životní velikosti tvoří protějšek Augustu Alexandru Silva-Taroucovi. Isabella (Gisela) je na rozdíl od Julie zobrazena celofigurálně. Mánes ji portrétoval v bílých svatebních šatech, ač její svatba s Augustem proběhla už v roce 1847. Celkově se toto plátno vyznačuje světlejším koloritem a působí velmi jemně. Rozdílný je jak formát, tak i zasazení do vnitřního prostoru obrazu. Zatímco u polopostavy Julie byl důraz položen především na vlastní podobiznu (hlavu portrétované) obklopenou tmavým pozadím, Isabellu vnímáme jako dámu stojící v zahradě u schodiště s kovovým zábradlím, v pozadí s rozkvetlým keřem a sochařskými prvky (sfinga a dekorativní váza). Na oblačném nebi dokonce tu a tam prosvítá modrá obloha. Z tohoto pohledu je pak představení Isabelly realističtější. Tento realismus nespočívá v popisnosti, ale v zasazení do „skutečného“ prostředí. Totéž platí i o mužských protějšcích těchto dvou dam. V pozadí plátna s Augustem jsou dokonce zpodobeni dva bujní koně s jezdcem.

Celkově je možno říci, že portréty pohledského panstva více odpovídají tvorbě obvyklé v devatenáctém století, kdežto malby pro jejich moravské příbuzné se spíše záměrně obracejí ke starším vzorům - už proto, že měly zapadnout do celé série olejomaleb, pro níž Mánes vymaloval i staré předky rodu, včetně prvního majitele zámku v Čechách pod Kosířem, Emanuela Silva-Taroucy (1696-1771).

Vedle dvou zmíněných reprezentativních podobizen (95 x 77 cm) vytvořil Josef Mánes ještě jeden portrét hraběnky Julie [8], datovaný

---

[50] Mnichovský pobyt mu umožnilo vyplacení honoráře za zhotovení dvou velkých portrétů předem. (Kühndel, Dopisy Josefa Mánesa, 1968, s. 264.)

[51] Neumann, Umění XX, 1972, s. 414.

[52] Malá olejová skica (40 x 25 cm) pochází už z roku 1850.

do doby kolem roku 1855. Tento opět oválný obraz publikoval (včetně jeho reprodukce) Jan Loriš v *Mánesových podobiznách* v roce 1954. Uvedl jeho podrobný popis včetně rozměrů (58 x 50 cm), nesdělil ale, kde se obraz nachází. Dnes je toto dílo nezvěstné.

Ač byla Julie už možná zmáhána svou nemocí (zemřela v červnu roku 1859), dovedl malíř nalézt půvab i v této tváři, na níž přibyla – na rozdíl od první zmiňované podobizny - výrazná vertikální vráska nad kořenem nosu. Zobrazil ji z tříčtvrtečního pohledu, v teplém kožíšku, z nějž vystupuje pouze krajkoví světlé košilky, a s květinou ve vlasech. Její obličej je opět natočen doprava, tentokrát však portrétovaná nesměřuje svůj pohled na diváka, ale na nějakou imaginární osobu či věc ze svého obrazového prostoru. Bohužel, k dispozici je dnes pouze černobílá reprodukce, z níž je patrno jednolité pozadí přecházející v pravé části ke světlejšímu tónu, aby tak vynikla silueta tváře a vlasů. Na rubu plátna je pak dopsána poznámka: „Julie Gräfin Sylva Tarouca / gb. von Kaufmann / gestorben in Frauenthal / im 36 Lebensjahre 1859 / Alois Rziha war bei Ihrem Tod“. Portrét vznikl tedy bezesporu v padesátých letech, dle mého názoru - na základě charakteristiky portrétované - až v druhé polovině padesátých let 19. století.

Ve dvacátých letech 20. století navštívil pohledský zámek osobně badatel František Žákavec. Při popisu pohledské fary píše: „V rozlehlé síni jejího patra visí dva veliké portréty hraběte Eugena ze Silva-Tarouca-Unwerthů v uniformě důstojníka a jeho choti Julie (výtečné malby asi vídeňského původu)“[53]. Tato zmínka dokládá další portréty pohledských hrabat a tím i velkou ochotu zámeckých pánů věnovat své finanční prostředky do výtvarného umění. Žákavec navíc napsal, že stěny pohledského zámku jsou zdobeny kromě výše popsaných portrétů od Josefa Mánesa i “Brandeisovým portrétem jejich syna“[54]. Jednalo se zřejmě o dílo českého malíře a fotografa Jana Adolfa Brandeise, jehož pražský ateliér patřil od konce padesátých let 19. století k nejvyhledávanějším.

---

[53] Žákavec, Dílo Josefa Mánesa; Svazek II. Lid československý, 1923, s. 112.

[54] Žákavec, Dílo Josefa Mánesa; Svazek II. Lid československý, 1923, s. 112.

Co se týče malovaných reprezentativních portrétů Eugenova bratra, Serváce Silva-Taroucy-Unwertha (1821-1876), dnes bohužel neznáme žádný (ani korespondencí doložený), i když podle naznačených „zvyků“ v rodině Silva-Tarouca, je možno alespoň jeden předpokládat. Navíc, o osobě hraběte Serváce se mi podařilo zjistit jen minimum informací.[55] Z korespondence Josefa Mánesa se ale zdá, že malíř si jej vcelku oblíbil.[56]

V roce 1861 vytvořil Josef Mánes pro hraběnku Giselu Silva-Taroucovou malovaný vějíř s kolorovanými kresbami s náměty ze života na zámku v Čechách pod Kosířem. Na jedenácti polích vějíře zobrazil mnohé z obyvatel zámku - především však malé děti. Všechna pole jsou popsána (Mánes k tomu zvolil rodinou používaných přezdívek), a tak je mohla Hana Volavková[57] interpretovat.

Na prostředním dílku vějíře rozpoznala pod jménem Schnuffl pohledského Eugena (s falešným nosem a brýlemi v ruce). Domnívám se, že autorka nevěděla o existenci dvou Eugenů - otce a syna. V profilu zobrazená, hladce oholená, mladistvá tvář této mužské postavy rozhodně neodpovídá výše popisovanému portrétu Eugena Silva-Taroucy-Unwertha staršího. Proto si myslím, že by se mohlo jednat spíše o jeho syna - Eugena mladšího, tedy o jeho jediné známé vyobrazení.

Na posledním dílku toho samého vějíře je pak poznamenána přezdívka Kankraz, kterou Volavková vyložila jako označení pro Serváce Silva-Taroucu-Unwertha. K této vousaté postavě připojila následující komentář: *„starý mládenec, který sedí u stolu, kouří lulku a staví malé Marii patrně domek z karet.“*[58] Zobrazená osoba přibližně

---

[55] Servác zemřel už v roce 1876 - o jeden rok dříve než jeho starší bratr Eugen. Jeho manželkou byla Mathilde von Bartenstein (1836-1894), jejich svatba se konala v roce 1865, tedy rok po svatbě Eugena a Jetty. Tato žena zemřela, stejně jako Eugen Silva-Tarouca-Unwerth v Opavě, což zřejmě nebude náhoda. Podrobnosti o jejich opavském pobytu však zatím nejsou známy.

[56] Je zmíněn například v Mánesových dopisech z prosince roku 1852, z dubna roku 1853.

[57] Volavková, Josef Mánes; Malíř vzorků a ornamentu, 1981, s. 92-93.

[58] Volavková, Josef Mánes; Malíř vzorků a ornamentu, 1981, s. 93.

odpovídá v té době čtyřicetiletému Serváci, který však nebyl starým mládencem. Jedná se o jediné známé zobrazení Eugenova bratra.

Olejomalby *Příjezd hosta* / *Uvítání hosta na zámku* a *Při měsíčku*

„Vzpomínka na dny, prožité v Čechách, náleží vždy k nejpříjemnějším zážitkům, které si často a rád připomínám, a velmi se těším, že navštívím toto místo pro mne tak srdečně milé, až mi to můj umělecký shon dovolí.“[59]

Josef Mánes navštívil zámek Čechy pod Kosířem poprvé už v létě roku 1844 v souvislosti se zhotovením portrétů Silva-Tarouců.[60] Byla to však pouze krátká návštěva. Pak se zde objevil v roce 1846 a začátkem roku 1849, kdy okouzlil zámeckou paní Giselu[61]. Poté se již jeho návštěvy opakují v kratších intervalech a jejich trvání se prodlužuje, často i na mnoho měsíců (zejména v letech 1850, 1851 a 1852).[62] V letech 1857-1860 se tu naopak nezastavil ani jednou, svou pozornost soustředil k dalším aristokratickým rodinám, zejména do šumavského Újezdu sv. Kříže. V Čechách pod Kosířem pobýval tedy nejintenzivněji v první polovině 50. let 19. století. Do tohoto období patří i několik návštěv na zámku v Pohledu.

Zážitky z pobytů u rodiny Silva-Tarouců i Silva-Tarouců-Unwerthů byly jistě silné. V tomto ohledu můžeme pouze litovat, že se nepodařilo vypátrat rodinný archiv Silva-Tarouců-Unwerthů. Ale vzhledem ke zmínkám v korespondenci s hrabaty z Čech pod Kosířem je více než pravděpodobný Mánesův přátelský vztah k Eugenovi i Serváci Silva-Taroucům-Unwerthům.

Starší literaturou byl Mánesův pobyt u Silva-Tarouců v Čechách pod Kosířem vnímán velice pozitivně a idylicky. Volavková[63]

---

[59] Kühndel, Dopisy Josefa Mánesa, 1968, s. 62.

Z dopisu psaného J. Mánesem Augustovi Silva-Taroucovi. Psáno v Praze, před Vánoci roku 1852.

[60] Reitharová, Josef Mánes; Odkaz malířů Mánesovy rodiny, 2005, s. 70.

[61] Když hraběnka Gisela v roce 1864 zemřela, Mánesovy návštěvy v Čechách pod Kosířem najednou ustaly.

[62] Sice se občas neshodl s názory zámeckého pána (například na jaře roku 1850 projevil Mánes své nevojenské stanovisko), ale zámecká společnost byla ochotna jeho názory tolerovat.

[63] Volavková, Josef Mánes; Malíř vzorků a ornamentu, 1981, s. 39.

i Reitharová[64] do něho promítají i malířovo negativní vyjádření v dopise z roku 1850 a zmiňují se o jeho rozhořčení z druhořadých úkolů a nestálé přízně zámeckého panstva. Přesto v tomto prostředí, naprosto odlišném od každodennosti svého života, našel pražský malíř některé podněty pro svá vynikající díla vzniklá v padesátých a šedesátých letech 19. století. Týká se to především olejomaleb, jejichž námětem jsou humorné / ironické komentáře života šlechtických figurek oděných do šatů 18. století.[65]

Dvě z nich, [9] a [10], řazené do Mánesovy druhorokokové tvorby, byly zcela prokazatelně vytvořeny pro pohledského Eugena Silva-Taroucu-Unwertha, jako výzdoba jeho zděděného zámku v Pohledu. Vynikají jak zvoleným námětem, tak vlastním provedením - schopností práce s barvou i malířským rukopisem.

Nejdříve se obě díla pokusím podrobně popsat, neboť *„jednotlivé prvky Mánesova obrazu nemusejí být jen obsahově neutrální součástí znázorněného prostředí, ale mohou být nositelem jeho významu“*[66].

Příjezd hosta / Uvítání hosta na zámku [9]

V dolní polovině tohoto oválného plátna se odehrává na první pohled žánrový výjev z prostředí aristokratické společnosti. Hlavní protagonista, mladý rokokový švihák s jezdeckým bičíkem v ruce, právě dorazil před zahradní průčelí honosného pozdně barokního zámku. Jedná se zřejmě o vzácnou návštěvu, neboť ji přišel osobně přivítat zámecký pán se svým početným doprovodem. Host oblečený ve slušivý kabátec (tmavě zelený rokokový justacorbs se zlatými prýmky) je k divákovi otočen bokem, aby mohl z očí do očí pohlédnout svému hostiteli a jeho nejbližším. V zachyceném okamžiku jsou zároveň nově příchozímu čištěny jeho vysoké jezdecké boty. Klečící zámecký sluha v postarším kabátě bez stylového třírohého

---

[64] Reitharová, Josef Mánes; Odkaz malířů Mánesovy rodiny, 2005, s. 89.

[65] Volavková (Josef Mánes; Malíř vzorků a ornamentu, 1981, s. 39.) v nich vidí spíše ironické poznámky k životu zámeckých obyvatel, které Mánes jako *„trpěný návštěvník panských sídel“* takto vyslovoval.

[66] Konečný, V mužském mozku; Sborník k 70. narozeninám Petra Wittlicha, 2002, s. 186.

klobouku se snaží z bot odstranit prach, jenž se na nich mohl usadit při dlouhé či rychlé jízdě.

Šarmantního mladíka, jenž právě smeká klobouk, si zvědavě prohlíží kromě zámeckého pána a jeho dámy s malým synkem i dvě sličné dívky stydlivě schované ve stínu podstavce barokního sousoší. Scénu doplňují v pravé části plátna zobrazená zvířata - dva osedlaní koně, o které se stará kavalírův sluha, a dva elegantní psi. Muž u koní v červené uniformě se zlatými prýmky patří evidentně zámeckému hostovi, má taktéž vysoké jezdecké boty a na hlavě třírohý klobouk[67].

Dramatické sousoší na vysokém podstavci, umístěné v samém středu obrazu, zachycuje únos Persefony podsvětním bohem Hádem. Jaromír Neumann napsal, že *„vznešenost mytologického únosu odpovídá vznešenému vystupování osob a velké tradici aristokratické společenské kultury, tedy atmosféře zámku“*[68]. Onen únos je vznešený pouze proto, že jej provádí antický bůh. Chování znázorněných figurek však více než vznešeně působí strojeně, a tím pádem i směšně. Volavková, ač v jiné souvislosti, mluví dokonce o „komice vznešenosti“, jež je paradoxem běžným v *„ironických dílech 18. století,* [a] *která pomáhala vidět novým způsobem přítomnost 19. století“*[69]. V zobrazeném sousoší viděl Neumann[70] odkaz na podobná vídeňská sousoší Lorenza Mattielliho. Já se domnívám, že jde o obecné, ikonograficky nijak výjimečné, zobrazení tohoto známého příběhu a nehledala bych za ním konkrétní díla. Jedná se spíše o „volnou variaci na antické motivy“, jakou vidí Neumann[71] na druhé olejomalbě. Mánes sice obdivoval umělecká díla minulosti (putoval za nimi, zaznamenával je do svých skicářů), ale byl natolik tvůrčí, aby je nemusel nějakým způsobem kopírovat či napodobovat. Učinil by tak pouze tehdy, pokud by chtěl jejich zobrazením a odkázáním ke konkrétní památce, udělat nějakou narážku, která by rozvíjela obsah obrazu. To však není případ těchto pláten. Navíc si myslím, že by tak musela fungovat obě protějšková díla a ne jen jedno z nich.

---

[67] Takové klobouky byly v módě v přednapoleonské Francii.
[68] Neumann, Umění XX, 1972, s. 418.
[69] Volavková, Josef Mánes; Malíř vzorků a ornamentu, 1981, s. 85.
[70] Neumann, Umění XX, 1972, s. 433, citováno z poznámky č. 51.
[71] Neumann, Umění XX, 1972, s. 433, citováno z poznámky č. 54.

Výjev se celý odehrává v prvním plánu. Druhý plán je potlačen a zaplněn neurčitou zelení. Na pozadí se pak rýsuje zámecká fasáda bohatě dekorovaná rozličnými architektonickými prvky. Velký prostor je věnován i dramaticky oblačnému nebi.

V případě tohoto obrazu máme jedinečnou příležitost srovnávat malířův konečný výtvor s drobným náčrtkem, který sám autor nakreslil do zápisníku Jetty Gallenbergové.[72] Ten je vročen do roku 1854. V té době ještě výsledné dílo nebylo dokončeno. Malíř společně se svou přítelkyní zřejmě probíral svou aktuální tvorbu vytvářenou před jeho cestou za krojovými studiemi. Jetty se sama zabývala kresbou žánrových obrázků[73], jak o tom vypovídá soubor jejích kreseb a akvarelů, a tak ji Mánesovo vyprávění jistě zaujalo. Dle mého názoru tato rychlá kresba, která se téměř ve všech podstatných prvcích shoduje s výsledným obrazem, názorně ukazuje, co bylo pro malíře podstatné. Více prokreslena a výraznějšími tahy tužky zdůrazněna byla postava příchozího hosta a také dramatické sousoší nad ním. Naopak „potlačen“ zůstal zámecký pán s chotí. To naznačuje, které prvky kompozice budou nejdůležitější pro pozdější výklad obrazu.

Při měsíčku [10]

Zřejmě tuto olejomalbu měla na mysli Anna Masaryková[74], když psala o oválném obraze s názvem *Nedbalý seladon*. I tímto pojmenováním by se dal dobře vystihnout zobrazený výjev. V prostředí zámeckého parku se odehrávají dvě „oddělené“ scény. U kulatého stolu umístěného v pravé části dolní poloviny obrazu jsou dvě postavy: postarší spící „seladon“ a jeho dáma, která svůj pohled směřuje vzhůru k jasné noční obloze. Tuto komickou dvojici[75]

---

[72] Kresba měkkou tužkou; 135 x 78 mm; Prostějovské muzeum

Do téhož skicáře byla nakreslena i skica k obrazu, jenž nese název *V létě / Červené paraplíčko* (kresba měkkou tužkou; 135 x 78 mm; Prostějovské muzeum). U ní je tu přípisek: „Czech 10. November 854“.

[73] Kühndel, Časopis Slezského muzea XVII, 1968, s. 185.

[74] Masaryková, Ročenka Kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1939-1947, s. a., s. 9.

Tato autorka obě olejomalby řadí do doby kolem roku 1856.

[75] Podobný výjev avšak s třemi postavami, tentokrát s názvem *Intimní svačina v zahradě*, byl znázorněn na jednom dílku návrhu vějíře pro Helenu

doplňuje rovněž spící čtyřnohý miláček zámeckého pána. Při levém okraji obrazu, mimo vlastní „centrum společenského dění“, ve stínu vysokého stromu, je pak ukryta zamilovaná dvojice kavalíra s jeho dámou oděnou ve slavnostních šatech s velkým nezahaleným výstřihem.

Zobrazené scény jako by odděloval vysoký podstavec s barokní plastikou muže hrajícího na flétnu doprovázeného jeho psíkem. Ve stručném popisu, který provázel převzetí obrazů Obrazárnou vlasteneckých přátel umění, je sošná postava označena za antického satyra. Dle výkladu Jaromíra Neumanna se jedná o antického boha Pana, kterého věrně doprovází Dianin pes. Píše, že *„nahý Pan svou hrou na píšťalu* [ztělesňuje] *samo mámivé volání přírody,* [...] *současně vrhá na protikladnou situaci dvojí, lyrické a humorné, nostalgické i výsměšné světlo“* [76]. Já se domnívám, že by se mohlo jednat spíše o boha Apollóna. Je tu zobrazen krásný urostlý mladík s pláštíkem splývajícím mu po zádech (podobně jako například na slavné soše *Apollóna Belvederského*). Bůh Pan, zosobňující někdy žádostivost, byl přece jen vnímán spíše jako zajímavá figurka zobrazovaná s rohy, dlouhými vousy a kozlíma nohama. Motiv hry na hudební nástroj (spíše flétna než píšťala), stejně jako lovecký pes[77] Apollónovy sestry Diany, pak zapadá do obrazu uměnímilovného Apollóna, vůdce Múz. Patronát Apollóna byl velmi rozmanitý. Byl vnímán i jako zářící sluneční bůh s aureolou, čemuž by mohlo nasvědčovat zlatavé zbarvení zobrazené sochy. Jeho nejoblíbenějším hudebním nástrojem byla sice lyra, jejímž zvukem se nechal opájet i bůh války Mars. To však nevylučuje i jiný hudební nástroj (nejčastěji strunný) daný do souvislosti s tímto božstvem - původcem harmonie a krásy.

Obě scény, včetně barokní plastiky, jsou situovány opět v prvním plánu. Druhý plán je tentokrát oživen několika drobnými rokokovými dámami a vysokým vodotryskem. Pozadí tvoří, stejně jako na prvním

---

Silva-Taroucovou, vytvořeném kolem roku 1866. V tomto případě je na kresbě perem u nohou zámecké společnosti místo psíka drůbež.

[76] Neumann, Umění XX, 1972, s. 418.

[77] Zobrazený pes je štíhlý, hodí se tak k němu spíše přívlastek lovecký, patřící Dianě, než ovčácký, který by odpovídal Panovi, bohu lesů, polí a stád.

plátně, fasáda barokního zámku. Prosvětlenými okny zámku je pak naznačeno, že část zámecké společnosti se již v tuto pozdní noční hodinu uchýlila do jeho interiéru. Téměř třetina horní poloviny plátna je věnována jasné noční obloze zkrášlené zářícími hvězdami. Všechny „živé“ figurky jsou tedy zobrazeny v dolní polovině plátna, zatímco v horní polovině je prostor věnován hrajícímu božstvu.

Malíř propracoval scénu do nejmenších detailů. Přesvědčit se o tom můžeme například při pohledu na propracované zátiší s hořící svící a použitým nádobím na stole před spícím kavalírem. Ne všechny zobrazené detaily však odpovídají poslední třetině 18. století (například slunečník nebo kruhový taburet, o který má zámecký pán opřenou levou nohu, atd.).

Barevnost a zvolená tonalita obou pláten odpovídá mistrovským dílům 18. století. Malíř zvolil různé pastelové odstíny mnoha barev - výsledkem jsou pestrá dílka hodná v tomto směru obdivu. Nápaditost ve výběru tónů se projevila především na odění zobrazených postaviček. Smaragdová zeleň doplněná žlutými prvky a bělobou spolu s černí jezdeckých kalhot a čokoládově hnědou barvou vysokých bot - touto kombinací vytvořil malíř okouzlující šarm nově příchozího hosta. Šaty zámecké paní podle francouzské módy 80. let 18. století, na kterých malíř zkombinoval růžovou barvu s oblíbenou holubí šedí, z obrazu *Příjezd hosta* přímo září. Množstvím odlesků na její róbě byla naznačena vzácnost použitého materiálu, což jen podtrhuje význam zobrazeného okamžiku. K úplné dokonalosti této dámě chybí už jen honosnější účes a šperky. Oděv pyšně se tvářícího zámeckého pána není tak skvostný. Na jeho osobě diváka zaujme spíše jeho brunátný obličej hodící se k zavalité postavě.

Mezi oběma plátny je zásadní rozdíl v tom, jaká denní doba je na nich vyjádřena. Ač na první pohled jsou oba obrazy zásobeny světlem ve stejné míře, do scény *Při měsíčku* bylo přece jen zapojeno spíše chladivé světlo jasného měsíce, které dalo vyniknout zlatavému povrchu pískovcové sochy. Kolorit tohoto obrazu je poněkud tlumenější než v případě *Příjezdu hosta*, což odpovídá charakteru scény. Pokud bychom oba výjevy zařadili do časové posloupnosti, pak prvním by byl okamžik příjezdu a vítání očekávaného hosta. Logicky by pak následoval noční výjev, řekněme okamžiky po bohaté

slavnostní večeři na počest příchozího hosta, možná nápadníka jedné ze zámeckých slečen.

V obou případech zařadil Mánes do kompozic barokní plastiky - zřejmě jako narážku či doplnění významové roviny olejomaleb. *„Zdánlivě potlačený a proto marginální prvek kompozice je vlastně klíčem k uchopení významu celku. Tento tradiční prostředek generování významu byl využíván především holandskými malíři 17. století a ve variantě „sochy v obrazu“ také francouzskými umělci století následujícího.“*[78] Lubomír Konečný ve svém článku o výkladu Mánesovy *Švadlenky* naznačil možnosti aplikace starších ikonografických pravidel na tvorbu 19. století. *„Mánes* [...] *zcela záměrně navázal na specifickou ikonografickou tradici, ale modifikoval ji v souladu se svým postojem k tomu, co je nikoli tématem, nýbrž obsahem* [...] *obrazu.“*[79] Výklad jednotlivých sošných figur ve vztahu k zobrazeným postavám je tedy nesmírně důležitý. Obě sousoší jsou umístěna na vysokém podstavci a svými rozměry převyšují rokokové figurky. Jejich důležitost je podtržena kromě zvolené barevnosti i centrálním umístěním. Zobrazení únosu bránící se Persefony je pravděpodobně narážkou na přijíždějícího hosta, jenž by se mohl stát potenciálním „únoscem“ zámecké paní či jejích zvědavě přihlížejících dcer.

Božstvo přítomné na druhé olejomalbě hraje na svůj hudební nástroj a uspává zámeckého pána i jeho psíka, zatímco jeho drahá polovička se zvláštním výrazem nevysloveného přání obrací oči směrem k hvězdné obloze. Neumann[80] toto plátno neváhá dokonce nazvat malířským zpodobením povzdechu zámecké paní. Podobnost šatů dámy u stolu s dámou, která je se svým milým ukryta ve stínu velkého stromu, nemusí být náhodná. Pod ochranou hrajícího boha, neboť i samotný piedestal se sochou tvoří dvojici příjemný stín, může zámecká paní či některá z jejích dcer uskutečnit své tajné sny. Lubomír Konečný *„zařazením Mánesova obrazu do tradice barokní*

---

[78] Konečný, V mužském mozku; Sborník k 70. narozeninám Petra Wittlicha, 2002, s. 193.

[79] Konečný, V mužském mozku; Sborník k 70. narozeninám Petra Wittlicha, 2002, s. 195.

[80] Neumann, Umění XX, 1972, s. 418.

a rokokové alegorizované erotiky s moralizující tendencí“[81] naznačil směr možných interpretací obrazů Mánesova druhého rokoka. Jeho výklad Mánesovy *Švadlenky*, vzniklé rovněž v padesátých letech, považuji za věrohodný. I tyto olejomalby by pak s přihlédnutím k Mánesovým osobním prožitkům[82] bylo možno vyložit podobným způsobem.

Oba obrazy [9] a [10] jsou už od doby svého vzniku zmiňovány pospolu. Podle mého názoru je více než pravděpodobné, že kromě jejich tvarové a časové příbuznosti, jsou propojeny i dalšími vazbami. Spojují je jak zobrazené prvky, tak i určitá návaznost v motivech.[83] Pokud si dobře prohlédneme hlavní protagonisty, musíme dojít k závěru, že se sobě velmi podobají. Na obou plátnech je zobrazen obtloustlý zámecký pán[84] (dokonce ve stejném oblečení), jeho krásná paní a mladý švihák, stejně tak i elegantní psi, tvořící Mánesovým aristokratům nezbytný doprovod. Podobný tlouštík se nachází i na náčrtu k obrazu *Hvězdná noc* vzniklém v roce 1850. V tomto případě s výrazem hrůzy - snad v předtuše příštího dění - sleduje mladou rokokovou dvojici kavalíra s jeho dámou, která směřuje ke schodišti stoupajícímu k zámku. Právě tato postava podle Neumanna[85] kresbu spojuje s pozdějšími ovály.

Oba obrazy jsou provázány i dalšími vztahy. V obou případech se scény odehrávají v exteriéru, v prostředí zámeckého parku, všechny

---

[81] Konečný, V mužském mozku; Sborník k 70. narozeninám Petra Wittlicha, 2002, s. 190.

[82] Mánes byl velmi nešťasten a duševně vyčerpán, když v roce 1849 skončil jeho vztah s Františkou Šťovíčkovou. Tento zážitek jistě poznamenal jeho náhled na podobná témata.

[83] Masaryková (Ročenka Kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1939-1947, s. a., s. 9.) píše o sérii tří oválných obrazů s názvem *Život na panském sídle*: *Hvězdná noc*, *Nedbalý seladon* a *Příjezd hosta*. Olejomalba s názvem *Hvězdná noc* / *Dostaveníčko*, tak jak ji známe dnes (29 x 21 cm), však oválného tvaru není.

[84] Jako obtloustlého zámeckého pána Mánes představil na jednom ze svých akvarelů například i Augusta Silva-Taroucu (majitele zámku v Čechách pod Kosířem), i když na oficiálním portrétu je znázorněn idealizovaně jako štíhlý důstojník.

[85] Neumann, Umění XX, 1972, s. 418.

rokokové figurky jsou umístěny do dolní poloviny obrazu. Dalším, už zmíněným prvkem jsou barokní plastiky na vysokých podstavcích, jejichž postavy jsou u obou děl dominantou horní poloviny obrazu. Jak je vidět z detailního propracování, Josef Mánes v obou případech věnoval malbám značnou pozornost. Předpokládám, že se stejnou svědomitostí promýšlel i ideovou náplň obrazů, a proto nemohou být naznačené skutečnosti pouze náhodné. *„Josef Mánes* [by] *se nespokojil s jednoznačností banální pointy.“*[86] Stejně jako v případě *Hvězdné noci* zřejmě pracoval s vtipnou dvojsmyslností.

Začátkem roku 1856 Mánes napsal: *„Mé oválové obrazy ještě nejsou na místě, protože se rámy dělají v Praze“* [87]. Zmíněnými obrazy jsou myšlena právě díla tvořená pro Eugena Silva-Taroucu-Unwertha. Tato poznámka dosvědčuje rok dokončení obou olejomaleb - tedy rok 1855.[88] Jan Kühndel napsal, že Mánes přijel 18. září 1855 na zámek v Čechách pod Kosířem, aby tam v klidu dokončil následující obrazy: *V létě*, *Příjezd hosta*, *Hvězdná noc* a *Při měsíčku*. Do Prahy se pak podle tohoto badatele vracel 19. října 1855. Oba obrazy byly tedy zřejmě domalovány už na podzim roku 1855. Jejich rámy a konečné předání hraběti Eugenovi proběhlo ale až v roce 1856.[89]

Zobrazené scény mohly oslovit diváka z 19. století na mnoha různých úrovních. Někoho při letmém pohledu okouzlila znázorněná idylka starých časů. Další mohl vnímat výjevy v souvislosti s barokními sochami. A konečně sám objednavatel jistě znal vysvětlení obou děl od malíře samotného, kterého se my ale zřejmě nikdy se stoprocentní jistotou nedopátráme. Pokaždé tedy mohl být divákův závěr / zážitek z díla jiný, ale řekla bych, že pokaždé byl divák s oběma díly spokojen.

---

[86] Neumann, Umění XX, 1972, s. 418.

[87] Kühndel, Dopisy Josefa Mánesa, 1968, s. 113. Z dopisu psaného J. Mánesem Augustovi Silva-Taroucovi. Psáno ve Vídni, koncem ledna roku 1856.

[88] Autoři velkého katalogu děl k Mánesově výstavě v roce 1971 (Kotalík, Josef Mánes 1820-1871, 1971, s. XII) se domnívají, že datace rokokových scén je nejistá. *Příjezd hosta* a *Při měsíčku* kladou do let 1853-54.

[89] Kühndel (Dopisy Josefa Mánesa, 1968, s. 275) píše, že Mánes žádal začátkem roku 1856 hraběte Augusta o finanční půjčku, kterou hodlal splatit, až dostane honorář za oba oválné obrazy od Eugena.

Mánes byl snílek. Wittlich poznamenal: *„Mánesovu tvorbu můžeme po ideové stránce jistě celou charakterizovat jako tvorbu utopistickou.“*[90] Mohl mít pocit, že v prostředí aristokratické společnosti se mu podaří naplnit své sny a touhy. Obyvateli zámku byl radostně vítán, ale spíše jako zajímavé rozptýlení než jako rovnocenný partner. Nepřekonatelnou překážkou se stalo rozdílné sociální postavení malíře vzhledem k jeho hostitelům. V padesátých letech si to však asi ještě plně neuvědomoval a byl tímto světem alespoň na chvíli okouzlen. Utíkal sem zotavit se ze svých špatných nálad a načerpat novou tvůrčí sílu. Nebyl však tak oslněn, aby neviděl i některá negativa. Ve svých dílech jako je například *Die Hanzelburg* (1850) paroduje nejen Nibelungy, ale i zámecké panstvo. A přitom právě v těchto kresbách je možno najít jakýsi začátek / podklad pro pozdější druhorokokovou *Hvězdnou noc*.[91]

Ve dvou popisovaných olejomalbách byl Mánes schopen vyjádřit s velkým nadhledem směšnost některých situací z prostředí zámeckých „radovánek“. Jistě, figurky jsou oděny v kostýmech doby dávno minulé, ale vztah k chování aristokracie padesátých let 19. století nelze popřít - už kvůli osobě objednavatele těchto pláten, hraběte Eugena. Motivy rokoka 18. století byly druhým rokokem používány v jiných souvislostech. Rozdílem je například tendence k odmytologizování. Do tvorby se promítnul také změněný „společenský rituál“. Navíc je třeba počítat i s větší subjektivností vnímání tradičních alegorických systémů. Nevíme, zda zobrazené náměty nebyly provedeny na základě podrobné Eugenovy objednávky. Předpokládám, že ne. Ale spokojenost s oběma díly - patrná z toho, že byly i později v majetku Eugenova syna - dokládá určitý nadhled jejich objednavatele i jeho syna.

---

[90] Wittlich, Umění XLIV, 1996, s. 551.

[91] Na jedenáctém listě cyklu *Die Hanzelburg* je zobrazena scéna *Slavnosti*, na které stoupá dvojice ve starodávném odění po schodišti vzhůru k hradu či zámku. Tento výjev se pak v Mánesově tvorbě ještě několikrát opakuje. (Volavková, Josef Mánes; Malíř vzorků a ornamentu, 1981, s. 51)

Mánesovu druhorokokovou tvorbu[92] je možno zasadit do období mezi lety 1850 až 1860, i když popisované prvky se u něho v nepatrné míře objevují i nadále.[93] Neumann hovoří o těchto dílech jako o „skupině vzájemně souvisejících obrazů“ a jako takové je třeba je i vnímat - tedy pozorovat jejich vzájemné vazby.

Josef Mánes tvořil od počátku padesátých let drobné „ornamentální umělecké hříčky“, které měly potěšit a pobavit obyvatele zámku v Čechách pod Kosířem. Jednalo se o výzdobu dopisních papírů, ilustrace k pohádkám či titulní listy knih návštěv. Věnoval se také vytváření malých obrázků (olejomaleb), jež přímo či nepřímo znázorňují šťastnou a opětovanou lásku. Jeho romanticko-rokokové krajiny s obrovskými stromy, ve kterých se tyto výjevy odehrávají, se staly téměř pohádkovými, což zajistila především jejich barevnost. Téma setkání milenců uprostřed jasné hvězdné noci bylo vždy situováno do fiktivní zámecké zahrady, ve které promlouvají k divákovi kromě zobrazených postav i znázorněné kamenné sochy.[94]

Život na zámku a zámecká společnost, to byla témata, kterým se Mánes věnoval už od začátku padesátých let. Pro Silva-Taroucy a zámek v Čechách pod Kosířem vznikl v roce 1856 cyklus druhorokokových akvarelů *Život na panském sídle*, který byl údajně zamýšlen jako studie k freskám.[95] Pro Mánesa to mohlo znamenat

---

[92] Patří sem i *Amorova snídaně*, *Při čtení*, *Švadlenka*, protějšky *Jitro* a *Večer* a další. Tyto olejomalby vznikly kolem roku 1857. Názvy vypovídají o tom, jakými tématy se Mánes v tomto období zabýval. Nejčastěji se jedná o půvabné, barevně okouzlující galantní scény či zobrazení mladých dívek v intimních situacích, které mají kořeny právě v rokoku.

[93] Autoři katalogu děl k Mánesově výstavě z roku 1971 (Kotalík, Josef Mánes 1820 - 1871, 1971, s. XII) považují dataci „rokokových scén“ za nejistou. Navrhují následující datování: *Hvězdná noc* 1851-52, *Příjezd hosta* a *Při měsíčku* 1853-54, *Červené paraplíčko* 1854-55, *Při čtení* 1851-52 a obrazy *Večer* a *Jitro*, obvykle vročeny do roku 1857, nemají dle jejich názoru v tomto Mánesově období průkaznějších souvislostí.

[94] Na začátku padesátých let však vznikly i obrázky podobného vyznění, ovšem zasazené do jiného prostředí, například do gotizující architektury.

[95] Jedná se o patnáct listů s názvy: *Hostina*, *Tanec*, *Hudba*, *Malířství*, *Rybolov*, *Plavba v člunu*, *Honba*, *Vinobraní*, *Zahradnictví*, *Domácí zaměstnání*, *Loučení*, *Na výletě*, *Vyjížďka*, *Koupání* a *Toaleta*.

jednu z nemnoha „velkých příležitostí“ ukázat své vysoké umění, kterou po celý život hledal a od objednavatelů očekával.[96] Jak ale píše Volavka[97], i pro takového mistra, jakým byl Josef Mánes, se mohla nakonec stát problémem technická stránka věci - rokoková fresková technika, což bylo podle něj důvodem k neprovedení fresek.[98] V této sérii akvarelových kreseb vystupují malé neoděné děti ve scénách, které neodpovídají jejich věku. Právě díky jisté hravosti a spontánnosti nevinných dětí si Mánes mohl dovolit vyjádřit to, co by prostřednictvím zobrazení dospělých figur asi nebylo přijato. V souvislosti s použitím nepřiměřeného měřítka dětských figurek *„vyniká komický inventář lidských vztahů a je dokonale zesměšněn puntičkářský společenský rituál. To jsou klasické prostředky osmnáctého století.“*[99] Tento cyklus je občas vykládán přímo jako parodie na jednotlivé zámecké obyvatele. V takovém případě si ale nedovedu představit, že by měl být opravdu proveden jako velká fresková výzdoba zámku, když si v nich malíř dovolil i kritizovat.[100] Vyžadovalo by to více tolerance a nadhledu než měl August Silva-Tarouca, který se s Mánesem občas nepohodl. Ve formě malých akvarelů tak bylo dílko nakonec jistě přijatelnější.

V témže roce vznikly olejomalby *Léto a Podzim* a *Zima a Jaro*, které pomocí dětských postav (stejně jako v předchozím případě) vyjadřovaly čtyři roční období - podobně jako jsou v barokním umění symbolizována roční období znázorněním různého lidského stáří. Mánes se snad nechal inspirovat Rubensovým *Věncem plodů*

---

[96] Volavková, Josef Mánes; Malíř vzorků a ornamentu, 1981, s. 7. Rozdíl mezi „vysokým“ a „nízkým“ (užitým) uměním byl tehdy až příliš ostrý a práce příležitostného charakteru nebyly brány jako výtvory hodné vzdělaného malíře / umělce.

[97] Volavka, České malířství a sochařství 19. století, 1968, s. 77.

[98] *„Škoda jen, že mu osud nedopřál uskutečnit velké fresky, jejichž transparentní tóny by byly nejblíže jeho oblíbenému akvarelu a k jejichž monumentalitě by měl právě on nejlepší předpoklady ve svém nadání.“* (Volavka, České malířství a sochařství 19. století, 1968, s. 73)

[99] Volavková, Josef Mánes; Malíř vzorků a ornamentu, 1981, s. 83.

[100] Základem / inspirací pro tento cyklus jsou podle Volavkové (Josef Mánes; Malíř vzorků a ornamentu, 1981, s. 73 a 76) reálné záznamy ze zámecké skutečnosti.

z mnichovské Alte Pinakothek.[101] Je to patrno jak v postojích, gestech a výrazech buclatých dětí, tak i ve způsobu malby jednotlivostí - například kytice květů na plátně *Zima a Jaro*. Znalost Rubensovy malby nezapře ani zvolená barevnost. Velká plátna (109 x 134 cm) měla sloužit společně se silva-taroucovským erbem (108 x 132 cm) jako dekorace při výzdobě velkého salónu zámku v Čechách pod Kosířem. Ač výzdoba stěn (v tomto případě supraporty), opět se nejednalo o fresky, což Volavka[102] vysvětluje jako čin z nouze. Malíř počítal s umístěním maleb ve výšce a přizpůsobil tomu podání postav i celkový podhled.

V roce 1856 dokončil Mánes i olejomalbu *Červené paraplíčko / V létě*. Náčrtek k tomuto překrásnému, dnes nezvěstnému obrázku vznikl už v roce 1854. Stejně jako záznam kompozice obrazu *Příjezd hosta* byl zachycen ve skicáři paní Jetty, což jej také úzce spojuje s celou rokokovou skupinou obrazů i se silva-taroucovským prostředím. Tato rychlá skica se však od výsledného díla liší v několika detailech, jež jsou však velice důležité pro významový obsah obrazu. Místo třírohého klobouku a šavle v náčrtku je na výsledném obraze na zemi zobrazena kniha vázaná v červených deskách. Tato malá kniha či spíše deník / památníček je založena záložkou, z čehož vyplývá, že byla opravdu používána, navíc je zřetelně akcentována i svou barevností. Proto se můžeme domnívat, že je klíčem k pochopení celého výjevu. Dvojice muže a ženy v rokokovém odění se liší od dřívějších pláten tím, že pokojně rozmlouvá. Vztah zobrazených osob by se dal označit spíše za přátelský, než milenecký.[103] Tím je Mánes najednou jiný a nový.

Zdá se, že projev milostné touhy byl postupně v malířských dílech vznikajících pro zámeckou společnost potlačen ve prospěch vyjádření intimní přátelské atmosféry.[104] Tuto teorii podpírá i Neumann

---

[101] Neumann, Umění XX, 1972, s. 407.

[102] Volavka, České malířství a sochařství 19. století, 1968, s. 77.

[103] Neumann, Umění XX, 1972, s. 420. *„Kniha je na obraze motivem, který dokresluje atmosféru důvěrnosti a vzájemného pochopení, jež obě postavy pod slunečníkem spojuje.“*

[104] To je i názor Reitharové (Josef Mánes; Odkaz malířů Mánesovy rodiny, 2005, s. 94).

vysvětlením velkého slunečníku jako předmětu, který dvojici chrání před nepřízní světa / přírody, v tomto případě před zobrazenou blížící se bouří[105]. Zároveň odkazuje na tradiční interpretaci červeného slunečníku jako symbolu ochrany pravého přátelství. Přicházející bouřky si tato dvojice vůbec nevšímá, neboť pociťuje jistotu v jiných a daleko důležitějších hodnotách.

Ač je v pozadí v náznaku připomenut zámek v Čechách pod Kosířem, jak se na tom shoduje většina odborníků, nebylo toto dílko určeno zámeckým pánům z moravských Čech. Josef Mánes jej věnoval paní Luise Bělské - osobě, která malíře na barevně zajímavý motiv světlem prozářeného slunečníku upozornila a se kterou jej pojilo právě takové přátelství.[106] V souvislosti s tím je možno přitakat tvrzení, že některé *„Mánesovy malířské metafory jsou láskyplně odpozorované a osobně prožité.“*[107] *Červené paraplíčko* je dokonce možno vnímat i jako duchovnější protějšek olejomalby *Políbení*. Rozdíl spočívá ve vnímání lásky, v tomto případě jako silných přátelských sympatií. Reitharová *Červené paraplíčko* považuje za dílo, v němž bylo dosaženo *„úplné jednoty mezi krajinou a figurou, což byl pro harmonickou povahu Mánesova umění prvek zásadního významu.“*[108]

V porovnání s tímto dílkem neobsahují pohledské ovály, které byly dokončeny krátce před ním, narážku na konkrétní místo / zámek.[109] Při souhrnném srovnání děl vzniklých pro Silva-Taroucy z Čech pod Kosířem s olejomalbami pro jejich pohledské příbuzné je třeba se přiklonit k názoru Jaromíra Neumanna, který považoval ovály *Příjezd hosta* a *Při měsíčku* za díla provedená *„narativněji, ale zároveň i humorně a ironicky, a v tom smyslu více v duchu 19. století.“*[110] Je v nich akcentována směšnost situací, ale zároveň nechybí několik významových rovin. Volavka v souvislosti s nimi píše, že tyto kompozice jsou *„trochu biedermeierové žánry, mírně okořeněné*

---

[105] Srovnává tento motiv i se známým Giorgionovým obrazem *Bouře*.

[106] Její vynikající oválný portrét vznikl v roce 1857.

[107] Neumann, Umění XX, 1972, s. 424.

[108] Reitharová, Josef Mánes; Odkaz malířů Mánesovy rodiny, 2005, s. 98.

[109] Ve stádiu rozpracování však byly jak *Příjezd hosta* a *Při měsíčku*, tak *Červené paraplíčko* ve stejnou dobu!

[110] Neumann, Umění XX, 1972, s. 418.

anekdotou, ne sice spitzwegovskou, ale přece jen humorem, který této poloze není tak docela vzdálený. Jistě to nejsou úniková témata, jako je většina rokokových námětů Navrátilových.“[111] O Mánesových pracích tohoto období pak říká, že jsou historizující spíše v kostýmech než v námětech. Podle Volavkové Mánes humorem překonával nepříjemné události a pocit ponížení. *„Humor, ironie a autokarikatura ho osvobozují od těsných společenských poměrů a zvyklostí.“* [112]

Pozdější osud popisovaných děl a díla nezachovaná

Poslední majitel obrazů *Příjezd hosta* / *Uvítání hosta na zámku* [9] a *Při měsíčku* [10], Eugen Silva-Tarouca-Unwerth mladší zemřel 25. února roku 1889 v rakouském Penzingu. Jeho úmrtí je doloženo zápisem v knize úmrtí[113] uložené v kanceláři farního úřadu v Penzingu. Oba obrazy byly do Obrazárny Společnosti vlasteneckých přátel umění předány prostřednictvím Milosrdných bratří ve Vídni, kde zřejmě zmiňovaný hrabě dožil. Eugen mladší si zřejmě uvědomoval „cenu“ obou Mánesových obrazů a možná i v jistém směru výjimečnost jejich námětu. Podle čtvrtého odstavce jeho závěti připadla dnešní Národní galerii pouze tato dvě díla. Ani v soupisu nově získaných děl do pražské Obrazárny z konce 19. století nejsou žádné záznamy o dalších darech od této osoby.

Důvod přítomnosti Eugena mladšího v rakouském Penzingu není zatím známý. Skutečnost, že na Penzinger Strasse poblíž hlavního vjezdu do císařovnina letního sídla Schönbrunnu stojí palác, který začal v roce 1755 stavět Lisaboňan Emanuel Teles da Silva, duc da Silva-Tarouca (*1696), je jen shodou okolností. Známý předek rodiny Silva-Tarouca, jenž zastával v letech 1744-1749 úřad dvorního ředitele staveb, sice postavil na místě dnešního čísla 11 svůj nový palác, později však tato rodina palác prodala a stavba měnila na základě nových majitelů i své jméno.[114]

---

[111] Volavka, České malířství a sochařství 19. století, 1968, s. 74.

[112] Volavková, Josef Mánes; Malíř vzorků a ornamentu, 1981, s. 94.

[113] „[...] *ist den 28. 2. um 4 Uhr Nachmittags zur Verbrennung nach Gotha auf der Westbahn überführt worden.*“

[114] Tzv. Lotrinský dům byl nakonec přidělen poslednímu hanoverskému králi Jiřímu V. Hanoversko bylo v roce 1866 vtaženo do války s Pruskem,

Eugen Silva-Tarouca-Unwerth starší se po svém druhém sňatku s Pohledem definitivně rozloučil.[115] Zemřel v roce 1877 v Opavě, tedy v regionu spjatém s jeho druhou ženou Jetty.[116] Henrietta se po Eugenově smrti uchýlila do alpských zemí. Věnovala se především svému oblíbenému kreslení a numismatice. Zemřela 22. září roku 1890 v korutanském Spittalu, pohřbena je ale v Opavě.[117]

Portréty: *Eugen Silva-Tarouca-Unwerth* [6] a *Julie Silva-Tarouca-Unwerthová* [7], které dnes uchovává Muzeum Vysočiny v Havlíčkově Brodě, patřily k zámeckému zařízení až do roku 1945. Ještě v roce 1923 Žákavec psal že, *„portréty* [...] *těchže manželů, jejichž olejové ovály, zjevně provedené Josefem Mánesem, on v salonním úboru, ona v žlutém hedvábu s černými krajkami a ve vlasech s červenými květy, visí dnes v zámku v bytě ředitelově“*[118].

Zaráží mne, že portréty svých vlastních rodičů ([6] a [7] nebo [8]) neměl u sebe Eugen Silva-Tarouca-Unwerth mladší. K vysvětlení této skutečnosti bychom museli znát přesné okolnosti opuštění pohledského zámku a také Eugenův vztah k jeho maceše.

---

kterou prohrálo. Hanoverští byli nuceni opustit svou zemi. Stalo se tak důstojně a v klidu, mohli si vzít i své rodové sbírky, které byly umístěny v paláci v Penzingu. Po smrti Jiřího V., v roce 1878, přijal korunní princ Ernst August prozatímní titul Herzog von Cumberland, Herzog zu Braunschweig und Lüneburg (na vládu v Braunschweigu abdikoval v roce 1918). Za války byl palác na Penzinger Strasse k dispozici Červenému kříži a byl tu zřízen vojenský lazaret. Po první světové válce, když nová Československá republika hledala sídlo pro své diplomaty, zakoupila právě tento palác, který je sídlem našeho velvyslanectví dodnes.

[115] Ani jeho tělo nebylo uloženo v rodinné hrobce na pohledském hřbitově.

[116] Skrbenští z Hříště náleželi ke slezské šlechtě. Jetty vyrůstala na zámku v Šenově u Ostravy. V době manželství s Bedřichem Gallenbergem pak bydlela přímo v Opavě.

[117] Kühndel, Časopis Slezského muzea XVII, 1968, s. 184.

V její pozůstalosti zůstaly zachovány drobné miniatury malované technikou kvaše i olejem (různé barokní a rokokové portréty podle originálů z moravských zámků, heraldické znaky různých šlechtických rodů) a také album fotografií a několik malých náčrtníků.

[118] Žákavec, Dílo Josefa Mánesa; Svazek II. Lid československý, 1923, s. 112.

Nevíme ani, kde se nalézá druhý portrét Eugenovy matky, hraběnky Julie [8], černobíle reprodukovaný Lorišem v roce 1954. Snad k němu se vztahovala poznámka Žákavce[119] o dalším oválném portrétu hraběnky Julie, který byl vystaven na jubilejní Mánesově výstavě, konané v roce 1920 v Obecním domě v Praze.[120]

V dnešním Pohledu (na zámku, faře, obecním úřadě, v kostele i kaplích) se již nenachází žádná Mánesova díla.[121]

Víme, že Julie Silva-Taroucová-Unwerthová objednala u Mánesa před rokem 1855 malbu s námětem Panny Marie.[122] Tomu by odpovídala zmínka[123] o zašlém obraze *Panna Marie se sv. Janem Křtitelem* z poloviny 19. století umístěném na oltáři hřbitovní kaple Panny Marie na pohledském hřbitově.[124] Dnes se tu však už takový obraz nenachází.

---

[119] Žákavec, Dílo Josefa Mánesa; Svazek II. Lid československý, 1923, s. 114 (pozn. č. 5).

[120] Tato malba měla katalogové číslo 67.

[121] Není však vyloučené, že se nějaká výtvarná díla pocházející z vybavení zámku nachází v majetku místních občanů - vzhledem k naznačenému poválečnému sledu událostí. Tato otázka je a bude v této malé obci stále ožehavá, dokud budou naživu přímí účastníci a svědci oněch událostí.

[122] *„Nejdříve odeslal do Čech velkou bednu s olejovými obrazy, mezi nimi i načatou malbu P. Marie, kterou Julie Silva-Taroucová z Pohledu objednala už před třemi roky.“* (Kühndel, Dopisy Josefa Mánesa, 1968, s. 274-275) Tato událost je datována koncem léta roku 1855.

Jinde se píše, že: *„přispěla roku 1853 na restaurování mariánského oltáře ve farním kostele v Pohledu k uctění památky svých rodičů částkou 112 zlatých.“* (Hladík, Tesáno z kamene; Kříže, kapličky a sochy v Pohledu a okolí, 1977, s. 53)

[123] *„Hřbitovní kaple P. Marie* [...] *uvnitř oltář P. Marie, barok., kol. r. 1720, rozvilinový se zašlým obrazem P. Marie se sv. Janem Křt., snad z pol. 19. stol., v nástavci s původní sochou Boha Otce.* [...] *Oltář asi přenesen z klášterního kostela.“* (Poche, Umělecké památky Čech; P / Š, 1980, s. 118)

[124] V hrobce, kterou nechal postavit roku 1818 hrabě Josef z Unwerthu, byla nakonec uložena pouze těla obou rodičů hraběte Eugena Silva-Taroucy-Unwertha a jeho třech malých sourozenců. Dnes je hřbitovní kaple bohužel prázdná a chátrá, pouze ve spodním patře je stále uloženo pět kovových rakví, k jejichž násilnému otevření došlo údajně už v období první republiky.

Mánesova korespondence dosvědčuje také vznik dalšího obrazu, u něhož je však neznámý i jeho námět. Na podzim roku 1862 Mánes napsal: *„Než jsem odeslal panu hraběti Eugenovi olejový obraz, uvědomil jsem jej o tom doporučeným dopisem do Pohledu; mezitím jsem se však dověděl, že pobývá už delší dobu v Čechách, pročež jsem považoval za vhodné, poslat tam hned obraz.“*[125] Ovdovělý hrabě Eugen skutečně pobýval od 17. srpna do 12. října onoho roku u svých blízkých příbuzných na zámku v Čechách pod Kosířem. Osudy zmíněného díla jsou však neznámé.

Závěrem

Tvorba Josefa Mánesa, ač jí byla v dějinách umění věnována již velká pozornost, stále ještě není plně probádána. Ve svém textu, zaměřeném pouze na malou skupinu výtvarných děl, jsem se snažila shrnout poznatky z rozsáhlé mánesovské literatury týkající se tvorby Josefa Mánesa pro rodinu pohledských Silva-Tarouců-Unwerthů a zasadit je do nově zjištěných souvislostí. Podařilo se mi získat několik nových, podnětných informací a také nalézt některé nesrovnalosti, které však zatím nedokáži uspokojivě vysvětlit.

Mánesův vztah ke zmiňované šlechtické rodině, v dosavadní literatuře připomínaný spíše okrajově (v souvislosti se zhotovením dvou vynikajících olejomaleb), byl zřejmě přátelský. Představu o jeho hloubce si však můžeme zatím pouze domýšlet. Objevení rodinného archivu by tuto situaci jistě změnilo. Přesto i výčet prací, které jsou nám dnes známy a nějak souvisí s pohledským zámkem, není zanedbatelný. Jasně ukazuje šíři zájmu zámeckých pánů a také malířovu aktivitu v poměrně krátkém časovém úseku: krajinné veduty, krojové studie, portréty zámeckých pánů, druhorokokové olejomalby, obrazy s náboženskou tématikou a snad i další bohužel nezachovaná díla. Na tomto příkladě je mimo jiné patrné, že - minimálně pro umělce 19. století - není možné hovořit o nějakých stylových obdobích tvorby následujících v různém sledu po sobě. Výtvarníci byli schopni

---

[125] Kühndel, Dopisy Josefa Mánesa, 1968, s. 187.

Z dopisu psaného J. Mánesem Augustovi Silva-Taroucovi. Psáno v Praze, v září roku 1862.

reagovat přímo na konkrétní zakázky a přizpůsobovat jim podobu svých děl.

Jako nejzajímavější možnost dalšího studia se mi jeví nahlédnout do vídeňských archivů na pozůstalost po Eugenovi Silva-Tarouca-Unwerthovi mladším. Stejně tak by bylo zajímavé prostudovat rozsáhlý rodinný archiv Silva-Tarouců, který je dnes uložen v Moravském zemském archivu v Brně. Jedině tak můžeme postupně naplňovat Wittlichovu vizi: *„Musíme se snažit pochopit Mánesa celého, vidět ho v jeho světle i v jeho stínu. Znamená to hledat výklad, v němž by nakonec všechny fakty Mánesova života a díla dávaly smysl.“*[126]

Poznámky k popisovaným výtvarným dílům

Josef Mánes

[1] *Pohled u Německého Brodu (Frauenthal v Čechách)*; 1854
Kresba tužkou, papír. Neznač.
Přípisky vlevo nahoře: „Frauenthal in Böhmen“.
Nezvěstné (reprodukováno in: Kesnerová, Krajina v díle Josefa Mánesa, 1991, s. 142; repr. č. 258).

[2] *Pohled u Německého Brodu (Frauenthal v Čechách)*; 1854
Kresba tužkou. Neznač.
Přípisky vlevo dole: „Frauenthal in Böhmen“; vpravo dole: „15 Nov: 854“.
Nezvěstné (reprodukováno in: Kesnerová, Krajina v díle Josefa Mánesa, 1991, s. 142; repr. č. 256).

[3] *Obec Pohled z východní strany*; 1854
Kresba perem, tuší a inkoustem, lavírovaná tuší; nahnědlý papír s vodoznakem:
J. Whatman / 1852; 324 x 404 mm, Neznač.
Přípisky vpravo dole (cizí rukou, snad Kuchynkovou): „Jos. Manes. Pohled“.
Národní galerie v Praze, inv. č. K 14361.

[4] *Kateřina Neubauerová*; 1854
Kresba tužkou kolorovaná akvarelem, nažloutlý papír, 299 x 389 mm. Neznač.

---

[126] Wittlich, Umění XLIV, 1996, s. 553.

Přípisky tužkou: vlevo nahoře připsáno tužkou autorovou rukou: „Patersdorf. Katherina Neubauerin.“
Rozkresleny detaily úpravy hlavy, spínání košile a šněrovačky, rukávců a střevíců s německými přípisy tužkou autorovou rukou.
Národní galerie v Praze, inv. č. K 30.

[5] *Marie Schafferhansová*; 1854
Kresba tužkou kolorovaná akvarelem, papír, 347 x 296 mm. Neznač.
Přípisky tužkou, nakresleny a popsány podrobnosti kroje.
Národní galerie v Praze, inv. č. K 24.

[6] *Eugen Silva-Tarouca-Unwerth*; 1852
Olej, plátno, 95 x 77 cm, ovál. Neznač.
Na rubu připsáno: „Graf Eugen Sylva Tarucca / geb - 1813 † 1877“.
Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod, inv. č. O 66.

[7] *Julie Silva-Tarouca-Unwerthová*; 1852
Olej, plátno, 95 x 77 cm, ovál. Neznač.
Na rubu připsáno: „Gfin Iulia Sylva Tarucca / geboren von Kaufmann / geb: 1819 † 1859“
Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod, inv. č. O 65.

[8] *Julie Silva-Tarouca-Unwerthová*; kolem 1855
Olej, plátno, 58 X 50 cm, ovál. Neznač.
Na rubu připsáno: „Julie Gräfin Sylva Tarouca / gb. von Kaufmann / gestorben in Frauenthal / im 36 Lebensjahre 1859 / Alois Rziha war bei Ihrem Tod“.
Nezvěstné (reprodukováno in: Loriš, Mánesovy podobizny, 1954, s. 103, repr. č. 151).

[9] *Příjezd hosta / Uvítání hosta na zámku*; 1853-1855
Olej, plátno, 54 x 41 cm, ovál. Neznač.
Národní galerie v Praze, inv. č. O 609.

[10] *Při měsíčku*; 1853-1855
Olej, plátno, 53,5 x 41 cm, ovál. Neznač.
Národní galerie v Praze, inv. č. O 610.

Amálie Mánesová

[11] *Pohled*; 1854
Olej, plátno, 49,6 x 67,5 cm (s rámem: 75,2 x 93,5 cm), Neznač.
Majetek obce Pohled; dlouhodobá zápůjčka Národní galerii v Praze

[12] *Obec Pohled u Havlíčkova Brodu od severu*; 1854
Akvarel, papír, 260 x 400 mm
Nezvěstné (reprodukováno in: Reitharová, Josef Mánes; Odkaz malířů Mánesovy rodiny, 2005, s. 109; repr. č. 82).

[13] *Chalupa v Pohledu / Chalupa truhláře Hanolda*; 1854
Olej, plátno, 54,5 x 83,5 cm (s rámem: 80,5 x 109,5 cm), Neznač.
Majetek obce Pohled; dlouhodobá zápůjčka Národní galerii v Praze

[14] *Chalupy u lesa*; 1854
Olej, plátno, 49 x 72,5 cm, Neznač.
Sbírky Pražského hradu, inv. č. OPH 417.

Použitá literatura

Jindřich Anger - Miroslav Anger, *Josef Mánes; Dopisy.* Praha 1998.

Pavel Balcárek, *Rodinný archiv Silva-Taroucců 1470-1944; Inventář.* Moravský zemský archiv v Brně 1982.

Eva Benáková - Jana Beránková - Ladislav Macek - Pavel Rous - Ivana Štrossová - Zina Zborovská, *Havlíčkobrodsko*. Tišnov 1999.

Tomáš V. Bílek, *Statky a jmění kollejí jesuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených.* Praha 1893.

Naděžda Blažíčková-Horová, *Malířská rodina Mánesů; Katalog exponátů výstavy - doplněk ke stejnojmenné knize vydané Národní galerií v Praze v roce 2002.* Praha 2003.

Naděžda Blažíčková-Horová, *Malířská rodina Mánesů.* Praha 2002.

Jarmila Brožová - Anna Masaryková, *Josef Navrátil a český interiér druhého rokoka*, in: Gabriela Kesnerová - Olga Macková - Jarmila Brožová - Anna Masaryková, *Josef Navrátil.* Národní galerie v Praze 1965, s. 35-71.

Emil Edgar, *Dopisy Josefa Manesa hr. Bedřichu Silva-Taroucovi*. Praha 1920.

Mathias Maria Feyfar, *Das ehemalige Cisteriienserinen-Stift Frauenthal (bei Deutschbrod in Böhmen) nunmehr Domäne Ihr. Exc. der Gräfin Clam-Gallas.* Nikolsburg 1874.

Jan Halouzka, *Kněz mecenáš; Bedřich hrabě de Sylva-Tarouca, nesídelní infulovaný kanovník staroslavné královské kapituly vyšehradské, knížecí arcibiskup konsistoře olomúcké.* Rešov na Moravě 1896.

Eduard Herold, *Malebné cesty po Čechách; Naše řeky I. - Sázava.* Světozor VI, 1872, s. 112-113, 124-126, 136-138.

František Hladík, *Tesáno z kamene; Kříže, kapličky a sochy v Pohledu a okolí.* soukromý strojopis, vyhotovený ve čtyřech exemplářích, Pohled 1977.

František Hladík - Josef Pokorný, *700 let Pohledu.* Pohled 1965.

Luboš Hlaváček, *Josef Mánes a umělecká rodina Mánesů*. Praha 1988.

Helena Hloušková, *Z historie kláštera v Pohledu.* Havlíčkobrodsko, č. 15, 1999, s. 5-69.

Helena Hloušková, *V Pohledu i na Frantáli, aneb jak se měnil název obce a kláštera v Pohledu.* Sborník Havlíčkobrodské společnosti pro povznesení regionálně historického povědomí, č. 1, 2001, s. 92.

Amalie Jenšovská, *Josef Mánes a jeho sourozenci; Z rodinných vzpomínek.* Praha 1940.

F. X. Jiřík, *K biografii Mánesů.* Ročenka Kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1929, 1930, s. 51-56.

Gabriela Kesnerová, *Krajina v díle Josefa Mánesa.* Národní galerie v Praze 1991.

Lubomír Konečný, *Pokus o interpretaci Mánesovy Švadlenky*, in: V mužském mozku; Sborník k 70. narozeninám Petra Wittlicha. Dolní Břežany 2002, s. 185-199.

Dušan Konečný, *Haná Josefa Mánesa.* Prostějov 1980.

Jiří Kotalík, *Josef Mánes 1820 - 1871.* Národní galerie v Praze 1971.

T. Krejčík, *Příběh jednoho paláce.* Velvyslanectví České republiky ve Vídni 1998.

Rudolf Kuchynka, *Josef Mánes a staré umění.* Ročenka Štencova grafického kabinetu na rok 1920, vydaná na oslavu stoletého výročí narození Josefa Mánesa. 1920, s. 129-153.

Jan Kühndel, *Dopisy Josefa Mánesa.* Praha 1968.

Jan Kühndel, *Slezsko v kresbách Mánesovy přítelkyně.* Časopis Slezského muzea XVII, série B, vědy historické, 1968, s 184-185.

Jan Kühndel, *Josef Mánes a Opavsko*, Slezský sborník L, 1952, s. 560-564.

Jan Loriš, *Mánesovy podobizny.* Praha 1954.

Anna Masaryková, *Tradice baroka a rokoka u dvou českých malířů devatenáctého století.* Ročenka Kruhu pro pěstování dějin umění za roky 1939-1947. s. a., s. 3-12.

Anna Masaryková, *Druhé rokoko v Praze.* Ročenka Kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1937-1938. 1939, s. 13-18.

Petr Mašek, *Modrá krev; Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích.* Praha 2003.

Jaromír Neumann, *Josef Mánes a staré umění.* Umění XX, 1972, s. 400-434.

Pamětní kniha obce Pohledu. Vedená obecními kronikáři od roku 1929, uložená na Obecním úřadě v Pohledu.

Emanuel Poche (ed.), *Umělecké památky Čech 3; P / Š.* Praha 1980.

Eva Reitharová, *Josef Mánes; Odkaz malířů Mánesovy rodiny.* Praha 2005.

Eva Reitharová, *Malířka Amálie Mánesová.* Umění XXI, 1973, s. 543-557.

Eva Reitharová, *Antonín Mánes.* Praha 1967.

Ladislav Svoboda, *Klášter v Pohledu.* Průzkumy památek I, 1998, s. 61-82.

Eduard Šmejkal, *Německobrodsko.* Praha 1911.

Pavel Večeřa, *Na hošťálkovském zámku kvetla umění a hrála věhlasná kapela.* Olomoucký den, II, 2000 (18. 3.), s. 5.

Vojtěch Volavka, *České malířství a sochařství 19. století.* Praha 1968.

Vojtěch Volavka, *Umění národního obrození I; Malířství devatenáctého století.* Praha 1941.

Hana Volavková, *Josef Mánes; Malíř vzorků a ornamentu.* Praha 1981.

Petr Wittlich, *Tvůrčí osobnost Josefa Mánesa a 20. století.* Umění XLIV, 1996, s. 549-554.

František Žákavec, *Dílo Josefa Mánesa;* Svazek II. Lid československý. Praha 1923

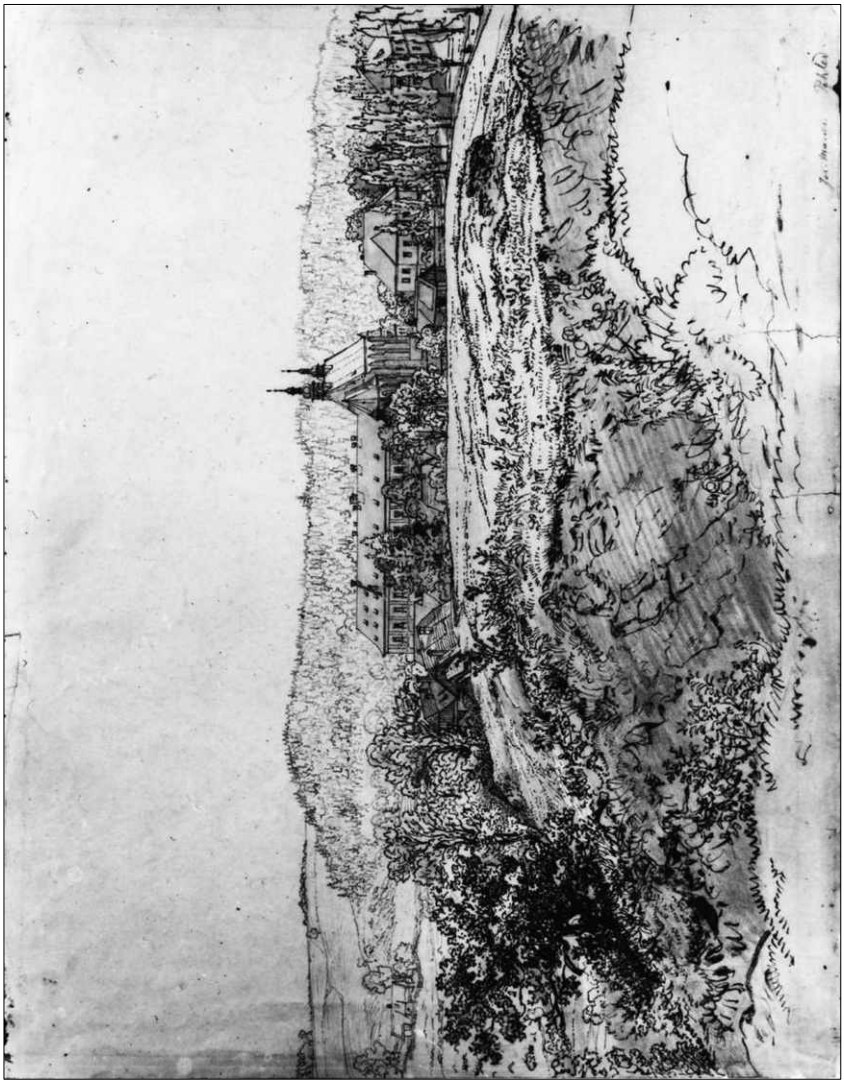

Obr.1. Josef Mánes: Obec Pohled z východní strany, 1854, kresba perem, tuší a inkoustem, 324 x 404 mm, inv. č. K 14361, Národní galerie v Praze, Fotografie © 2007 Národní galerie v Praze

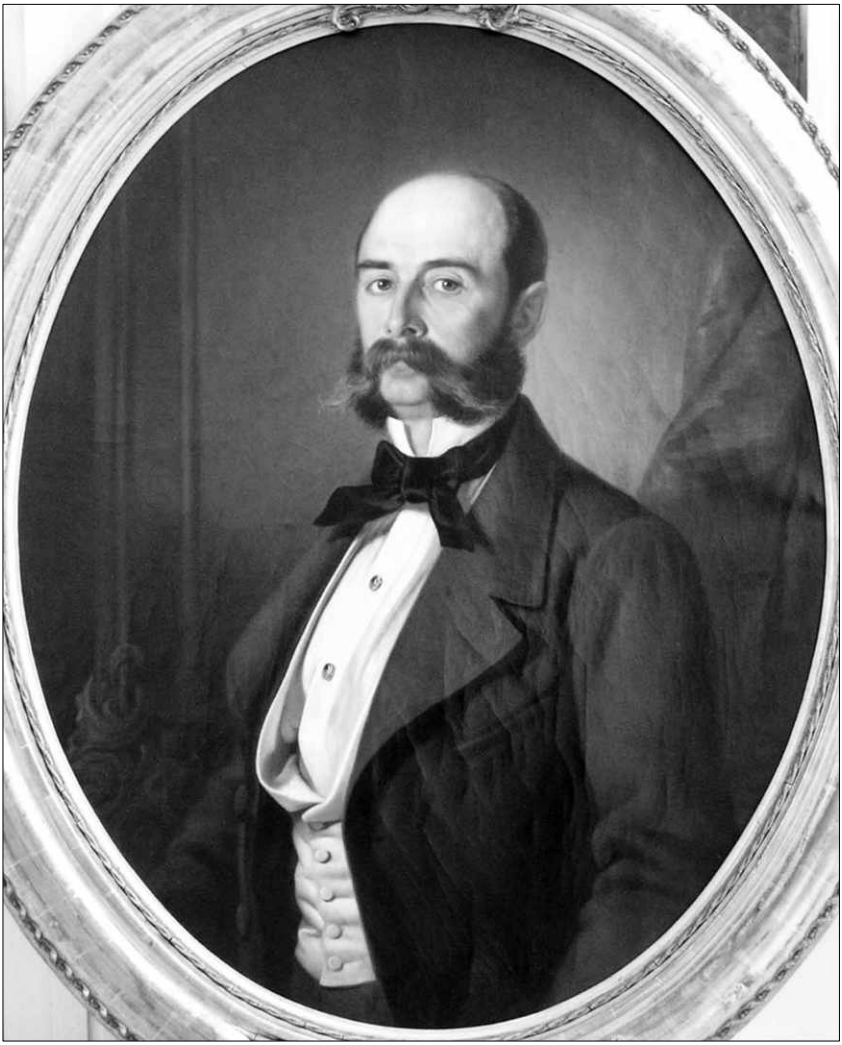

Obr.2. Josef Mánes: Eugen Silva-Tarouca-Unwerth, 1852, olej, plátno, 95 x 77 cm, inv. č. O 66, Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod, foto: Hana Venzhöferová, 2005

Obr. 3. Josef Mánes: Julie Silva-Tarouca-Unwerthová, 1852, olej, plátno, 95 x 77 cm, inv. č. O 65, Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod, foto: Hana Venzhöferová, 2005

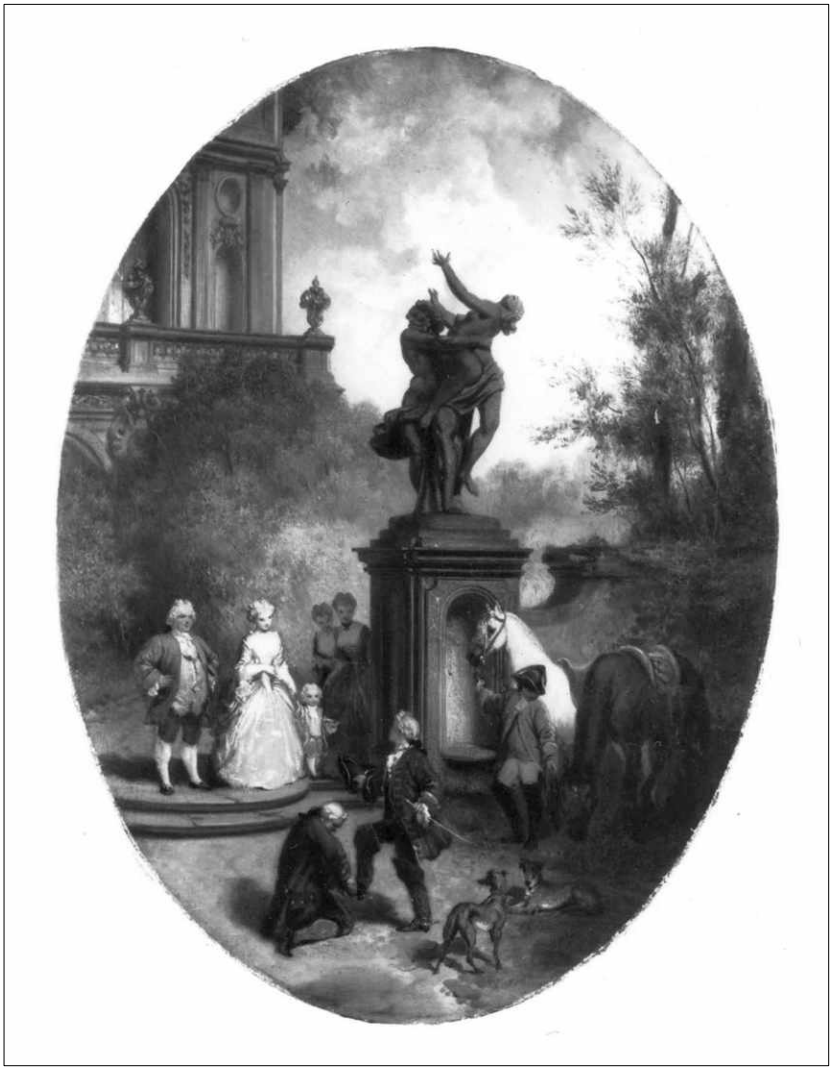

Obr. 4. Josef Mánes: Příjezd hosta / Uvítání hosta na zámku, 1853-1855, olej, plátno, 54 x 41 cm, inv. č. O 609, Národní galerie v Praze, Fotografie © 2007 Národní galerie v Praze

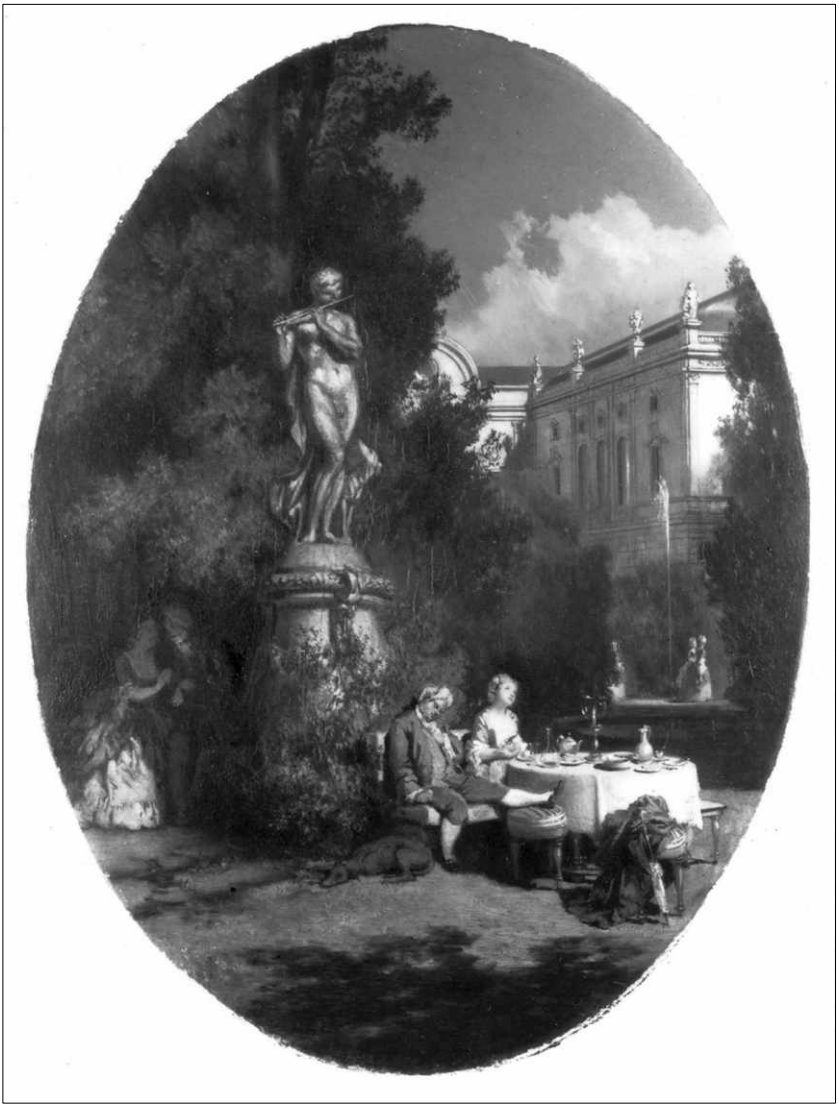

Obr. 5. Josef Mánes: Při měsíčku, 1853-1855, olej, plátno, 53,5 x 41 cm, inv. č. O 610, Národní galerie v Praze, Fotografie © 2007 Národní galerie v Praze

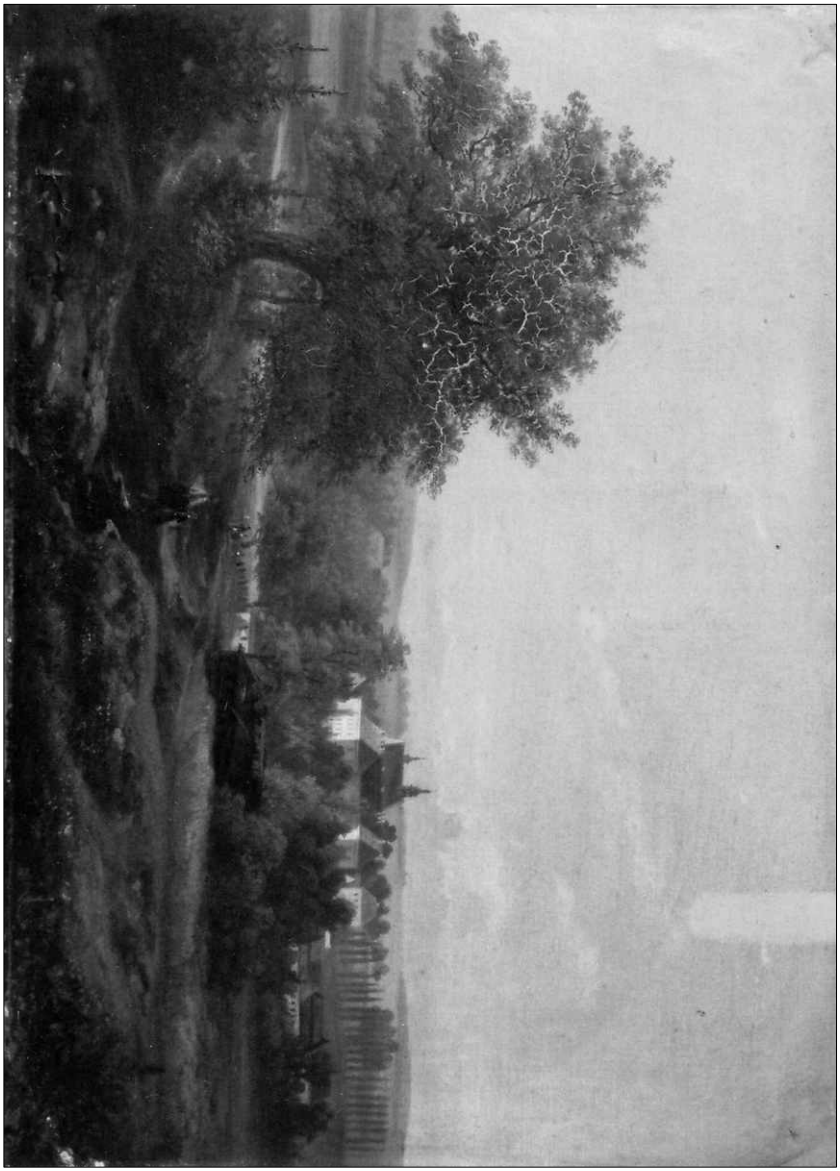

Obr. 6. Amálie Mánesová: Pohled, 1854, olej, plátno, 49,5 x 67,5 cm, majetek obce Pohled, foto: Restaurátorské oddělení Národní galerie v Praze

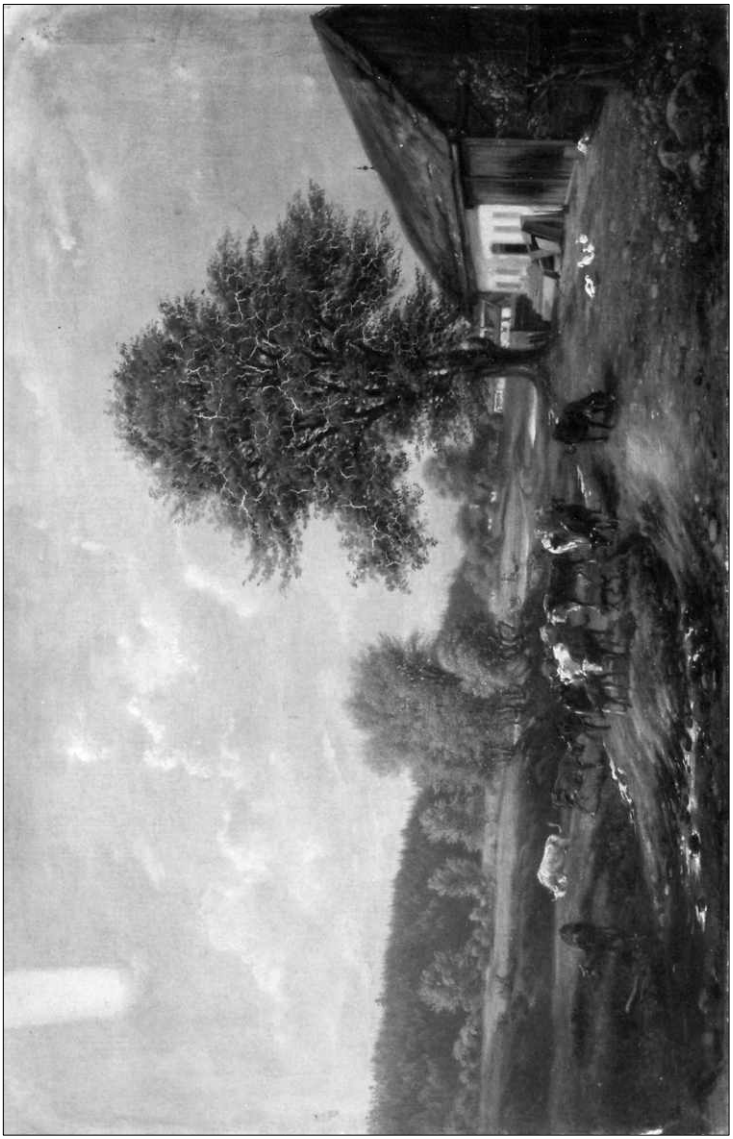

Obr. 7. Amálie Mánesová: Chalupa truhláře Hanolda, 1854, olej, plátno, 54,5 X 83,5 cm, majetek obce Pohled, foto: Restaurátorské oddělení Národní galerie v Praze

BITVA U ŠTOKŮ V ROCE 1805

Zdeněk Jaroš

V létě 1805 propukl v Evropě další z velkých válečných konfliktů napoleonské doby. Na jedné straně stála vojska států tzv. třetí protinapoleonské koalice[1], na druhé vojska císařské Francie a jejich spojenců. Válku o hegemonii na moři Francouzi prohráli, když se anglickému loďstvu admirála Horatia Nelsona[2] podařilo 21. října 1805 v bitvě u Trafalgaru zničit francouzskou námořní flotilu viceadmirála Pierra Charlese de Villeneuve[3], avšak na kontinentě to vypadalo jinak. Především v Bavorsku a ve střední Evropě, kam Napoleonova[4] vojska vstoupila 24. září po překročení Rýna, byla koalice neúspěšná. V řadě střetů Francouzi poráželi spojence, rychle prošli středním Německem a pak nezadržitelně postupovali podél Dunaje na východ. Doslova katastrofou především pro rakouskou armádu byla její kapitulace u Ulmu[5]. Dne 13. listopadu dokonce Francouzi pod velením maršála Joachima Murata[6] obsadili Vídeň. Protože v té době se u Olomouce začala soustřeďovat téměř stotisícová rusko-rakouská armáda, obrátil Napoleon své šiky na sever, na Moravu. Dne 19. listopadu obsadily

---

[1] V pozadí vzniku tzv. třetí protifrancouzské koalice bylo soupeření mezi Francií a Velkou Britanií, která byla iniciátorem paktu. Na její stranu se přidalo již 11. dubna 1805 Rusko, 9. srpna přistoupilo ke koalici Rakousko, pak Neapolsko a v říjnu i Švédsko. Na stranu Francie se přidaly Bavorsko (24. srpna), Bádensko (4. září) a Würtenbersko.

[2] Horatio lord Nelson, 1. vikomt z Nile, lord z Bronte (29. září 1758 Burnham Thorpe – 21. října 1805, mys Trafalgar).

[3] Pierre-Charles-Jean-Baptiste-Silvestre de Villeneuve (31. prosince 1763 Valensole - 22. dubna 1806 Rennes).

[4] Napoleon Bonaparte (15. srpna 1769 Ajaccio, Korsika – 5. května 1821 Longwood House na ostrově Svatá Helena). Francouzský generál a císař (1804-1814 a 1815), jeden z největších vojevůdců v historii lidstva. První manželkou byla Marie-Joseph-Rose de Tascher (císařovna Josefína), druhou ženou Marie Louisa Habsbursko-lotrinská, s kterou měl syna Františka.

[5] 15. října 1805.

[6] Joachim Murat, velkovévoda v. Berg a Cléve, král neapolský (25. března 1767 Labastide-Fortuniere – 13. října 1815 Pizzo, Kalabrie). Francouzský maršál a švagr Napoleona. V letech 1806-08 velkovévoda z Bergu, 1808-15 král neapolský.

francouzské oddíly Brno a rozložily se mezi Brnem a Vyškovem. K rozhodujícímu střetu došlo 2. prosince 1805 u Slavkova[7]. Napoleonovo vítězství znamenalo kromě jiného také konec třetí koalice.

V druhé polovině listopadu roku 1805, kdy se teprve schylovalo k vyvrcholení vojenského konfliktu, válka přímo zasáhla také Jihlavsko a Německobrodsko. Vše začalo 19. listopadu 1805, když se Jihlava dostala do rukou jednotek bavorských spojenců Napoleona, konkrétně předvoje bavorského armádního sboru[8]. Toho dne v dopoledních hodinách přichází do města zpráva, že nepřítel v podobě bavorských spojenců Napoleona se objevil u městečka Želetavy[9]. Zpráva vzbudila ve městě zděšení, přestože v Jihlavě tehdy bylo přítomno poměrně dost vojska: 146 mužů 8. kyrysnického pluku generálmajora Bedřicha Antonína knížete v. Hohenzollern-

---

[7] V bitvě u Slavkova (2. prosince 1805) proti sobě stáli francouzský císař Napoleon (1769-1821) a ruský car Alexandr I. (1777-1825) spolu s římským císařem Františkem I. (1768-1835), proto bývá také nazývána Bitvou tří císařů. Přestože francouzské síly tvořilo 75 000 mužů a armádu spojenců (Rakousko a Rusko) 86 000 mužů, bitva skončila francouzským triumfem. Sám Napoleon až do konce svého života považoval výsledek za své nejskvělejší vítězství. Vítězství Francouzů vedlo k podepsání tzv. Prešpurského míru a zrušení Svaté říše římské.

[8] Bavorskému armádnímu sboru tvořenému šesti brigádami velel generálporučík Bernard Erasmus v. Deroy (1743-1812): 1. brigáda – vel. generálmajor hrabě Nutius Minucci, 2. brigáda – vel. generálmajor hrabě Mezanelli, 3. brigáda – vel. generálmajor hrabě Marsigli, 4. brigáda – vel. generálmajor svob. pán v. Karg, 5. brigáda – vel. generálmajor hrabě Franz Minucci, 6. brigáda – vel. generálmajor Siebein a 4 baterie dělostřelectva majora v. Colongeho. Začátkem listopadu 1805 se sbor rozdělil: zatímco jádro sboru (1., 2., 4. a 6. brigáda) pod Deroyovým velením operovalo až do 24. listopadu v Tyrolsku, menší polovina (předvoj) pod velením generálporučíka Karla Filipa v. Wredeho (3. a 5. brigáda) postupovala jako součást francouzského I. sboru maršála Bernadotteho na východ a pak na Moravu.

[9] Želetava, městečko 35 km jižně od Jihlavy na císařské silnici Jihlava-Mor. Budějovice-Znojmo.

Hechingen[10], tři setniny dělostřelectva generálmajora Ferdinanda v. Häringa[11], trén se zásobami a asi stovka nováčků formujícího se záložního praporu domácího 8. pěšího pluku (ostatní prapory 8. pěšího pluku byly mimo město)[12]. Vojenský velitel Jihlavy pplk. Auerham v reakci na zprávu vyhlásil pohotovost a do Rančířova, Vilance, Stonařova a Dlouhé Brtnice[13] vyslal hlídky. Vlastní drama začalo kolem tři čtvrtě na deset večer, když kyrysník z hlídky u Rančířova oznámil nepřítele již na dohled od Jihlavy. Auerham dal okamžitě vojákům rozkaz shromáždit se na náměstí, ale než se oddíly stačily zformovat, vjel do města Brtnickou bránou (stávala v dnešní Znojemské ul.) s vítězným pokřikem „En avance!“[14] více než stočlenný oddíl bavorské lehké jízdy. Byli to příslušníci 1. a 2. švališerského pluku na čele s majorem Josefem hrabětem v. Rechberg[15] patřící do předvoje bavorského pomocného sboru. Na prudký útok nestačily rakouské jednotky zareagovat, a proto jen část se zachránila únikem Špitálskou branou (na místě dnešní kavárny Slávie v Komenského ul.) z města, většina dělostřelců a trénu však

---

[10] Friedrich Anton kníže Hohenzollern–Hechingen (24. února 1726 – 26. února 1812), císařský důstojník, 14. července 1765 povýšen do hodnosti generálmajor, 4. dubna 1783 polní podmaršálek a 1. listopadu 1788 generál jezdectva. V letech 1780 (1798) - 1813 byl majitelem 8. kyrysnického pluku (v letech 1800-1807 velel pluku plk. Josef v. Clary).

[11] Ferdinand svobodný pán v. Häring (3. března 1732 – 4. února 1822), rakouský důstojník. Ještě jako major byl vyznamenán 19. prosince 1790 rytířským křížem Řádu Marie Terezie. V r. 1802 velitelem dělostřelecké brigády v Českých Budějovicích, 6. prosince t. r. povýšen do hodnosti generál-polní strážmistr, 1806 polní podmaršálek a 27. dubna 1813 polní zbrojmistr.

[12] V této době se čtyři prapory 8. pěšího pluku pohybovaly v Podunají a do Jihlavy se vrátily až začátkem března 1806. Nově postavený VI. prapor byl v říjnu 1805 odeslán do Olomouce, kde zůstal posádkou. Plukovní depot v Jihlavě byl po přiblížení Bavorů na začátku listopadu přeložen do Krakova.

[13] Rančířov, Vilanec, Stonařov a Dlouhá Brtnice - obce jižně od Jihlavy na císařské silnici Jihlava-Znojmo.

[14] „Vpřed!“

[15] Josef hrabě v. Rechberg u. Rothlöwen (1760 – 1833). Bavorský důstojník a státník. 1813 – 1815 generál, 1826 míimořádný vyslanec v Berlíně.

padla do rukou Bavorů. Nový bavorský velitel města rytmistr Plattner dal ještě v noci obsadit všechny důležité úřady a zrekvírovat vojenské sklady s velkými zásobami ovsa, žita, sena, mouky, palivového dřeva a zajistili i vojenskou a městskou pokladnu, které prohlásili za válečnou kořist. Mezi tím mužstvo „navštívilo“ kupecké a řemeslnické krámy, kde si vybíralo bez placení zboží dle chuti[16].

Předvoj pomocného bavorského sboru se také označuje jako divize. Sestával ze dvou brigád, a to č. 3. a 5. V čele stál generálporučík Karel Filip v. Wrede[17], který byl od 1. listopadu už velitelem celého bavorského armádního sboru[18]. Jako součást francouzského I. armádního sboru[19] maršála Jean-Baptiste-Julese Bernadotteho[20] společně s jeho jednotkami operoval pomocný

---

[16] Sterly, Andreas: Iglau unter francösischer Gewalt vom 19. November 1805 bis 16. Jänner 1806. Historische Darstellung der zu jener Zeit sich in dieser Stadt zugetragen *Begebenheiten*, Iglau 1849, znovu Deutscher Kalender für die Iglauer Sprachinsel, 1913, s. 123-131.

[17] Carl Philipp von Wrede (29. dubna 1767 Heidelberg - 12. prosince 1838 Ellingen). Bavorský polní maršál a diplomat, od r. 1814 kníže. Po neúspěšných univerzitních studiích vstoupil v r. 1792 do armády. V r. 1798 v hodnosti plukovníka velel praporu, v r. 1800 již byl brigádním generálem. V r. 1805 jako divizní generál vedl předvoj sboru maršála Bernadotta u Ulmu. V listopadu t. r. obsadil českomoravské pomezí ve střední části Českomoravské vrchoviny, kde svedl neúspěšné bitky u Zvonějova a Štoků. V r. 1812 velel bavorskému sboru v Rusku, kde se však nijak zvlášť nevyznamenával. Když r. 1813 Bavorsko Napoleona opustilo, Wrede bojoval na straně koalice i se svým sborem, kterému velel i v bitvě u Lipska. V roli diplomata se zúčastnil Vídeňského kongresu.

[18] Dosavadní velitel bavorského sboru generálporučík Bernard Erasmus v. Deroy byl těžce zraněn v bojích o salcburský průsmyk u Loferu. Proto 1. listopadu převzal velení nad celým sborem generálporučík v. Wrede.

[19] I. armádní sbor tvořily dvě francouzské (1. divize - velitel div. gen. Olivier Marcoux Rivaud de la Raffiniére, 2. divize - velitel div. gen. Jean Baptiste Drouet d´Erlon) a jedna bavorská pěší divize (velitel generálporučík Karel Filip v. Wrede).

[20] Jean-Baptiste-Jules Bernadotte kníže z Pontecorvo (26. ledna 1763 Pau - 8. března 1844 Stokholm). Důstojník a státník. Během tří let vojenské služby získal plukovnickou a zanedlouho i generálskou hodnost. Sňatkem s Desiderií Claryovou v r. 1798 se stal švagrem Josefa Bonaparta. R. 1804 jmenován

bavorský sbor v listopadu 1805 v prostoru střední a jižní části Českomoravské vrcho-viny, aby zajišťoval levé křídlo Napoleonovy „Velké armády“ soustřeďující se v této době mezi Brnem a Vyškovem. Postup Wredeho divize do střední části Vysočiny byl velmi rychlý. Ještě 9. listopadu byly obě brigády v Ulmerfeldu[21], ale již 17. listopadu stály u Hollabrunnu[22], o den později se zúčastnily slavnostní přehlídky před samotným Napoleonem ve Znojmě a příštího dne již jejich první jízdní oddíly obsazovaly Jihlavu[23].

Generálporučík Karel Filip v. Wrede

V následujících dnech projížděly městem směrem na sever další bavorské oddíly, které obsazovaly další místa v regionu[24]. Tak třeba

---

maršálem Francie a velitelem I. armádního sboru, 5. 6. 1806 suverénním knížetem z Pontecorvo a guvernérem v Římě. V r. 1815 už na straně spojenců přispěl k Napoleonově porážce u Lipska. V r. 1818 se stal švédským králem jako Karel XIV. a zakladatelem dodnes zde vládnoucí královské dynastie.

[21] Dnes část Amstettenu (dolnorakouské město na řece Ybbs a centrum stejnojmenného okresu, 23 tis. obyv., asi 60 km z. od St. Pölten).

[22] Historické město a centrum stejnojmenného okresu při silnici Vídeň-Znojmo (v severní části Weinviertelu v Dolním Rakousku), 11 tis. obyv., asi 55 km ssz. od Vídně.

[23] Sáček, Karel: Kurfiřtské Bavorsko a jeho armáda v roce 1895. In: Třetí koaliční válka 1805, sborník přednášek a studií, 2004, s. 222-223.

[24] Sterly, Andreas: Iglau unter francösischer Gewalt vom 19. November 1805 bis 16. Jänner 1806. Historische Darstellung der zu jener Zeit sich in dieser Stadt zugetragen *Begebenheiten*, Iglau 1849, znovu Deutscher Kalender für die Iglauer Sprachinsel, 1913, s. 123-131.

23. listopadu se první bavorská hlídka objevila v Polné[25]. Mezi tím přijel do Jihlavy i generálporučík v. Wrede, který se ubytoval v populárním hostinci „U Divého muže“ (Masarykovo nám. 44)[26]. Po týdnu došlo ke střídání okupačních oddílů. Dne 25. listopadu dopoledne Bavoři za zvuků hudby opustili Jihlavu, ale už odpoledne s velkou slávou a opět za zvuků hudby vstoupily do Jihlavy Brtnickou bránou první jednotky francouzské „Velké armády“. Na obyvatele Jihlavy učinil velký dojem jejich „dosud nikdy neslýchaný impozantní bubnový pochod“[27] i barevnost uniforem vojáků 1. pěchotní divize I. armádního sboru[28]. Zatímco obě brigády francouzské 1. divize zůstaly v Jihlavě a jejím okolí, byla bavorská 3. brigáda už o den

---

[25] V Polné byli Bavoři vystřídáni francouzskými vojáky 1. brigády 2. pěchotní divize div.gen. Jean Baptiste Droueta. Brigádě velel brig. gen. Bernard Georgie François Frère a tvořily ji: 94. pluk řadové pěchoty – vel. plk. Jean Nicolas Nazout a 95. pluk řadové pěchoty – vel. plk. Marc Nicolas Louis Péchaux. Celkem to bylo 3717 mužů, kteří zde zůstali až do 29. listopadu, kdy odešli k Brnu.

[26] Přímý účastník událostí, jihlavský historik Andreas Sterly píše, že 21. listopadu vystřídal Plattnerovy švališery v Jihlavě bavorský 5. řadový pěší pluk „Preysing“. Podle všeho se však jednalo o jinou jednotku, protože 5. řadový pěší pluk „Preysing“ byl součástí 2. brigády generálmajora hraběte Mezzaneliho, která v této době operovala ještě na území Dolních Rakous a do Jihlavy přišla jako celek až 9. prosince.

[27] Sterly, Andreas: Iglau unter francösischer Gewalt vom 19. November 1805 bis 16. Jänner 1806. Historische Darstellung der zu jener Zeit sich in dieser Stadt zugetragen *Begebenheiten*, Iglau 1849, znovu Deutscher Kalender für die Iglauer Sprachinsel, 1913, s. 123-131.

[28] 1. pěchotní divizi velel div. gen. Olivier Rivaud de la Raffanière (1766-1836). Byla součástí Bernadotteho I. armádního sboru a tvořily ji dvě brigády:

1. brigáda brig. gen. Michela Pacthoda (8. pluk řadové pěchoty – vel. plk. Jeane-François Etienne Autié a 45. pluk řadové pěchoty – vel. plk. Jean-Léonard Barrié), 2. brigáda brig. gen. Pierre-Charlese Dumoulina (54. pluk řadové pěchoty – vel. plk. Armand Phillipon). Na Jihlavsko přišla i 2. pěchotní divize div.gen. Jean Baptiste Droueta. Její 1. brigáda pod velením brig. gen. Bernard Georgie François Frèreho přijela 25. listopadu do Polné, kde zůstala do 29. listopadu (94. pluk řadové pěchoty – vel. plk. Jean Nicolas Nazout a 95. pluk řadové pěchoty – vel. plk. Marc Nicolas Louis Péchaux. Celkem to bylo 3717 mužů).

později rozmístěna jižně a jihozápadně od Německého Brodu, např. v Pelhřimově, v Humpolci, v Dolní Cerkvi atd. a 5. brigáda dokonce severně od tohoto města.

Generál jezdectva Ferdinand Karel Josef arcivévoda d'Este

Cesta Bernadotteho I. armádního sboru v rámci podzimní kampaně 1805 do Jihlavy začala už 2. září v Hannoveru a po dvouměsíčních peripetiích včetně bojových střetů prošel celý sbor přes Mnichov a Salzburg do Kremže. Zde 15. listopadu překročil Dunaj a pokračoval na západní Moravu, na Třebíč. Tady se pohyboval ve dnech 19.-26. listopadu. Vzpomenutá 1. pěchotní divize se do prostoru Jihlavy začala přesunovat 23. listopadu[29]. Představovala více než dvanáct tisíc vojáků a dvacet čtyři děla, což bylo pro obyvatele města a jeho předměstí obrovskou zátěží. Ve městě se dokonce objevil sám velitel I. armádního sboru slavné francouzské „Velké armády“ maršál Bernadotte[30]. Také on se ubytoval v hostinci „U Divého

[29] Podle Sterlyho s nimi přibyly i lehké pěší pluky č. 8 a 45, ale asi se jednalo o jiné jednotky. Lehký pěší pluk č. 8, kterému velel plk. Louis Bertrand de Sivray, vůbec nebyl na Moravě. Patřil do Dupontovy divize operující tehdy jako součást armády maršála André Masséna v severní Itálii. Jednotka s č. 45 neexistovala, nejvyšší číslo měl ve francouzské armádě lehký pěší pluk č. 31!

[30] Sterly píše, že Bernadotte přijel do města 23. listopadu. Spíše však přijel až 27. nebo dokonce 28. listopadu, a to z Třebíče, kde spal ve dnech 24. – 27. listopadu v domě radního Ignáce Hladíka (dnešní Karlovo nám. 61), když odmítl pohostinství zdejšího zámku.

muže“[31]. Nepobyl zde však dlouho, protože už 28. listopadu přišel Napoleonův rozkaz k urychlenému pochodu na shromaždiště francouzských vojsk u Brna. A tak příštího dne, v pátek 29. listopadu, po dopolední slavnostní přehlídce na jihlavském náměstí, opustili v mrazivém odpoledni Francouzi urychleně město. Do strategicky důležité Jihlavy se pak znovu vrátily Wredeho bavorské oddíly, které po odchodu francouzských jednotek zůstaly na úkol chránit prostor mezi Jihlavou a Německým (Havlíčkovým) Brodem a především silnici Jihlava-Znojmo samy.

Bavoři však byli od prvních prosincových dnů soustavně napadáni vojáky tzv. českého sboru generála jezdectva Ferdinanda Karla Josefa arcivévody d’Este[32]. Tuto poměrně početně silnou jednotku začal formovat od 25. října u Plzně polní zbrojmistr Jan Karel hrabě Kolowrat - Krakowský[33], a to z jednotek, které se po kapitulaci rakouských oddílů gen. Karla svob. pána Macka v. Leiberich[34] u Ulmu

---

[31] Snad na počest Bernadotteho, Wredeho a dalších zde ubytovaných slavných hostů - arcivévoda Ferdinand, saský král - dal v r. 1825 jeho majitel F. Kaan podniku honosnější název „U Tří knížat“, který nese dodnes.

[32] Ferdinand Karel Josef arcivévoda v. Österreich-d’Este (25. dubna 1781 Milano - 5. listopadu 1850 zámek Ebenzweier u Gmundu). Rakouský důstojník a politik. Syn arcivévody Ferdinanda Karla Antonína a Marie Beatrix z Modeny. Od r. 1798 vlastnil husarský pluk č. 3. Po napoleonských válkách byl 1816-30 vojenským velitelem v Uhrách a 1832-46 generálním guvernérem v Haliči. Vyšší vojenské hodnosti: 21. 2. 1800 generálmajor, 22. 1. 1801 polní podmaršálek, 1. 9. 1805 generál jezdectva, 17. 9. 1836 polní maršál.

[33] Johann Nepomuk Karl Josef hrabě Kolowrat-Krakowsky, svob. pán v. Ugezd (21. prosince 1748 Praha – 5. června 1816). Rakouský důstojník, syn Prokopa Kolowrata-Krakowského a jeho druhé ženy Anny Margarety hraběnky v. Ogilvy. 1768 hejtmanem 34. pěšího pluku. 1788 jako podplukovník velel 19. pěšímu pluku. Později velitel dělostřelectva Rýnské armády. 9. 10. 1789 generálmajor, 20. 5. 1795 polní podmaršálek, 20. 10. 1800 polní zbrojmistr a v následujícím roce členem Dvorní válečné rady, 12. 9. 1809 polní maršál. V r. 1813 velel u Wagramu II. sboru. V letech 1813 - 1815 zemským velitelem v Čechách.

[34] Karel svobodný pán Mack v. Leiberich (24. srpna 1752 Nenslingen – 22. října 1828 St. Pölten). Rakouský vojenský teoretik a reformátor. Dne 21.12.1789 vyznamenán rytířským křížem Řádu Marie Terezie. 1789-90

stáhly do Chebu, a ze záložních praporů 14 českých pěších pluků[35]. Jádro nového armádního sboru, jehož úkolem bylo udržet Čechy co nejdéle proti případnému Napoleonovu vpádu a pokud možno ohrožovat levé křídlo „Velké armády“, tvořil jičínský 21. řadový pěší pluk. Dne 2. listopadu převzal velení sboru generál jezdectva Ferdinand Karel Josef arcivévoda d'Este, jenž se v dalších týdnech přesunul s vojskem přes Prahu k Čáslavi. Zde se měl sbor podle původních plánů setkat s druhým ruským armádním sborem generálporučíka Fjodora Fjodoroviče hraběte v. Buxhövden[36]

---

bojoval proti Turkům, 1792 v Nizozemí, 1798 velel neapolské armádě. V roce 1805 byl spoluautorem operačního plánu tzv. třetí protinapoleonské koalice a jmenován generálním ubytovatelem (náčelníkem štábu) rakouské armády v Německu. Titulárním velitelem byl arcivévoda Ferdinand, který se však měl vzhledem ke svému mládí řídit Mackovým názorem. Tím bylo Mackovi vlastně svěřeno plné velení nad armádou. Po kapitulaci u Ulmu se jeho vojenská reputace definitivně zhroutila. Po skončení války byl odsouzen k trestu smrti, pak mu byl zmírněn na dvacet let žaláře, v r. 1908 byl z vězení propuštěn a v r. 1819 mu byly vráceny odebrané tituly a vyznamenání. Vyšší vojenské hodnosti: 20. 2. 1791 generálmajor, 2. 3. 1797 polní podmaršálek.

[35] Jednalo se o záložní prapory těchto řadových pluků: markraběte Christiana Friedricha v. Brandenburg-Anspach u. Bayreuth č. 10 z Českých Budějovic, velkovévody Josefa Reinera č. 11 z Kolína, Karla svob. pána v. Riese č. 15 z Chrudimi, Jindřicha XV. prince v. Reuss-Plauen č. 17 z Chrudimi, Patrika hraběte Stuarta č. 18 z Mladé Boleslavi, Sigmunda svob. pána v. Gemmingen-Hornbergu č. 21 z Jičína, Johanna Rüdigera hraběte v. Spork č. 25 ze Strakonic, Michaela svob. pána v. Frelich č. 28 z Kutné Hory, arcivévody Maximiliana č. 35 z Plzně, Karla hraběte v. Kollowrat-Krakowsky č. 36 z Mostu, Karla Eugena Erbach-Schönberga č. 42 z Chebu, Ludvíka svob. pána v. Vogelsang č. 47 z Prahy, Josefa svob. pána v. Froon-Kirchrath č. 54 z Berouna a Josefa hraběte v. Colloredo-Waldsee č. 57 z Hradce Králové.

[36] Friedrich Wilhelm hrabě v. Buxhoeveden (v Rusku používal jména Fjodor Fjodorovič). (14. září 1750 Magnusdal, Estonsko - 23. srpna 1811 Lohde u Kullamaa, Estonsko). Estonský Němec ve službách Pruska a Ruska. 1770-71 bojoval proti Turkům, 1772 v Itálii, 1789 proti Švédům, 1793-94 v Polsku, kde se stal guvernérem Varšavy, později vojenským velitelem Petrohradu. V r. 1795 povýšen v Prusku do hraběcího stavu, po dvou letech i v Rusku. U Slavkova v hodnosti generála pěchoty velel třem kolonám levého křídla. 1808 bojoval úspěšně proti Švédům.

(tzv. Volyňskou armádou). Protože se celková vojenská situace začala zásadně měnit, Rusové změnili své plány a táhli k Vyškovu. Přesun rakouského sboru však pokračoval a na konci listopadu už byl soustředěn u Čáslavi. Když rozkazem z 28. listopadu dostal Ferdinand pokyn k pochodu na jih, 1. prosince rakouské oddíly vyrazily a ještě téhož dne obsadily Německý Brod. Jednalo se o 8 294 pěšáků a 1 292 kavaleristů zformovaných do 13 praporů a 15 eskadron posílených šesti děly.

Proti Ferdinandovu sboru mohl Wrede postavit divizi sestávající z 3. a 5. brigády a jezdecké zálohy. 3. brigádě velel generálmajor hrabě Marsigli a tvořily ji: 3. řadový pěší pluk „Herzog Karl“- vel. plk. Friedrich v. Neumann, 7. řadový pluk „Morawitzky“- vel. plk. Wilhelm v. Pieron, 2. lehký pěší prapor- vel. plk.v. Dietfurth, 1. švališerský pluk „Kurprinz Karl Ludwig“- vel. plk. Theodor hr. v. Pappenheim a 2. švališerský pluk „Kurfürst“- vel. plk. prinz Karl zu Solms-Brauenfels. 5. brigádě velel generálmajor hrabě Franz Minucci a tvořily ji: 8. řadový pěší pluk „Herzog Pius“- vel. plk. Andrea v. Wagner, 12. řadový pluk „Löwenstein“- vel. plk. Vincenz hr. v. Pompei, 4. lehký pěší prapor- vel. pplk. Karl sv. p. v. Stengel a 3. švališerský pluk „Leiningen“- vel. plk. Friedrich sv. p. v. Zandt. Jezdeckou zálohu vytvořil v průběhu bojů 4. švališerský pluk „Bubenhofen“- vel. plk. Maxmilian v. Preysing a 2. dragounský pluk „Taxis“- vel. Karl Friedrich August hr. v. Seydewitz, jak bude dále vzpomenuto.

Generálporučík v. Wrede, vědom si početní převahy nepřítele, stáhnul své jednotky ležící u Humpolce, Německého (Havlíčkově) Brodu a Třebíče do prostoru mezi Pávovem a Bedřichovem (dnes předměstí Jihlavy), kde se už od 26. listopadu některé bavorské jednotky nacházely. Právě sem umístil své hlavní síly, zatímco předsunuté hlídky zaujaly postavení severně od Zvonějova. Pod jeho přímým velením teď bylo 10 pěších praporů, 12 eskadron jízdy a 6 děl, což představovalo 5 950 mužů. Zároveň chtěl co nejrychleji posílit divizi o 2. bavorskou brigádu generálmajora hraběte Mezzanelliho a 4. bavorskou brigádu generálmajora svob. pána Karga. Obě brigády sice jeho sbor později posílily, ale kromě dvou jezdeckých jednotek již do bojů s Ferdinandovými oddíly nezasáhly. V polovině listopadu obě brigády ležely ještě v Salcburku. Mezzaneli dostal rozkaz k pochodu

na Moravu 17. listopadu a Karg dokonce až 21. listopadu. O Wredeho potížích se Mezzaneli dozvěděl dokonce až v rakouském Hollabrunnu, a proto stačil vyslal jen rychlou pomoc v podobě tří eskader 2. dragounského pluku „Taxis“ s velitelem plk. Karl Franzem hrabětem v. Seydewitz a vozy s municí, která však dorazila do Jihlavy teprve 4. prosince. Rychlejší byli jezdci 4. švališerského pluku „Bubenhofen“ s velitelem plk. Maxmiliánem hrabětem v. Preysing vyčlenění z 6. brigády, kteří dosáhli Jihlavy již 1. prosince.

Z pozice Bavorů přišli švališeři skutečně v nejvyšší čas, protože už v noci z 1. na 2. prosince došlo k prvnímu střetu rakouských a bavorských oddílů. Stalo se tak mezi Štokami a Zvonějovem, kde bylo ležení předvoje bavorské 3. brigády přepadeno čtyřmi prapory rakouského řadového pěšího pluku Sigmunda svob. pána v. Gemmingen na Hornbergu č. 21[37]. Při bavorské protizteči se sice především zásluhou 2. lehkého praporu plk. Dietfurta podařilo rakouský útok odrazit, ale jen za cenu padesáti mrtvých a téměř stovky zajatých. Poté se Bavoři stáhli k Bedřichovu. Dne 3. prosince se chopila iniciativy bavorská strana, když její oddíly zaútočily severním směrem. Při útoku se vyznamenaly bavorské řadové pěší pluky č. 7 a 8, výše vzpomenutý švališerský pluk č. 4 a 2. lehký pěší prapor. Výsledkem bylo dobytí a obsazení městečka Štoky, jež se pak stalo pro bavorské oddíly důležitým opěrným bodem. Příštího dne dorazila Wredemu vzpomenutá posila v podobě Taxisova dragounského pluku č. 2, boje se však ten den omezily jen na drobné šarvátky, protože se obě strany připravovaly na hlavní bitvu.

K rozhodujícímu střetu došlo 5. prosince. Už ráno se začaly severně a severovýchodně od Štoků formovat rakouské oddíly. Jelikož byl sbor tvořen povětšině z náhradních praporů, neměl plukovní organizaci. Proto byl organizován do kolon. Jednotky levého křídla

---

[37] Později se v okolních obcích vyprávělo o sedláku Koukalovi z Dobronína, který údajně nabídl hraběti Kolowratovi, že jeho vojákům ukáže cestu do bavorského ležení v oboře Karlova lesa. Skutečně je tam prý zavedl a rakouskému oddílu se podařilo nepřítele zaskočit. Za svůj čin byl Koukal odměněn měšcem zlaťáků. Tolik pověst, avšak faktem je, že místní obyvatelé pomáhali „svým“ vojákům. V německých dobových pramenech je pomoc spojována se skutečnými osobami: fořtem Fischerem nebo dobronínskými sedláky Bastelem a Bayerem.

(kolony) pod velením plk. Johanna Theodora svob. pána Wacquant-Geozelles[38] stály u Smilova. Sestávaly z tří praporů řadového pěšího pluku Zikmunda svob. pána z Gemmingen-Hornbergu č. 21[39], divizionu švališerského pluku Maxmiliana hraběte Baillet de Latour č. 4[40] a poloviny jezdecké baterie (tři děla). Silné střední části (koloně) Ferdinandova sboru stojící u císařské silnice u samoty Skřivánek velel polní podmaršálek Bedřich František Xaver princ v. Hohenzollern-Hechingen[41] a generálmajor Prokop hrabě Vratislav z Mitrovic[42].

---

[38] Johann Peter Theodor svobodný pán v. Wacquant-Geozelles (17. května 1754 – 18. března 1844). Císařský důstojník. V r. 1778 bojoval jako poručík v Nizozemsku, 1793 kapitán generálního štábu, 1795 podplukovník, 1800 plukovník, 10. 6. 1805 generálmajor, v r. 1805 velel řadovému pěšímu pluku č. 21, 25. 8. 1809 polní podmaršálek; 1815 tajný rada; 1816-1821 mimořádný vyslanec v Kasselu, 1821 velitel divize a vojenský velitel v Opavě, 1833 prezident vojenského odvolacího soudu, 8. 3. 1835 polní zbrojmistr.

[39] Sigmund svobodný pán v. Gemmingen zu Hornberg u. Treschklingen (26. března 1724 – 17. prosince 1806). Císařský důstojník. V letech 1778 – 1817 majitelem řadového pěšího pluku č. 21. 30. 7. 1759 generálmajor, 16. 8. 1772 polní podmaršálek, 27. 9. 1787 polní zbrojmistr.

[40] Maxmilian hrabě Baillet de Latour (1737 zámek Latour u Virtonu, Belgie - 22. července 1806 Vídeň), Císařský důstojník a státník. Na začátku vojenské kariéry bojoval jako příslušník rakouského pěšího pluku „Salm-Salm“ č. 14 v řadě bitev sedmileté války, vynikl např. v bitvě u Kolína 18. června 1757. V r. 1767 major, 1769 podplukovník, 1772 plukovník, 1782 generálmajor. Za zásluhy byl 19. prosince 1790 dekorován Rytířským křížem Řádu Marie Terezie, 7. 7. 1794 Komandérským křížem a 11. 5. 1796 Velkokřížem téhož řádu. V letech 1790-1806 majitelem švališérského pluku č. 4 (prošel několika změnami). V r. 1792 už jako polní podmaršálek velel divizi bojující v Nizozemí, 4. 3. 1796 polním zbrojmistrem. V r. 1795 velel císařské Hornorýnské armádě, 1798 vojenským velitelem Moravy a Slezska a 1804 prezidentem Dvorské válečné rady.

[41] Bedřich František Xaver princ v. Hohenzollern-Hechingen (31. května 1757 zámek Gheule u Maastrichtu – 6. dubna 1844 Vídeň). Od osmnácti let v armádě. Jako velitel kyrysnických jednotek bojoval v různých hodnostech v Nizozemí, severní Itálii atd. 12. 3. 1796 generálmajor, 29. 9. 1799 polní podmaršálek, 3. 8. 1809 generál jezdectva, v r. 1815 velel II. rakouskému sboru a 18. 9. 1830 polní maršál.

Skládala se z praporu řadového pěšího pluku „Reuss-Plauen“ č. 17, praporu řadového pěšího pluku Karla Eugena Erbach-Schönberga“ č. 42[43], praporu řadového pěšího pluku „Reuss-Greitz“ č. 55, praporu řadového pěšího pluku Josefa hraběte Colloredo-Waldsee č. 57, dobrovolnického Českého mysliveckého praporu, dvou divizionů dragounského pluku „Hohenlohe“ č. 2. a divizionu hulánského pluku Maxmiliana hraběte Merveldta č. 1[44]. Pravé křídlo (kolona) tohoto seskupení, kterému velel polní zbrojmistr Jan Karel hrabě Kolowrat-Krakowský a generálmajor Karel hrabě Civalart d’Happancourt[45], se opíralo o ves Okrouhličku. Tvořil ho prapor řadového pěšího pluku arcivévody Maximiliana č. 35[46], prapor řadového pěšího pluku Sigmunda svob. pána z Gemmingen na Hornbergu č. 21, tří eskadry švališerského pluku Františka knížete Rosenberg-Orsini č. 6[47] a polovina jezdecké baterie (tři děla). Pro boční zajištění pravého křídla byl navíc pod velením plk. Plouqueta vyčleněn prapor řadového

---

[42] Prokop Franz Ignaz Wenzel Josef Johann hrabě Wratislaw v. Mitrowitz u. Schönfeld (27. června 1737 – 17. dubna 1814). Císařský důstojník a c. k. komoří, 11. 3. 1782 generálmajor.

[43] Johann Karl Eugen hrabě v. Erbach-Schönberg (10. únor 1732 – 29. července 1816). Císařský důstojník. V letech 1793 – 1817 majitelem řadového pěšího pluku č. 42. 20. 2. 1783 generálmajor, 11. 5. 1789 polní podmaršálek, 8. 9. 1794 polní zbrojmistr.

[44] Podle přímého účastníka bojů důstojníka v. Gruebera divizionu (dvě eskadrám) velel nadporučík Bogdan (viz: Carl Johann, Ritter v. Gruber: Lebenserinnerungen eines Reiteoffiziers vor hundert Jahren, Sien 1906).

[45] Karl Leopold hrabě Civalart d´Happancourt (23. listopadu 1766 – 12. srpna 1865). Císařský důstojník. 11. 8. 1805 generálmajor, 16. 11. 1809 polní podmaršálek, 11. 1. 1830 generál jezdectva.

[46] Maximilian Josef Johann Ambrosius Karl arcivévoda v. Österreich-d´Este (14. července 1782 – 1. června 1863). Rakouský důstojník. V letech 1803 - 1807 majitelem řadového pěšího pluku č. 35. 5. 10. 1805 generálmajor, 2. 4. 1807 polní podmaršálek, 18. 11. 1818 polní zbrojmistr.

[47] František Serafin kníže v. Rosenberg-Orsini (18. října 1761 Graz – 4. srpna 1832 Vídeň). Císařský důstojník, 28. 9. 1796 generálmajor, 7. 1. 1801 polní podmaršálek, 29. 4. 1814 generál jezdectva.

pěšího pluku Josefa svob. pána Froona z Kirchrathu č. 54[48] a dvě eskadry husarského pluku Arnošta hraběte Blankensteina č. 6[49]. Zálohu pod velením generálmajora Petra svob. p. v. Diennersberga[50] tvořil prapor řadového pěšího pluku arcivévody Reinera Josefa č. 11[51], dva prapory řadového pěšího pluku Patrika hraběte Stuarta č. 18[52], divizion kyrysnického pluku prince Albrechta v. Sachsen-Teschen č. 3[53], divizion kyrysnického pluku Karla Macka svob. pána z Leiberichu č. 6 a menší oddíl kyrysnického pluku Bedřicha Antonína knížete Hohenzollern-Hechingen č. 8.

Bavoři byli rozloženi u Štoků, jen své dělostřelectvo předsunuli do strategicky důležité oblasti Vápenného kopce (598m n. m.), pravděpodobně v dobových pramenech uváděného „Ochsenbergu“ – Volského vrchu, ležící severozápadně nad městečkem v masívu místně nazývaném „Stöcken Hügelrücken“. Odtud mohli dobře odstřelovat

---

[48] Josef svobodný pán Froon v. Kirchrath (1740 – 12. ledna 1821). V letech 1805-1821 majitelem řadového pěšího pluku č. 54. 22. 2. 1794 generálmajor, 18. 2. 1801 polní podmaršálek, 16. 11. 1812 polní zbrojmistr.

[49] Ernst Paul Christian hrabě v. Blankenstein (18. června 1733 – 12. června 1816). Císařský důstojník. 16. 5. 1771 generálmajor, 14. 2. 1786 polní podmaršálek, v letech 1791 – 1814 majitelem husarského pluku č. 6, 2. 6. 1794 generál jezdectva.

[50] Peter svobodný pán v. Dienersberg (24. března 1746 - 21. července 1819). Rakouský důstojník. Dne 6. 12. 1800 povýšen do hodnosti generálmajor, 18. 2. 1809 polní podmaršálek, 10. 12. 1809 v záloze.

[51] Reiner Josef Johann arcivévoda v. Österreich (30. září 1783 – 16. ledna 1853). Rakouský důstojník a státník. V letech 1801-1854 majitelem řadového pěšího pluku č. 11, 5. 1. 1808 polní zbrojmistr.

[52] Patrik hrabě v. Stuart (ok. 1740 – 21. srpna 1808). V letech 1791-1809 majitelem řadového pěšího pluku č. 18. 23. 4. 1783 generálmajor, 1792 polní podmaršálek.

[53] Albrecht Kazimír August Moritz princ v. Sachsen, vévoda v. Teschen (11. července 1738 zámek Moritzburg u Drážďan – 10. února 1822 Vídeň). Syn saského kurfiřta Friedricha Augusta II., 1766 žena arcivévodkyně Marie Kristyna, dcera Marie Terezie. Od r. 1760 v císařské armádě, 24. 6. 1760 generálmajor, 2. 3. 1763 generál jezdectva, 17.11. 1765 polní maršál, 18. 12. 1767 říšský generál-polní maršál. V letech 1768-1822 majitelem kyrysnického pluku č. 3.

předpokládané přístupové směry rakouských jednotek shromážděných u Okrouhličky a samoty Skřivánek.

Bitva začala kolem 13. hodiny útokem rakouského levého křídla vedeném přes obec Pozovice. Zanedlouho vyrazily do boje i ostatní části sboru. Jednotkám pravého křídla se podařilo i přes těžkou dělostřeleckou palbu i protiútok bavorské jízdy vytlačit po velkém boji nepřítele z jeho pozic na Ochsenberku, kde Bavoři zanechali své dělostřelectvo. Právě jeho ztráta znamenala značné oslabení bavorských jednotek a jejich ústup. Následoval prudký útok rakouských oddílů, o jehož účinnosti svědčí skutečnost, že již po čtvrthodině od jeho zahájení byly Štoky v rukou Rakušáků. Bavorské pěší jednotky, nekryté vlastním dělostřelectvem, se začaly rychle stahovat ke Zvonějovu, kde zformovaly novou bojovou linii. Tady však byly zaskočeny oddíly pravého rakouského křídla. K největší bitvě pak došlo na pláni jižně a jihovýchodně od Štoků v místech s tehdejšími pomístnými názvy „Langen Grund“[54] a „Gfäll“[55]. Na rakouské straně se vyznamenali především vojáci z praporu řadového pěšího pluku „Reuss-Plauen“ č. 17, praporu řadového pěšího pluku „Reuss-Greitz“ č. 55, praporu řadového pěšího pluku „Gemmingen“ č. 21 a dobrovolnického Českého mysliveckého praporu.

Ustupující bavorská vojska se pak zachytila až za vysokou ohradní zdí obory loveckého zámku Karlův les u Pávova. Odtud byli Bavoři vytlačeni teprve ztečí vedenou rakouskými jednotkami rozstřílenou zdí. Za těchto bojů byla obora i zámeček velmi poškozeny. Z rakouských jednotek měl citelné ztráty především 1. hulánský pluk „Merveldt“.

Mezitím se Bavorům podařilo přeskupit jednotky a hlavně sloučit všechny jezdecké jednotky do jediného odřadu o 18 eskadronách. Právě jejich tři protiútoky zastavily rychle postupující Rakušáky a umožnily Wredemu stáhnout zbytky svých sil přes Jihlavu směrem na Moravské Budějovice. Řada bavorských kavaleristů však našla smrt

---

[54] Název se objevuje už na rektifikační skice tzv. I. vojenského mapování z let 1780-83.

[55] Údajně je totožný s polní a lesní tratí „Na Spádech“, kde byli později pochováni padlí bavorští vojáci. Až do 70. let 20. století zde stával pomníček, který byl při melioračních pracech odstraněn a zničen.

v Pávově, když se pod nimi prolomil led zamrzlého rybníka. Některé rakouské prapory se pak dostaly až před jihlavské hradby, kde v pozdních večerních hodinách boje ustaly.

Bitva u Štoků dopadla pro bavorskou divizi velmi špatné. Zatímco na rakouské straně se uvádí asi 200 padlých, 930 raněných a 36 nezvěstných, bavorské ztráty byly daleko hrozivější: kolem 600 padlých a nezvěstných, 1000 raněných a 600 zajatých[56]. Padlo i 20 bavorských důstojníků, mezi nimi třeba plk. hrabě v. Salern (4. řadový pěší pluk) nebo mjr. hrabě v. Hepp (8. řadový pěší pluk), aj. Navíc se do rukou Rakušáků dostalo mnoho vojenského materiálu včetně všech Wredeho děl. Arcivévoda Ferdinand vstoupil se svými jednotkami ráno 6. prosince do Jihlavy a o dva dny později, 8. prosince, dokonce uzavřel s generálporučíkem v. Wredem dvoudenní příměří. Svého vítězství však již nemohl využít. Nevěděl, že před několika dny v hlavní bitvě u Slavkova Napoleon své císařské protějšky na hlavu porazil, čímž se vojenská a politická situace pro Rakousko zásadně změnila. Podle uzavřeného příměří musel už 9. prosince Ferdinandův sbor nejen vyklidit Jihlavu a ustoupit k Čáslavi, ale zároveň i vydat všechny bavorské zajatce a veškerou kořist. Proto generálporučík v. Wrede, který byl už 8. prosince posílen konečně dorazivší 2. bavorskou brigádou[57] i 4. bavorskou brigádou[58] (ta dopochodovala jen do Moravských Budějovic), už tyto síly nemusel použít. Naopak, Jihlava byla bez boje opět obsazena bavorskými oddíly, s kterými se objevilo i několik tisíc francouzských pěšáků a kavaleristů. Bavoři potom pobyli v Jihlavě s malou přestávkou do 27. prosince a Francouzi ještě o tři týdny déle.

---

[56] Některé prameny uvádějí ztráty Bavorů během celé kampaně ještě vyšší.

[57] 2. brigádu gen. hr. Mezzanelliho tvořil 4. řadový pěší pluk „Salern“- vel. plk. v. Busech, 5. řadový pěší pluk „Preysing“- plk. hr. v. Bieringer, 5. lehký pěší prapor - pplk. De Lakoťte, 2. dragounský pluk „Taxis“- plk. Karl Franz hr. v. Seydewitz.

[58] 4. brigádu genmjr. svob. p. Karga tvořil 6. řadový pěší pluk „Herzog Wilhelm“- vel. plk. hr. Beckers, 13. řadový pěší pluk - vel. plk. v. Drouin, 3. lehký pěší pluk - vel. pplk. hr. Preysing a 2. švališerský pluk „Kurfirst“- vel. plk. Karl zu Solms-Brauenfels.

Polozapomenuté střety rakouských a bavorských jednotek v prosinci 1805 u Zvonějova a Štoků by bylo možno při neznalosti dalších okolností hodnotit jako víceméně pouhou epizodu v tehdejším evropském konfliktu. Avšak při detailnějším zkoumání z vojenskostrategického pohledu lze konstatovat, že činnost Bernadotteho sboru na konci listopadu 1805 měla zásadní význam pro zajištění levého křídla Velké armády a tudíž i vlastní francouzský úspěch u Slavkova. Zároveň byl střet u Štoků definitivní tečkou za celou válečnou kampaní roku 1805. V současné době si málokdo uvědomuje, že se jednalo o největší válečný střet 19. i 20. století na Jihlavsku a celé Vysočině. Je dobré, že dnes štockou bitvu připomíná nevelký pomník odhalený 1. července 2000 v rámci oslav jejího 195. výročí. Nachází se vpravo státní silnice Havlíčkův Brod - Jihlava asi 200 m od Štoků.

Prameny a literatura (výběr)

ALTRICHTER, Anton: *Die hundert Urschläge*. DKIS, 1921, s. 40-42

BIBL, Victor: *Erzherzog Karl*, Wien und Leipzig 1942

DÁŇA, Jan: *Vítězství bez slávy*. In: Bulletin Československé napoleonské společnosti, č. 12, VI/2002, s. 73-75

Die Gefechte bei Pfauendorf und Stecken 1805. Iglauer Sprachinsel, 1920-1925, s. 109-110

DORMANN, Hasso: *Feldmarschall Fürst Wrede*. München 1982

Eine Erinnerung an die Iglauer Franzosenzeit (Události r. 1805 v minoritské kronice). DKIS, 1905, s. 133-136

FIEDLER, Jiří: *Boje u Štoků v Čechách v prosinci r. 1805*, in: Sborník přednášek IV. Mezinárodního napoleonského kongresu, Brno-Slavkov 1999, s. 161-164

FRIED, Jan: *Bavoři a Francouzi v Jihlavě a v Dolní Cerekvi a francouzské vojsko v Pelhřimově v r. 1805*. Vlastivědný sborník českého jihovýchodu, 7, 1928-29, s. 44-46

FRIED, Jan: *V Jihlavě před 130 lety*. Kraj, 2/1935, č. 121, s.1

FRIED, Jan: *Patálie u Štoků*. Jihlavské listy, 1935, č. 50, s.1

GRÜBER, Karl Johann von: *Die Gefechte bei Pfauendorf u. Stecken 1805*. Hrsg.K (=Hans Krcal), Igelland, 3, 1936-1940, s. 73-74

JANÁK, Jan: *Třebíč. Dějiny města II*, Brno 1981

JAROŠ, Zdeněk: *Jihlavsko v době francouzsko-bavorské okupace 1805-6*, část 2 - *Bitva u Štoků v r. 1805*, Jihlavské listy 26. 11. 2005

KOUDELKA, Milan: *Rakouské jednotky v bitvě u Štoků*, in: Historia militaris 1792-1815, č. 2, roč. 1, s. 36-39

Österreichische Militärische Zeitschrift 1813

Österreichisches Militär-Konversationslexikon von J. Hirtenfeld, Wien 1850

PECHOLD, Rudolf Karl: *Ein siegreiches Gefecht der Österreicher im Jähr 1805 bei Iglau. D*KIS, 1902, s. 97-104

PYLLMAYER, Václav: *Na Vysočině, na bojišti u Štoků, vyrostl nový památník*, in: Bulletin Československé napoleonské společnosti, č. 12, VI/2002, s. 68-73

RITTERSBEG, Johann Ritter von: *Biographien der ausgezeichnetsten verstorbenen und lebenden Feldherrn der k. k. Österreichischen Armée, aus der Epoche der Feldzüge 1788-1821 nebst Abbildungen* , Prag 1828-1829.

RUBY, Franz: *Eine Erinnerung an die Iglauer „Franzosenzeit*“. Mährischer Grenzboten, 1880, č. 68, s. 1-2

SÁČEK, Karel: *Kurfiřtské Bavorsko a jeho armáda v roce 1805*, in: Sborník přednášek a studií Třetí koaliční válka 1805, s. 218-229

STERLY, Andrea*: Iglau unter französischer Gewald vom 19. November 1805 bis 16.Jänner 1806.* Iglau, 1849, znovu DKIS, 1913, s. 123-131

TVARUŽEK: *Na budišovském panství v době bitvy u Slavkova*. ČDV 1931, s. 120

WREDE, Alphons Freiherr von: „*Geschichte der K.u.K Wehrmacht*“, Wien 1898-1905

Bitevní pole u Zvonějova

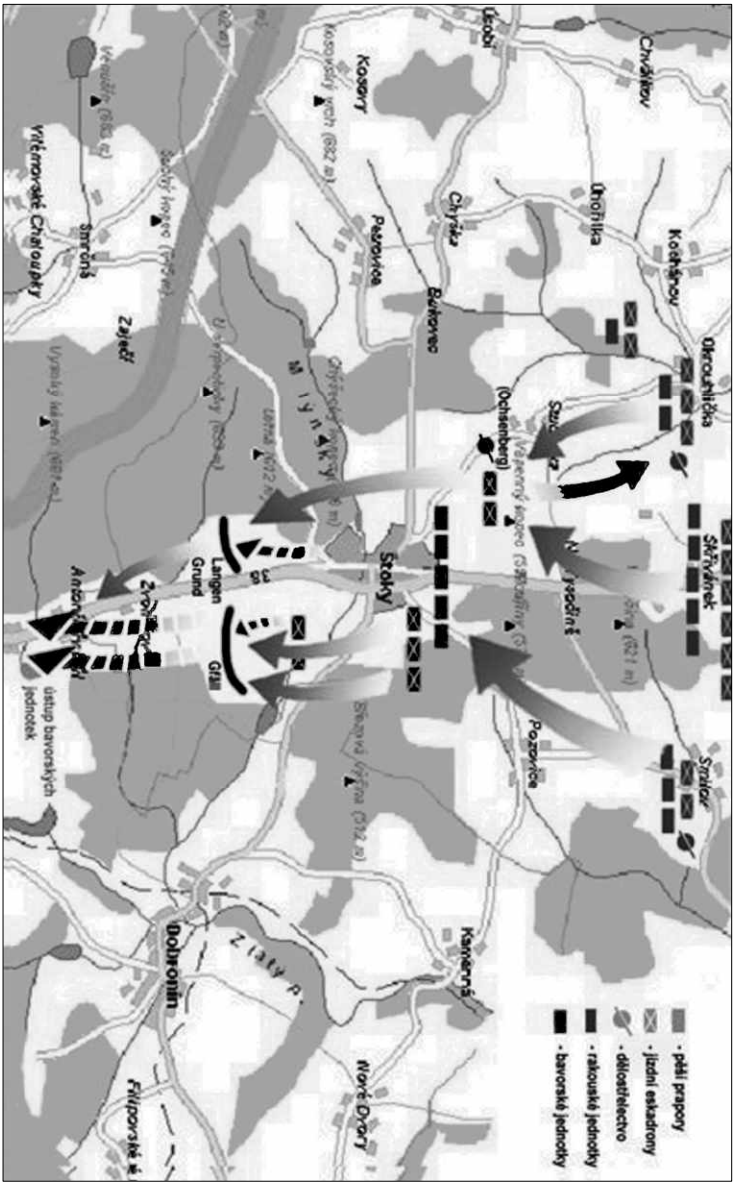

Rekonstrukce štocké bitvy-1.fáze

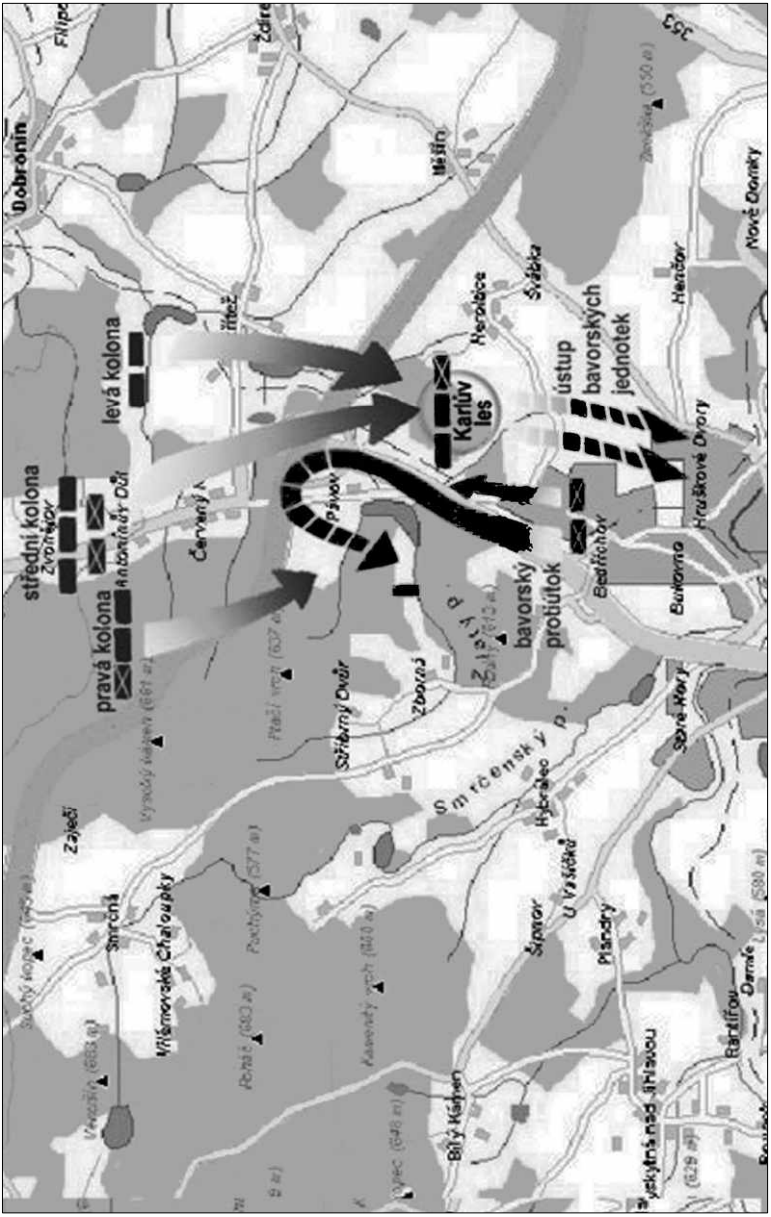

Rekonstrukce štocké bitvy-2.fáze

ŽIDÉ V DÍLE JANA FRANTIŠKA BECKOVSKÉHO

Alena Kašparová

Úvod

Židé poutali pozornost lidí od pradávna. Obzvláště v Evropě působili svou výjimečností jako nějaká exotická stvoření, což mělo pro Židy mnohdy velice neblahé následky. Vnímání Židů u autorů různého postavení, různých národností a z různých dob je zastoupeno v nepřeberném množství, ovšem teprve nedávno se tímto tématem začala zabývat širší historická obec. V období komunismu bylo historii Židů věnováno jen málo prostoru, v současnosti je situace příznivější, ačkoli zbývá ještě mnoho nezodpovězených otázek. Jednou z oblastí, která ještě není příliš probádaná a které se dokonce mnoho lidí záměrně vyhýbá, je otázka antisemitismu a jeho vývoje v myšlení Čechů. Antisemitismus má u nás bohužel velice dlouhou tradici a projevoval se i u lidí s vysokým vzděláním a se širokým rozhledem.

Ve své práci jsem se zaměřila na obraz Židů v díle Jana Františka Beckovského. Nekladu si za cíl poukázat na předsudky tohoto významného vzdělance barokní doby. Názory Beckovského jsou v postojích vůči Židům daleky zarputilého fanatismu některých jeho současníků anebo učenců z doby mnohem pozdější, která se s oblibou označovala za dobu osvícenou. Cílem mé práce je vytvořit čtenářům určitou představu o tom, jak bylo židovské obyvatelstvo vnímáno Čechy v době barokní a můžeme říci i v dalších stoletích, protože dílo Jana Františka Beckovského bylo čteno po mnoho generací, dlouho po smrti tohoto velkého učence.

Stěžejní částí mého článku je rozbor díla Jana Františka Beckovského a jeho představ o židovských obyvatelích. Beckovský vyrůstal ve svých názorech z určitých tradic, proto v první části podávám stručný přehled o starší české historiografii vzhledem k otázce židovské. Kromě tradic ovlivňovalo Beckovského prostředí, ve kterém žil, ať už se jednalo o jeho rodné město - Německý Brod - anebo poté o Prahu, ve které strávil většinu života.

Česká historiografie a Židé

Historie Židů v českých zemích se píše již déle než tisíc let. První zprávy zaznamenal židovský kupec a diplomat Ibrahim ibn Jakub,

který v letech 956-966 procházel Prahou, kde se setkal s několika svými souvěrci.[1] Ibn Jakubova zpráva je příliš stručná na to, aby nám prozradila něco o tehdejší situaci židovského osídlení v Čechách. Pozdější prameny jsou naštěstí sdílnější. Žádný významný český dějepisec neopomněl ve svém díle napsat alespoň pár řádků o obyvatelích, kteří se svým náboženstvím a svými zvyky lišili od křesťanské většiny, čímž vzbuzovali u křesťanů neustále pozornost.

Dějiny zpráv o Židech v díle křesťanských autorů se shodují s počátky české historiografie. Kosmas ve své slavné kronice, prvním velkém díle našeho dějepisectví, naráží na Židy několikrát. Např. k roku 1124 píše o Jakubu Apellovi, který sloužil jako rada u knížete Vladislava I.[2], k roku 1063 se můžeme dočíst o Židu Podivenovi, zakladateli hradu Podivína u Břeclavi.[3] Nemusí nás zarážet, že v obou případech zastávali Židé poměrně významné postavení. V období Kosmova života (asi 1045-1125) nebyli Židé v českém knížectví omezováni tak, jak to známe z pozdějších dob.

Ovšem už v tomto období se setkáváme s nedůvěrou vůči židovskému obyvatelstvu a s jevem tolik typickým pro celé dějiny Židů - s pogromy a s okrádáním. Kosmas popisuje okradení Židů za knížete Břetislava v roce 1098. Do úst knížecího komorníka vkládá slova nepříliš lichotivá:

„Doneslo se knížeti Břetislavovi, že jakýsi počet Židů uprchl a že někteří tajně stěhují své bohatství dílem do Polska, dílem do Panonie. Kníže, velmi se rozhněvav, poslal svého komorníka s několika bojovníky, aby je od hlavy k patě obrali. Ten přišed povolal k sobě starší Židů a takto se jal mluviti k nim:

„Zplozený z kurvích synů, ty národě izmahelitský,
kníže vám poroučí říci, proč prcháte z knížectví jeho,
proč též poklady své teď menšíte, získané zdarma?
cokoli ve chvíli této jest mé, jest úplně moje.
Z Jeruzaléma žádné jste s sebou nevzali jmění.
Třicet za jeden peníz vás čítaje, Vespasianus
císař ze země vyhnal a takto jste rozseti v světě.

---

[1] Pěkný, Tomáš: Židé v Čechách a na Moravě, s. 11-12
[2] Kosmas, s. 189-190
[3] Kosmas, s. 103

Bez groše přišli jste k nám, bez groše jděte, kam chcete!
Vy že jste přijali křest - ať Bůh jest toho mi svědkem -
že se to nikoli mým, než božským příkazem stalo.
Že jste však opět upadli v židovství, ať biskup Kosmas hledí, co by v té věci měl učiniti.“

Tak pravil jménem knížete, a oni hned vpadnuvše do domů vybíjeli je a pobrali poklady i z nářadí, co našli nejlepšího. Nezanechali jim nic leč zrní obilné, co by stačilo toliko na živobytí. Ó, co peněz toho dne bylo pobráno ubohým Židům, tolik bohatství nebylo ani ze zapálené Tróje sneseno na břehu eubojském.“[4]

Nelze stoprocentně tvrdit, že by se s tímto postojem Kosmas ztotožňoval, totiž že by schvaloval okrádání Židů. Kosmu, jakožto církevního činitele, trápila očividně jiná věc, totiž odlišná víra Židů a otázka jejich křtu. V tomto směru je Kosmas velice blízký barokní době, u nás především období pobělohorskému, kdy bylo obracení Židů na pravou víru Kristovu řešeno v církevních i mimocírkevních kruzích. Kosmas naráží na tento problém ve své kronice dvakrát.

V obou případech se jedná o pokřtěné Židy, kteří však přijali křesťanství jen na oko, přičemž se stále drželi svého původního vyznání. V těchto Kosmových názorech nacházíme ozvěnu v té době již poměrně rozšířeného antijudaismu.[5] Křesťanství sice vychází z Bible, jejíž součástí je Starý Zákon, ale mnoho křesťanů odmítá principy judaismu a obviňuje Židy ze smrti Ježíše Krista. Dalo by se říci, že tento antijudaismus je první odrůdou antisemitismu, který postihl ve středověku celou Evropu. Hlavní odezvou tohoto antijudaismu byly pogromy v době křížových výprav a především IV. lateránský koncil, který se konal v roce 1215 a na němž papež Inocenc III. vyhlásil nutnost segregace židovského obyvatelstva od křesťanů.

Kosmas žil sice celé století před IV. lateránským koncilem, ale již u něho lze pozorovat dva základní rysy antijudaismu:

1. nedůvěru vůči pokřtěným Židům
2. snahu o potírání judaismu jako nepravé víry, z níž vyplývá úkol katolických kněží konat mezi Židy misie.

---

[4] Kosmas, s. 143
[5] srov. Mikulášek, Alexej: Antisemitismus v české literatuře 19. a 20. století

Mezi těmito dvěma body je očividně rozpor: proč se snažit pokřtít Židy, když to žádný z nich stejně nemyslí s přestupem na křesťanství vážně? A přece stejné stanovisko nacházíme i u Hájka a především u Beckovského a dalších barokních myslitelů. Kosmas si byl zřejmě tohoto rozporu vědom a je možné, že ho to i velmi tížilo. Přinejmenším to tížilo kněze Heřmana, jehož srdceryvné vyznání na smrtelném loži líčí Kosmas velice poutavým způsobem. Z dané pasáže vyplývá zcela jasně, že potýkání křesťanství s judaismem bylo v době Kosmova života velice aktuální zejména mezi intelektuální elitou českého knížectví:

„Roku od narození Páně 1122. Dne 24. března bylo zatmění Měsíce o půlnoci; byly právě židovské velikonoce."

Téhož roku zemřel biskup Heřman, který prozradil na smrtelném loži, co ho trápí:

„Odpadlým lidem nazývám Židy, kteří z naší nedbalosti upadli po křtu zase v židovství. Proto se velmi bojím, aby mi to Kristus nevytýkal a neuvrhl mne do hlubiny pekelné. Neboť v tichu dnešní noci jsem slyšel hlas řkoucí: ‚Tys nevystoupil naproti ani jsi nepostavil hradby před domem izraelským, abys obstáti mohl v boji v den Páně. A nechal jsi stádo Páně, ne zlatem, ani stříbrem, nýbrž drahou krví Kristovou vykoupené, skrze jednu prašivou ovci poskvrniti a z království nebeského vyloučiti.' Ach, já bídný, jaký chtěl bych býti, jak býti rozdílný od toho, jaký jsem kdysi býval! A nyní se sám sobě nelíbím, protože vidím, že jsem málo dobrého učinil."

A jak domluvil, zemřel.[6]

Na základě téměř mystického proslovu Heřmanova můžeme snadno usoudit, že Židé nebyli Kosmovi příliš blízcí. Z jiné části kroniky, kde se Kosmas též zabývá otázkou pokřtěných Židů, již přímo vyplývá, co se mohlo zdát dosud ne zcela zjevné, že Kosmas je zastáncem antisemitských názorů. Není v žádném případě programovým antisemitou, za jaké můžeme považovat fanatické křesťany, fanatické muslimy a fanatické národovce, ovšem jeho názory stojí proti Židům a Kosmas se tak stává prvním v dlouhé tradici české historiografie, kdo v českých čtenářích podporuje odpor vůči jinověrecké menšině

[6] Kosmas, s. 183

žijící v našem království. Na závěr stati o Kosmovi si proto tuto část o pokřtěném Židovi Apellovi dovoluji uvést:

„Téhož roku [1124] moc Krista Boha a moudrost Boží, řídící vše na světě svou vůlí, ráčila milostí svou vyrvati tuto zemičku z osidel satana a jeho syna Jakuba Apelly. Jeho usmolená pravice čeho se dotkne, poskvrní, a jeho dech, smrdutý jako baziliškův, usmrtí ty, jež ovane; o něm svědčí i velmi mnozí lidé pravdomluvní, že bylo častokrát viděti, jak mu po boku stojí a služby koná satan v lidské podobě. A tak ho svými lstmi strhl k takové smělosti, ba šílenosti, že onen ničemný zlosyn, povyšuje se nad svůj stav, zastával úřad místopána po knížeti; bylo to hrozné peklo pro lid křesťanský.

Tento člověk, stav se po křtu odpadlíkem, dal v noci rozbořiti oltář, vystavěný a posvěcený v jejich synagóze, a vzav svaté ostatky, neostýchal se hoditi je do svého záchodu. Kníže Vladislav, pln jsa Boha a horle horlivostí pro Krista, dal tohoto svatokrádce a zločince dne 22. července zatknouti a do těsného vězení zavříti. Ach, co mamonu nepravosti bylo z domu toho podvodníka pobráno a do pokladny knížecí uloženo! Mimo to Židé, jemu rovní v hříchu, složili knížeti, aby řečený kurvy syn nebyl sťat, tři tisíce hřiven stříbra a sto hřiven zlata. Kníže pak z vnuknutí milosti Boží vykoupil křesťanské otroky ode všech Židů a zakázal, aby u nich sloužil nějaký křesťan. „Amen, amen," pravím; čím se kdy provinil, všecko tím chvalitebným činem odčinil a jméno věčné si získal.

Marie Magdaleno, ty zbožná Kristova služko,
tobě vždy přináší pobožný lid své slíbené dary
za to, že o tvém svátku byl vyrván ďábelskému nepříteli."[7]

Druhým významným kronikářem českých zemí je neznámý muž označovaný jako Dalimil. Vzhledem k otázce židovské můžeme říci, že tak řečený Dalimil byl člověkem téměř bez jakýchkoli předsudků. Dalimila, jak známo, trápila spíše národnostní různorodost a soupeření mezi Čechy a Němci než soupeření mezi lidmi různého vyznání. Tak řečený Dalimil nepoužívá pro Židy hanlivých označení, neuráží je, a to ani skrze promluvy jiných historických postav. V jeho kronice neuslyšíme výčitky ani odsudky na adresu Židů, zato je slyšíme na

[7] Kosmas, s. 189-190

adresu Němců. V jednom případě dokonce vystupují Židé u Dalimila jako kladní hrdinové, neboť se postavili na stranu Čechů proti německým křižákům. Dalimilova Kronika vyšla na začátku 14. století, které je pro Židy v Čechách poměrně klidným obdobím, narozdíl od sousedních zemí.[8] Židé přesto měli i nadále specifické postavení ve společnosti, proto můžeme Dalimilův postoj vůči Židům považovat za ojedinělý, a to i v celé české historiografii. U každého dalšího významného českého dějepisce středověku a novověku se totiž aspoň jeden nelichotivý přívlastek u Židů vyskytne. Před uvedením pasáže, kde vystupují Židé v pozitivním světle, si ještě dovolím připomenout, že Dalimilova Kronika také shodou okolností spadá do doby, kdy začala být Židy osidlována i Českomoravská vrchovina.[9]

Kapitola 86. O křižácích a židech

„Tehdy vtáhly do Čech rojnice
křižáků s papežskou privilejí,
že peníze židům bráti smějí,
na což měli četné biřice.
Král prohlásil: „To je vaše věc.
Je mi jedno, kdo z vás nakonec
na svou stranu štěstí nakloní
a v tom sporu bude na koni.“
Židům ale vzkázal potají,
ať se jen lehce nedají,
ať se přichystají k obraně.
Ti se postarali o zbraně,
na vesnici jako ve městě
lid sebrali, stáli jako hráz,
křižákům své domy napospas
nedali, začli jim lámat vaz
a pobili Němců na dvě stě.“[10]

---

[8] Pogromy ve Francii, v Anglii a v Německu

[9] Před rokem 1350 máme doklady o Židech na Havlíčkobrodsku v Habrech a v Havlíčkově Brodě

[10] Dalimil, s. 153-154

V období husitství ustupuje téma židovství v české historiografii do pozadí. Kronikáři a literáti, ať už křesťané pravověrní či méně pravověrní, se zabývali v 15. století především odchylkami od katolické věrouky v rámci křesťanství. S uvolněním některých katolických myšlenkových dogmat můžeme v díle některých husitských autorů pozorovat zmírnění předsudků vůči Židům. Židé se stavěli k husitům s porozuměním a v některých případech je dokonce i podporovali.[11] Leč Evropa měla v té době za sebou už tři století pronásledování Židů (vezmeme-li za počátek první křížovou výpravu, vyhlášenou v roce 1096, kdy došlo k prvním masovým útokům proti Židům). Ani nejvíce nonkonformním husitským intelektuálům se nepodařilo překročit práh středověké zabedněnosti a vytrvali ve svém odporu k Židům stejně jako nejzarytější katolíci.

S nástupem novověku se situace Židů spíše zhoršovala než zlepšovala. Středověk je sice s oblibou označován přívlastkem temný, ovšem co se týče míry tolerance, označila bych za temný především novověk. V novověku byly upalovány čarodějnice, zabíjeni poddaní kvůli kacířství, pořádány hony na Židy, sledováno kdejaké hnutí mysli prostého člověka i šlechtice. Nejinak tomu bylo v českých zemích. Názorně lze tento zhoršený postoj k Židům doložit na jednom z nejvýznamnějších děl české historiografie - Kronice české Václava Hájka z Libočan.

Václava Hájka z Libočan Kronika česká

Kronika česká Václava Hájka z Libočan byla až donedávna jedním z nejčtenějších dějepisných děl v naší zemi. Byla sice několikrát podrobována ostré kritice a bylo jí leccos vytýkáno, to ovšem nebránilo tomu, aby byla dál a dál šířena po českých domácnostech. Největší kritiku si Václav Hájek z Libočan vysloužil v době osvícenství od předních českých myslitelů. Byli jimi především Gelasius Dobner a František Palacký. Osvícenci však nekritizovali Hájka za nízkou úroveň jeho tolerance, ač by to z hlediska programu osvícenců, kteří od dob Velké francouzské revoluce hlásali heslo rovnost, svornost, bratrství, bylo nasnadě. Kritizovali ho za jeho nehodnověrnost. Ani Palacký v 19. století neodsoudil Hájkovy

[11] Pěkný, Tomáš: Židé v Čechách a na Moravě, s. 43-46

antisemitské projevy, mnohem důležitější pro něj bylo, že Hájek fabuluje a že předkládá neznalému čtenáři báchorky o vzniku země české i jednotlivých českých měst a vesnic (Havlíčkův Brod nevyjímaje). Na prvního velkého kritika lidských předsudků jsme si museli ještě půlstoletí počkat.[12] Do té doby četly generace a generace českých rodin spíše s menší než větší kritičností Hájkovy pomluvy židovského obyvatelstva. Z hlediska této práce proto považuji za důležité blíže rozebrat Hájkovy zmínky o Židech, a to též z toho důvodu, že Hájkova Kronika česká byla prvním a hlavním vzorem pro Jana Františka Beckovského k sepsání Poselkyně starých příběhů českých. (Někteří kritici Beckovskému dokonce vytýkají, že Hájkovu kroniku bez jakéhokoli posouzení jeho hodnověrnosti opsal.)

Václav Hájek z Libočan se narodil na konci 15. století zřejmě ve vsi Libočany na Žatecku ve vladycké rodině. Byl zprvu kališnickým knězem, pro neshody s utrakvistickými představiteli však konvertoval ke katolictví. Nadále se stýkal s osobnostmi obou vyznání. U Hájka nenajdeme vyhraněné náboženské názory, které jsou tolik typické pro pobělohorské české spisovatele. V tomto ohledu se Hájek výrazně odlišuje od Beckovského. Beckovský sice Hájkovo vcelku mírné hodnocení Husa přebírá, kde se však jedná o evangelíky, kteří se otevřeně od katolictví distancují (což není případ Mistra Jana Husa), tam je Beckovský nesmiřitelný.

V době života Václava Hájka z Libočan byli Židé usedlí v naší zemi již téměř půl tisíciletí. Židovské komunity nacházíme ve městech i vesnicích na celém území Českého království. Mohlo by se zdát, že půl tisíciletí je dostatečná doba na to, aby se dvě odlišné komunity naučily spolu žít, ale nebylo tomu tak. Z některých míst (což byl s největší pravděpodobností i případ Havlíčkova Brodu) byli Židé trvale vytlačováni, útoky se opakovaly se železnou pravidelností. Jeden z velkých pogromů se odehrál de facto před očima Václava Hájka z Libočan. Byl to pogrom v roce 1541, kdy byli Židé obviněni ze založení požáru na Hradčanech. Jednalo se o jeden z největších požárů v dějinách města, při němž bylo zničeno mnoho budov a vzácných dokumentů.[13] Židé byli vyháněni a při pokusu o návrat

---

[12] Tomáš Garrigue Masaryk

[13] Shořely mj. i Desky zemské, doklady o majetku šlechticů

okrádáni. Ferdinand I. zavedl pro Židy znovu povinné označení, od roku 1551 museli na svém oděvu nosit žluté kolečko.[14]

Atmosféra doby se plně odráží i v Hájkově kronice. U Kosmy nacházíme jen omezené množství předsudků vůči Židům (pohoršlivá víra a pohoršlivé bohatství). Zato Hájek rozvinul ve svém díle celou škálu nejrůznějších pomluv a obvinění. Zastoupeny jsou všechny ony absurdní výmysly, které přetrvaly v evropském myšlení až do 20. století a jichž používali hojně s oblibou i nacisté.

Tyto předsudky můžeme rozdělit do následujících bodů:

1. Židé jsou strůjci pohrom
2. Židé všelijak škodí křesťanům a mordují je
3. Židé mají odporné povahové rysy

1. Židé jsou strůjci pohrom:

Je to možná trochu paradox, že slovo pogrom pochází ze slova pohroma.[15] Vskutku lze říci, že každá větší pohroma byla pro Židy pohromou, především proto, že jim byla dávána za vinu. Již jsem se zmiňovala o požáru v roce 1541 a zdaleka to nebyl jediný požár, který byl přiřčen Židům. U Hájka nacházíme totéž obvinění ještě k roku 1059.[16] Velice oblíbenou historkou v novověku, která má ovšem původ už v dobách starších, je historka o tom, kterak Židé rozšiřovali mezi křesťany mor. Ani Hájek si nenechal ujít příležitost a barvitě vylíčil několik takových morových příběhů[17], pro ilustraci uvádím jeden, který používá typického motivu trávení studní:

„L. 1053. Židé toho času, kteříž byli v Starším, jinak Menším, městě Pražském, sšedše se v své škole, o to se radili, kterak by křesťany z toho města vyplenili a sami svými Židy je osadili. Skrze jednoho ovšem Žida taková jich rada tajná nebyla knížete Břetislava, ale on jako člověk milostivý toho zanedbal. Po malém času přišel veliký a jakýs neobyčejný mor na lidi v Menším Městě Pražském, lékaři pak nemálo se tomu divili, že všickni nemocní jednostajným trápeni jsúce neduhem umírají. Někteří pak múdřejší toho pilně šetřili,

---

[14] Pěkný, Tomáš: Židé v Čechách a na Moravě, s. 69

[15] Slovo pochází z ruštiny a začalo být v daném smyslu používáno po velkých pogromech na Židy na přelomu 19. a 20. století v Rusku.

[16] Hájek, 1923, s. 337-339

[17] Hájek, 1929, s. 229-231, Hájek, 1541, s. 322

že za ten všecken čas, jakž lidé mříti počali, žádný jednak z Židuov neumřel. V tom přihodilo se, že Žid jeden znamenitý před samým večerem před domem jednoho křesťana dítě pochytiv, pod pláštěm je nesl. To jeden křesťan z svého uhlédav okna, za tím Židem běžal a chytiv jej, dítě jemu odjal a Žida dal do knížecího vězení. Knížeti když to oznámeno bylo, kázal toho Žida ohněm trápiti. Kterýž pravil, že jest měl to dítě zabiti a krev z něho vytočiti a poslati ji do Vlach jednomu Židu strajci svému, kterýž ji měl k nějakým čaruom proti křesťanouom potřebovati. Při tom pravil, že jsau Židé v své škole uradivše se, nějakých prachuov[18] velmi lítých ze Vlach přinesených mnoho do křesťanských studnic v těch obau městech nasypali. Židé to slyšíce, mnoho se jích rozběhlo do jiných zemí a některé, kteříž o tom vědomosti měli, kníže jako traviče spáliti kázal. A křesťané své studnice pilně vyčišťovali a tak ta náhlá smrt přestala.“[19]

2. Židé všelijak škodí křesťanům a mordují je:

U Hájka nacházíme Židy, kteří okrádají křesťany[20] a znesvěcují jejich víru. Ukázkovým příkladem znesvěcení, který nacházíme již u Kosmy, je příběh o pokřtěném Židovi, který ukradl z kostela svátosti a hodil je do záchodu.[21] Několikrát je v Hájkově kronice zaznamenán případ vraždy: nebezpečná pověra, která byla zakořeněna v myslích mnohých křesťanů po celé generace. Tyto generace bez většího zamyšlení nad pravdivostí či nepravdivostí obvinění četli v Kronice o zabíjení křesťanských kněží[22], o vraždění dětí[23], o trávení křesťanů.[24] Tato pověra měla zřejmě u lidí značnou odezvu, neboť Hájkovi stálo za to, aby do své kroniky o českých dějinách zasadil příběh z Anglie, který ho asi svojí ohavností natolik upoutal, že ho ve svém díle zaznamenal pro své čtenáře:

„T.l. [1144] přihodilo se v Englické zemi v městě, kteréž slove Narvik, v kterémž bylo mnoho židuov: a ti času jednoho, před

---

[18] t.j. prášků
[19] Hájek, 1923, s. 316-318
[20] Roku 1077 Židé kradli v kostele sv. Víta, Hájek, 1923, s. 390
[21] Hájek, 1929, s. 89
[22] Hájek, 1923, s. 390-392
[23] Hájek, 1929, s. 286-287, Hájek, 1541, s. 447, Hájek, 1541, s. 466
[24] Hájek, 1541, s. 416

slavností velikonoční, se spolu sešli a tu uradivše se ukradli dítě křesťanské, jemuž bylo jméno Vylém, a zavřeli je do jednoho hlubokého sklepu podzemního, do kteréhož bylo malé okénko. A když bylo u Veliký Pátek křesťanský, jako třetí hodinu na den, někteří z starších vešli jsú tam k tomu pacholátku přinesli kříž dřevěnný a položivše jej na zemi, to pacholátko svlékli až do nahoty a přibili je na ten kříž za ruce i za nohy a vyzdvihli jej nahoru, a vzavše nějaký oštíp, bok jemu probodli a volali vysokými hlasy křičíce. I přišel na ně nějaký strach, že sau od toho skutku všickni utekli."[25]

Názorně zde vidíme, jak vypadala popularizace historického díla v novověku. Morbidní příběhy si zachovávají přitažlivost odnepaměti.

3. Židé mají odporné povahové rysy:

Třetí skupinu předsudků tvoří popisy negativních povahových rysů Židů. Židé se neliší od křesťanů jen svým náboženstvím, ale i povahou a morálkou. Setkáváme se zde s názory blízkými novodobé podobě antisemitismu, především jak ji vypracovala nacistická propaganda, založená na tezi, že Židé jsou nižší rasou. Nacisté vycházeli z názorů běžně rozšířených po Evropě, které měly za sebou již dlouhou tradici. Stereotypy zůstávají neměnné, jak se můžeme přesvědčit při srovnání Hájkovy kroniky a čítanky pro děti, používané za druhé světové války v Německu. V obou knihách vystupuje Žid, který je podlý, vymýšlí různé intriky a dá-li se pokřtít, pak jedině ze zištnosti. Chamtivost a nečestnost jsou základními rysy židovských obyvatel. V nacistické propagandě se k této charakteristice přidala navíc teorie, kterou doba Hájkova ještě neznala, teorie o fyziologické podobě podřadné rasy (velký nos, křivé nohy, kudrnaté vlasy).[26]

Hájkovo pojetí židovského národa je jednostranné a z dnešního hlediska plné předsudků. Považovat Václava Hájka z Libočan za antisemitu by však bylo nesprávné. Stěží lze aplikovat současné vidění světa na ono novověké. Hájek nehlásal nenávist vůči Židům s cílem poštvat proti nim křesťany, aby se Židů zbavili, ať už vyhnáním či naprostou izolací od majoritního křesťanského společenství. Nelze

---

[25] Hájek, 1929, s. 162

[26] srov. německá čítanka pro děti Giftpilz (Jedovatá houba). www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/antisemitism/nazi/giftpilz

však popřít, že Hájkovy výroky působí negativně a v negativním smyslu mohly ovlivňovat i Hájkovy čtenáře.

Beckovský a Hájek – první díl Poselkyně starých příběhů českých

Poselkyně starých příběhů českých, první díl, vyšla v roce 1700 v Praze. Beckovský čerpal především z Hájkovy kroniky. Jak sám píše v předmluvě k Poselkyni, byly hlavními cíli jeho knihy zprostředkování Hájkovy kroniky čtenářům, neboť v té době byla již těžko dostupná, a poskytnutí česky napsané knihy o českých dějinách českému lidu.

O Hájkovu kroniku se Beckovský opíral i ohledně Židů. Hájek má ve své kronice celkem 35 statí, které se týkají Židů. Beckovský z nich převzal 24. Vynechal především příhody, které se netýkaly českých zemí, odpustil si např. příběh o ukřižování křesťanského dítěte v Anglii.[27] Všechny pasáže, kromě jediné, jsou s Hájkem, až na pár stylistických úprav, totožné. Nelze z nich tedy zjistit Beckovského vlastní postoj. Liší se pouze zpráva k roku 1085. K tomuto roku popisuje Hájek, kterak dva Židé chtěli vyříznout z oběšence srdce, ale zabránili jim v tom okolojdoucí tesaři. Židé byli potrestáni oběšením.[28] Beckovský příběh opsal, přidal k němu však své vlastní stanovisko. Beckovský se zde vyjadřuje velice otevřeně, což je u něho jev vzácný nejen v Poselkyni, ale i v ostatních historických knihách. Jedná se o jedno z nejotevřenějších vyjádření Beckovského názoru o Židech. Bohužel musím konstatovat, že tento názor není k Židům vůbec přívětivý:

„Všichni létopisové jednomyslně vysvědčují, a každodenní příkladové potvrzují, jak mnoho dobrého Židé křesťanům přáli a přejí, když ne jenom domy křesťanské, ale i chrámy Páně loupí; ne jenom všeliké nemoci na nás uvésti jsou hotovi, ale také živobytí nám všem rádiby odňali, i celé křesťanstvo vykořenili; a my nicméně za to všechno zlé k nim se přívětivými ukazujeme, když jenom dosti malý užiteček od nich doufati můžeme nemyslíce na to, že jich nespravedlivý peníz neb dar jeden našich spravedlivých deset zžírá.“[29]

---

[27] viz výše
[28] Hájek, 1923, s. 406-407
[29] Beckovský, 1700, s. 259

V prvním díle Poselkyně nečerpal Beckovský pouze z Hájka. Opíral se i o díla jiných dějepisců a dopisoval si také s mnoha lidmi, kteří mu poskytovali různé zprávy. Beckovský tímto způsobem shromáždil mnoho materiálu z různých českých měst včetně Havlíčkova Brodu.[30] V Poselkyni tyto zprávy z českých měst použil, ve čtyřech případech se vztahují k Židům. Všechny spadají do 16. století, tři případy popisují vyhnání Židů z města. Škoda, že se v tomto případě nezmínil Beckovský i o Německém Brodu, kde nemáme z této doby žádné zprávy o Židech. Zákaz pobytu Židů se týká dvakrát Plzně[31] a jednou Českých Budějovic.[32] V obou městech bylo dle Beckovského vyhnání oprávněné, v Plzni bylo totiž trestem za ukradení monstrance a v Českých Budějovicích za vraždu dítěte. O vraždě pojednává i čtvrtý příspěvek o Židech ze Strakonic. Tento příspěvek svou brutálností možná ještě předčí Hájkovu zprávu z Anglie k roku 1144:

„Dva Židi bratři v Strakonicích jedno pacholátko křesťanské na kříž pověsili, všechny žíly nožem mu přeřezali, krev z něho vycedili a jej usmrtili, což když se na ně proneslo oba zaživa upáleni byli i s jich matkou židovskou. Podobně ta selka, která to své dítě za tři zlatý těm Židům prodala, upálena byla.“[33]

První díl Poselkyně starých příběhů českých má spíše kompilativní charakter, proto vypovídá o názorech Beckovského o něco méně než jeho ostatní díla. Přesto již zde lze vystopovat základní postoj Beckovského k Židům, který má s Hájkem mnoho společného. Stejně jako u Hájka zde navíc platí to, že Beckovského Poselkyně byla čtena v mnoha domácnostech po celé generace. Pozoruhodným dokladem recepce tohoto vzácného díla české historiografie je článek Čeňka Tondera Z náboženských hádek v století osmnáctém[34], v němž autor rozebírá jeden exemplář Poselkyně starých příběhů českých a výpisky

---

[30] srov. Kašparová, Alena: Historie Německého (Havlíčkova) Brodu v díle Jana Františka Beckovského, in Východočeský sborník historický 12, Pardubice 2005, s. 73-98

[31] Beckovský, 1700, s. 978, Beckovský, 1700, s. 979, oboje k roku 1504

[32] Beckovský, 1700, s. 980, k roku 1504

[33] Beckovský, 1700, s. 978, k roku 1504

[34] Čeněk Tonder. Z náboženských hádek v století osmnáctém, in Šel psotník po humnech. Nakladatelství Petr Nový, Tanvald 1997, s. 147-150

různých čtenářů, jejichž rukama tento exemplář prošel. Shodou okolností se jeden ze čtenářů zaměřil na stati o Židech, které si podtrhával červenou tužkou. Nepodtrhával si je z náklonnosti k Židům, ale naopak kvůli tomu, že zastával podobné názory, jak je znát z jedné jeho poznámky na okraji textu.[35]

Další díla Jana Františka Beckovského

Beckovský napsal za svého života mnoho knih - náboženských, historických i jiných, v jazyce českém, německém anebo v latině. Nepanuje zcela shoda v tom, kolik děl bylo vydáno tiskem. Antonín Rezek uvádí 28 knih[36], v Knize památní na sedmisetleté založení českých křižovníků s červenou hvězdou je uvedeno 56 knih.[37]

Ve svém zkoumání jsem vyšla ze zásadních prací historických a náboženských. Stranou jsem ponechala spisy, ve kterých se Beckovský zabývá životem svatých či konkrétními náboženskými a historickými tématy, v nichž nehraje otázka Židů roli. Opírala jsem se především o dvě práce, které lze považovat za nejdůležitější. V oblasti historie je to Poselkyně starých příběhů českých I, II a v oblasti náboženství Katolického živobytí nepohnutedlný základ I-III.

V dalších dílech nacházíme zmínky o Židech jen zřídka a v naprosté většině případů se jedná o vysvětlení pasáží ze Starého Zákona. Nebylo v mých silách prozkoumat celé Beckovského dílo, je tedy možné, že v některém z jeho tisků, které jsou však málo dostupné, se nějaké podstatné vyjádření o Židech může vyskytovat.[38]

---

[35] V části, kde se Zikmundovi vyčítá, že vyvezl ze země říšské svátosti, přidal „ ... a Židům prodal v Nonberce“

[36] Rezek, Antonín. Životopis Jana Beckovského, in Beckovský, 1879-1880, 3. sv., s. XVIII-XXV

[37] Kniha památní na sedmisetleté založení českých křižovníků s červenou hvězdou, Praha 1933, s. 180-181

[38] Nejlépe dostupné tisky Beckovského jsou ve Studovně rukopisů a starých tisků, Národní knihovna Praha. V náboženských tiscích se zmínky o Židech vyskytují jen zřídka anebo vůbec - srov. Truchlivá hrdlička po ztraceným miláčku svým bolestně toužící; Studnice vod živých; Když mysl nemocná, jistá pomoc mocná.

Poselkyně starých příběhů českých, druhý díl

Druhý díl Poselkyně starých příběhů českých zůstal dlouho v rukopise. Beckovský nestačil dokončit poslední úpravy, proto nemůžeme s jistotou říci, že vše, co zařadil Antonín Rezek do své edice Poselkyně, by tam zařadil i Beckovský, a naopak, zda neměl Beckovský v úmyslu některé údaje ještě doplnit. Přesto můžeme považovat druhý díl Poselkyně za vzácný zdroj informací o novověkých dějinách českých zemí, o barokní kultuře a myšlení i o Beckovského postojích.

Antonín Rezek rozdělil druhý díl Poselkyně do tří svazků, které čítají dohromady úctyhodných 1482 stran. Na těchto 1482 stranách nacházíme 82 příspěvků o Židech. Víc jak polovina z nich má neutrální zabarvení a stroze popisuje určitý historický fakt. Velice často se jedná o záznam ze sněmovního usnesení, na kterém byly schvalovány daně. Židé platili zvláštní daně královské komoře už od středověku. Od počátku novověku se tyto platby zvyšovaly a přibývaly nové. Navíc ukládaly Židům daně i města a vrchnost.[39] Od nástupu Habsburků k moci se nároky královské komory zvyšovaly. Z Beckovského zápisů vyčteme pouze to, že berně u Židů byla vyšší[40], více se však o finančním zatížení Židů nedozvídáme, stejně jako se nedozvídáme, jaký byl důvod k vybírání vyšších poplatků od Židů.

V prvním svazku, který popisuje léta 1526-1607, dominují události z roku 1541, kdy vypukl požár na Hradčanech. V Poselkyni Beckovský nerozebírá požár a jeho příčiny a nezmiňuje se o vině Židů. Popisuje však na několika místech důsledky, které z požáru pro Židy vyplývaly. Na třech místech je zaznamenáno okradení Židů (v Praze, v Žatci a v Litoměřicích[41]) a následuje zpráva o vypovězení Židů z celých Čech.[42] Beckovský se ani v případech loupení a vyhnání nezmiňuje o příčinách útoků na Židy, je možné, že chtěl další informace doplnit později. Zajímavé ovšem je, že co nestihl doplnit Beckovský, doplnil v tomto případě Antonín Rezek. Jeho poznámka je vskutku

---

[39] Pěkný, Tomáš. Historie Židů v Čechách a na Moravě, s. 279

[40] Např. k roku 1576 platil každý Žid starší 20 let dva zlaté uherské, tj. 90 grošů, zatímco z lánu se odvádělo 15-20 grošů. Beckovský, 1879-1880, 1.sv., s. 306

[41] Beckovský, 1879-1880, 1.sv., s. 89-90

[42] Beckovský, 1879-1880, 1.sv., s. 90-91

pozoruhodná a dává nám nahlédnout, jak se po téměř dvou stoletích změnily, resp. nezměnily názory na Židy v českých zemích:

„Židé byli tehdáž v podezření - **a zdá se, že oprávněném**, - že by s Turky dobré srozumění měli a že proti všem zákazům obchody s nimi provozují. Mimo to domníval se obecný lid, že Židé mají účastenství v rotách paličských, jež se tehdáž po Čechách toulaly, města a vesnice zapalujíce (viz s. 85), a že i příčinou jsou rány morové tehdáž zhusta panovavší, poněvadž prý jedem všecky studnice otrávili. R. 1541. vydáno bylo snešení sněmovní, kterýmž Židé na věčné časy z království českého byli vyhnáni, a rok na to (1542.) bylo ono usnešení ještě zostřeno.“[43]

Kromě nařízení Ferdinanda I. o povinnosti Židů nosit žluté kolečko, které vyšlo v roce 1551, toho o dějinách židovského osídlení v českých zemích v 16. století z Poselkyně mnoho nezjistíme.

Překvapivě nezjistíme mnoho o historii českých Židů ani v druhém svazku (l. 1607-1624). Beckovský zcela opomíjí slavné židovské osobnosti z doby vlády Rudolfa II. i rozkvět židovského města a kultury.[44] Pouze z informací okrajového charakteru můžeme odvodit, že se v daném období nevedlo Židům v Českém království špatně - mohli pořádat různá veřejná procesí[45] a bylo jim povoleno rozšířit hranice ghetta. Svolení ke kupování křesťanských domů, které získali Židé v roce 1623 od knížete Karla z Lichtenštejna[46], znepokojovalo křesťanské obyvatele ještě dlouho poté, Beckovského nevyjímaje. Beckovský žil v době, kdy byl zvyšující se počet Židů trnem v oku panovníkovi, církevním hodnostářům i běžným občanům. Ještě před rokem 1700 se objevují první snahy počet Židů regulovat. Beckovský o jednom nařízení, které mělo omezit počet Židů v Praze, píše ve své Poselkyni,[47] nařízení však nevstoupilo v platnost. Účinnosti nabyly

---

[43] Beckovský, 1879-1880, 1.sv., s. 90, zvýraznila Alena Kašparová

[44] Připomeňme alespoň dvě nejvýraznější postavy rudolfínské Prahy , jimiž byl rabín Jehuda Löwy ben Becalel a Mordechaj Maisl

[45] Viz veřejné obdarování Fridricha Falckého v roce 1619, Beckovský, 1879-1880, 2.sv., s. 201; účast na slavnostech při příjezdu Ferdinanda II. do Prahy roku 1623, Beckovský, 1879-1880, 2.sv., s. 384

[46] proslul machinacemi v období třicetileté války, na kterých se podílel vedle Albrechta z Valdštejna i židovský finančník Jakub Baševi

[47] Beckovský, 1879-1880, 3.sv., s. 563-564, k roku 1689

tyto snahy až v roce 1726, kdy byl vydán tzv. familiantský zákon a numerus clausus. Tyto zákony striktně hlídaly počet židovských obyvatel v českých zemích.[48] Familiantského zákona se Beckovský sice již nedožil (zemřel těsně před jeho vydáním, v roce 1725), očividně se však s myšlenkou omezení počtu Židů v Čechách a na Moravě ztotožňoval, jak je zřejmé ze zprávy k roku 1623 (resp. 1703):

„[V roce 1623] Židovstvo pražské od knížete Karla z Lichtenštejna, tehdejšího v Čechách královskýho plnomocníka a řiditele, dovolení dostalo, všechny domy křesťanský okolo jich Židovské ulice kaupiti a je k svý ulici přivlastniti; ta aulice neb Město Židovské dvakráte větší nežli předešle učiněno bylo, a protož také mnoho tisíc větší počet Židův se rozmnožil, tak že léta 1703. těch nečistých židovských hlav neb osob 11517 v tom jich Městě pražském napočítalo se. Křesťanův pak staropražských neb hlav téhož 1703. roku 11618 toliko se napočítalo, židovských pak hlav o 101 méněji nežli staropražských křesťanských osob se našlo.“[49]

Podobně se vyjadřuje Beckovský i v třetím svazku Poselkyně. Tam, kde se nejedná o Židy, omezuje se Beckovský na holá statistická data, v případě Židů však máme pocit, že se z jejich strany jednalo o ďábelský plán, jak co nejvíce křesťany poškodit. K roku 1681 dokonce čteme, že Židé zakládají rodiny jen proto, aby jich bylo více než křesťanů: „Židovstvo množí se skrze časné ženění a vdávání; neboť málo se jich mužského pohlaví přes 20 let starých najde, kteří by oženění nebyli, poněvadž oni před 20 rokem se ženějí a 13 i 12 leté děvčata se vdávají, tím aumyslem, aby křesťany v počtu a v rozmnožení převýšili. Také oni do Měst pražských i do jiných českých míst od jinud vyhnaný a do Čech příchozí Židy vyhnance přijímají, aby tím víceji kupcům a všem řemeslníkům v jich obchodech a lehkých řemeslech překážku činili, křesťany sužovali, šidili a o všechno přivedauce, do chudoby uvedli.“[50]

Podobný je příspěvek k roku 1680 a 1716, kde Beckovský popisuje, jak se rozmáhají židovské obchody, které zabírají dokonce

---

[48] Familiantský zákon stanovil, že rodinu smí založit pouze nejstarší syn, numerus clausus znamenal stanovení hranice pro počet rodin v Čechách a na Moravě.

[49] Beckovský, 1879-1880, 2.sv., s. 397-398

[50] Beckovský, 1879-1880, 3.sv., s. 521

i křesťanské domy, a různí pochybní „hauzírníci, náhončí a dohazovači“ škodí křesťanským obchodníkům a řemeslníkům.[51]

Kromě těchto stížností a strohých historických údajů nacházíme v třetím svazku Poselkyně, který zahrnuje léta 1625-1715, rozličné barvité příběhy, plné zázraků, napětí, hrůz a symbolů, které jsou pro barokní dobu tolik typické. V těchto náboženských, spíše než historických, příbězích, vystupují Židé jako nepřátelé křesťanů. Znesvěcují hostie[52], kradou monstrance[53], rouhají se Panně Marii.[54] V Poselkyni nacházíme i příběh o malém chlapci, který byl zavražděn Židem. Jedná se o událost, která se opravdu stala a ze které vytvořil katolický lid legendu o malém mučedníkovi. Podobná legenda o mučednictví malého Šimona Abelese v době života Beckovského proslavila Prahu. Před tím, než se vrátím k události zaznamenané v Poselkyni, bych proto ráda popsala postavení Židů na přelomu 17. a 18. století a příběh o Šimonovi, aby bylo lépe pochopitelné, z čeho se utvářely názory Jana Františka Beckovského.

Židé v díle Jana Františka Beckovského

Jan František Beckovský se narodil 18. 8. 1658 v Německém Brodě. K té době není přítomnost Židů ve městě doložena. Od roku 1637, kdy se stal Německý Brod královským městem, bylo usídlení Židům ve městě zřejmě zakázáno, o čemž svědčí zpráva z roku 1702, v níž není vykázán ani jeden Žid v Německém Brodě.[55]

Podobná byla i situace v dalším městě, v němž Beckovský v letech 1678-1680 studoval, v Brně. Z Brna byli Židé vypovězeni Ladislavem Pohrobkem v roce 1454. Od 17. století jim byl umožněn přístup do města pouze v době konání trhů a nadále se zde nesměli usazovat.[56]

---

[51] Beckovský, 1879-1880, 3.sv., s. 513-515

[52] Znovu se objevuje motiv, kdy pokřtěný Žid přijal hostii, ale tajně ji vyplivnul do záchodu. Beckovský používá eufemismu - noční stolice. Téma nacházíme již u Kosmy, který je však ve svém popisu mnohem stručnější. Beckovský, 1879-1880, 3.sv., s. 303-304

[53] Beckovský, 1879-1880, 3.sv., s. 556

[54] Beckovský, 1879-1880, 3.sv., s. 265

[55] Historická demografie, 18, 1994

[56] Židovská náboženská obec Brno: www. zob.cz

První židovští obyvatelé, kteří tvořili ve městě, kde Beckovský pobýval, trvale usedlou komunitu, byli vídeňští Židé. Beckovský nastoupil na studia filosofie ve Vídní v roce 1680.[57] Židé vytvořili v 17. století ve Vídni významnou obec. V roce 1624 jim byla poskytnuta vlastní čtvrť, později známá pod jménem Leopoldstadt. Zde byly vybudovány dvě synagogy, které však nechal Leopold I. zničit poté, co v roce 1670 zrušil ghetto. Na místě jedné ze synagog nechal Leopold I. vystavět kostel. V roce 1669 byli Židé z Vídně vyhnáni.[58] To však způsobilo dvoru i celé zemi velkou hospodářskou újmu, proto byli bohatí Židé povoláni zpět. Jejich finance významně pomohly Leopoldovi I. v boji proti Turkům při obléhání Vídně v roce 1683.[59]

Beckovský nepobyl ve Vídni dlouho, je však pravděpodobné, že se zde s židovskou komunitou a s tím, jak je vnímána křesťany, setkal. V postoji dvora a císaře Leopolda I. zaznamenáváme jistou rozpolcenost v pohledu na Židy - na jedné straně jsou Židé nazíráni jako nepřátelé křesťanů, na druhé straně ovšem přijdou císaři jejich peníze víc než vhod. Pro Beckovského platila spíše jen první část v postoji k Židům. Židovské peníze, narozdíl od císaře, nepotřeboval.

Kolem roku 1685 přišel Beckovský do Prahy, kde strávil, až na různé krátkodobé pobyty jinde, celý zbytek svého života. V té době vládl Českému království, stejně jako rakouským zemím, císař Leopold I. Leopold I., původně určený pro dráhu kněze a nikoli vládce habsburské říše, byl hluboce věřícím člověkem. Podobně jako jiní Habsburkové, obklopoval se i Leopold I. církevními hodnostáři a představiteli katolických řádů, především jezuitů. Jezuité byli v ohledu k ostatním věřícím nesmlouvaví, ať už se jednalo o Židy, muslimy nebo protestanty. Na druhou stranu je nutné podotknout, že hlásali nenásilnou cestu reformace a za hlavní prostředek k obracení „nevěřících“ považovali misie, kázání a vzdělávání. Snažili se kázat i Židům, rozumí se samo sebou, že s pramalým úspěchem. Leopoldovo stanovisko se vesměs shodovalo s jezuity. Pouze nepoužíval jako prostředků k obracení Židů kázání a misie, ale své panovnické moci.

---

[57] Rezek, Antonín: Životopis Jana Beckovského, in Beckovský, 3. sv., s. VIII

[58] www.bh.org

[59] Jmenovitě se jednalo o finance dvorních Židů Samsona Wertheimera a Samuela Oppenheimera

V období Leopoldovy vlády (1655-1705) vyšlo mnoho nařízení proti Židům, která je omezovala v zaměstnání a v právech. Mnoho z těchto usnesení mají ovšem na svědomí české stavy.[60]

V roce 1693 a 1694 vzbudily pozornost české veřejnosti události, jež se obě odehrály v Praze. V té době byl Beckovský dispenzátorem křižovnických špitálů v Praze, o událostech tedy zajisté věděl.

Památka na jednu z těchto událostí dosud zdobí Karlův most, a dokonce i v 21. století stále poutá pozornost veřejnosti.[61] Jedná se o sousoší svatého Kříže s hebrejským nápisem. Tento nápis dal zhotovit Žid Eliáš Backoffen, významný zástupce zemského židovsta. V roce 1693 byl obviněn z rouhání proti svatému Kříži, kterého se měl dopustit v šifrovaném dopise příteli. Po jedenáctiměsíčním jednání byl Backoffen 20. 3. 1694 uznán vinným a potrestán pokutou, ač nebyly „šifry“ dopisu rozluštěny. Soud přesto trval na jeho rouhačském obsahu, o němž se dozvěděl zvláštním zjevením Všemohoucího. Z pokuty byl zaplacen pozlacený hebrejský nápis na Karlově mostě, který znamená Svatý, Svatý, Svatý, Hospodin zástupů.[62]

Druhou událostí byla smrt Šimona Abelese. Židovský chlapec utekl po rozepřích s otcem z domova a požádal o křest. Byl svěřen do péče pokřtěného Žida a docházel do jezuitské koleje, kde se připravoval ke konverzi. Otec Lazar syna vypátral a odvedl domů. Tradovalo se, že ho mučil, až na kostru vyhubnul, a pak ho s pomocí rodinného příbuzného Löbla Kurtzhandla zabil. Otec i Kurtzhandl byli zatčeni. Otec se ze strachu oběsil v žaláři na modlitebních řemíncích, i přesto byl odsouzen a jeho mrtvola byla smýkána koněm po Praze, jeho srdce mu bylo vyňato, mrtvola rozčtvrcena. Löbl Kurtzhandl byl lámán v kole, donucen ke konverzi, sťat a pochován jako křesťan.[63] 31. března 1694 se v pražském kostele Panny Marie před Týnem konal pohřeb chlapce, jehož doprovázely na jeho poslední cestě zástupy věřících, oplakávající malého mučedníka.

---

[60] Pěkný, Tomáš. Historie Židů v Čechách a na Moravě, s. 89-90

[61] V lednu 2007 byl hebrejský nápis na Karlově mostě poničen neznámým pachatelem

[62] Historie Židů v Čechách a na Moravě, výstava Židovského muzea v Praze

[63] Winter, Zikmund. Pražské ghetto, s. 52

V Beckovského Poselkyni nenacházíme zprávu o Abelesovi. Beckovský zato popisuje dnes již méně známý příběh o Matyášovi, který byl roku 1650 zavražděn Židem jménem Noe:

„V Kadani, městě českém, Žid jeden pětiletý křesťanské pacholátko, učiniv jemu velkým nožem osum ran, v jedný veřejný ulici zamordoval, pro kterýžto tak ohavný skutek tomu mordýři, Noë řečenýmu, dne 22. března měsíce nejprve pravá ruka uťata byla, díl jazyka uřezán, oba prsy rozpálenými kleštěmi trhány, potom začnauce od noh až k hlavě kolem lámán, do kola vpleten a na veřejnau cestu neb na silnici s tím kolem postaven byl; v čas pak toho kolem lámání katolickau víru přijal a od děkana téhož města také na tom popravním místě pokřtěn byl. Po sedmi dnech, když to nevinně zamordované křesťanské pacholátko z hrobu vyzdviženo bylo a do kostela přeneseno býti mělo, blíž toho hrobu na hřbitově jedno pacholátko v bílý košilce se ukázalo, v jasnost se proměnilo a z očí lidem brzo se ztratilo.“[64]

Pacholátko, vlastním jménem Mathias Düllig, bylo pohřbeno v kostele Povýšení sv. Kříže u oltáře, jeho tělo bylo nabalzamováno a nad hrobem byla instalována deska:

„Vejš na stránce v knize této nachází se zlý aučinek, nad jedním křesťanským pacholátkem v městě Kadani spáchaný mord skrze žida Noë řečenýho. Odpočívá to pacholátko v kadaňským kostele farním blíž velkýho oltáře, při straně, kde se evangelium při mši svaté říkává; leží to pětileté pacholátko v truhličce, čistotně okrášleno tak čerstvé, oči maje odevřené a jasné, jakoby živé bylo, jehož tělo jest dosavad neporušeno; také nůž, kterým ono zabito bylo, nachází se při tom pacholátku, jeho nevinnau krví dosavad znamenaný, kterau každý patrně viděti může. Nad jeho tělem mramorová tabule jest do zdi vsazena a na ní vytesán jest latinský nápis, jehož slova jsau zlatem okrášlena, a jeho smysl jest tento:

„Mathiae, innocenti puello, qui non loquendo, sed moriendo confessor Christi simul et martyr ab impio Judaeo Noë per diluvium proprii sanguinis hinc in coelum directus suae caedis immanitatem more Christiano plus quam justitia puericidae influit, et poenam poenitentia pie impetrata illi in extremis reddidit salutarem, dilectus Jesulus Candidus et rubicundus candore Austriacam pietatem

[64] Beckovský, 1879-1880, 3.sv., s. 401

purpuraque instituit, conciliavit 1650 [zřejmě chyba - má být 1653]. Hinc tumuli istius honorem Debet so**LI** Caesar**I** Fer**DI**nan**D**o. - To jest:

Matějčkovi, nevinnýmu pacholíčkovi, vyznávačovi i také mučedlníku Kristovýmu, od nevážnýho Žida, Noë řečenýho, zamordovanýmu, který mordýři svýmu před poslední hodinkau smrti vyžádal skraušené pokání i svatý křest, tuto památku a nápis učiniti dal císař římský, král český Ferdinand III. 1653. roku.

Viděl jsem, četl jsem, vypsal jsem léta 1720. dne 24. srpna.“[65]

Ke zprávě ještě přidává Beckovský verše, které byly o mordu složeny a rozmnožovány mezi lidem.[66]

Při velkém požáru Kadaně v roce 1811 chlapcova mumie shořela. Zachráněny byly pouze jeho šaty, které františkáni uchovávali ve zvláštní skříňce ve svém klášteře. V druhé polovině 20. století se však šaty, za dosud nevyjasněných okolností, ztratily. Jedinou památkou tak zůstává prázdná skříňka na šaty a zdobená mřížka, za níž se nacházel hrob chlapce, s nápisem Mathias Martir a s probodnutým srdcem.[67]

V tomto případě byl Žid Noe skutečně vinen. Vinni však nebyli ostatní Židé, kteří byli ještě v roce 1650 vyhnáni z Kadaně. O tom se však už Beckovský nezmiňuje.

Krve nevinné žízniví vlci a katolického živobytí nepohnutedlný základ

Více zmínek o Židech nacházíme i v knize Krve nevinné žízniví vlci Dioklecián a Maximián, císařové římští. Kniha pojednává o počátcích křesťanské církve, o období pronásledování křesťanů a o životech svatých. Doplněna je popisem bitvy na Bílé hoře. Zmínky o Židech jsou podobné jako v Poselkyni, někde dokonce Beckovský přímo přebírá to, co již v Poselkyni napsal.[68] Stejně jako v Poselkyni je

---

[65] Beckovský, 1879-1880, 3.sv., s. 421-422

[66] Viz příloha č. 1

[67] Lukáš Gavenda, Městské muzeum v Kadani

[68] Např. příběh o přepadávání kněží k roku 1077 či příběh o oběšencích k roku 1085

výsledným obrazem Žid - nepřítel křesťana. Žid, který krade, vraždí děti a znesvěcuje křesťanskou víru.[69]

Stěžejním náboženským dílem Jana Františka Beckovského je kniha Katolického živobytí nepohnutedlný základ. Kniha má tři díly - Víra, Naděje a Láska. Beckovský podává ucelený výklad katolické víry v českém jazyce a vysvětluje základní články katolického učení. Dílo má za cíl rozšířit katolickou víru v Českém království a skrze příklady a podrobné rozbory upevnit přesvědčení věřících. Za hlavní nepřátele katolické víry zde nejsou považováni Židé, a dokonce ani Turci, ale protestanti - luteráni a kalvíni. Beckovský prokazuje hluboké znalosti o všech těchto konfesích. Četl Korán, knihy Lutherovy a jiné náboženské spisy. K Židům a Turkům je poněkud smířlivější, faktem však zůstává, že ačkoli jejich víra může obsahovat i správné poučky, spasení nedojdou. Beckovský je považuje za nevěřící, neboť nevěří v Ježíše Krista - Syna Božího a Spasitele. Horší než nevěřící jsou kacíři (myšleni jsou především evangelíci). Tváří se, že Krista vyznávají, a přitom jsou spolčeni s ďáblem, jak prý i Luther sám přiznal:

„A sám také Luther o sobě to vysvědčuje, když takto mluví: Dobré přátelství měl jsem s ďáblem, s kterým jsem také víceji než jednu bečku soli snědl. A protož dokládá on, od něho ze sna probuzený jsa k tomu mě nutkal, abych proti mši psal, k čemuž mě také mnohý důvody dával. Že i jiní zakladatelové kacířstva svou pomoc od ďábla měli, to velmi obšírně dovozuje Petr Thyrenský.“[70]

V Katolickém živobytí nacházíme mnohokrát odsudky kacířů. Záměrem Beckovského bylo přesvědčit české evangelíky o nesprávnosti jejich víry. Několik kapitol je koncipováno jako fiktivní rozmluva mezi katolíkem a kacířem, v níž katolík dobrými argumenty a příklady přivádí kacíře na správnou cestu. Pro Beckovského tu není až tolik důležité, pod jakým označením člověk vystupuje, zda jako Žid, Turek, novokřtěnec, kalvín či ateista. Důležitější je, co kdo vyznává a jakým způsobem člověk praktikuje svoji víru. Víra se musí odrážet v životě člověka, v tomto směru může být zbožný Žid lepší než

---

[69] Viz např. příběh o Židu Raynmanovi, který ukradl tříleté křesťanské dítě, aby ho na kusy rozsekal, krev z něho vycedil a prodal ji svým přátelům, čemuž mu bylo naštěstí zabráněno. Krve nevinné žízniví vlci, Praha 1751, s. 398-400

[70] Katolického živobytí nepohnutedlný základ, Praha 1707, 3.sv., s. 17

lhostejný katolík. Jako příklad uvádí Beckovský v části Naděje srovnání Židů a těch, kteří se rouhají Bohu:

„Nectitelé jména Božího jsou horší než Židé.

Jsou horší než Židé, protože oni Krista Pána toliko jednou ukřižovali, ale takoví rouhači a přísežníci kolikrátkoli přísahají, hromují neb lají, a jméno Boží nadarmo berou, tolikrát ho křižují, jak dí apoštol: Znovukřižujíce sobě Syna Božího, a v posměch vydávajíce. A svatý Řehoř dí: Neméně hřeší ti, kteří se Kristu rouhají kralujícímu na nebi, jako ti, kteří ho ukřižovali chodícího na zemi. Židé ho ukřižovali nevědomě podle svědectví Svatýho Apoštola. Byť byli poznali, dí on, nikdy by Pána Slávy neukřižovali.“[71]

Z dané ukázky by se mohlo zdát, že Beckovský nepociťuje vůči Židům žádnou nechuť. Pravdou je, že se v Katolickém živobytí nesetkáváme s ostrými soudy jako v Poselkyni ani s urážlivými výroky. Nacházíme zde však opět různé barokní příběhy, v nichž Židé hrají vždy jen záporné hrdiny. Beckovský vložil ku příkladu do Katolického živobytí poměrně značné množství variací na téma znesvěcení hostií Židy. Nejpozoruhodnější je příběh o Židovi, který hostii pohřbil, a na daném místě se zázrakem zjevilo pacholátko, které se vzneslo k nebi.[72] Z domácího prostředí vypráví Beckovský příběh o Židovi, který se nechal v Praze pokřtít, jednomu knězi však tajně ukradl hostie a odešel s nimi do Bratislavy. Zde jednu z nich ponechal bratislavskému Židovi a ten povolav své přátele, se hostii rouhal. Za rouhání byli Židé potrestáni bez prodlení trestem Božím. Dům Žida se totiž na místě vzňal a všichni, až na tři, uhořeli. Ti, co neuhořeli, byli popraveni.[73] Zřejmě nejnápaditějším výmyslem je vyprávění o Židovi z Francie. Nepodezřívám Beckovského, že by si onen příběh sám vymyslel, s největší pravděpodobností jej odněkud převzal. Vzhledem k tomu, že jej ve svém díle uvádí, lze však předpokládat, že o jeho pravdivosti nepochyboval:

„V městě Paříži jedna chudá žena zastavila židu svou sukni, kterou ji zase darmo vrátiti předpověděl, jestli jemu o Veliké Noci hostyji z kostela přinese. Šla žena toho dne k přijímání, hostyji z rukou kněze

---

[71] Katolického živobytí nepohnutedlný základ, Praha 1707, 2.sv., s. 298-299

[72] Katolického živobytí nepohnutedlný základ, Praha 1707, 3.sv., s. 370-371

[73] Katolického živobytí nepohnutedlný základ, Praha 1707, sv. 3., s. 374-375, viz příloha č. 2

přijala, tajně z úst vyňala, do šátku vložila, k židu donesla a svou sukni dostala. Žid rozložil řeřavé uhlí, na ně rošt postavil a na rošt hostyji položil, chtěje ji upícti. Když pak hostyji v svém spůsobu (nebo´t ani se nečernala, ani nečervenala, ani neskrčovala) na uhlí řeřavém dlouho ležeti viděl, hněvem jsa rozpálen kord uchopil a ji probodl, z kteréžto ihned mnoho krve se vylilo. Ta věc když se nenadále pronesla přišel kněz, a vezma s náležitou uctivostí tu svatou hostyji do kostela ji vnesl. Žid chycen jsa náležitou mzdu za svou nešlechetnost dosáhl. Jeho pak dům rozbořen byl a kostel na tom místě se vystavěl, který se dosavád nazývá kostel Spasitele Krvo-tekoucího, kdež také ještě ta svatá hostyje i kord se lidu ukazuje, což se stalo Léta 1290.“[74]

Závěr

U Beckovského převládají vůči Židům zjevně negativní postoje. Beckovský byl k Židům nedůvěřivý a shledával u nich mnoho špatných vlastností. Předsudky přejímal od svých současníků i od svých předchůdců. Ve svých názorech na Židy nebyl nikterak původní narozdíl od svých ostatních postojů. Mnozí vytýkají Beckovskému, že pouze shromažďoval a opisoval data už jednou sepsaná a že přejímal myšlenky jiných. Tato teze se vztahuje nanejvýš na první díl Poselkyně, u jiných děl však naprosto postrádá opodstatnění. Beckovský si během svého života utvořil vlastní postoj, který pak prezentoval široké veřejnosti. Pro obhájení svých názorů sice hojně používal argumentů jiných učenců, to však neznamená, že k jejich dílům přistupoval bez rozmyslu. Podobně v otázce Židů přebíral většinu názorů od jiných autorů, tu a tam však prosvítá v jeho spisech i osobní postoj.

Za nejcharakterističtější rysy v Beckovského názorech na Židy považuji:

1. Odpor k rozrůstání židovské komunity.
2. Trestání Židů za hříchy proti křesťanům z Boží vůle.

V prvním bodě se Beckovský shoduje s tendencemi doby, které vedly k vyhlášení familiantského zákona a k omezení počtu Židů v Českém království. V druhém bodě je patrný vliv barokní zbožnosti. Beckovský byl hluboce věřícím katolíkem. Jeho víra nevycházela jen

[74] Katolického živobytí nepohnutedlný základ, Praha 1707, sv. 3., s. 374

z výchovy a z prostředí, z něhož vyšel, nýbrž především z vlastního přesvědčení. Bez Boha by totiž nebylo možné vysvětlit existenci světa ani chod života. Bůh se projevuje neustále tím, že udržuje stvoření světa a také tím, že dává lidem zjevná znamení v podobě zázraků. Zázraky nám osvětlují, jaká je Boží vůle. Tak například nenadálé jasné světlo a zpěvy, ozývající se v chrámu Sv. Víta, jsou důkazem nepravosti kalvínské víry Fridricha Falckého a dvorního kazatele Abrahama Skulteta.[75] Světla na Bílé hoře předpovídají oprávněné vítězství Ferdinanda II.[76] Podobně se ve zprávách o Židech zjevuje Boží vůle, která sama trestá Židy, nepřátele křesťanů. Nakonec je to tedy Bůh, kdo stvrzuje nesprávnost židovské víry a o víru jde Beckovskému především. Zde stojí vedle sebe Žid, Turek i luterán. Ani jeden z nich totiž nebude dle katolické věrouky spasen.

Použitá literatura:

Beckovský, 1700 - Beckovský, Jan František: Poselkyně starých příběhů českých. Praha 1700

Beckovský, 1879-1880 - Beckovský, Jan František: Poselkyně starých příběhů českých, druhý díl, svazek 1-3. Edice Antonín Rezek, Praha 1879-1800.

Beckovský, Jan František: Katolického živobytí nepohnutedlný základ, svazek 1-3, Praha 1707

Beckovský, Jan František: Krve nevinné žízniví vlci Dioklecián a Maximián. Praha 1751

Čeněk Tonder: Z náboženských hádek v století osmnáctém, in Šel psotník po humnech. Nakladatelství Petr Nový, Tanvald 1997

Dalimil - Kronika tak řečeného Dalimila. Paseka, Praha-Litomyšl 2005

Hájek, 1541 - Václav Hájek z Libočan: Kronika česká, Praha 1541

Hájek, 1918 - Václava Hájka z Libočan Kronika česká, první díl. Edice V. Flajšhans, Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, Praha 1918

Hájek, 1923 - Václava Hájka z Libočan Kronika česká, druhý díl. Edice V. Flajšhans, Česká akademie věd a umění, Praha 1923

Hájek, 1929 - Václava Hájka z Libočan Kronika česká, třetí díl. Edice V. Flajšhans, Česká akademie věd a umění, Praha 1929

[75] Beckovský, 1879-1880, 2.sv., s. 211

[76] Beckovský, 1879-1880, 2.sv., s. 221

Hájek, 1933 - Václava Hájka z Libočan Kronika česká, čtvrtý díl. Edice V. Flajšhans, Česká akademie věd a umění, Praha 1933
Historická demografie, 18, 1994
Historie Židů v Čechách a na Moravě, výstava Židovského muzea v Praze
Kniha památní na sedmisetleté založení českých křižovníků s červenou hvězdou 1233-1933, Praha 1933
Kosmas - Kosmova Kronika česká. Paseka, Praha-Litomyšl 2005
Mikulášek, Alexej: Antisemitismus v české literatuře 19. a 20. století. Votobia, Praha 2000
Pěkný, Tomáš: Historie Židů v Čechách a na Moravě. Sefer, Praha 2001
Rezek, Antonín. Životopis Jana Beckovského, in Poselkyně starých příběhů českých, druhý díl, 3.sv.
Winter, Zikmund: Pražské ghetto. Česká grafická společnost „Unie“, Praha 1902

Mřížka z kadaňského kostela Povýšení sv. Kříže s nápisem Mathias Martir a s probodnutým srdcem

Příloha č. 1:
Poselkyně starých příběhů českých, druhý díl, 3.sv, s.422: Verše složené na paměť mordu z roku 1650:

Tehdejšího času ten mordýř i to pětileté pacholátko, oba vyobrazení, vůbec noseni a prodáváni byli s následujícími německými rytmi neb nápisem veršovským:

Sehet hier den Juden Noach gennant,
der sich nennt von Holleschau aus Mährenland,
welcher den 11. Martii gantz bärmlich
ein Christen Kind ermordt mit acht Messer Stich
zu Kaaden der königlichen Statt in Böheimb,
dahin er kam ohne wissen der Christen in geheimb,
ist wegen solcher jämmerlicher That,
gefänglich gesetz von E. E. Rath,
welcher dann freiwilig mit Trotz bekannt,
das er solcher Kind vom Leben zum Tod gewandt,
weil es als ein unreiner Hund
vor ihm gemacht ein Kreütz zur Stund;
so alles der hochlöblichen Appellation zu Prag
eingeschickt den 14. Martii an einem Freitag,
worauf ein schweres Urtheil kommen,
welches der Jud mid schlechter Reü vernommen,
dieses den 22. hujus an ihm exequiret ist,
in welcher Pein und Schmertzen zu Gott bekehrt,
dass er gestorben ein getaufter Christ.
Die wahre Abbildung des unschuldigung Kindlein eben
wird hier gezeügt und zu Vernehmen geben,
dass es nach frecher Juden aussag,
mit augenscheinlichen Messer Stichen hingericht am Dienstag
umb dass, das es ein Creütz vor dem Juden hat gemacht,
destwegen er es auch hat umbgebracht,
bei welchen Cörperl wegen seiner Unschuldigkeit
sich etwas wundersambes zugetragen, und erreügt.“

Příloha č. 2:
Katolického živobytí nepohnutedlný základ: Znesvěcení hostie

374 Kapitola Třidcátá/

Přjklad. W Městě Pařjži gedna chudá Žena zastawila Židu swau Sukni / kterau gi zase darmo nawrátiti připowěděl / gestli gemu o Weliké Nocy Hostygi z Kostela přinese. Ssla Žena toho dne k Přigimánj / Hostygi z Rukau Kněze přigala / tayně z Vst wyňala / do ssátku wložila / k Židu donesla a swau Sukni dostala. Žid rozložil řeřawé Vhlj / na ně Rosst postawil / a na Rosst Hostygi položil chtěge gi vpýcti. Když pak Hostygi w swem spůsobu (neboť ani se nečernala / ani nečerwenala / ani nestrčowala) na Vhlj řeřawem dlauho ležeti wyděl / hněwem gsa rozpálen Kord vchopil a gi probodl / z kteréžto yhned mnoho Krwe se wylilo. Ta wěc když se nenadále pronesla přissel Kněz / a wezma s náležitau Vctiwosti tu Swatau Hostygi do Kostela gi wnesl. Žid chycen gsa náležitau Mzdu za swau Nesslechetnost dosáhl. Geho pak Dum rozbořen byl / a Kostel na tom mjstě se wystawěl / který se dosawád nazýwá Kostel Spasytelé Krwo-Tekauchho / kdež také gesstě ta Swatá Hostyge y Kord se Lidu vkazuge; což se stalo Léta 1290.

Bapt. Fulgent. l. 1. fac. memor. c. 6. an. 1290.

Přjklad. Poslechněmé také nowěgssý a domácý Přjběh. Léta 1591 Žid geden Gmenem Lew w mnohých Rzečech welmi zběhlý od Židowstwa odstaupil / Wjru Křestianskau w Praze přigal / a pokřtjti se dal / kterýžto pokřtěn gsa přisluhowal Kněžy Petrowi Rodánowi Řádu Swatého Frantisska / a pilně pozorowal / odkud týž Petr Swatý Hostye bere / když k Nemocným (gehožto Powinnost byla Nemocným posluhowati) gjti má. Při začátku Měsýce Záři Žid ten okřtěný Židowským Bludem zapáchage wzal teyně tři Swaté Hostyge / do Papjru ge zaobalil a do Pressburku s njmi odessel. Přjgda sstiastně do téhož Města Žida w něm swého známého nassel / a v něho několik dni se zdržel / obssyrné y časté s nim mage Rzeči o Wtělenj Krysta Pána / o Neyswětěgssý Swátosti Oltářnj / &c. A tázal se Lwa mezy gjnými wěcmi Žid: zdaliž také někdy tu Swátost přigjmal? odpowěděl Lew / Žid křtěný / řka: častěgi gsem přigal. Posledně wyňal Lew z Papiru tři Hostyge / a swemu Hospodáři Židu ge vkázal. Žid spatřiw ge snážně žádal Lwa / aby mu dwě darowal.

wak. Žid wezma ge yhned do Almárky skowal/a wnj tak dlauho skryté nechal/ dokud Lew do Nykllspurgku neodessel; w gehož Nepřitomnosti powolal k sobě Žid některý swý známý Židy/ gim Hostyge vkázal/ y oznámil/od koho a kterak ge dostal. Wessli hned w Raddu a wjcegi Židůw k sobě přiwolali. Když se pak sessli/ položili na Stůl Hostyge y Nůž ěkauce mezy sebau: nynj zwjme/ zdaliž gest w těchto Opłatkách Bůh Křestianůw/ aneb neni. Z nich geden wezma Nůž rauhawě promluwil: Gsyli ty Bůh Křestiansky twau Moc nynj vkaž. Nadto bodl Nožem Hostygi/ z njž hogná Krew wystřjkla. To widjce přistogicý Žide welice se vlekli nic giného než Pomstu Božj neočekáwagice/ která také w patách nasledowala; nebo hned do toho Domu Hrom z gasna vdeřil/ a Dum zapálil/ w kterém také sám Hospodář/ Hospodyně/ dwě Dcery a wssychnj Žide mjmo třjch/ kteřj z Domu předce wyskočili/ na Prach shořeli/ Stůl pak a na něm dwě Swaté Hostyge w tom tak welikem Ohni neporussené zůstali. Spráwce Města toho/ kterýž téhož času za Městem bydlel/ rychle swý Služebnjky wyslal/ aby spatřili/ odkud a kterak ten Oheň wyssel. Když pak do Města přiběhli/ a na začátek Ohně se tázali/ powědjno gim bylo/ že w tom Domě/ do něhož Hrom vdeřil a gey zapálil/ shromážděnj byli někteřj Žide/ z kterého toliko tři wyskočili/ ostatnj w něm gesstě zůstáwagi/ co pak w něm činili/ gesstě se wěděti nemuže. To gak se Spráwcy oznámilo rozkázal hned ty tři hledati/a nalezené do Železj swázati/ kteřj tázanj gsauce wssechno pořádně wyznali/ a za swé prowyněnj tři Dnj pořád nelitostiwě gsauce Mučenj/ posledně na Kůl wraženj a na Sylnicy postawenj byli.

Michael ab Isselt de rebus in Belg. gestis tom. 1. an. 1591 Til. Bred. l. 7. Coll. c. 60. ex Scrip. Vienæ Austriæ Germa. typis dato.

Ponewadž giž nám powědomo gest/ že celá Podstata Chleba w Tělo Krysta Pána/ kdež také Krew gest/ a Podstata Wjna w Krew Krysta Pána/ kdež podobně Tělo gest přitomné/ proměnuge se/ pročež kdykoliw Hostygi na Oltáři/aneb ginde vhljdáme/ sylně wěřme/ že w nj celý Krystus Pán gest s swým člowěčenstwjm y s Božstwjm tak/ gako gest na Prawicy Otce swého w Nebi sedicý. A gako gest celý w Hostygi pod spůsobau

Krystus se nedělý.

Chle-

Katolického živobytí nepohnutedlný základ - Víra, Naděje a Láska

INTERIÉR DĚKANSKÉHO KOSTELA SV. VÁCLAVA VE SVĚTLÉ NAD SÁZAVOU A JEHO PROMĚNY BĚHEM UPLYNULÝCH SEDMI STOLETÍ

Alena Křivská

Motto:
Staletí kolem nás skrytá v památkách nejsou mrtvá,
patří neoddělitelně k naší i všelidské kultuře...
(Jaroslav Herout)

Velký počet otazníků, mnohem více než jich vyvolává samotná stavba kostela sv. Václava ve Světlé nad Sázavou, vyvstává při prohlídce jeho interiéru a současného mobiliáře. Každý pokus zjistit, kdy či při jaké příležitosti se zde která umělecká památka objevila, popř. jakou starší vzácnost nahradila, znamená potýkat se s podobnými, ještě většími problémy, které bylo nutné řešit již při pátrání po počátcích a nejstarší historii tohoto kostela. Vycházíme-li důsledně z historicky vůbec první písemné zmínky v listině vilémovského opata Jaroslava II. z 13. 7. 1318, pak se dějiny dnešního děkanského kostela sv. Václava ve Světlé nad Sázavou[1] píší již déle

---

[1] DĚKANSKÝ úřad církve římskokatolické ve Světlé nad Sázavou, inv. č. Ř F S n S 710 185, Liber Memorabilium Decanatus Swětensis (Pamětní kniha světelského děkanství) 1840 – dosud.

SOLAŘ, Jeronym. Světlá, město v Čáslavsku. In Památky. Časopis Musea království Českého pro dějepis hlavně český, vydávaný od archeologického sboru Musea království Českého nákladem Matice české, díl V., Praha 1863, s. 282- 284.

SEIDLER, Karel. Kronika města Světlé od roku 1207-1886 s dějepisnými poznámkami o nejbližších vsích a místech v okolí Světlé, se statistickými tabulkami a stručnými vyňatky z Trčkovského Urbáře panství světelského z roku 1591. Přeložil V. Eichler. Ve Světlé. Tiskem Jos. R. Vilímka v Praze.- nákladem vlastním. 1887.

KURKA, Josef. Archidiakonáty ... /Místopis církevní do r. 1421/. Praha: 1914, s. 78.

KŘIVSKÁ, Alena. Střípky z historie děkanského kostela sv. Václava ve Světlé nad Sázavou. In Havlíčkobrodsko, č. 19, s. 20-36. Muzeum Vysočiny

než 700 let a je víc než pravděpodobné, že měl svého předchůdce, nějaký starší, snad dřevěný kostel, o němž se bohužel do dnešních dnů nedochovala žádná písemná zpráva a jeho existence zatím nebyla prokázána. Za onu nepředstavitelně dlouhou dobu prošel interiér této pro město nejvýznamnější kulturní památky nesčetnými proměnami, které však zčásti zůstanou věčnou hádankou, na níž nikdy nedostaneme odpověď.

Nové, doposud ne všeobecně známé písemné prameny zmiňující tento kostel a jeho mobiliář v dávno minulých staletích, se hledají velmi obtížně. Nejnovějším objeveným písemným pramenem je latinsky psaný Inventář kostelního majetku z roku 1735, uložený ve Státním okresním archivu v Havlíčkově Brodě.[2] Nedostatek zpráv je také z první poloviny 19. století, na jehož počátku vzniklo hnutí na ochranu památek, a kdy se také postupně začalo s jejich evidencí a soupisem. Právě v této době lze hledat prvotní příčinu našich dosavadních chabých vědomostí o původu, stáří, umělecké a historické hodnotě jak samotné kostelní stavby, tak i četných movitých věcí tvořících její nynější vybavení.

Historikové a badatelé 19. století neshledali zdejší kostel ani umělecké památky tvořící jeho tehdejší bohatý mobiliář hodné většího zájmu. Proto se jimi nijak více nezabývali a tudíž nevznikla ani žádná odborná literatura, o níž by se mohlo dnešní velmi opožděné bádání spolehlivě opřít.[3] Shodou nešťastných náhod se ani mezi regionálními historiky a badateli tou dobou nenašel jediný, koho by kostel a umělecké památky, nacházející se v jeho interiéru, nějak více zaujaly, aby zaznamenal alespoň cenné vědomosti jeho tehdejších

---

Havlíčkův Brod a Moravský zemský archiv Brno – Státní okresní archiv Havlíčkův Brod v roce 2005.

[2] MZA Brno - SOkA Havlíčkův Brod, FÚ 27, Světlá, fascikl 1, Inventarium seu consignatio rerum icem mobilium quam imobilium ecclesiae Svietlensis 1735 (Inventář kostelního majetku, Světlá nad Sázavou, 1735), lat.

[3] Jeroným Solař v roce 1863 píše: „Děkanský kostel sv. Václava udržel toliko v presbyteriu a kamenné věži stopy po své původní pěkné stavbě gotické, ostatek jest neladná smíšenina hrubých stěn a kleneb. Dřevěná střecha na věži jest pravá učiněná satira na kulturu jejich původců, resp. německých patronův zdejšího kostela. V kostele zaujímá archeologa jedině křtitelnice cínová z 16. století. Škoda, že nemá svého víka původního….“

duchovních správců, nejstarších farníků či jiných žijících pamětníků. Nic se nezměnilo ani ve století dvacátém. Naznačuje to, mimo jiné, i regionální mapka Ledečsko, otištěná v drobné stejnojmenné publikaci vydané pro turisty v roce 1960.[4] Kromě pravěkých sídlišť, zřícenin hradů, zámků aj. upozorňují její značky i na místní významné kostely. U Světlé nad Sázavou však tato značka chybí.

Větší pozornosti se tomuto kostelu nedostalo ani od kolektivu historiků umění pracujících pod vedením Emanuela Pocheho na všeobecně známé čtyřsvazkové publikaci Umělecké památky Čech.[5] Ačkoliv byl dle usnesení ONV ze dne 23. 8. 1963 zapsán do Státního seznamu nemovitých kulturních památek, žádná z uměleckých památek patřících k jeho stále ještě bohatému mobiliáři, nebyla označena ani jako památka místního významu. Autory uvedený výčet movitých, zde se nacházejících věcí, je navíc neúplný, v popisech jednotlivých památek se objevují chyby, jichž nezůstal ušetřen ani připojený půdorys kostela.

Vinou tak dlouhodobého nezájmu si tato historická stavba i její mobiliář dodnes uchovaly netušená zajímavá tajemství a četná milá překvapení, která ovšem může poodhalit jedině stavebně historický průzkum a nové nezaujaté odborné uměleckohistorické a památkové hodnocení. Ani poté však nebudeme pravděpodobně schopni podat ucelenější obraz oněch velmi četných proměn, jimiž kostelní interiér dosud prošel. A zveřejnění nově získaných poznatků bude záviset na souhlasu duchovního správce světelské římskokatolické farnosti, jíž děkanský kostel sv. Václava patří.

Vybavení křesťanského kostela, které od počátků podléhalo jak přísným liturgickým předpisům tak i dobovým představám a momentálnímu vkusu dané společnosti, se měnilo takřka neustále. Zub času, vlhkost, plíseň a červotoč, války, krádeže i živelné pohromy způsobovaly, že stále bylo potřeba něco doplňovat, opravovat

---

[4] LEDEČSKO. Východočeský krajský národní výbor v Hradci Králové, Občanská komise pro rozvoj cestovního ruchu ve spolupráci s cestovní kanceláří Turista v Praze 1960.

[5] POCHE, Emanuel a kol. Umělecké památky Čech. III. díl, P-Š. Praha: Academia 1980, s. 482.

a renovovat. Nově se malovalo, zasklívala se rozbitá okna, starší dosluhující či již nevyhovující věci byly postupně vyměňovány a nahrazovány novějšími a modernějšími, se svatořečením nových světců se měnilo i zasvěcení postranních oltářů. Stávající dosud funkční části mobiliáře (oltáře, kazatelna) byly dle potřeby dozdobovány a přemalovávány. Totéž se týkalo i obrazů a soch, které se navíc často stěhovaly z místa na místo. Některé památky, bez nichž si kostel dnes již nedokážeme vůbec představit, např. Boží hrob nebo čtrnáct obrazů křížové cesty, jej ozdobily teprve nedávno, v předminulém 19. století.

Neproniknutelnou mlhou stále zůstává zahalena podoba interiéru, mobiliáře i postupně se utvářejícího pokladu nejstaršího historicky doloženého kostela, připomínaného v listině vilémovského opata Jaroslava II. z 13. 7. 1318. Svědky této neklidné doby z počátku panování krále Jana Lucemburského jsou dnes pouze kamenná okna se sloupkem uprostřed z konce 13. stol. dochovaná na severní a jižní straně věže[6] a úzké, s největší pravděpodobností původně střílnové okno na straně západní, svědčící o tom, že několikrát přestavěná a mnohokrát opravovaná věž bývala kdysi věží jednolodního raně gotického kostela.

Náhodně objevené gotické sanktuárium mezi barevnými okny, představujícími sv. Prokopa a sv. Václava, a prostý kamenný portál dveří v presbytáři naznačují, že se stavbou kostela bylo započato už v polovině 13. století, tedy ještě za vlády krále Přemysla Otakara II., naopak výše zmíněná kamenná okna ve věži vypovídají, že věž byla ke kostelu přistavěna o něco později, snad až za jeho nástupce Václava II. Ani tato památná okna však nebyla ušetřena neznámo kdy provedeného nešťastného zásahu, pravděpodobně osekání ozdob kamenných sloupků. Jakékoliv písemné zprávy, zmínky či záznamy, dovolující blíže si představit podobu oné raně gotické stavby a vybavení jejího interiéru, bohužel zcela chybějí. Určitě se však podobala ostatním kostelním stavbám z 13. století, které byly, jak

[6] Na západní straně bylo toto okno zničeno instalací hodin, k čemuž došlo nejspíše při přestavbě věže v roce 1821, neboť hodiny jsou zachyceny již na Mánesově obrazu Světlé z roku 1832.

uvádí Jaroslav Herout, hluboké a temné. Mluvíme tu podle jeho vyjádření o mystickém prostoru.

Nejstarší a zároveň stále ještě jedinou zmínku o středověkém mobiliáři nacházíme až v darovací listině Petra a Damaslava z Lipničky z 3. prosince 1381, podle níž oba bratři nově vztyčili „ke cti Boží a jeho Matky Panny Marie slavné a Všech svatých a pro spásu svých duší a svých předků“ ve zdejším farním kostele oltář sv. Kateřiny, panny, a nadali jej částkou 7 kop grošů úroku ze svého majetku ve vsi Bousovně. Polovina této sumy byla odváděna o svátku sv. Jiří (24. 4.) a zbylá část pak na den sv. Havla (16. 10.).[7] Podle názoru jednoho z překladatelů zmíněné listiny se dotyčný oltář sv. Kateřiny nacházel ve farním kostele ve Světlé již dlouho předtím a v roce 1381 jej bylo třeba přebudovat, renovovat, možná dokonce vyměnit za nový. To, že šlo pouze o přestavbu staršího oltáře, dle něho vyplývá z textu „...de novo erigi debet...“ S tímto názorem se lze ztotožnit, neboť kult této světice byl rozvíjen dlouho předtím, již za vlády císaře Karla IV. Dřevěný postranní oltář sv. Kateřiny se v kostele připomíná ještě roku 1735.[8]

Jak vypadal, zůstává stále tajemstvím stejně tak jako osudy obou donátorů, jejichž pečeti byly, k dnes už neexistující darovací listině, přivěšeny.[9] Jisté také je, že povinnost plnit tento dobrovolný závazek potvrzený v Praze jen o několik dní později, 11. prosince 1381,

---

[7] Oltář zasvěcený této světici se nacházel i ve Vilémově. Z dochovaného pramene (Mon. VI. 404), na který se v odborné práci Klášter Vilémovský odkazuje Čeněk Sameš, „víme o daru Petra ze Štětína k oltáři sv. Kateřiny ve Vilémově v klášterním kostele.“ Tím byl husity zničený kostel sv. Petra a Pavla.

[8] MZA Brno - SOkA Havlíčkův Brod, FÚ 27, Světlá, fascikl 1, Inventarium seu consignatio rerum icem mobilium quam imobilium ecclesiae Svietlensis 1735 (Inventární seznam kostelního majetku, Světlá nad Sázavou, 1735), lat.

[9] Do dnešní doby se dochovala pouze pečeť otce obou bratří, Damaslava z Lipničky, z roku 1361, na níž podle Pavla R. Pokorného vidíme tři zkřížené meče a pečeť jejich nástupce, snad i strýce, Hertvíka, kde se nachází přilba a klenotem jsou dva meče mírně šikmo obrácené dolů.

přecházela i na dědice dárců, kteří mohli být k placení poplatku po předchozím napomenutí donucováni i církevním trestem.

Vzhledem k tehdejší významnosti a bohatosti kostela se lze domnívat, že ve 14. století pokrývaly stěny jeho presbytáře i lodi středověké nástěnné malby podobné těm, jaké se dochovaly ve fragmentech v kapli lipnického hradu, v kostele sv. Martina v Dolním Městě nebo v Loukově či v dalších kostelích v nejbližším okolí Světlé.[10] Jaké biblické motivy zde mohly být k vidění však nelze říci, neboť v případě gotické freskové výzdoby byl každý kostel unikátem.[11]

Křesťanský kostel se neobešel bez křtitelnice, jíž by snad mohla být dosud blíže neprozkoumaná kamenná nádoba, odborníky označovaná jako křtitelnice ze 13.-14. stol., patřící dnes k soukromému majetku rodiny Adamových. Stojí na dvorku domku č. p. 832 v Dolních Bohušicích, kam byla přemístěna předkem této rodiny asi před sto lety z louky za stavením, kde do té doby částečně zakopána v zemi sloužila jako napajedlo pro dobytek.

Velmi málo zpráv o kostelním mobiliáři se dochovalo i z doby vlády bohatých Trčků z Lípy, kdy po rozsáhlé přestavbě započaté roku 1569 raně gotická stavba zmizela, a podzemí přestavěného kostela se proměnilo v hrobku tohoto šlechtického rodu a později i rodu Kolovrat-Krakovských. V ní spočinul nejprve sám stavebník, Burian III., později pak další členové tohoto rozvětveného rodu. Trčkové z Lípy nebyli katolíky, ke katolické víře z nutnosti konvertoval po bitvě na Bílé hoře až poslední z nich, Jan Rudolf.

Vzácnou památkou na tuto dobu je cínová křtitelnice z roku 1569, která s novým víkem zůstala v kostele dodnes. Zdobí ji vyrytý trčkovský znak a krucifix, po jehož stranách stojí dvě mužské postavy. Podle zápisu v Pamětní knize světelského děkanství jde o apoštoly sv. Pavla a Miláčka Páně, sv. Jana. Ke konci 90. let 20. století křtitelnice prošla odbornou restaurací, při níž získala zpět chybějící třetí nohu.

---

[10] Nejnověji byly v roce 2005 zjištěny dokonce i v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Číhošti.

[11] Zda byl v tomto ohledu proveden výzkum v děkanském kostele ve Světlé a k jakému zjištění zde památkáři dospěli, nebylo i přes souhlas duchovního správce světelské farnosti dosud sděleno.

Kromě křtitelnice připomíná patronát a velkolepé dary vlivného a bohatého šlechtického rodu Trčků již jen zvon Václav ulitý kutnohorským zvonařem Tomášem Klabalem. Tento, v současnosti nejstarší a největší zvon ve věži kostela, nese dva nápisy. Latinský, Ad pulsum hujus note concurite, corda ergte landem S. Deo Trino et uno Dicte 1569,[12] a český, z něhož se dozvídáme, že byl dělán ke cti a chvále Pána Boha skrze mistra Tomáše na Horách Kutných. Plášť zvonu zdobí reliéfy patrona kostela sv. Václava a rozpjatého Ježíše bez kříže. U Ježíšových nohou se nalézají osobní znaky šlechtických patronů kostela. Napravo osobní znak Buriana III. Trčky z Lípy, vlevo erb jeho, v té době již zemřelé první manželky Kateřiny z Gutštejna, níže pak heslo „není pokoje na tomto světě.“ Pod heslem je do zvonu zalit větší stříbrný peníz. Pod reliéfem zpodobňujícím knížete sv. Václava rozpoznáváme znak Světlé.

Do věže byl zvon vyzdvižen ve stejném roce, kdy v interiéru zaujala své místo cínová křtitelnice. Zavěšen byl vedle menšího zvonu, visícího tu již od roku 1506. Tento starší zvon, ulitý kutnohorským zvonařem Ondřejem Ptáčkem, byl darem Burianova předka Mikuláše. Dle zápisků neznámého místního autora z doby kolem roku 1895 nesl tento zvon jméno Jan Evangelista. Umístění obou zvonů dokládá stará zažloutlá fotografie, nacházející se v soukromé sbírce v současnosti již zemřelého člena Vlastivědného spolku Světelsko pana Josefa Vincence.[13]

Po smrti Jana Rudolfa Trčky, v roce 1634, dochází k častému střídání majitelů panství a patrony kostela se stávají převážně představitelé cizí katolické šlechty. Ani o tomto období, plném výrazných změn, zatím nemáme úplně jasnou představu. Vzácným pramenem ze 17. století je mapa Pavla Aretina z Ehrenfeldu nesoucí v záhlaví název „Regni Bohemiae Nova at Exacta descriptio,“ na níž je

---

[12] Volný překlad podle fragmentu rukopisu neznámého autora z doby kolem roku 1895 zní: „K hlasu tohoto zvonu se shromažďujte, srdce svá pozdvihujte, chválu Bohu trojjedinému vzdávejte.“

[13] Fotografie neznámého autora z jara či léta roku 1930 je z období opravy věže, kdy byla sňata střecha a obyvatelům se naskytl jedinečný a neopakovatelný pohled na zvony.

Světlá vyznačena jako obec se zámkem.[14] Cenný poznatek z nejstarší historie kostela i samotné obce přináší v roce 1999 tiskem vydaný, Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Z přehledných údajů o obyvatelích Světlé nad Sázavou, detailně zpracovaných tehdejším světelským hejtmanem Havlem Ebrmanem, zjišťujeme, že majiteli zdejšího statku byli v onom roce svobodní pánové, pán z Roupova a pán Taxis a že „na tomto statku světelským jest kostel v městečku Světlý, založený den Blahoslavené Trojice svaté a posvěcení svatého Václava a fara při tom, kdežto kněz Jan Rauchovanský farářem zůstává."

Ani tento nově získaný doposud neznámý historický údaj však neumožňuje zjistit rok založení kostela, který hejtman bohužel nezmínil. Svátek Nejsvětější trojice byl sice závazně zaveden až za papeže Jana XXII. (1316-1334), avšak v důsledku christologických a trojičních sporů ve 4. a 5. století se slavil již dlouho předtím.[15] Přínosem k obeznámení se s historií kostela v polovině 17. stol. je dále zde popsané záduší kostelu tou dobou náležející.[16]

V hlášení z roku 1683, kdy pražská konzistoř nařídila soupis kostelního stříbra, uvádí tehdejší duchovní správce kostela ciborium, stříbrnou lampu, kadidelnici a lžičku na kadidlo, což svědčí o poměrné

---

[14] Mapa podává poměrně podrobný obraz Čech z období těsně před bitvou na Bílé hoře, avšak dochováno je až poněkud změněné vydání Daniela Vusína z roku 1665.

[15] Klemens Richter. Liturgie a život. Praha: Vyšehrad 2003, s. 170.

[16] Náleží pak k tomu záduší:

Peněz, vše na dluzích mezi lidmi 224 zl. 10 kr.
Krav zádušních mezi lidmi, každá po /?/ kr., 66 kusů
Rolí k témuž záduší náleží pod 5 korců.
It. vítceji což panu farářovi desátku ročně přichází:
Žita zrna 98 korců 2 věrtele.
Žita v mandelích 23 mandele.
Ovsa zrna 98 korců 2 věrtele.
Ovsa v mandelích 23 mandele.
Na penězích ouroku svatojiřskýho, též svatohavelského 2 zl. 57 kr. 2 den. míšeňské.

bohatosti kostela.[17] Z mobiliáře je známo pouze, že se v kostele nacházely postranní oltáře zasvěcené Panně Marii a sv. Josefovi. V Seidlerově kronice je jejich existence připomínána ve zmínkách o pohřbech uskutečněných u nich v roce 1690. O oltáři Panny Marie se tentýž kronikář zmiňuje ještě v souvislosti s pohřbem ze dne 29. října 1721.

I tak je 17. století, přesněji jeho 2. polovina, první historickou dobou, o níž je známo, co se vybavení interiéru týče, již více. Spolehlivým písemným pramenem je dochovaný Inventář kostelního majetku z roku 1735.[18] Podrobný, pečlivě provedený soupis věcí patřících k tehdejšímu kostelnímu zařízení naznačuje, že šlo o bohatý velmi dobře vybavený kostel. Zasvěcení postranních oltářů, početné obrazy a sochy, mešní nádoby, věci a potřeby z drahých kovů, to vše svědčí o tom, že velká část vybavení jistě nebyla zdaleka nová a v kostele se nacházela delší dobu, tedy od konce nebo již poloviny 17. století.

V roce 1713 sice kdosi odcizil dva mešní kalichy, ornát a dvě pateny, ale tato ztráta zřejmě nebyla nijak citelná. Jeden ze zmizelých kalichů se později kostelu snad i vrátil. Vyplývá to ze zprávy neznámého místního autora z doby kolem roku 1895, který se zmiňuje o starožitném stříbrném kalichu chovaném v chrámu, nalezeném v Jaroslavském mlýně, což byl předchozí název Bradáčova mlýnu v Kunemili.

Nenahraditelnou ztrátu však kostelu způsobil v roce 1701 sám majitel panství a jeho tehdejší patron Jan Bartoloměj z Verniéru, když otevřel a z hrobky pod hlavním oltářem odcizil cínovou rakev, v níž

---

[17] ARCHIV Státního hradu Lipnice nad Sázavou, Studie k problematice pobělohorské farní správy farnosti Lipnice a Světlá nad Sázavou v letech 1651-1741, ročníková práce Michala Řezníčka, studenta Univerzity Karlovy, s. 39.

[18] MZA Brno - SOkA Havlíčkův Brod, FÚ 27, Světlá, fascikl 1, Inventarium seu consignatio rerum icem mobilium quam imobilium ecclesiae Svietlensis 1735 (Inventární seznam kostelního majetku, Světlá nad Sázavou, 1735), lat.

údajně odpočíval některý z Trčků. Zda šlo o Buriana III., či jiného člena tohoto rodu, už nelze zjistit.[19]

V roce 1735 byly v kostele čtyři dřevěné oltáře. Hlavní oltář v presbytáři zasvěcený sv. Václavovi, v lodi pak tři další oltáře postranní. Oltář Růžencové Panny Marie, sv. Josefa a sv. Kateřiny. Uprostřed kostela stál dřevěný kříž se třemi sochami. Kromě nich se tu nacházely ještě sochy představující sv. Jana Nepomuckého a sv. Judu Tadeáše. Stěny zdobily obrazy Panny Marie pasovské a Panny Marie brněnské, sv. Anny, sv. Salvátora a Ecce homo. V soupisu obrazů a soch je zmíněn i apoštol sv. Tomáš. Zda šlo v tomto případě o sochu či obraz, není zatím jasné. Už tehdy byl v kostele kůr a na něm positiv se šesti rejstříky a starý kancionál.

Světlo zajišťoval železný svícen (lampa, lustr?) visící uprostřed kostela. Kromě něho tu byla ještě velká lampa cínová a dvě lampy skleněné. Dále pak čtyři velké a čtyři malé cínové svícny a deset svícnů z mosazi (část starých a část nových).

Opravdový poklad představovaly mešní nádoby a další, pro kostel nepostradatelné, věci zhotovené z drahých kovů. Jako první je uvedeno stříbrné pozlacené ciborium a stříbrné operculum ciboria, dále pak stříbrný pozlacený kalich, stříbrný kalich, monstrance stříbrná zčásti pozlacená, stříbrný pacifikál, stříbrná lampa, jedna větší, druhá menší, stříbrná kadidelnice s lodičkou a nádobkou na uhlí. Jako poslední je zmíněn stříbrný krucifix se stříbrnou kalvárií. Ke kostelnímu pokladu patřilo i osm pozlacených a postříbřených relikviářů ve tvaru pyramidy.

Kromě toho je zde vyjmenována i spousta dalších nádob a věcí z cínu, mezi nimi i křtitelnice a dále pak velké množství textilií. Např. antependia různých barev, oltářní plátna, nebo kalichové vely různých barev. Překvapivý je také počet svátečních ornátů a existence dvou pluviálů. Jednoho červeného a druhého vyšívaného zlatem.

Z více než osmdesáti položek seznamu nelze nezmínit ještě baldachýn, pět velkých korouhví a dvě malé, oboje různých barev

---

[19] ARCHIV Státního hradu Lipnice nad Sázavou, Studie k problematice pobělohorské farní správy farnosti Lipnice a Světlá nad Sázavou v letech 1651-1741, ročníková práce Michala Řezníčka, studenta Univerzity Karlovy, s. 45.

a pak zvonky a zvony. Inventář uvádí čtyři oltářní zvonky, zvonek visící u sakristie a čtyři zvony na věži. Kromě Václava a Jana Evangelisty zde byl také umíráček a zvonek v sanktusníku.

Ze všech památek v kostele se nacházejících je největší pozornost věnována oltáři Růžencové Panny Marie s látkami a ozdobami, s šatičkami a penízky. Podobně jako proslulé Pražské Jezulátko vlastnila i socha světelské Růžencové Panny Marie několikeré šaty a různé ozdoby. Mezi nimi také tři korunky na hlavu ozdobené kameny. Tomuto oltáři náležely ještě čtyři stříbrné pozlacené mince, jedna tkanina sv. Jana, křížek se sponami, jeden křížek stříbrný a jeden císařský a také peníz čtvercový od pana D. Filipa darovaný, 2 lokte stříbrných řetězů, 4 lokte stříbrných třásní a 3 lokte černých korálů.

Ve stejném roce, kdy byl sepsán tento inventář, však byla zahájena přístavba bočních lodí, což výrazně změnilo dosavadní vzhled kostelní stavby i podobu jejího interiéru. Vznik nových prostor byl zároveň počátkem dlouhé řady po sobě jdoucích velkých změn, jimiž kostelní mobiliář do konce 18. století prošel. Kromě přestavění dosavadního zařízení došlo i na koupi nových modernějších věcí. Počet oltářů v té době stoupl na pět.

Jediným z nich, který tuto dobu připomíná, je rokokový oltář Panny Marie z doby kolem roku 1740. Jižní boční loď ozdobil pravděpodobně brzy po jejím vzniku. Původní podobu, kterou zakrylo několik vrstev pozdějších olejových přemaleb, mu navrátila odborná restaurace skončená roku 2002. Při ní byl na pravém rameni sochy Boha Otce pod přemalbou objeven tužkou psaný nápis „Pochválen buď Ježíš Kristus Tento oltář obnoven od Anton Drahozala Humpolec 1866,“ připomínající jednu z jeho předchozích četných oprav. K stejnému roku 1866 je v Pamětní knize světelského děkanství i zápis o koupi hedvábí pro sochu Panny Marie. Také tato socha bývala ještě v 60. letech 20. století oděna v bílé hedvábné šaty. Ze zmíněného oltáře Panny Marie snad pochází i malý zlacený dřevěný krucifix nacházející se nyní v depozitáři kostela.

Častým předmětem dohadů bývá socha představující španělského zakladatele dominikánského řádu, sv. Dominika. Příčinou nejistoty a vzniklých pochybností, zda jde skutečně o tohoto světce, či někoho jiného, např. církevního otce, sv. Tomáše Akvinského, je jeho atribut,

kniha ležící u světcových nohou, s níž obvykle nebývá sv. Dominik v českém prostředí zpodobňován.

K identifikaci tohoto světce jako sv. Dominika opravňuje jeho obraz nacházející se na korouhvi zelené barvy uložené v depozitáři kostela. Zde klečí před Pannou Marií, od níž přijímá růženec, podávaný mu malým Ježíškem. U nohou mu leží otevřená kniha a vše sleduje pes s hořící pochodní v tlamě. V souvislosti s tímto objevem vyšlo najevo, že stejného světce představuje také jen o málo mladší obraz visící v současnosti nad gotickým portálem v presbytáři. V publikaci Emanuela Pocheho Umělecké památky Čech je obraz označen jako Adorace cisterciáckého světce z doby kolem roku 1750, neznámý místní autor z doby kolem roku 1895 zobrazeného světce nazývá sv. Vincencem. Obojí však je nesprávné. Pro sv. Dominika oděného v dominikánském hábitu hovoří přítomné symboly. Lilie v ruce anděla a mrtvé dítě, které k němu pozvedá mladá žena. Tento obraz původně visel v některé z bočních lodí. Do poloviny 18. století je také kladen vznik menšího obrazu Snímání z kříže.

Neznámo kdy se v severní boční lodi objevil oltář sv. Jana Nepomuckého. Písemnou zmínku o něm nacházíme až k roku 1873, kdy byl „přestavěn od pražských zedníků a štukatérů.“ Obraz na něm, jak uvádí neznámý autor z doby kolem roku 1895, tehdy nově vymaloval malíř Vysekal z Kutné Hory. K další jeho opravě a ozdobě došlo podle zápisu v Pamětní knize světelského děkanství již v roce 1885.

V současnosti je tento oltář tvořen oltářním stolem se svatostánkem zakončeným křížem z konce 18. či počátku 19. stol., na němž stojí sochy sv. Cyrila a Metoděje z roku 1871. Cyrila prozrazuje mnišský šat, křížem zakončená poutnická hůl a kniha symbolizují Písmo svaté přeložené jím do staroslověnštiny. Metoděj je zpodobněn v oděvu arcibiskupa majícího při sobě desku se zlatem vyobrazeným biblickým motivem Posledního soudu. Nad oltářním stolem visí na zdi světcův obraz namalovaný podle rytiny Jana Ondřeje Pfeffela z knihy Bohuslava Balbína Život svatého Jana Nepomuckého prvně vydané v roce 1725, zpodobňující světce jako poutníka k mariánskému reliéfu do Staré Boleslavi. Po stranách obrazu se nacházejí dva andílci z 2. poloviny 18. století a nad obrazem ve svatozáři rozpoznáváme světcův jazyk. Odkud jednotlivé nesourodé části pocházejí a kdy

dostal oltář tuto podobu, nebude již zřejmě možné dohledat. Určit se zatím nedaří ani jméno tvůrce obou soch, jehož připomínají iniciály J. T. na jejich podstavcích.

Nejcennější památkou spojovanou s tímto oltářem jsou dva pozlacené polorozpadlé dřevěné relikviáře s ostatky sv. Karla Boromejského a sv. Kláry z Montefalka, v kostelním depozitáři označené jako relikviáře z oltáře sv. Jana. Vzhledem k tomu, že jsou barokní, bohatě nazdobené a mají tvar pyramidy, se lze domnívat, že patří k oněm osmi starobylých relikviářům zmiňovaným v Inventárním seznamu kostela z roku 1735.

V roce 1765 došlo k výměně hudebního nástroje. Pozitiv vystřídaly varhany. Postaveny byly kutnohorským varhanářem J. (Josefem?) Horákem, za tehdejší kupní cenu 400 zlatých. V roce 1777 věnoval hrabě Leopold Kolovrat Krakovský kostelu nový umíráček ozdobený reliéfem archanděla sv. Michaela, umírajícího neznámého světce s křížem na prsou a písmeny I. R. S. S největší pravděpodobností šlo o zkratku latinských slov Iesus Redemptor Salvator - Ježíš Vykupitel Spasitel.

V 2. pol. 18. století obohatilo boční lodě kostela šest velkých obrazů, dle Emanuela Pocheho od Ignáce Raaba, místní tradicí však stále ještě připisovaných slavnému baroknímu malíři Petru Brandlovi. Portréty církevních otců, sv. Jeronýma, Augustina, Řehoře a Ambrože a obrazy s biblickými motivy Zvěstování sv. Anně a Vidění proroka Izaiáše pocházejí podle publikace Umělecké památky Čech z klášterního kostela v Sedlci u Kutné Hory. Cisterciácký klášter v Sedlci byl zrušen císařem Josefem II. v roce 1784, takže do Světlé mohly obrazy přijít nejdříve v roce 1785. Kostel je získal nejpravděpodobněji přičiněním svého patrona Leopolda Kolovrata-Krakovského, který byl tou dobou také majitelem jeníkovského panství. Zásluhou tohoto šlechtice se ze zrušeného kláštera v Sedlci od téhož malíře v stejně zbarvených rámech dostalo do kostela sv. Františka Serafínského v Golčově Jeníkově zřejmě v roce 1785 šest stejně velikých obrazů mariánského cyklu.

V dopise ze dne 21. 6. 1972, nacházejícím se v archivu Děkanského úřadu římskokatolického v Golčově Jeníkově,[20] v němž se Jaromír Neumann vyjadřuje před restaurací ke stavu zmíněných šesti velkých obrazů mariánského cyklu, není Brandl ani jiný velikán výtvarného umění 18. století zmíněn. Pisatel dopisu naopak uvádí, že jde o charakteristické - asi dosti časné - práce Ignáce Raaba, provedené snad za účasti dílny. Raabovo autorství podle něho prozrazuje však sloh zmíněných děl velice zřetelně.

Obrazy ve Světlé zatím restaurovány nebyly, takže o autorství nebylo rozhodnuto. Nejzajímavější z nich je portrét sv. Jeronýma. Je zpodobněn jako poustevník, k němuž do jeskyně, kterou sdílí se lvem, přicházejí dva andílci a přinášejí mu kardinálský klobouk, předzvěst jeho příští vysoké církevní hodnosti. Lev, jenž vše sleduje, je světcovým osobním atributem a vyjadřuje symbol samoty, kterou si dotyčný dobrovolně zvolil. Druhá polovina 18. století je snad také dobou vzniku velkého obrazu zpodobňujícího vzetí do nebe sv. Václava, visícího v presbytáři.

Nejvýraznější proměna kostelního interiéru v tomto století však nastala až na jeho sklonku, kdy došlo k výměně všech tří oltářů v hlavní lodi a své místo zaujala i nynější kazatelna se stříškou ozdobená mimo jiné barevným reliéfem s biblickým motivem Podobenství o rozsévači a na stříšce sochou Mojžíše přebírajícího od andělů desky s desaterem Božích přikázání.

Hlavní oltář sv. Václava stojící v presbytáři tehdy nahradil nynější oltář klasicistní s jednoduchou menzou ozdobenou maltézským křížem pocházející asi ze 70.-80. let 18. století. Jeho malou zvláštností je, že má dva svatostánky. Horní, otočný, v jehož nice stojí malý krucifix a dolní s dvířky ozdobenými zlaceným reliéfem s motivem Večeře Páně. Ze zajímavé výzdoby lze ještě připomenout např. na zavřené knize ležícího beránka s bílou korouhví se zlatým křížem. Kniha symbolizuje Knihu života, v níž jsou zaznamenány veškeré skutky,

---

[20] ARCHIV Děkanského úřadu římskokatolického v Golčově Jeníkově, dopis prof. Dr. Jaromíra Neumanna ze dne 21. června 1972 adresovaný Dr. Luboru Machytkovi z Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Pardubicích.

podle nichž bude lidstvo jednou souzeno, bílý beránek představuje Krista soudce, vítěze nad smrtí.

Obraz či plastiku patrona kostela byste však hledali marně. Rok instalace oltáře připomíná s největší pravděpodobností křídou psaný letopočet 1799 objevený na jeho zadní desce. Své původní podoby nabyl po odborné restauraci v roce 1999, kdy byly odstraněny veškeré barevné přemalby, k nimž došlo při jeho četných opravách.

Téměř totožný vzhled a výzdoba obou nových postranních oltářů, sv. Josefa a sv. Anny, naznačují, že byly instalovány současně. Zřejmě se jednalo o zakázku určenou právě pro tento kostel. V případě nového oltáře sv. Josefa je jasné, že nahradil již existující starší oltář zasvěcený témuž světci. Jaký oltář vystřídal nově zavedený oltář sv. Anny však nelze jednoznačně určit. Také v tomto případě to však musel být oltář již starý, dosluhující. Nejspíše šlo o oltář sv. Kateřiny.

Významné změny přineslo také 19. století. Ačkoliv je dobou relativně nedávnou a mnohé památky ji připomínající jsou v kostele dodnes, písemné doklady o době jejich instalace chybějí. V roce 1800 odkázala vdova Ludmila Wágnerová na okrášlení kostela tisíc zlatých později použitých k zakoupení dřevěného figurkového betlému. Z počátku tohoto století pochází čtrnáct zlidovělých obrazů křížové cesty, visících dnes v bočních lodích. Odkdy a po jakou dobu interiér zdobily, není známo. V roce 1958 byly objeveny při bourání starého špýcharu patřícího děkanství, který musel ustoupit výstavbě silnice spojující Světlou s Ledčí nad Sázavou. Opravená a s novými rámy od Charity v Červeném Kostelci se křížová cesta do kostela vrátila natrvalo až v roce 1960.

Z počátku 19. století či jeho první poloviny je také klasicistní Boží hrob s dřevěným oltářem sv. Kříže ozdobeným nástroji a symboly Kristova Utrpení,[21] sochami Marie Magdalské a Marie Salome, od prostoru severní boční lodi oddělený postříbřenou a pozlacenou ornamenty zdobenou železnou mříží s dvířky. Svému účelu sloužil ještě v 60. letech 20. století, poté byl pro zchátralost uzavřen. K jeho

[21] Poznáváme zde plátno, trnovou korunu, kopí i kopí s houbou namočenou v octu, řetěz, metlu, kladivo, kleště, hřeby, pochodeň, ucho useknuté apoštolem Petrem jednomu z vojáků, měšec s 30 stříbrnými groši nebo hrací kostky.

restauraci a následnému znovuotevření došlo až koncem 90. let 20. století.

Někdy po roce 1831 byl neznámým malířem namalován, v jižní boční lodi dnes zavěšený obraz sv. Václava, zhlížejícího v žehnajícím gestu na spící noční město. Tuto jen přibližnou dataci umožňuje dřevěný most přes řeku s kamennými pilíři, podoba kostelní věže a světcovo vyobrazení s přilbou na hlavě. Z 19. století pravděpodobně pochází také soška Vzkříšeného Ježíše Krista stávající ve velikonoční době na obětním stole, kazatelně či jiných místech v kostele.

V roce 1882 věnovali dělníci Schreiberovy sklárny v Josefodole kostelu veliký krucifix v ceně 70 zlatých. Pověšen byl po pravé straně oltáře, kde visí i v současnosti. Polovina osmdesátých let 19. stol. však byla také dobou značných velmi nutných oprav.

V roce 1885 došlo podle zápisu v Pamětní knize světelského děkanství např. k opravě a ozdobě hlavního oltáře, kazatelny, křtitelnice, oltářů sv. Josefa, sv. Anny, sv. Jana Nepomuckého, výmalbě presbytáře a přeložení dlažby. Nově zakoupena byla soška Panny Marie Lurdské. Dle pozdější zmínky v Pamětní knize světelského děkanství byla umístěna s největší pravděpodobností na oltáři sv. Jana Nepomuckého. V prosinci téhož roku byla v presbytáři zasazena tři nová barevná okna. Dvě velká a malé kulaté okno dříve zahražené prknem, která maloval místní rodák Josef Fiala v Praze. V Seidlerově kronice se píše o dvou nových oknech, patrně šlo tehdy o výměnu starších, neznámo kdy osazených a zřejmě už velmi poničených vitrají. Jak vyplývá z pozdějšího zápisu v Pamětní knize světelského děkanství, na okně po pravici patrona kostela, sv. Václava se od té chvíle nacházel portrét Panny Marie, po levici pak obraz Ježíše. Motiv v kulatém okénku zůstává bohužel stále neznámý.

Další neodkladné opravy čekaly kostel již na počátku století následujícího. V březnu roku 1900 při vichřici vypadlo a o kostelní dlažbu se rozbilo barevné okno s obrazem Panny Marie. S jeho výměnou bylo zároveň vyměněno i okno s Ježíšem, jehož nahradil obraz sv. Josefa s malým Ježíškem v náručí. Nově pořízeny byly dvě červené a dvě fialové korouhve, na něž byly použity obrazy ze

starých.[22] Při této příležitosti byly také objednány dvě stříbrné pateny, stříbrná kupa u kalichu a nový pacifikál.

V roce 1911 zcela vypověděly službu varhany, o rok později, v roce 1912, došlo k jejich výměně, ale skříň z původních byla pro nedostatek peněz ponechána. V roce 1914 se pak uskutečnila rozsáhlá renovace téměř celého zařízení kostela. Z pečlivě vedeného dlouhého seznamu provedených řemeslnických prací a nově zakoupených věcí a potřeb je třeba připomenout zlacení a malování oltářů a soch, pořízení nových lavic, zakoupení tzv. Myslbekova Kříže pro ozdobu tabernáklu hlavního oltáře a výměnu prostředního okna za oltářem.[23] Zápis v Pamětní knize světelského děkanství upřesňuje, že k výměně prostředního okna, kde dříve býval sv. Václav, došlo v říjnu 1914 a bylo vyplněno novým světcovým obrazem dle mistra Urbana.[24]

Téhož roku 1914 však začala I. světová válka a následné válečné rekvizice neminuly ani zdejší děkanství a kostel. V letech 1915-16 byl odevzdán měděný kotel (buben), dva cínové svícny, měděný tác pod konvičky aj. Zvony ve věži byly pro svoji starobylost a historickou cenu naštěstí z rekvizic vyňaty. Z téhož důvodu zůstala i památná křtitelnice a nové varhany, které zachránila stará skříň z varhan původních ceněná v té době jako starožitnost. Odevzdán však musel být zvonek u sakristie a malý zvonek ze sanktusní věže, která je od té doby prázdná. Při zvonění na půlnoční štědrovečerní mši v roce 1915 byla na zvonu Jan Evangelista, nazývaném poledník, objevena prasklina, která se stále zvětšovala, až zvon pozbyl úplně svého hlasu. Roku 1925 musel pak být přelit, což se stalo v Kuklenách u Hradce Králové. Na věž se vrátil 31. srpna 1925.[25]

---

[22] Červené korouhve s obrazy sv. Václava a Ludmily, sv. Vojtěcha a Jana Nepomuckého se dochovaly v depozitáři, fialové, zelené a bílé byly později vyměněny za nové.

[23] MZA Brno – SOkA Havlíčkův Brod, Sbírka rukopisů, kart. č. 3, sign. 91 (Štros, Josef, Světlá nad Sázavou).

[24] František Urban (1868-1919), malíř, žák Ženíškův.

[25] MZA Brno – SOkA Havlíčkův Brod, Sbírka rukopisů, kart. č. 3, sign. 91 (Štros, Josef, Světlá nad Sázavou).

V 1. třetině 20. stol. ještě přikrývala všechny oltáře sněhobílá textilní antependia s bohatými výšivkami.[26] Nevysoko nad gotickým portálem v presbytáři byla umístěna prosklená skříňka se soškou Pražského Jezulátka. Někdy v této době byly postaveny před sloupy bočních lodí velké sochy, které věnovala kostelu proslulá místní kamenická rodina Drabinova. V levé boční lodi socha Bolestné Panny Marie, v pravé pak socha Božského srdce Ježíšova. Zhotovil je ukrajinský sochař Brinskij, jež byl v té době u Drabinů zaměstnán.

V roce 1940 darovala Anna Podpěrová, vdova po majiteli dalšího neméně proslulého místního kamenického závodu, kostelu sochu sv. Václava zdobící podnes kostelní průčelí.

Během nacistické okupace přišel kostel o dva zvony. O nově přelitý poledník a historicky cenný umíráček z roku 1777. Tyto smutné časy nově připomněl i ve věži kýmsi schovaný dosud funkční útočný granát německé výroby, náhodně objevený při rekonstrukci elektroinstalace v roce 1998.

Další citelnou ztrátu kostel utrpěl při tragickém výbuchu na místním vlakovém nádraží dne 9. července 1945, kdy byla, mimo jiné, zničena všechna barevná okna v presbytáři. Jak presbytář tou dobou vypadal, ukazuje fotografie v Pamětní knize světelského děkanství. Na svém místě byl již veliký obraz s motivem vzetí do nebe sv. Václava a nad portálem visel, stejně jako dnes, obraz sv. Dominika. Soška Pražského Jezulátka stála již na oltáři sv. Josefa.

Z barevného okna představujícího sv. Václava se dochovalo několik větších a malých fragmentů. Fragment horní části světcovy postavy a nápis připomínající, o koho jde, je nyní vystaven v místní pamětní síni Muzeum Světelska. Malíř Karel Urban inspirovaný středověkými předlohami zpodobnil patrona kostela jako tmavovlasého muže v dlouhém plášti s knížecí čapkou z kožešiny hranostaje a velkou kruhovou svatozáří kolem hlavy. Oči měl světec upřené vzhůru, ruce sepjaté v zbožné modlitbě. Nad jeho hlavou se klenula kružba gotického okna vyplněná zářivou barevnou mozaikou

---

[26] Na pokrývce hlavního oltáře byl ozdobným písmem vyšit mešní recitativ Pochválena, pozdravena budiž Nejsvětější svátost oltářní, na pokrývkách bočních oltářů v hlavní lodi pak prosby k světcům, jimž jsou oltáře zasvěceny. Sv. Josefe, oroduj za nás, Sv. Anna, oroduj za nás.

s půlkruhem heraldických lilií. Modrá barva kolem symbolizovala jasné nebe. Z dolních částí vitraje zůstal vcelku pouze svitek s ozdobným nápisem sv. Václav. Jak vypadala celá světcova postava prozrazuje tužkou provedený výtvarný návrh, nalezený v archivu Uměleckého sklenářství Jiřička – Coufal v Praze v ulici U Milosrdných čp. 14.

Z ostatních vitrají nezůstalo vůbec nic. Snad jen nějaký drobný střípek skla, jakých bylo posbíráno a uschováno mnoho, avšak o ničem nevypovídají. Jediným dokladem jejich existence zůstává prozatím zápis v Pamětní knize světelského děkanství a černobílá fotografie interiéru kostela s pohledem do presbytáře někdy po roce 1914 z neznámo kdy vydané dopisnice.[27]

Asi v polovině 50. let zazářila okna v presbytáři novými vitrajemi s postavami tří zemských patronů. Po boku sv. Václava se objevili sv. Prokop a sv. Vojtěch. Autorem výtvarných návrhů z roku 1951 dodnes dochovaných na kartonech v kostelním depozitáři byl malíř Karel Putz, žák Maxe Švabinského.

V 60. letech 20. stol. kostel krášlilo velké množství květin rostoucích v kořenáčích. V roce 1962 byla před kostel přemístěna socha sv. Jana Nepomuckého.

V roce 1966 byl pořízen skleněný křišťálový lustr. Původně osvětloval hlavní loď, dnes visí v jižní boční lodi. V tomto roce byla podle zápisu v Pamětní knize světelského děkanství nově pozlacena korunka pro Pražské Jezulátko, jíž však v následujícím roce někdo odcizil. Nahrazena byla patrně koženou korunkou s barevnými kameny, nacházející se nyní stejně jako soška Jezulátka v depozitáři kostela. K vybavení jižní postranní lodi patřila v 60. letech tatáž zpovědnice, jaká se nachází dosud v severní postranní lodi. V roce 1970 ji nahradila nová, trojdílná z dubového dřeva, dle návrhu Oldřicha Boušky z Tábora. Tři reliéfy, které ji zdobí, Kristus Dobrý Pastýř a dva reliéfy podobenství o marnotratném synu, jsou dílem řezbáře Floriana ze Staré Říše.

---

[27] MĚSTSKÝ úřad ve Světlé nad Sázavou, Sbírka starých dopisnic Světlé nad Sázavou, Světlá nad Sázavou. Vnitřek chrámu, 17967, original foto Fototypia Vyškov.

V roce 1974 dochází k modernizaci, v kostele je instalováno rozhlasové zařízení se třemi mikrofony a 8 reproduktory. O dva roky později, 23. září 1976, byly do věže vyzdviženy dva nové zvony ulité proslulou zvonařskou dílnou v Brodku u Přerova. Větší z nich vážící 530 kg byl ulit v prosinci 1975 a je zasvěcen Panně Marii. Zdobí jej mariánský znak s nápisem „Maria naše naděje“ a na protější straně reliéf Panny Marie Pomocnice. Menší zvon byl ulit v srpnu 1976 a váží 300 kg. Také na tomto zvonu zasvěceném sv. Lukášovi, patronu místních sklářů, nechybí světcův reliéf. Na dolním okraji zvonu čteme nápisy „Svatý Lukáši, hlasateli Kristovy vlídnosti, tvé evangelium ať zní s hlasem zvonu všem, jimž jsi ochráncem.“ „Pro kostel ve Světlé nad Sázavou ulila Laetitia Dytrychová 1976.“ V roce 1982 byl zakoupen obětní stůl s dřevěnou deskou a mramorovými sloupky s hlavicemi.

Ještě počátkem 90. let tohoto století stávala ve výklenku pod oknem v pravé boční lodi socha sv. Antonína Paduánského snad z 19. století[28] a v témže místě v levé boční lodi socha apoštola sv. Judy – Tadeáše z roku 1954. V levé boční lodi mezi oltářem sv. Anny a sv. Jana Nepomuckého byla umístěna socha sv. Terezičky od Ježíška z počátku. 20. stol., vyrobená Chrámovým družstvem v Pelhřimově. Všechny jmenované sochy jsou v současnosti uloženy v depozitáři.

Dosud nevyřešenou záhadou zůstává rok, kdy se na stěnách hlavní lodi objevily erby. V Pamětní knize světelského děkanství jsou připomenuty pouze dvakrát. Poprvé k roku 1885, kdy byly ozlaceny, podruhé k roku 1914. Dle stručného zápisu bylo v tomto roce sejmuto ze zdi kostela 14 kusů plechových šlechtických erbů a na stěně pak znovu provedeny od studujícího malíře Pražské Akademie Číly, rodem z Nové Paky.[29]

V této z hlediska heraldiky málo cenné kolekci chybí osobní znak pána z Roupova a erb Gerharda Taxise, kteří vlastnili velkostatek v roce 1651 a také znak kláštera poustevníků a rady města Brea

---

[28] K soše sv. Antonína se váže i vzpomínka bývalého světelského děkana p. Karla Exnera, který u ní v polovině 60. let přistihl klečet neznámého člověka, jež se ji pokoušel odšroubovat a zřejmě odnést.

[29] V roce 1914 studoval na Akademii výtvarných umění v Praze Otakar Číla.

(Nizozemí) spravující malostranský klášter u sv. Tomáše v Praze, vlastnící Světlou od neznámého data do r. 1667.[30] Páni z Roupova nosili na stříbrném štítě černý kůl a zlatou orlici. Mluvícím znamením Taxisů byl stříbrný jezevec v modrém poli.[31]

Za pomoci heraldika Pavla R. Pokorného nadále pokračuje i dlouhodobé bádání, jehož cílem je zjistit, zda vyskakující zvíře podobné lvu vyobrazené ve znaku, pod nímž čteme nápis Býwalý klášter we Wilimowě, je znakem kláštera či pouze osobním znakem jeho opata Václava z Holovous, připomínaného v letech 1431-1437.[32] Přítomnost zvláštního zvířete by nasvědčovala, že se malíř inspiroval dochovanou pečetí vilémovského opata Václava z Holovous, nalézající se u listiny z 6. srpna 1435, kdy klášter vilémovský tísněn nedostatkem prodává klášteru louckému pontifikální mitru za 44 zlatých uherských a kvituje klášter loucký ze zaplacení této sumy.[33]

K této listině byly původně přivěšeny čtyři pečeti, z nichž se dochovaly pouze tři. Kromě již zmíněné pečeti Václava, opata vilémovského, je zde pečeť Václava, probošta dolnokounického, třetí pečeť je bohužel ztracena, čtvrtá patří Mikuláši Bavorovi z Holovous, bratru vilémovského opata Václava.

V pečetním poli vilémovského opata se nachází postava apoštola sv. Petra zobrazená až po pás, s klíčem v levici, níže pak štítek a v něm snad půl lva. Pokud by zvíře ve štítku pečeti opata Václava bylo jeho osobním znakem, pak by se podobná heraldická figura měla nacházet i ve znaku jeho bratra Mikuláše Bavora z Holovous. Mikuláš Bavor

---

[30] ARCHIV Státního hradu Lipnice nad Sázavou, Studie k problematice pobělohorské farní správy farnosti Lipnice a Světlá nad Sázavou v letech 1651-1741, ročníková práce Michala Řezníčka, studenta Univerzity Karlovy, nevročeno, s. 55.

[31] JANÁČEK, Josef – LOUDA, Jiří. České erby. Praha: Albatros 1988, s. 250 a 310.

[32] KŘIVSKÁ, Alena. Co prozrazuje erb s nápisem Býwalý klášter we Wilimowě? In Otazníky kolem děkanského kostela sv. Václava. Světelský zpravodaj, březen 2004, s. 13-14.

[33] MORAVSKÝ zemský archiv v Brně, E 57 Premonstráti Louka, sgn. D 1, listina z 6. srpna 1435.

z Holovous však měl, jak uvádí August Sedláček, na štítu pruh pošikem a jako klenot stojícího vola.[34]

Josaphat Ostrowski, který se zabýval erby zrušených benediktinských klášterů v Čechách, u opatství Vilémov uvádí, že dochované pečeti konventní i opatské jsou vesměs ozdobeny obrazem sv. Petra a Pavla. Porovnání těchto pečetí však nelze provést, neboť kromě pečeti opata Václava z Holovous je známa pouze pečeť posledního opata Petra III. (1517-1542), žijícího již v Rajhradě, který měl podle Pavla R. Pokorného na štítě šest kuliček.

Zmíněná pečeť opata Václava byla popsána Jindřichem Šebánkem až v roce 1932.[35] Kolekce erbů na plechu, v níž již roku 1885 nechyběl znak posledních šlechtických majitelů Světlé, hrabat z Thun Hohensteinu, musela však vzniknout mnohem dřív. Někdy v 19. století.

O mnoho zatím nepokročilo ani bádání nad fragmentem neznámého oltáře. Názory odborníků i oslovených římskokatolických duchovních na to, o jakou biblickou scénu zde jde, jsou velmi odlišné[36] a stále chybí nepostradatelný důkaz, že dřevěná deska ozdobená řezbou s nejasným biblickým motivem pochází ze zdejšího děkanského kostela.

Velmi málo zpráv se doposud podařilo dohledat také o hrobce nacházející se pod hlavním oltářem. Kdo je tam pochován, není podle neznámého autora z doby kolem roku 1895 známo. Jak se zmiňuje dál, z cínových rakví tam se nalézajících byly v roce 1849 ulity svícny na oltáře.

Otazníků, na něž je třeba najít odpověď, zůstává ještě mnoho. Bádání proto pokračuje.

---

[34] SEDLÁČEK, August. Českomoravská heraldika II. Praha: 1925, s. 291.

[35] ŠEBÁNEK, Jindřich. Archivy zrušených klášterů Moravských a Slezských. I. Inventář pergamenů z let 1078-1471. Brno: 1932, s. 271, č. 1291.

[36] KŘIVSKÁ, Alena. Je dřevěná deska ozdobená řezbou s nejasným biblickým motivem pozůstatkem neznámého 300 let starého oltáře pocházejícího z děkanského kostela sv. Václava ve Světlé? In Otazníky kolem děkanského kostela sv. Václava. Světelský zpravodaj, prosinec 2005, s. 6-7.

Prameny (vydané)

ARETINOVA mapa Čech z roku 1619. In Soubor historických map. MO ČR 2004.

CATALOGUS venerabilis cleri saecularis et regularis dioceseos reginae Gradecensis pro Anno Domini nostri Jesu Christi 1927. In Directorium pro Anno post Christum natum 1927. Reginae Gradecii 1927, s. 138.

LIBRI erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. Et XV. Edidit Dr. Clemens Borový. Pragae 1878, s. 189-190.

SEIDLER, Karel. Kronika města Světlé od roku 1207- 1886 s dějepisnými poznámkami o nejbližších vsích a místech v okolí Světlé, se statistickými tabulkami a stručnými vyňatky z Trčkovského Urbáře panství světelského z roku 1591. Přeložil V. Eichler. Ve Světlé. Tiskem Jos. R. Vilímka v Praze.- nákladem vlastním. 1887.

SOUPIS poddaných podle víry z roku 1651. Čáslavsko 2. Praha: SÚA 1999, s. 447.

Prameny (nevydané)

ARCHIV Biskupství královéhradeckého, dopis pátera Jana Berana ze dne 8. ledna 1946 adresovaný biskupské konzistoři v Hradci Králové.

ARCHIV Děkanského úřadu římskokatolického v Golčově Jeníkově, dopis prof. Dr. Jaromíra Neumanna ze dne 21. června 1972 adresovaný Dr. Luboru Machytkovi z Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Pardubicích.

ARCHIV Děkanského úřadu římskokatolického ve Světlé nad Sázavou, Památkový záměr na restaurování hlavního oltáře, r. č. 2439 z děkanského kostela sv. Václava ve Světlé nad Sázavou vydaný Památkovým ústavem v Pardubicích dne 14. září 1998.

ARCHIV Děkanského úřadu římskokatolického ve Světlé nad Sázavou, Zpráva o restaurování oltáře Panny Marie v pravé boční lodi kostela sv. Václava ve Světlé nad Sázavou zpracovaná akademickým malířem Josefem Kuldou, restaurátorem Jaroslavem Ježkem a restaurátorkou Růženou Ježkovou v Praze 16. 4. 2002.

ARCHIV Státního hradu Lipnice nad Sázavou, Studie k problematice pobělohorské farní správy farnosti Lipnice a Světlá nad Sázavou v letech 1651-1741, ročníková práce Michala Řezníčka, studenta Univerzity Karlovy v Praze, nevročeno.

ARCHIV Vlastivědného spolku Světelsko ve Světlé nad Sázavou, fragment rukopisu neznámého místního autora, z doby kolem roku 1895.

DĚKANSKÝ úřad církve římskokatolické ve Světlé nad Sázavou, inv. č. ŘF S n S 710 185, Liber Memorabilium Decanatus Swětensis (Pamětní kniha světelského děkanství) 1840 – dosud.

DĚKANSKÝ úřad církve římskokatolické ve Světlé nad Sázavou, Inventární soupis majetku, farnost Světlá nad Sázavou.

DEPOZITÁŘ Uměleckého sklenářství Jiřička – Coufal, U Milosrdných 14, Praha, Výtvarný návrh vitraje s obrazem sv. Václava.

MĚSTSKÝ úřad ve Světlé nad Sázavou, Sbírka starých dopisnic Světlé nad Sázavou, díl 1. Světlá nad Sázavou. Vnitřek chrámu, 17967, original foto Fototypia Vyškov.

MĚSTSKÝ úřad ve Světlé nad Sázavou, Pamětní kniha města Světlé nad Sázavou (1925-1940).

MZA Brno, E 57 Premonstráti, sgn. D 1, listina z 6. srpna 1435.

MZA Brno – SOkA Havlíčkův Brod, Sbírka rukopisů, kart. č. 3, sign. 91 (Štros, Josef, Světlá nad Sázavou).

MZA Brno - SOkA Havlíčkův Brod, FÚ 27, Světlá, fascikl 1, Inventarium seu consignatio rerum icem mobilium quam imobilium ecclesiae Svietlensis 1735 (Inventární seznam kostelního majetku, Světlá nad Sázavou, 1735), lat.

NÁRODNÍ galerie v Praze, O 12593, Antonín Mánes: Světlá nad Sázavou, olej, plátno 76 x 102 cm, 1832.

SOUKROMÁ sbírka fotografií Josefa Vincence, Věž kostela bez střechy, detail černobílé fotografie, léto 1930; Slavnost Božího těla, černobílá fotografe, kolem roku 1910.

Literatura

BALBÍN, Bohuslav. Vita s. Joannis Nepomuceni…. Augspurg 1730, s. 20.

BIRNBAUMOVÁ, Alžběta. Vilémov. In Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Čáslavském. V Praze 1929. Nákladem archeologické komise při České akademii věd a umění.

ČESKÝ kancionál. Státní tiskárna v Praze 1947, s. 207

HEROUT, Jaroslav. Staletí kolem nás. Praha: Panorama 1981, s. 68.

JANÁČEK, Josef – LOUDA, Jiří. České erby. Praha: Albatros 1988, s. 250 a 310.

KOSTÍLKOVÁ, Marie. Středověké vitraje v technice mozaiky. In Okna Svatovítské katedrály. Praha: Správa Pražského hradu 1999, s. 15.

KOUTSKÝ, Karel. Draci středověkého světa. Praha: Mladá fronta 2005.

KŘIVSKÁ, Alena. Střípky z historie děkanského kostela sv. Václava ve Světlé nad Sázavou. In Havlíčkobrodsko, č. 19, s. 20-36. Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod a Moravský zemský archiv Brno – Státní okresní archiv Havlíčkův Brod v roce 2005.

KŘIVSKÁ, Alena. Je dřevěná deska ozdobená řezbou s nejasným biblickým motivem pozůstatkem neznámého 300 let starého oltáře pocházejícího z děkanského kostela sv. Václava ve Světlé? In Otazníky kolem

děkanského kostela sv. Václava. Světelský zpravodaj, prosinec 2005, s. 6-7.

KŘIVSKÁ, Alena. Za záhadami a tajemstvím děkanského kostela sv. Václava. In Světelsko vlastivědný sborník, 1.díl. Vydalo město Světlá nad Sázavou v roce 2007, s. 51- 57.

KURKA, Josef. Archidiakonáty…/Místopis církevní do r. 1421/. Praha: 1914, s. 78.

LANGPAUL, Ladislav. Světelské podzemní chodby. In Havlíčkův kraj, roč. XXVI, č. 7, s. 6, V Německém Brodě 10. 2. 1944.

LEDEČSKO. Východočeský krajský národní výbor v Hradci Králové, Občanská komise pro rozvoj cestovního ruchu ve spolupráci s cestovní kanceláří Turista v Praze 1960.

OSTROWSKI, Josaphat. Erby zrušených klášterů sv. Benedikta v Čechách. In Erbovní knížka na rok 1937. Praha: Ladislav Kuncíř 1937, s. 40-50.

POCHE, Emanuel a kol. Umělecké památky Čech. III. Díl, P-Š. Praha: Academia 1980, s. 482.

PFLEIDERER, Rudolf. Symbolika barev a zvířat ve středověkém umění. In Atributy světců. Z německého originálu Attribute der Heiligen přeložila a podle novější literatury doplnila Jitka Matějů. Praha: Unicornis 1992, s. 106-107.

RICHTER, Klemens. Liturgie a život. Praha: Vyšehrad 2003, s. 170.

SAMEŠ, Čeněk. Klášter Vilémovský. Praha: Benediktinské opatství v Břevnově, 1934. Zvláštní otisk z Časopisu Společnosti přátel starožitností československých v Praze, roč. XLI (1933) a XLII (1934).

SEDLÁČEK, August. Hrady, zámky a tvrze království českého (díl XII, Čáslavsko). Praha: nakl. Šolc a Šimáček 1936, s. 284 - 287.

SEDLÁČEK, August. Českomoravská heraldika II. Praha: 1925, s. 291.

SEDLÁK, Vladimír, Jan. Tabulky k převádění dat historických pramenů. Praha: 1970, s. 81.

SOLAŘ, Jeronym. Světlá, město v Čáslavsku. In Památky. Časopis Musea království Českého pro dějepis hlavně český, vydávaný od archeologického sboru Musea království Českého nákladem Matice české, díl V., Praha 1863, s. 282- 284.

ŠEBÁNEK, Jindřich. Archivy zrušených klášterů Moravských a Slezských. I. Inventář pergamenů z let 1078-1471. Brno: 1932, s. 271, č. 1291.

TOMAN, Prokop, Toman, H. Prokop. Nový slovník československých výtvarných umělců, svazek 1, svazek 2, Praha: Ivo Železný 2000.

UHLÍŘ, Václav. Varhany královéhradecké diecéze. Hradec Králové: Garamon a Karmelitánské nakladatelství v Kostelním Vydří ve spolupráci s Biskupstvím královéhradeckým 2007, s. 358.

Vnitřek chrámu, 30. léta 20. století, foto z dopisnice z roku 1941, sbírka starých pohlednic Světlé, t. č. v majetku města Světlé nad Sázavou.

Pohled do interiéru děkanského kostela sv. Václava, 2006, foto Ing. Vl. Kunc.

Okno ve věži, konec 13. století, foto Ing. Vladimír Kunc

Sv. Václav, karton s výtvarným návrhem neznámého autora pro vitraj okna v presbytáři, 1911, depozitář firmy Jiřička – Coufal, foto majitel Firmy Jiřička-Coufal.

Pečeť opata Václava z Holovous, 1431, foto MZA Brno.

Sv. Jan Nepomucký, rytina, 1730, Život sv. Jana Nepomuckého.

„NÁŠ STAROVĚK“ V DÍLE LADISLAVA HORÁKA[1]

Jaroslav David

Ladislav Horák (1874-1966)[2], učitel, pedagog a významný vlastivědný pracovník, po sobě zanechal rozsáhlé dílo čítající osvětové přednášky, učebnice a metodické příručky, vlastivědné články a také monografie[3]. Nás nebude zajímat jeho život ani pedagogické působení, ale především úloha, jakou v jeho díle a učitelské činnosti hrála toponomastika, zejména pak lidová etymologie. Zde se jeví, zvláště v monografii *Náš starověk v paměti pomístných názvů a místních jmen* (Praha 1928), jako pokračovatel v díle svého otce Františka Horáka (1844-1922). František Horák spolu s Emanuelem Chramostou (1860-1946)[4] se z osobního podnětu Augusta Sedláčka věnovali průzkumu hradu Lichnice a tvrzišť v horním Podoubraví. Od roku 1895[5] pak významně ovlivněni a inspirováni[6] pracemi Jana Karla Hrašeho[7] na základě důkladné znalosti[8] Podoubraví a Posázaví popsali průběh haberské[9], libické[10] a trstenické stezky.

Horákova metoda využívání etymologie toponym je zcela poplatná 19. století. Nadšení a zápal pro hledání památek starověku a pravěku, inspirované významnými archeologickými objevy v Tróji, Rakousku a Německu i jinde v Evropě, roznítily také obraznost českých

---

[1] Příspěvek vznikl jako součást řešení grantového úkolu GAČR č. 405/07/P144 Lidová etymologie - její specifika a fungování (na příkladu toponymické složky jazyka).

[2] Viz též heslo v Ottově Slovníku naučném nové doby, s. 1200.

[3] Poděkování patří PhDr. Drahomíře Novákové z Městského muzea Čáslav za zpřístupnění pozůstalosti Ladislava Horáka.

[4] Viz též ROUS 1991; SKLENÁŘ 2005, s. 249.

[5] ROUS 1991, s. 6.

[6] MLP, i.č. 250: 33 let „strážcem majáku“, s. 22.

[7] Jan Karel Hraše (1840-1907), ředitel a inspektor náchodských škol, archeolog, historik a spisovatel, zakladatel městského muzea v Náchodě, autor Dějin Náchoda a práce Zemské stezky, strážnice a brány.

[8] MLP, i.č. 250: 33 let „strážcem majáku“. Viz též HORÁK. CHRAMOSTA 1923, s. 5.

[9] CHRAMOSTA 1991.

[10] HORÁK. CHRAMOSTA 1923.

archeologů a historiků. Velkým tématem se stalo objevování nákolních osad, strážnic a hradišť, pohanských kultních míst a pohřebišť, také hrobů velikánů národní minulosti (např. Metoděj, Prokop Veliký). Ve všech těchto hypotézách se uplatnila zeměpisná jména (např. *Náklo, Kolovice, Zákolany, Vráž, Třebová, Bezděz*)[11] jako základní pramen nabízející možnost účelové interpretace.

Ladislav Horák je podepsán pod řadou učebnic a monografií, v nichž si uvědomoval významnou roli etymologie a etymologizování ve vyučování. Ve výuce vlastivědy[12] akcentoval úlohu *„lokalisace a typisace, na níž se zakládá metoda induktivní“*. Za připomenutí zde stojí např. práce *Vlastivědné procházky Prahou a okolím*[13], která využívá, byť s jistými omezeními, výklady toponym, včetně pověstí, ke zvýšení plasticity *„domovědného“* vyučování. Ladislav Horák upozorňoval na důležitou úlohu toponym a jejich etymologie ve výuce, *„ačkoli s náležitou opatrností a nedávajíce se svésti lidovými povídkami a ‚bájkovinami´“*.[14] Sám však této bajkovitosti etymologických výkladů neunikl ve svých učebních textech, především tam, kde se zabývá obdobím pravěku a raného středověku. Často sklouzává právě k onomu baječství, např. když v učebnici *Dějepis pro jednoroční učebný kurs (IV. ročník) při školách měšťanských* vykládá o přítomnosti germánských kmenů na našem území. Krom jmen[15] typu *Týn, Staré zámky a Hradiště* neponechává bez povšimnutí také *„přečetné Stráže, t.j. návrší, jichž jména často ukazují na účel strážný (Ozer, Závist, Točník, Kuňka, Mužský, Bezděz, Špilberk, Pálava atd.).“*[16] A dále pokračuje: *„Tyto vrchy tvoří řetěz od hranic až k středu země, jsou v dohledu a dým za dne nebo oheň za noci, na který bylo stále připraveno, mohl v malé chvíli došlou zprávu*

---

[11] Viz SKLENÁŘ 1995; SKLENÁŘ 1999.

[12] Právě důraz na propojení obecných, národních a místních dějin se odrazil i v názvosloví, které Horák používal. Vedle označení vlastivěda se také v jeho díle objevuje termín domověda/domovouka, kterou chápe jako základ vlastivědy.

[13] HORÁK 1931.

[14] MLP, i.č. 255: Přednáška „O vyučování vlastivědě“ proslovená 21. 6. 1923 v Ledči nad Sázavou.

[15] Jména, která citujeme dle Horáka, ponecháváme bez jazykové úpravy.

[16] HORÁK 1937, s. 65-66.

podávati dále, jako v Řecku o dobytí Tróje.“ Se strážnicemi Marobudovy říše (*„dřevěné hrady nebo strážné čakany“*) Horák spojuje jména *Kúřim, Bezděz, Babáč, Hořín, Věstín, Čkyně* nebo *Wartenberg*[17]. Jména *Šárka* (*žárka)[18], *Pecka, Pečky* (*pec/pece) či *Železnice* vysvětluje vztahem k místům, kde staří Slované zpracovávali kovy[19]. Horákova záliba v hledání strážnic se promítla i v jeho díle syntetickém, určeném *„potřebám lidovýchovným a dorostové práci“*, totiž v *Příručních dějinách národa českého*[20]. Zde mezi jmény strážnic zmiňuje toponyma se základy *-div-* a *-vid-*, např. *Diváky, Děvín, Dívčí hrady, Vizovice, Visoké*; dále i jména *Zvíkov, Závist, Chuchle* (*Kukle), *Kouřim, Ohnišťany, Police* (*politi = páliti)[21]. *„O stáří jejich svědčí, že již Kosmas nezastihl při těchto názvech ani tradice, takže dával místo naivním povídkám a bájím o dívčí válce a t. p.“*[22] V rozporu s Palackého výkladem, a později také závěry prací Ernsta Schwarze, Horák považuje německá jména za velmi stará, *„a to dílem tak pradávného* (původu – pozn. J. David), *že povědomí pravého významu jejich rovněž v době dějinné již zcela zaniklo.“*[23] Tuto svou teorii o vztahu zmíněných jmen k době Marobudově, popř. Sámově, dokládá toponymy *Wartenberg, Kunětice, Kunvald, Kunštát, Kyšperk, Kumburk*[24]. Ladislav Horák se ve svých výkladech dotkl i jmen spojených jak s kultišti pohanských bohů, jména jako *Vítkov* (kultiště boha Svantovíta), *Radhošť, Hostýn, Veltava* a *Velehrad*[25], tak i s křesťanskou (cyrilometodějskou) tradicí[26]. Stranou jeho zájmu

---

[17] HORÁK 1933, s. 69-70.

[18] * označujeme nedoložené podoby jmen, s nimiž Ladislav Horák pracuje.

[19] HORÁK 1933, s. 63.

[20] HORÁK 1914.

[21] HORÁK 1914, s. 47. Viz též HORÁK 1905, s. 37-38; HORÁK 1931, s. 22-24.

[22] HORÁK 1914, s. 47.

[23] HORÁK 1914, s. 47.

[24] HORÁK 1914, s. 47.

[25] HORÁK 1905, s. 17. Viz též HORÁK 1914, s. 47.

[26] HORÁK 1932, s. 88.

nezůstala ani jména postav starých pověstí českých, např. jméno *Krakovec* (dle vévody Kroka)[27].

Třetím tématem v Horákových pracích didaktických jsou pak jména spojená s řemesly a problematikou tzv. služebních osad. Zde se sice Horák nedopouští tak zásadních omylů[28], ale přesto často sklouzává k mylné interpretaci toponym. Např. jména zakončená *-rady* (*Voděrady, Pecerady, Cetorady*) vykládá jako místa, kde sídlili lidé, kteří *„konali* (= radili) *práce na vodě, ...stavěli peci, ...dělali šperky“* ; *„v Črtoryjích ryli črty, tj. staré písmo do kamenných desk“* [29].

Věnujme nyní ale pozornost Horákově nejvýznamnější práci *Náš starověk v paměti pomístných názvů a místních jmen*. Kniha byla vydána v roce 1928 v Praze. Text je rozdělen do tří částí, jejichž svorníkem je autorova myšlenka ukázat, jak především zeměpisná jména dokládají pravěké dějiny 1. tisíciletí v české kotlině. Veškeré důkazy a často opravdu zavádějící polemiky směřují k jedinému, totiž, že už staří Germáné, ale především Slované měli rozvinutou síť strážnic, hlídek, signalizačních stanic a celnic. Ladislav Horák si neváhá vzít na pomoc i demagogické výklady apelativ, např. když od *„kmene hled- (glěd-)“* odvozuje slova *ledví* (*hledví), *hlava* (*hladva), *pohlaví* (*pohladví) či *hladomorna* (*hledo-morna, tedy nahoře rozhledna a dole morna)[30], apelativa *kůň* a *kuna* vysvětluje od slovesného *„kmene kun- sloves kuniti, kuněti, okouněti“*.[31] Zaměřme se ale na nejpodstatnější druhou část knihy, Přehled jmen dle slovesných kmenů, v níž Ladislav Horák dokládá, jak stará jména uchovávají svědectví o soustavě strážnic a míst, *„kde bylo ohněm neb jinými znameními signalizováno“*. Jedná se o metodologicky i věcně nejslabší část celého textu. Autor spekuluje, krkolomně zachází s hláskovým vývojem a změnami, v diachronních výkladech vychází vždy jen ze současné formy jména a dospívá k nedoložené podobě

---

[27] HORÁK 1924, s. 20. Srovnej HÁJEK z LIBOČAN 1541, s. 33: jméno hradu Krakovec je spojováno s bájným Krokem; dále též BECKOVSKÝ 1700, s. 19.

[28] HORÁK 1933, s. 85.

[29] HORÁK 1905, s. 8.

[30] HORÁK 1928, s. 126-128.

[31] HORÁK 1928, s. 135.

(v textu ji označujeme *, např. *Bzdvina). Takovým způsobem potvrzuje svoji teorii o podobě pravěké strážní soustavy.

V následujícím přehledu uvádíme jednotlivé slovesné „kmeny“[32] s několika příklady místních či pomístních jmen, jak je cituje Horákova práce. Zároveň v poznámce pod čarou u jmen z oblasti Havlíčkobrodska a také některých dalších jmen z centrální oblasti Vysočiny srovnáváme výklad jména s Profousovými Místními jmény v Čechách, popř. doplňujeme další zpřesňující informace.

kmen *bd- (bud-)* *bdíti (buditi)*
Bedihošť, Budeč, Budějovice, Bytyška[33]*, (b)Děčín, Dětva, Ještěd*
kmen *bedl-* *bedliti=bdíti*
*Blaník (*Bdlaník), Blansko, Bílovec*
kmen *bran-* *brániti*
Braník, Branišov (u Chotěboře)[34]*, Vranov, Vrané*
kmen *bzd* *bzděti*
Běstvina (*Bzdvina)[35]*, b-Zdíkov, Znojmo* (*Bzdnojmo)
kmen *ček- (čak-)* *čekati (čakati)*
Čakovice, Čekyně, Čestice, etnonynum *Čech*
kmen *číh-* *číhati*
Číhová, Číhadlo, Číhošť[36]
kmen *čí* *číti*
Souš
kmen *čuč-, čuš-* *čučeti, čušeti*
Čučice, Čušice, Sušice
kmen *div- (děv-)* *dívati se*
Divice, Děvín, Ďáblice (*Davlice)

---

[32] Označení kmen, jak je používá Horák, se neshoduje s jeho pojetím v jazykovědě; z pozic lingvistiky bychom spíše hovořili o kořenu slova.

[33] Současná pravopisná podoba jména je Bítýška. Viz též MJMS1, s. 73-74.

[34] MJČ1, s. 163: z osobního jména (dále jen OJ) Braniš.

[35] HORÁK 1928, s. 113: Horák vyslovuje též domněnku, že se může jednat o kmen věst-.

MJČ1, s. 69: místo pro uprchlíky; viz též DAVID. ROUS 2006, s. 32-33.

[36] MJČ1, s. 345-346: z OJ Čiehost.

kmen *hlas-* *hlásiti, ohlašovati*

Hlásnice, Olešná (*Ohlašná), *Olešnice* (*Ohlašnice)[37]

kmen *hled- (glěd-)* *hleděti, hlídati*

Kladno (*Hledno), *Hladov* (u Jihlavy)[38], *Ladví* (*Hladví), *Lednice, Ledeč*[39], *Kozohlody* (u Golčova Jeníkova)[40], *Pohleď*[41]

kmen *chod-* *choditi*

Chodov, Kutná Hora (*Chodná Hora), *Hodonín, Koda* (*Choda), *Kozákov* (*Chodzákov), *Kozlov* (*Chodzelov), etnonymum *Kvád* (*Chvod)

kmen *kuk-* *kukati, koukati*

Kukle, Kukleny, Kuklík, Kokrbejk[42]

kmen *kuř-* *kouřiti*

Kouřim, Kuřívody (*Kuřivodi)

kmen *kun-* *kuniti, kouněti, okouněti*

Kunín, Kunemily[43], *Kunětice, Kounov*

kmen *medl-* *medliti*

Mělník (*Medlník), *Medlov, Melechov*[44], *Meleč, Malochyně*[45], *Modlíkov*[46], *Maleč*[47]

---

[37] MJČ3, s. 267-268: olešná, olešnice, nejčastěji dle potoka tekoucího mezi olšemi.

[38] MJMS1, s. 625: hlad, tedy chudé, bídné místo.

[39] MJČ2, s. 497: z OJ Ledek. Viz též DAVID. ROUS 2006, s. 77.

[40] MJČ2, s. 351: kozohlody, přezdívkové jméno.

[41] Pouze několik málo případů, jako je tomu i u jmen Pohled a Pohleď, opravdu souvisí s polohou, odkud je výhled, viz MJČ3, s. 412-413; DAVID. ROUS 2006, s. 102-103.

[42] HORÁK 1928, s. 134: „V Trhové Zahrádce při staré cestě je skála Kokrbejk; toto jméno napravují na Klosterberg; dalo by se spíše souditi na Kukkerberg.“

Srovnej SEDLÁČEK 1936, s. 197-198; ŠIMEK 1989, s. 545: lidová pověst, že na místě stával klášter, patrně vznikla tak, že hrad, dnes uváděný jako Zahrádka, lidově Kokrbejk, Kotrbejk nebo Klosterberg, náležel vyšehradské kapitule.

[43] MJČ2, s. 444-445: patrně z OJ Kunomil.

[44] MJČ3, s. 197: původní podoba Nelechov z OJ Nelech.

[45] MJČ3, s. 16: z OJ Maloch. Viz též DAVID. ROUS 2006, s. 84-85.

[46] MJČ3, s. 120: z OJ Modlík.

[47] MJČ3, s. 8: z OJ Málek.

kmen *muk-* *mukati*

Mukařov, Podmoklany[48]*, Staré Zámky*

kmen *mysl-* *myslovati*

(„loviti a hlídati...nešlo jen o hlídání zvěře, nýbrž o hlídání strážní, o hlídání a ‚lovení‘ podloudníků, kteří obcházeli cesty, aby se vyhnuli clu“)[49]

Mysletín, Myslovice, Litomyšl

kmen *pal-* (*pol-)* *páliti (politi)*

Pálava, Polná[50]*, Police*

kmen *pek-* *péci*

Peklo (údolí-Lichnice, Polná)[51]*, Pečky, Čerchov, Čertovina*

(*„Lze poznamenati, že máme pomístné názvy rozhledných výšin, jež připomínají i topiče těchto věčných ohňů..., t.j. čerty.“*)[52]

kmen *pt-* *ptáti se*

Ptení, Ptáčník, Vtelno (*Ptelno), *Spytice*[53]*, Na Ptáku*[54]

kmen *straž-, střeh-* *stražiti, stříci*[55]

Střekov, Třešť (*Střežť)[56]*, Střešovice, Strašice, Ostružno*[57]*, Střítež*[58]

---

[48] MJČ3, s. 401: ves podmoklanů (obyvatelské jméno), tedy lidí žijících na podmoklé půdě.

[49] HORÁK 1928, s. 140.

[50] MJČ3, s. 428-429: polný.

[51] MJČ3, s. 335-336; DAVID. ROUS 2006, s. 99-100: metaforické pojmenování pro údolí s hamry a mlýny.

[52] HORÁK 1928, s. 142.

[53] MJČ4, s. 150: z OJ Spyta.

[54] HORÁK 1928, s. 130: „Ostatně hned nad městem (Kutná Hora – pozn. J. David) jest Kuklík a na Ptáku (v. n. kukati a ptáti se!)...“ Ovšem polohy Pták, Na ptáku najdeme v řadě měst, např. Kutná Hora, Havlíčkův Brod, Beroun, Městec Králové, Mladá Boleslav, a jsou spojeny se starobylou střeleckou slavností zvanou střílení ku ptáku, konanou v době Letnic.

[55] Samostatné pojednání o kmenech straž-, střeh- najdeme v předchozí kapitole nazvané Strážné zařízení ve středověku, HORÁK 1928, s. 80-103.

[56] MJMS2, s. 617: staročeské trešč, trest, tedy rákosí.

[57] MJČ3, s. 301: ostružný. Antonín Profous vylučuje spojitost se základem ostroh, ovšem nepřesvědčivě vykládá: „Snad poloha těch vsí anebo ty vsi samy měly podobu ostruhy.“

[58] MJČ4, s. 209: z OJ Stříž.

kmen *svit-* *svítiti*
Světlá[59], *Svídník*, *Svinný*[60]
kmen *věst-* *věstiti*, *zvěstovati*
Věstonice, *Závist*
kmen *vid- (věd-)* *viděti (věděti)*
Vidovice[61], *Zvíkov*, *Vizovice*
kmen *zěr-* *zříti*, *zírati*
Žirovnice, *Čerčany* (*Zěrčany), *Řečice*, *Poříčí* (u Humpolce)[62], *Ostrov* (zkomolené *-ozer-*), *Ozralov*, *Žirovnice*
kmen *žeh-* *žehnouti*, *žíhati*
Žehuň, *Žichlínek*, *Žabovřesky* (*žhavo-březky, tedy malé břehy)

Ladislav Horák se v následující části knihy zabývá názvy německého původu, vztahuje je ke germánskému pravěku, a v neposlední řadě si všímá i jmen na mapě Klaudia Ptolemaia[63]. Tady nás udivuje, s jakou lehkostí[64] přiřazuje jména ze starověkého kartografického díla k současným lokalitám. Například *Felikia* je spojena s městem *Židlochovice* (německy *Seelowitz*, německý základ *seelig* = šťastný odpovídá dle Horáka významu jména *Felikia*)[65], *Meliodunum* jsou *Medlánky*, *Kasurgis* je *Kosořín* u Chocně, *Koridorgis* pak *Kardašova Řečice*.

Ladislav Horák ve svém nejvýznamnějším vlastivědném díle zcela rezignoval na badatelskou skepsi. Nechal se svést, podobně jako třeba

---

[59] MJČ4, s. 258: světlá, prosvětlené místo; mytební jméno.

[60] MJČ4, s. 255-256: svinný, místo, kde chovají svině.

[61] MJČ3, 294: z OJ Osral.

[62] MJČ3, s. 439.

[63] Mapa řeckého astronoma a geografa Klaudia Ptolemaia z 2. století n. l. uvádí řadu jmen, dodnes jen částečně lokalizovaných, která mimo jiné označují také místa v oblasti střední Evropy.

Viz též připravovaný text: DAVID, Jaroslav. Hledání starých stezek čili k některým problémům (lidové) stibologie.

[64] „Záhadná Felicia, jež jako každé z Ptolemaiových jmen má celou literaturu, jest tedy vyřešena!.. Také vzdálenost vyhovuje.“ HORÁK 1928, s. 161.

[65] Srovnej MJMS2, s. 823-824.

Jan Kollár[66] a po něm řada dalších autorů, pouze svou hypotézou. Využívaje novočeské, zejména zvukové či pravopisné podoby zeměpisného jména, hledal v něm předslovanský a raně slovanský základ. Pro všechny podobné nelingvistické interpretace je příznačné, že jejich autoři nevycházeli ze struktury slova a principů slovotvorby zeměpisných jmen. Místní jména nápadná příponami např. topoformanty *-ov, -ín, -ice, -any* je zajímala nikoliv jako typy, ale soustředili se právě jen na hledání základu slova, často bez ohledu na jeho stavbu, tzv. mylná dekompozice.

V našem příspěvku nám rozhodně nešlo o zesměšnění Horákovy práce, metody nebo autora samotného. Lidová etymologie, jíž jako základního postupu autor použil, představuje totiž nejstarší a nejběžnější metodu uchopení vlastního jména, snahu jménu porozumět, a je spojena s počátky vlastivědné práce, stejně jako s počátky etymologie a onomastiky.

Prameny a literatura

BECKOVSKÝ, Jan František. *Poselkyně starých příběhův českých I.* Praha 1700.

DAVID, Jaroslav. ROUS, Pavel. *Neviditelní svědkové minulosti. Místní a pomístní jména na Vysočině.* Praha 2006.

HÁJEK z LIBOČAN, Václav. *Kronika česká.* Praha 1541.

HORÁK, Ladislav. *Dějepis pro jednoroční učebný kurs (IV. ročník) při školách měšťanských.* Praha 1937.

HORÁK, Ladislav. *Dějepis pro první třídu měšťanských škol.* Praha 1933.

HORÁK, Ladislav. *Národní dějiny mládeži a lidu československému.* Praha 1924.

HORÁK, Ladislav. *Náš starověk v paměti pomístných názvů a místních jmen.* Praha 1928.

HORÁK, Ladislav. *Počátkové dějepisu návodného na škole národní I.* Praha 1932.

HORÁK, Ladislav. *Příruční dějiny národa českého. Kniha I.-IV.* Praha 1914.

HORÁK, Ladislav. *Vlastivědné procházky Prahou a okolím.* Praha 1931.

HORÁK, Ladislav. *Výklady z českých dějin kulturních na škole obecné i měšťanské.* Praha 1905.

HORÁK, Ladislav. *Vlastivědné procházky Prahou a okolím.* Praha 1931.

---

[66] KOLLÁR 1853. Viz též SKLENÁŘ 1995; SKLENÁŘ 1999; ŠMILAUER 1963.

HORÁK, František. CHRAMOSTA, Emanuel. *Cesta Liběcká v dějinných proměnách, se stezkami vedlejšími a strážnicemi.* Praha 1923.

HRAŠE, Jan Karel. *Zemské stezky, strážnice a brány.* Nové Město nad Metují 1885.

CHRAMOSTA, Emanuel. *Cesta habrská.* Havlíčkobrodsko č. 3. Havlíčkův Brod 1991, s. 1-8.

KOLLÁR, Jan. *Staroitalija Slavjanska*. Wien 1853.

MJČ1, 2, 3, 4: PROFOUS, Antonín. *Místní jména v Čechách I, II, III, IV.* Praha 1947, 1949, 1951, 1957.

MJMS1, 2: HOSÁK, Ladislav. ŠRÁMEK, Rudolf. *Místní jména na Moravě a ve Slezsku I-II.* Praha 1970, 1980.

MLP: *Mahenův literární památník-Ladislav Horák.* Městské muzeum Čáslav.

Ottův Slovník naučný nové doby II/2. Praha 1933.

ROUS, Pavel. *Ediční poznámka*. CHRAMOSTA, Emanuel. Cesta habrská. *Havlíčkobrodsko* č. 3. Havlíčkův Brod 1991, s. 6-7.

SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého XII*. Praha 1936.

SKLENÁŘ, Karel. *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů.* Praha 2005.

SKLENÁŘ, Karel. *Hromové klíny a hrnce trpaslíků*. Praha 1999.

SKLENÁŘ, Karel. *Slepé uličky archeologie*. Praha 1995.

ŠIMEK, Tomáš a kol. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku VI*. Praha 1989.

ŠMILAUER, Vladimír. *Úvod do toponomastiky*. Praha 1963.

SBÍRKOVÉ PŘEDMĚTY SHROMÁŽDĚNÉ PRO NÁRODOPISNOU VÝSTAVU ČESKOSLOVANSKOU V DEPOZITÁŘÍCH MUZEA VYSOČINY V HAVLÍČKOVĚ BRODĚ

Eduard Veselý

Národopisný odbor v Německém Brodě (1892-1898)

V roce 1891 se v Praze konala Jubilejní výstava, která se stala přehlídkou rozvoje a vyspělosti českého průmyslu a české podnikavosti.

Její součástí byla i etnografická expozice, nazvaná Česká chalupa, zaměřená na český venkov. Úspěch České chalupy inspiroval řadu návštěvníků k jejímu napodobování a k obecnému zájmu o předměty denní potřeby venkovského lidu. Nakonec přerostl v podnět uspořádat samostatnou, pouze kultuře českého lidu věnovanou výstavu.

Již v témže roce nově založená národopisná korporace vypracovala program a zahájila přípravné práce na Národopisnou výstavu českoslovanskou v Praze, jejíž otevření se plánovalo na rok 1895. Vlastní uskutečnění přispělo v celých Čechách k neobyčejnému probuzení zájmu o lidovou kulturu a starožitnosti. Sběrovou činnost prováděly hlavně krajinské výbory a muzea, z jejichž sebraných sbírek byly nejlepší předměty určeny pro pražskou výstavu[1].

Také do Německého Brodu zaslal koncem roku 1892 Ústřední výbor pro uspořádání národopisné výstavy provolání k okresnímu zastupitelstvu a příznivcům národopisu, v němž vyzýval ke spoluúčasti na akci a založení krajinského odboru.

Tento návrh začal na jaře příštího roku horlivě propagovat katecheta profesor B. Neumann přednáškami o národopise a sbírání památek. Jeho aktivita přispěla v květnu r. 1893 k ustavení místního odboru národopisné výstavy, v němž byl profesor jednatelem a dr. E. Brzorád předsedou. Podobně jako muzejní společnost v r. 1874 i tento odbor vděčil za uskutečnění zdejším učitelům (z dvanácti členů jich devět zastávalo toto povolání).

---

[1] J. Špét: Výstavní ruch let devadesátých a jeho význam pro rozvoj regionálního muzejnictví, MVP 9, 1971, s. 13-22.

Odbor se zpočátku rozdělil na čtyři tématické sběrové sekce: historickou, národopisnou, folkloristickou, literární a církevní. Sekce však nepracovaly rovnoměrně, práce se tříštila a vázla. Rozdělení bylo nepraktické, a proto se na ustavující schůzi výboru 14. prosince přikročilo ke sloučení celého odboru. Po abdikaci předsedy a jednatele byl za předsedu zvolen obvodní lékař dr. N. Havel a za jednatele učitel K. Adam[2].

V následujících měsících však činnost odboru úplně vymizela, další schůze se konala až 23. února 1894 a zde „nebylo pro malé účastenství o ničem rokováno“[3]. Další informaci se dovídáme z týdeníku Pravda, který 14. dubna dosti ironicky kritizoval pasivitu německobrodských spolků a kulturu vůbec. O národopisném odboru dokonce napsal: „Národopisný odbor zbožně spí, mají neustále „dost času“ a pak prý „toho u nás moc málo“ - naděje na „výstavku“ také asi zklamou, protože pan jednatel pojede na prázdniny a proto, že každý má toho moc „doma“ a žádný ničeho nepřinese“[4]. Tato slova zřejmě vystihla příčiny rezignovanosti odboru a snad také přispěla k jeho vzpamatování, neboť se od května scházel pravidelně a pilně pracoval. Dokonce požádal pražský výstavní výbor, aby do Německého Brodu přijel dr. Kovář nebo jiný odborník, který by metodicky poradil a přednáškou povzbudil veřejnost ke spolupráci[5]. Stalo se tak 17. června, kdy město navštívil profesor V. Kurz. Na jeho rady byl celý německobrodský okres rozdělen do šesti obvodů a v nich byly vždy dvěma členům přiděleny vesnice k prozkoumání. Sběratelské a později i výstavní činnosti se také živě zúčastnil dámský spolek Eliška. Přínosná byla zřejmě i Kurzova veřejná přednáška v divadle. Po jeho návštěvě se činnost odboru již nesetkala s vážnějšími

---

[2] MZA v Brně – Státní okresní archiv v Havlíčkově Brodě, Městské a Okresní muzeum Havlíčkův Brod, A. Šouba: Museum v Havlíčkově Brodě, strojopis, 1956, s. 1- 2.

[3] MZA v Brně – Státní okresní archiv v Havlíčkově Brodě, Místní odbor pro Národopisnou výstavu v Praze v Německém Brodě, Protokoly schůzí 1893-1894; protokol z 23. 2. 1894.

[4] Pravda, 14. 4. 1894, s.3.

[5] MZA v Brně – Státní okresní archiv v Havlíčkově Brodě, Městské a Okresní muzeum, Protokoly schůzí 1893-1894; protokol z 9. 5. 1894.

nedostatky[6]. Brodským pomohl i rodák ze zdejšího kraje a člen výboru Národopisné výstavy československé v Praze F. Hamza, pozdější universitní profesor, který se nechal získat „aby apoštoloval pro národopisnou výstavu ve svém rodném kraji, zvlášť když mu tu byl pomocníkem hlinecký přítel K. V. Adámek“. Tak došlo k Hamzovým několika krajovým projevům, konaným v Želivě, Humpolci a konečně v Německém Brodě[7].

Na dalších dvou schůzích odbor projednával hlavně otázky spojené se sběrovou činností – co sbírat a jak předměty pořádat, konzultoval výsledky jednání s pražským výborem a odbory okolních měst[8]. Když se jeho činnost setkávala s dobrými výsledky, usnesl se odbor uspořádat krajinskou národopisnou výstavu v Německém Brodě. Ustavil se výbor pro slavnost a ten se rozdělil na skupinu pořadatelskou a zábavní[9].

Okresní národopisná výstava byla zahájena 5. září 1894 akademií v městském divadle a probíhala pod záštitou města od 6. do 9. září v místnostech gymnázia. Přes tisíc předmětů[10] bylo nainstalováno v šesti školních síních. Jedna obsahovala staré i moderní české výšivky, další oddělení tvořila obrazárna, mezi jejímiž exponáty se nacházely i Mánesovy obrazy. Další místnost zaplňovala sbírka nádob, zbraní, mincí, hodin, porcelánu a skla, zámků, klíčů a dřevěných monstrancí. V oddělení literárním budil pozornost především kancionál P. Mělnického z r. 1506 a církevní literatura. V archivním sále se nacházela sbírka starých listin, údajně jedna z nejobsáhlejších.

---

[6] MZA v Brně – Státní okresní archiv v Havlíčkově Brodě, Místní odbor pro Národopisnou výstavu v Praze v Německém Brodě, Protokoly schůzí 1893 – 1894; protokol z 22. 6. 1894.

[7] A. Pražák: Universitní profesor MUDr. František Hamza (6. 3. 1868 – 4. 6. 1930). In: Dvě stě let gymnasia v Německém Brodě, Německý Brod 1935, s. 177.

[8] MZA v Brně – Státní okresní archiv v Havlíčkově Brodě, Místní odbor pro Národopisnou výstavu v Praze v Německém Brodě, Protokoly schůzí 1893-1894; čerpáno z protokolů o schůzích před Národopisnou výstavou v Praze.

[9] Tamtéž; protokol z 27. 6. a z 10. 8. 1894.

[10] Tamtéž; ve fondu se nacházejí soupisy získaných předmětů z nichž nelze určit jejich celkový počet a většinou ani původ a dárce.

A konečně v gymnazijní kreslírně nalezl útulek starý nábytek a obrázky na skle. Celá akce vyvrcholila nedělní národní slavností. Začala průvodem, v jehož čele kráčeli členové odboru, následoval pochod spolků a za nimi se ubíral alegorický průvod národních obyčejů podle ročních období. Průvod byl očekáván hojným počtem obecenstva v gymnáziu, kde se za tance a zpěvu národních písní odbývala venkovská svatba.

Rozsahem se výstavka mohla rovnat ostatním úspěšným městům, což překvapilo právě v době, kdy spolková a zábavní činnost v tomto městě skomírala[11]. Jediné, co bylo na výstavě kritizováno a co chybělo ve srovnání s ostatními, byla sbírka národních úsloví, zvyků, říkadel a dialektologie.

Na výstavu zavítal také delegát ústředního výboru pražské výstavy profesor V. Dušek, aby učinil výběr předmětů pro pražskou výstavu. Na žádost domácího odboru zasvětil jeho členy v Občanské besedě do organizace finančních poměrů ústředního výboru, nastínil plány a rozměry budoucí výstavy v Praze a dal pokyny k jejímu obeslání.

Výlohy spojené se sběrovou činností a pořádáním výstavy hradily různé instituce – právovárečné měšťanstvo, městská spořitelna, obec německobrodská, obecní zastupitelstvo, občanská záložna a hospodářská záložna. Spolu s dobrovolnou sbírkou (32,40 zlatých) tvořily dotace částku 362,40 zlatých. Příjem z výstavy, akademie a věnečku činil 371,13 zlatých, z něhož věnoval odbor 50 zlatých pro subvenční fond ústředního výboru v Praze. Vedle zisku finančního měla však celá akce význam především morální.

Ze snesených předmětů bylo 224 nejlepších – hlavně výšivky, skleněné, hliněné a porcelánové nádobí, cínové, dřevěné a železné předměty a především nejcennější iluminovaný graduál P. Mělnického, zasláno do Prahy[12].

---

[11] Čáslavské listy, 22. 9. 1894, s. 1.

[12] MZA v Brně – Státní okresní archiv v Havlíčkově Brodě, Městské a Okresní muzeum Havlíčkův Brod, A. Šouba: Museum v Havlíčkově Brodě, strojopis, 1956, s. 2.

NM – Historické muzeum – národopisné oddělení (archiv), Praha, Národopisná výstava českoslovanská v Praze 1895; Záznam předmětů národopisného odboru v Německém Brodě, 24 listy. Soupis obsahuje výčet

Poslání odboru se tak naplnilo, a proto začal odbor na své schůzi 12. září 1894 uvažovat o dvou otázkách[13]. O možnosti pokračovat ve slibně započaté práci a způsobu, jakým uchovat zbylé předměty z výstavy. Když se nepodařilo splynout s muzejní společností, navrhl předseda odboru profesor A. Vašák založit samostatný muzejní spolek. Na schůzi 30. listopadu 1894 se odbor rozhodl zřídit muzeum, které mělo nést název "Musejní spolek v Německém Brodě". Ale zatím horlivost, dříve živená přípravami pro národopisnou výstavu ochabla, takže spolek nebyl ani založen.

25. listopadu se v Německém Brodě konal sjezd delegátů 7. výstavní skupiny Národopisné výstavy československé, kam se měly dostavit všechny odbory z regionu. Vedle brodských se však zúčastnily jen odbory z Humpolce, Přibyslavi a Polné. Jejich delegáti zvolili za středisko výstavní skupiny Německý Brod. To již začala činnost německobrodského odboru ochabovat, což zřejmě způsobil nezájem pražského centra o jeho působnost ale i programová bezradnost, neboť z protokolu z 30. listopadu se dovídáme: "Bylo vysloveno politování nad tím, že se k sjezdu nikdo z Prahy nedostavil, jest tolik otázek, které by byly potřebovaly vysvětlování"[14].

Samotná Národopisná výstava československá se uskutečnila v Praze od 15. května do 31. října roku 1895 na výstavišti v Královské oboře. Německobrodský odbor vystavoval svoji kolekci předmětů v 7. skupině z celkového počtu 170. krajinských kolektivních výstav a jeho nejobdivovanějším exponátem se stal graduál P. Mělnického.

Za příkladnou činnost a účast na pražské výstavě obdržel odbor diplom a bronzovou medaili[15]. Po skončení výstavního ruchu byly některé předměty darovány "Národopisnému museu československému", zapůjčené vráceny majitelům, koupené a získané darem se uložily do beden. Tímto aktivita národopisného odboru končí

---

předmětů, jejich majitele a sběratele, kterým je majitel poskytl. Původ předmětu a datace v drtivé většině chybí.

[13] MZA v Brně – Státní okresní archiv v Havlíčkově Brodě, Místní odbor pro Národopisnou výstavu v Praze v Německém Brodě, Protokoly schůzí 1893-1984; protokol z 12. 9. 1894.

[14] Tamtéž; protokol z 30. 11. 1894

[15] Hlavní katalog a průvodce Národopisné výstavy Československé v Praze, Praha 1895, s. XXXVIII.

a dále se jen dovídáme, že sbírky byly přestěhovány do bytu pana J. Javůrka, jemuž až do konce dubna r. 1897 vyplácel odbor nájemné. Pak se sbírky dostaly do obecního domu č. 199[16].

Výstavními události bylo sice vytvořeno povědomí o starožitnostech a nutnosti je chránit, ale až počin samotné městské rady, která vlastnila mnohé vzácné památky, především archivní, vyřešil definitivně nedůstojný konec sbírek. Rada se začala zabývat myšlenkou zřídit v obecním domě městské muzeum. 27. dubna 1898 písemně vyzval starosta V. Kabeláč členy národopisného odboru, aby své sbírky sloučili s městskými[17]. Členové odboru tento návrh obce 10. května jednomyslně přijali a druhý den o tom radu písemně informovali s tím, že dávají k dispozici tři bedny starožitností a finanční výtěžek z výstavy, který má být určen k rozmnožování sbírek. Zároveň si vymínili, aby se do muzejní správy povolalo mimo osob obecního zastupitelstva několik odborníků z jejich řad[18].

"Městské museum" bylo založeno 12. května, a tak se sbírky časem dostaly na městskou radnici, kde muzeum sídlilo v těsné a nevyhovující místnosti v prvním patře hned vedle zasedací síně městské rady. Vytříděné sbírky umístili jejich správci E. Hellich a D. Blecha do skříní a vitrín a založili i jejich inventář[19].

Tím se završil osud kolekce starožitných předmětů, které jsou dnes povětšinou součástí sbírkového fondu Muzea Vysočiny v Havlíčkově Brodě. Ačkoliv je hodnota předmětů různá, což bylo dáno většinou amatérskou úrovní sběratelů, možnostmi selekce – zápůjček či koupí, nebo bohatstvím dokumentovaného regionu, má sbírka význam jako první soubor předmětů shromážděných celoplošně v rozmezí tří let a podle přesné výběrové instruktáže. Tím je sbírka nezastupitelná a její předměty jako autentičtí svědci určitého období mají význam pro poznání způsobu života, zvyků a tradic sledované oblasti.

---

[16] MZA v Brně – Státní okresní archiv v Havlíčkově Brodě, Městské a okresní muzeum Havlíčkův Brod, i. č. 12, stvrzenky J.Javůrka.

[17] Tamtéž; dopis V. Kabeláče z 27. 5. 1898.

[18] Tamtéž; dopis členů

[19] MZA v Brně – Státní okresní archiv v Havlíčkově Brodě, Městské a Okresní muzeum Havlíčkův Brod, A. Šouba: Museum v Havlíčkově Brodě, strojopis, 1956, s. 3. Vlastní inventář se zatím nepodařilo vypátrat.

Síň Karla Havlíčka Borovského na Národopisné výstavě československé v Praze 1895

Městské muzeum v Německém Brodě se na základě profilu sbírkového fondu a dosavadní činnosti řadilo počátkem 20. století mezi muzea krajinská – vlastivědná. Až rok 1910 přinesl nový moment pro orientaci činnosti muzea, a to rozhodnutí městské rady zřídit památník K. Havlíčka Borovského, a to v Havlíčkově domě. Teprve od této doby užší "komité" pátralo po pamětnících a vybavení domácnosti.

Přitom na pražské výstavě, kde byly uspořádány souborné literární výstavy vynikajících českých spisovatelů, měl svoji síň i Karel Havlíček. Z úcty k jeho osobě byla denně ozdobována květinami a věnci.

Podle popisu celkem bohatě obsažné síně[20] upoutával v pozadí zavěšený olejový portrét od J. Scheiwla, zapůjčený francouzským malířem H. Lehmannem. Pod ním stály na výstavní skříni po obou stranách Havlíčkova sádrová poprsí. J. Strachovský věnoval vedle sádrového poprsí i Havlíčkův daguerrotyp. Po stranách se nacházely dvě malé skříňky s různými rodinnými památkami, jež ochotně zapůjčil Havlíčkův přítel, jihlavský knihkupec A. Musil. Visely zde i fotografie a obrazy osob a předmětů, které měly k Havlíčkovi vztah. Patřila mezi ně i silueta opět od malíře H. Lehmanna, kterou zachytil Havlíčkovu podobu, když ho navštívili spolu s jeho přítelem a Havlíčkovým ilustrátorem S. Pinkasem. Ze dvou různých období zde byly zachyceny podoby Havlíčkovy matky a dcery Zdenky. Z ostatních fotografií byl vystaven rodný domek se sousedními domy v Borové, domek, v němž bydlel v Brixenu a jiné. Dochovaly se i některé předměty patřící Havlíčkovi – mezi nimi kožená taška, plechový skládací pohár, který užíval na cestách a jeho dýmka. K období pronásledování se vztahoval průvodní list, opatřený pro Havlíčka od přítele A. Musila, aby mohl redaktor emigrovat do Anglie.

Velkou kolekci tvořily rukopisy a především dopisy od S. Pinkase, adresované jemu a jeho otci A. N. Pinkasovi. Zasílány byly z hradčanského vězení a z vyhnanství v Brixenu. Rukopisy se

[20] Fotografii síně se pro delší nepřístupnost archivu národopisného oddělení Historického muzea v Praze nepodařilo získat.

vztahovaly k činnosti literární a doplňovaly je ukázky Havlíčkových spisů, novin a časopisů jím redigované. Většinu jich zapůjčil redaktor dr. J. Herben[21].

Havlíčkův obraz byl podán neúplně, protože se tak jako u většiny ostatních spisovatelů literární a osobní památky získávaly v časové tísni. Přesto se výstava stala prvním krokem k jejich shromažďování[22].

Seznam pramenů a literatury

Prameny archivní

MZA v Brně – Státní okresní archiv v Havlíčkově Brodě, fondy: Městské a Okresní muzeum Havlíčkův Brod (1898-1966), Místní odbor pro Národopisnou výstavu v Praze v Německém Brodě

NM Praha – Historické muzeum – národopisné oddělení (archiv), Fond: Národopisná výstava československá v Praze 1895

Literatura

Čáslavské listy (Čáslav), roč. 1, r. 1894, č. 10

Český lid, sborník, 1896

Dvě stě let gymnasia v Německém Brodě, almanach, Německý Brod 1935

Kurz, Vilém (ed.). Národopisná výstava československá v Praze roku 1895, Z říše vědy a práce, 1895, roč. 3, s.1-3

Pargač, Jan a kol., Mýtus českého národa aneb Národopisná výstava československá 1895, Praha 1996

Pravda (Čáslav), roč. 13, r. 1894, č. 15

Špét, Jiří. Výstavní ruch let devadesátých a jeho význam pro rozvoj regionálního muzejnictví, MVP 9, 1971, s. 13-22

Věstník národopisné výstavy československé v Praze, časopis, 1893, roč. I, č. 1-24, 1894, roč. II, č.1-20

---

[21] Hlavní katalog a průvodce Národopisné výstavy československé v Praze, Praha 1895, s. 428-430.

[22] Doposud neexistuje soupis všech muzeálií vztahujících se k osobnosti K. Havlíčka Borovského.

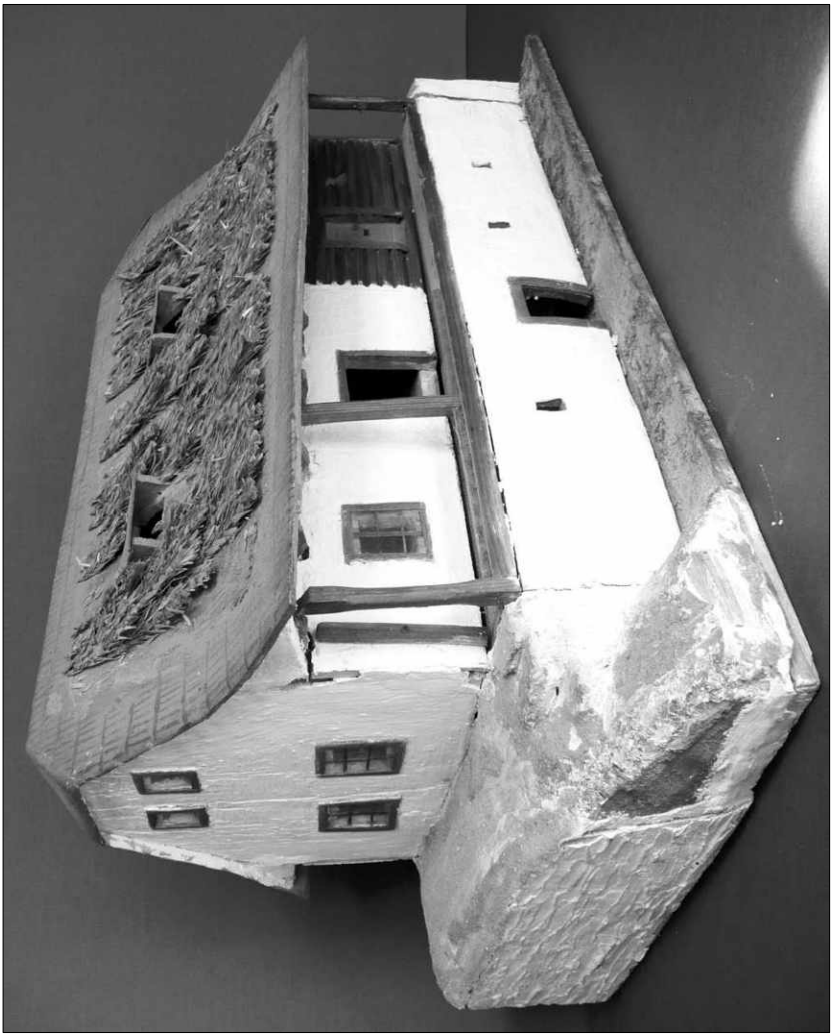

Model chalupy z Hamrů (dnes Pohledští Dvořáci) u Německého Brodu podle stavu z r. 1737. Zhotoveno pro národopisnou výstavu v Praze.

Panenka v německobrodském kroji ušitém podle kreseb Josefa Mánesa. Další exponát pro pražskou národopisnou výstavu

ZPRÁVY

ZANIKLÁ VESNICE JENČE U PŘIBYSLAVI A ZÁHADA DVOU JANKOVŮ

Pavel Rous

Přibližně jeden kilometr jihozápadně od centra Přibyslavi, na části táhlého návrší, která je na novodobých mapách většinou označována názvem Jeneč, nalezl v roce 1998 přibyslavský historik PhDr. Oldřich Málek polohu zaniklé středověké vesnice Jenče (Málek 1999; Rous - Málek 1999, 122-123; Obr. 1). Málkovy povrchové průzkumy a sběry v následujících letech ukázaly, že na přibyslavském katastru na dnešních rozlehlých polích, které byly v průběhu staletí obděláváním vyhlazeny do podoby jednotvárných „agrárních plošin“, se ve středověku nacházelo kromě Jenčí ještě nejméně dvanáct malých sídlišť, možná dvorů, o kterých zatím chybí zmínky v historických písemnostech i v literatuře (Rous - Málek 2002; Rous 2002). Je známou zkušeností z poznávání (nejenom) historie, že každý nový objev a každé vyřešení problému či záhady vyvolává nové otázky a rozvířuje náznaky nových souvislostí, ale i nové pochybnosti. Nejinak je tomu v případě nových poznatků o vesnici Jenče.

Zrekapitulujme nejprve, co o Jenčích u Přibyslavi víme z písemných pramenů naprosto bezpečně. V privilegiu, které vydal v roce 1479 kníže Viktorin z Kunštátu pro své město Polná, se mimojiné uvádí, že někdejší majitel polenského panství pan Ješek Ptáček z Pirkštejna dal polenskému kostelu věčný plat ze tří dvorů v Dobroníně „*a k tomu Jenče vesku a dvůr*“ (Turecký 1940, 17-19). To je první svědectví o Jenčích, které sahá, jak si lze doplnit, do období 1356-1398, kdy Ješek Ptáček z Pirkštejna vládl na Polné.

Z dalšího písemného pramene se dozvídáme, že o jedno století později byly Jenče již zaniklé. Nedlouho před rokem 1486 totiž obec města Polné pronajala „*pustiny*“ jenečské, konkrétně „*ves naši pustú, kteráž slove Jenčie a dvuor pustý* “ městu Přibyslav za roční nájem 4 kop grošů českých. Text smlouvy o tomto pronájmu se dochoval pouze v opise z r. 1588 (MZA v Brně - Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, Archiv města Přibyslavi, inv. č. 6; Půža 1914, 125-126; Turecký 1939, 40-42, 54-55; Rous - Málek 2000, 26-27). Potom byla smlouva znovu obnovena v roce 1652, kdy byl opět sjednán plat „*ze dvoru a z vísky pusté, jež sluje Jenče nad městem Přibyslaví*“ (Turecký 1939,

62-63). V období, které potom následovalo, přibyslavská obec za pronájem pozemků Jenčí skutečně platila, a to až do roku 1738, resp. 1740. Někdy poté se za zatím neznámých okolností jenečské polnosti dostaly do vlastnictví Přibyslavi (Turecký 1939, 63-66).

Výše uvedená nesporná fakta z písemných pramenů prokazují, že ves Jenče žila ve druhé polovině 14. století a zanikla před rokem 1486. Podle části nalezených střepů keramických nádob lze počátky Jenčí posunout do 13. století, a to pravděpodobně až do jeho první poloviny (Rous - Málek 2002, 214).[385]

Vraťme se ještě k písemným pramenům. Vesnice Jenče u Přibyslavi je v historických písemnostech s jistou pravděpodobností zmíněna ještě dvakrát, a to ve dvou listinách z 13. století, v nichž je jmenována jako Jankov. Na tuto pravděpodobnost poprvé poukázal polenský badatel František Pojmon (1897, 15, 89) a jeho postřeh uznala jako opodstatněný většina pozdějších historiků zabývajících se středověkými dějinami Vysočiny. Z první listiny, vydané v roce 1242, kterou král Václav I. potvrdil donaci pána Jana z Polné, se dozvídáme, že Jan z Polné daroval řádu německých rytířů mimojiné patronátní právo ke kostelu v Polné spolu se dvěma vesnicemi zvanými Jankov („*Jancow*“) (CDB IV/1, 74-75). Ve druhé listině z r. 1293 pražský biskup Tobiáš z Bechyně darování uvedeného patronátního práva s oběma Jankovy („*Janchow*“) potvrdil (RBM IV, 756).

Na Polensku a v jeho okolí, do něhož zahrnujeme i Přibyslavsko, ale místní jméno Jankov není doloženo. Jenže hledat oba listinné Jankovy někde jinde postrádá smysl vzhledem ke vztahu obou Jankovů k polenskému kostelu. Pokud se rozhlédneme po vzdálenějších regionech Vysočiny, zjistíme, že nejbližší, dosud existující Jankov se nachází až u Humpolce, 25 km od Polné (MJČ II, 97)[386]. Více pozornosti si zaslouží tajemný Jenkov („*Jenkow*“), který se podle jediné pramenné zmínky vyskytoval někde na Havlíčkobrodsku. V listině z roku 1308 je totiž zmíněn ve výčtu vesnic ležících okolo Německého Brodu („*circa Brodam Teutonicalem sita*“) (RBM II, 939). Už pořadí názvů vyjmenovaných vsí – Jenkov, Bartoušov,

---

[385] Z opačného pohledu letopočet 1486 předběžně slouží pro datování nalezené keramiky (celkem 1 220 zlomků) jako takzvaný „terminus ante quem“.

[386] Nejstarší písemná zmínka o něm pochází z r. 1375.

Dlouhá Ves, Vysoká, Smilov, Kamenná a Květnov – může, ale také nemusí, polohu tohoto Jenkova napovědět.[387]

Na Polensku a Přibyslavsku jsou, jak zjistil už zmíněný František Pojmon (1897, 15), dvě místa hypoteticky spojitelná s oběma Jankovy. Jsou to Janovice, vesnice ležící 4,5 km východně od Polné, a naše Jenče u Přibyslavi. Jenže Janovice u Polné, s první písemnou zmínkou z roku 1406, jsou coby původní Jankov poněkud problematické, protože s takovým určením se nesrovnává vývoj jejich majetkoprávní postavení, jak si povšiml již citovaný Karel Turecký (1940, 12). Další námitka vyplývá z geneze názvu Janovic (u Polné), který v minulosti nezaznamenal změnu a ke tvaru Jankov se tudíž nikdy nevychýlil. To ostatně platí pro všech 18 českých a moravských Janovic, jak si můžeme ověřit v soupisech našich místních jmen. Z nich jen čtyři Janovice pozměnily své jméno na Janovičky, jedny Janovice v 19. stol. zaznamenaly paralelní vychýlení na Jankovice, v jednom případě zaznamenáváme ojedinělou odchylku na Jenevice (MJČ II, 100-102; MJČ V, 188; MJMS I, 341-343; MJMS II, 862). Svou příponu, resp. zakončení -ice (-ičky) však žádné původní Janovice neopustily. Pro úplnost dodejme, že žádná ves Jankovice (je jich celkem šest) svůj název nezměnila na Janovice (MJČ II, 97-98; MJMS I, 341).

Obraťme nyní pozornost opět na Jenče u Přibyslavi. Mohly být jedním z hledaných Jankovů? Pokud jde o majetkoprávní postavení Jenčí, známá historická fakta ze 14. až 18. století o jejich vztahu k Polné, ať už ke kostelu, nebo později k městské obci,[388] podporují rovnici Jenče = Jankov.

Co se týká možné proměny místního jména Jankov na Jenče, stojíme ale opět před stejným problémem jako v případě Janovic (u Polné), neboť takový případ proměny nemáme u nás ani v náznaku

---

[387] Známa je identifikace tohoto Jenkova s Golčovým Jeníkovem (MJČ V, 190), nejspíš související s tím, že na přelomu 14. a 15. století se v písemných pramenech ojediněle objevil pro dnešní Golčův Jeníkov místo tradičního názvu Jeníkov tvar „Gyenkow“ (MJČ II, 123). V této souvislosti se také mechanicky nabízí dosadit za hledaný Jenkov Větrný Jeníkov, který není tak vzdálen sídelnímu kontextu Jenkova jako Golčův Jeníkov. V obou případech si lze představit, že ve tvaru „*Jencow*“ mohlo vypadnout *i*, nejspíš nedopatřením písaře nebo editora.

[388] Kostelní majetek mohla v době pohusitské převzít obec města Polné, nejspíš proto plat z Jenčí přešel z kostela na město, jak upozornil Doc. Mgr. Libor Jan, Ph.D. (Rous - Málek 2000, 27, 30).

doložen. Po ruce je ale příliš málo analogických českých a moravských místních jmen, nalezneme všehovšudy ještě pět Jankovů (MJČ II, 97; MJMS I, 341) a pět názvů typu Jenče (Jenče, Jeneč, Jeneček, Jenčice) (MJČ II, 121-122; MJMS I, 354-355).

Je obtížné hledat odpověď na otázku, proč a jak by mohlo dojít k proměně názvu Jankov na plurálový tvar Jenče, který pochází z osobního jména Jenec (Jěnec), případně Jenek (Jěnek), což je odvozenina přímo od jména Janek (MJČ II, 121-122; MJČ V, 190; MJMS I, 354-355).[389] V porovnání s Jankovem znělo místní jméno Jenče možná poněkud více zdrobněle a domácky. Slabou oporu pro zvažovanou proměnu Jankova na Jenče nalézáme v historické skutečnosti, že „slovutný“ velmož Jan z Polné, majitel a není vyloučeno že i zakladatel obou Jankovů, byl také zván Jenec („*Ientzo*“, „*Ientze*“), případně Jeniš („*Ienisch*“). Takto jej na samém sklonku 13. století, půl století po smrti Jana z Polné, jmenoval kronikář žďárského kláštera Jindřich, zvaný Řezbář (CrDS, 162-163, 166-171). Tento fakt ale ještě není důkazem pro změnu místního jména Jankov na Jenče. Můžeme jen dále spekulovat – dejme tomu, že v obecné mluvě se mohlo Jankovu říkat Jeneč a tento zpočátku vedlejší, alternativní název se mohl postupně prosadit do „úřední“ roviny a změnit na plurál.

Když připustíme platnost dosud frekventované představy o poloze obou záhadných Jankovů, totiž že jeden byl Janovicemi u Polné a druhý Jenčemi u Přibyslavi, narazíme na další, nenápadnou nesrovnalost. Janovice jsou od polohy zaniklých Jenčí poměrně daleko, vzdušnou čarou 10,5 km. Již Karel Turecký mlčky předpokládal, že oba listinné Jankovy od sebe dělila nevelká vzdálenost, protože když jeden z nich hypoteticky lokalizoval do dnešních Janovic u Polné, druhý Jankov bez jakéhokoliv zdůvodnění ztotožnil s 1,5 km vzdálenou osadou Skrýšov (Turecký 1940, 12).

Zdá se, že předpoklad obvykle nevelké vzdálenosti mezi stejnojmennými sídlišti, společně zmiňovanými v písemnostech ze

---

[389] Teoreticky by se tvar *Jenčie* mohl v nové češtině číst také jako *Jenčí, což je hromadné jméno jako např. uhlí, kamení (za upozornění děkuji Mgr. Jaroslavu Davidovi, Ph.D.).

závěru raného až z počátku vrcholného středověku, je oprávněný.[390] Na Přibyslavsku snad můžeme mezi ně počítat dvě Jablonné, vzdálené od sebe dvě tisícovky metrů. Poprvé se obě Jablonné vynořují z historické nepaměti sice až v roce 1356 jako „*Gablans*“, již s přívlastky Česká a Německá (MJČ II, 90), ale místní jména odvozená od substantiva jabloň se u nás objevují v písemných pramenech od první poloviny 13. století, např. Jablonné v Podještědí a Jablonná u Žlutic (MJČ II, 90). V případě České a Německé Jablonné bude možné takovéto stáří prokázat asi už jen archeologicky.

V kauze „Jenče = Jankov?“, vyznačující se důkazní nouzí, je třeba ověřit každé možné východisko ze slepé uličky, tedy i modelovou představu o prostorové blízkosti pospolu uváděných stejnojmenných středověkých vsí. Vstupní otázka je jednoduchá. Pokud budeme objevenou polohu zaniklých Jenčí považovat za jeden z hledaných původních Jankovů, neležel někde v jejím okolí druhý Jankov? Takovou možnost lze při absenci pramenných informací připustit snáze, když již citované historické zmínky o Jenčích vyložíme jako zprávy o **dvou** sídlištích.

Zopakujme proto nejprve, že Ješek Ptáček z Pirkštejna dal někdy v letech 1356-1398 polenskému kostelu věčný plat ze tří dvorů v Dobroníně „*a k tomu Jenče vesku a dvůr*“. Citovaný úryvek týkající se Jenčí lze číst následovně: „*a k tomu* [dvoje] *Jenče* [, totiž] *vesku* [*Jeneč/*Jenč] *a dvůr* [*Jeneč/*Jenč]“. Pokud prostorově rozlišíme dvě sídliště s hypotetickým názvem *Jeneč, případně *Jenč vysvětlíme

---

[390] Na Táborsku, kde byl tento sídlištní jev zkoumán, není výjimkou, že tato vzdálenost představuje několik set metrů, jak bylo ukázano například na dvojicích vesnic Pohnání – Pohnánec, Dědice – Dědičky, Řepeč – Řepečky (Tecl 1980). Dále lze namátkou uvést trojí Nezly na Litoměřicku z r. 1237, které od sebe dělilo 0,5 km a 5,5, resp. 6 km (MJČ III, 225), nebo dvojí Lašovice u Křivoklátu z r. 1143/1148 (MJČ II, 484). Z Jihlavska, z listiny z r. 1257, jmenujme nejprve dvě Smrčné (MJČ IV, 118), které pravděpodobně ležely „v nejtěsnějším sousedství“ (Dobiáš 1931, 66-67), a dále dvě vsi jménem Ctiboří (Dobiáš 1931, 64), o jejichž poloze však poznatky zatím chybí. Do této skupiny možná patří i dvojí Jenč (*Velký Jenč a *Malý Jenč) ve středních Čechách, dnes Jeneč a od něj 1,5 km vzdálený Jeneček (MJČ II, 122).

tím vznik plurálu Jenče, který relativně brzy nahradil singulárový název.

V naznačeném smyslu lze opatřit interpretačními doplňky také další historické zprávy. Nedlouho před rokem 1486 obec města Polné pronajala městu Přibyslav „*pustiny*“ jenečské, konkrétně „*ves naši pustú, kteráž slove Jenčie a dvuor pustý* [který se nazýval také Jenčie]“. Spojka *a* má v tomto čtení opět zřetelně prostorově rozlišující funkci. V obnovení smlouvy z r. 1652 byl opět sjednán plat “[jednak] *ze* [zaniklého(?)][391] *dvoru* [Jenče] *a* [jednak] *z vísky pusté, jež sluje* [také] *Jenče nad městem Přibyslaví*“. Rovněž v této pramenné citaci se nevyskytuje spojení dvůr **s** vískou, ale dvůr **a** víska.

Hypotetickou konstrukci o dvou vsích jménem Jankov zaniklých poblíž Přibyslavi lze shrnout následovně. Již ve druhé polovině 14. století byl jeden z Jankovů natolik malou vesnicí, že byl označen jako víska. Na místě druhého Jankova, již téměř zaniklého, stál jen obydlený dvůr, z něhož asi byly obhospodařovávány polnosti, které příslušely k zaniklé vsi. Název Jankov se již neužíval, protože se mezitím transformoval, zřejmě vzhledem k prakticky stejnému osudu obou Jankovů, na adekvátní zdrobnělinu *Jeneč[392] nebo *Jenč. Tato změna mohla nastat třeba i tak, že původně neoficiální, lidové a paralelně užívané jméno *Jeneč, resp. *Jenč, postupně vytlačilo název Jankov z oběhu. Lidé z okolí užívali pro vísku a nedaleko ležící dvůr praktičtější souhrnný název Jenče a tento tvar v množném čísle se pak asi v souvislosti se zánikem osídlení začal používat jak pro vísku, tak pro dvůr. Po svém zániku, k němuž došlo asi nedlouho před rokem 1486, zůstaly Jenče jakožto pustá víska a pustý dvůr ještě dlouho potom v paměti, především díky smluvně podchyceným platbám z jenečských pozemků.

Velká rozloha někdejších jenečských pozemků, lze ji odhadnout na přibližně 2,5 až 3 km x cca 1 km, nepřímo svědčí o dvou původních vesnicích. Takovou výměru zhruba pokrývají areály tří pomístních,

---

[391] Citovaná informace se může týkat dvora žijícího, což opět otevírá prostor pro domněnky, například že k obnovení dvora mohlo dojít někdy v 16.-17. století.

[392] Ostatně v této souvislosti není bez významu alternativní pomístní jméno Jeneč, označující na novodobých mapách polohu na rozlehlém návrší (podle mapy stabilního katastru v polní trati Přední Jenč), na které byly v r. 1998 objeveny stopy osídlení.

resp. traťových jmen – Přední Jenč, Prostřední Jenč a Zadní Jenč – na mapě stabilního katastru z roku 1838 (MZA v Brně - Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, Sbírka katastrálních map – Přibyslav, vodní KM; Obr. 1). V těchto pomístních jménech je nejspíš „zakonzervováno“ místní jméno *Jenč, možná původně *Jeneč, ještě v singulárovém tvaru, v jakém je víska a dvůr nesly ve druhé polovině svého života.

Předložená hypotetická představa, zhruba vyjádřená rovnicí 2 x Jankov = 2 x *Jen[e]č = Jenče, pochopitelně vede k řadě následných otázek. Poloha kterého středověkého Jankova to byla v roce 1998 objevena? Toho, který se později označoval jako víska, anebo toho, v jehož místech ještě přežíval hospodářský dvůr? Kde v okolí naleziště hledat stopy případného druhého Jankova, resp. druhé Jenče? Vypořádat se s těmito otázkami a s nastíněnou představou je úkolem dalších výzkumů.

Literatura:

CDB IV/1 = Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae IV/1. Eds. Šebánek, J. – Dušková, S. Praha 1962

CrDs = Cronica domus Sarensis. Eds. J. Ludvíkovský, – R. Mertlík – M. Zemek. Brno – Žďár nad Sázavou 1964

Dobiáš, J. 1931: Německé osídlení ostrůvku jihlavského. Otisk z Časopisu Archivní školy, VIII (1931). Praha

Málek, O. 1999: O jenečském osídlení u Přibyslavi a jeho zániku, Přibyslavský občasník, č. 105, s. 3; č. 106, s. 3

MJČ II = Profous, A.: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny, II. Praha 1949

MJČ III = Profous, A.: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny, III. Praha 1951

MJČ IV = Profous, A. – Svoboda, J.: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny, IV. Praha 1957

MJČ V = Svoboda, J. – Šmilauer, V.: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny, V. Praha 1960

MJMS I = Hosák, L. – Šrámek, R.: Místní jména na Moravě a ve Slezsku, I. Praha 1970

MJMS II = Hosák, L. – Šrámek, R.: Místní jména na Moravě a ve Slezsku, II. Praha 1980

Pojmon, F. 1897: Polná. Popis dějepisný, místopisný a statistický. Polná

RBM II = Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II. Ed. J. Emler. Pragae 1882

RBM IV = Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae IV. Ed. J. Emler. Pragae 1892

Rous, P. 2002: K původu zaniklé vesnice Dvorce u Přibyslavi, in: Sborník Havlíčkobrodské společnosti pro povznesení regionálně-historického povědomí, č. 2 (2002), 36-39

Rous, P. – Málek, O. 1999: Keramika ze zaniklé středověké vesnice Jeneč u Přibyslavi, Zpravodaj muzea v Hradci Králové, 25, 122-131

Rous, P. – Málek, O. 2000: Zaniklá středověká vesnice Jenče u Přibyslavi, Vlastivědný sborník Vysočiny, Oddíl věd společenských, XII, 2000, str. 25-33

Rous, P. – Málek, O. 2002: Nové stopy vrcholně středověkého osídlení na katastru města Přibyslavi, Zpravodaj muzea v Hradci Králové, č. 28, s. 208-219

Tecl, R. 1980: K problematice koncentrace středověkého osídlení na Táborsku, Archaeologia historica, 5/80, 155-164

Turecký, K. 1939: Pustá ves Jenče, Polensko, 2, s. 39-42, 54-55, 62-66, 74-76

Turecký, K. 1940: Listář města Polné. Sbírka privilegií městských, cechovních, zemědělských, veřejných smluv, listin nadačních a darovacích panství a města Polné. Polná

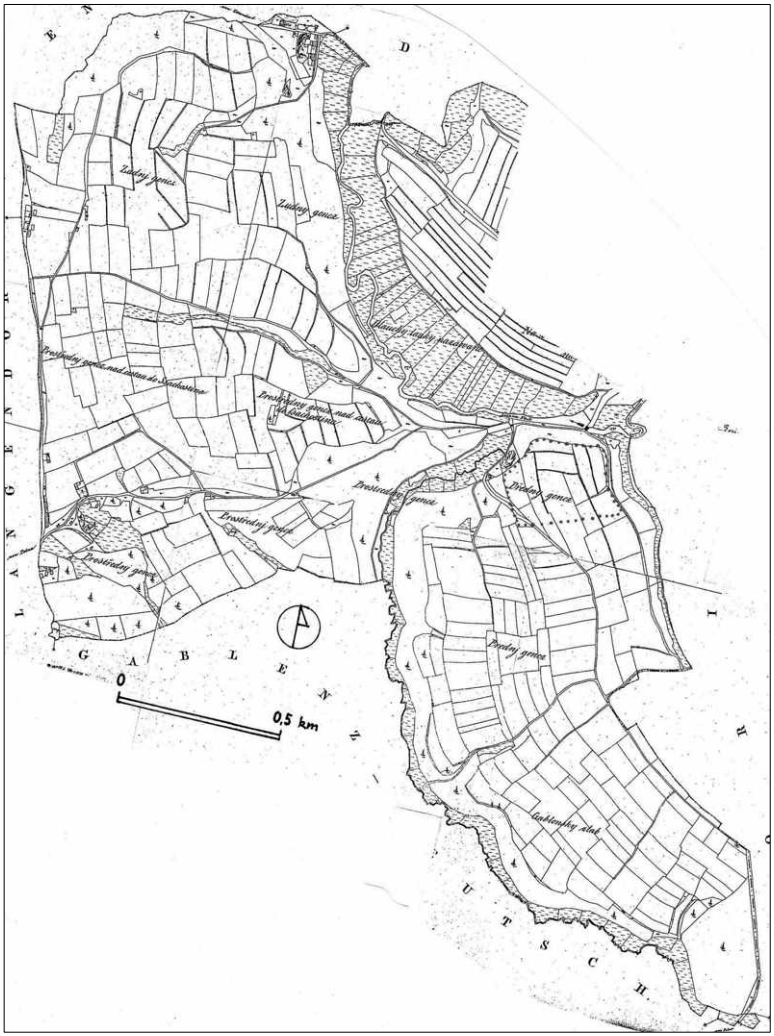

Obr. 1. Rozlohu někdejších jenečských pozemků naznačují tři základní pomístní názvy (Zadní Jenč, Prostřední Jenč, Přední Jenč) různě uplatněné na mapě stabilního katastru z roku 1838 (MZA v Brně - Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, Sbírka katastrálních map – Přibyslav, vodní KM). V poloze Přední Jenč je dodatečně (vytečkováním) vyznačeno povrchové naleziště objevené v roce 1998.

Obr. 2. Na mapě tzv. druhého vojenského mapování z období 1836-1852 (http://www.geolab.cz) se pomístní jméno Jenč váže k vyvýšenině (dnes kóta 539,8) mezi osadami „Höfel“ (dnes Uhry) a „W dworkach“ (dnes Dvorek). Je možné, že pod touto kótou, někde v rozlehlém terénu někdejší Zadní a Prostřední Jenče, budou nalezeny sídlištní stopy po druhé Jenči, resp. druhém Jankovu.

Obr. 3. Část polní trati Prostřední Jenč zachycená z ptačí perspektivy v příhodném ročním období (http://www.kr-vysocina.cz/www/gis, výřez z černobílé verze ortofomapy z r. 2004), kdy se díky půdním příznakům zviditelnily meze zaniklých polních parcel, které odpovídají staré parcelní síti zaznamenané mapou stabilního katastru z r. 1838. Takovéto parcelní uspořádání polí je obecně starobylejší než členění plužiny do úzkých dlouhých pásů, které převažují v ostatních částech katastru Přibyslavi.

NEJSTARŠÍ STAVEBNÍ FÁZE DĚKANSKÉHO KOSTELA B. M. V. ASS.[1] V NĚMECKÉM BRODĚ

Antonín Filip
(ed. - Pavel Rous)

Před časem v tomto sborníku P. Fiedler uveřejnil článek,[2] v němž svědomitě shromáždil všecky záznamy o děkanském kostele, jichž se mohl dopátrati a doplnil je půdorysnou skizzou. Tento můj příspěvek jest míněn jakožto doplněk ku zmíněnému článku, a poněvadž jej píši vzdálen od Německého Brodu, musím čtenáře odkázati též na Fiedlerovu skizzu, neboť v ní je zakresleno všecko, o čem se hodlám zmíniti.

Poněvadž r. 1422 celé město bylo zničeno, nezachovala se ovšem písemná svědectví o původním farním kostele, a proto p. Fiedler uvádí z této periody dějin kostela jen doklad o časném příchodu Německých rytířů a dohad, jejž možno z toho činiti na stavbu chrámu. Avšak analysou této stavby samé možno se dobrati přece několika spolehlivých dat o nejstarším německobrodském kostele.

Abychom tedy tuto první, nejstarší vrstvu děkanského chrámu zjistili, vyjdeme s p. Fiedlerem od dobře zjistitelné vrstvy druhé, k níž náleží stěna západní s věží, celá stěna jižní a alespoň část stěny východní. Vnitřek této stavby tvořil dvojlodí stejné výšky, jak to bylo tolik obvyklé v jižních Čechách a na Slovensku – projevuje se tím patrně vliv sousedních Rakous. O této vnitřní disposici chrámu svědčí neklamně zbytky krajních pilířů, z nichž západní se nachází na vnitřním rohu věže, východní je viditelný v kapli sv. Mikuláše a na galerii za oltářem. V této linii stály sloupy, oddělující hlavní loď od vedlejší, která byla jen o málo vyšší než hlavní a ve svém rovném závěru na východě měla okno dnes zazděné. Opěrné pilíře jižní fronty ukazují na 4 pravidelná klenební pole. Ucelenost stavby, podokenní

---

[1] [B. M. V. Ass. (Beatae Mariae Virginis Assumptio) = Nanebevzetí Panny Marie – poznámka editora]

[2] [Fiedler, V. 1917: Děkanský chrám v Německém Brodě, Zprávy Městského musea v Německém Brodě, sv. VII, str. 26-45, obr. příloha II, III, IV – poznámka editora]

římsa a průběžný sokl, který lze sledovati od severozáp. diagonálního opěráku až přes jihovýchodní nároží chrámu, dokazují, že máme před sebou jednolitý komplex, jehož tvarosloví nasvědčuje poslední třetině 14. století. Dotvrzuje to i listina, za jejíž obsah vděčím p. prof. Petrovi, podle níž v osmdesátých letech 14. století byl chrám ještě budován.[3]

Nyní však se naskýtá otázka: bylo nebo mělo býti toto dvojlodí dovršeno na východě zvláštním presbyteriem, např. v ose širší lodi? P. Fiedler předpokládá, že presbyterium dohotovené bylo a že bylo zničeno Husity r. 1422. Tomuto tvrzení zdají se však odporovati dva severní pilíře: ten totiž, který odděluje obě lodi na vnějšku chrámu, ale zejména diagonál v sv. rohu. (Na jeho místě čekali bychom pilíř kolmý). Na druhé straně zase nutno uznati, že východní fronta chrámu byla ukončena nouzově, poněvadž za kvádry k diagonálu bylo použito starých náhrobních kamenů, kdežto druhý ze zmíněných pilířů kvádrů již vůbec nemá. Přece však bych váhal přisvědčiti mínění p. Fiedlera, který rovné zakončení širší lodi (v důsledku toho ovšem i oba zmíněné pilíře) přičítá znovuzřízení chrámu po husitském vpádě. Severovýchodní diagonál shoduje se totiž svým tvarem natolik s jižními opěráky, že nepochybuji o jeho vzniku už v 14. století.

Přikloňuji se tu k názoru prof. F. Petra, že chrámová budova r. 1422 nebyla asi zcela dokončena. Presbyterium bylo tedy pravděpodobně plánováno, možná i začato, ale z hospodářských důvodů bylo od něho upuštěno a stavba nouzově na východě uzavřena.[4]

Bylo tedy aspoň dvoulodí úplně zaklenuto? Tu právě s určitostí nelze odpověděti, protože v podkroví chrámu jsou patrné stopy i po klenbě nad vrcholy gotických oken i po výškovém zakončení plochým stropem. Byla-li gotická klenba hotová, byla jistě zničena při dobytí města Husity a později nahrazena plochým stropem, o němž doklad ze 17. století uvádí P. Fiedler.

---

[3] [odkaz na zmíněný pramen uvádí např. Růžička, J. 1910: Řád německých rytířů v Německém Brodě, Časopis Společnosti přátel starožitností českých v Praze, roč. XVIII, str. 22 – poznámka editora]

[4] Pamatuji si z dětských let, že dělníci, kladoucí plynové vedení mezi chrámem a školou, narazili na základy dvou souběžných zdí; dnes ovšem jejich polohu a význam nedovedu určiti.

Zbývá už jen uvážiti otázku, která nás vede k vlastnímu thematu: Byla jižní užší loď symmetricky vyvážena analogickou třetí lodí na severu, aneb to bylo aspoň plánováno? Odpověď je na snadě. Severní stěna chrámu dokazuje nevývratně, že obojí třeba rozhodně popříti.

Je tu především kaple Nanebevzetí P. Marie (předsíň vedle sakristie) se svojí zachovanou původní křížovou klenbou. Massivní žebra čtvercového průřezu, jsou rovně otupeny na hranách a jejich výběhy jsou zapuštěny do stěn bez konsol. Čelní oblouky hrubých plášťů jsou vejčité – a to je tvarosloví nejrannější rustikální gotiky příslušící třetí čtvrtině 13. století. Nápadná je tu shoda s analogickými stavbami na Slovensku, kde jsou tyto motivy smíšeny ještě s románskými, spadajíce tu do okruhu vlivu italsko-rakouského. A tak kaple Nanebevzetí, nepovšimnutá a znešvařená recentním vchodem a schodištěm, objevuje se nám jako nejvzácnější stavitelská památka Německého Brodu.[5]

Nynější severní předsíň bývala tedy buď poboční kaplí nebo sakristií nejstaršího německobrodského kostela, vystavěného nepříliš dlouho po založení města. Byla ovšem v 16. století zvýšena o konservatorium, jak o tom svědčí jeho hřebínkové klenutí, a při tom byla v jejím jz. rohu proražena klenba, aby tudy mohlo projíti vřetenovité schodiště.

Kaple Nanebevzetí není však jediným pozůstatkem starého kostela. Dlužno k ní totiž připočísti i část severní stěny chrámu přibližně až k sz. diagonálnímu opěráku (který k ní ovšem už nepatří), ale to jen asi do 2/3 nynější výšky. Důkazem toho jsou opěrné pilíře, jak svým tvarem a materiálem, tak svou disposicí. Především jsou tyto pilíře hustší než při stěně jižní, předpokládajíce jiné dělení než jižní fronta, a to na užší klenební pole. Sdělány jsou výhradně z lomového kamene a směrem dolů se nepatrně sešiřují, netvoříce výstupků. Teprve nejvyšší třetina vykazuje kvádry a tvar, s jakými se setkáváme na straně jižní – jsou to tedy nástavby ze 14. století, ukazující, o kolik byl původní kostel tehdy zvýšen.

---

[5] Snad se dočká tato kaple potřebné konservace; bylo by třeba žebra očistiti od nánosu omítky, pod nímž se mohou objevit stopy původní polychromie, dále pátrati pod omítkou stěn i plášťů po možném nálezu fresek.

Také stěna sama v této partii, pokud je volná, ukazuje, že patří k jiné vrstvě než ostatní zdivo, poněvadž nemá (aspoň nad zemí) onoho průběžného soklu, který jsme sledovali. Rovněž není tak pravidelná, neboť se zřetelně prohýbá trochu dovnitř. Všechny tyto znaky se vztahují na stavbu menší, rustikálnější, v našem případě tedy starší.[6]

Další starší zbytky na severní straně chrámu jsou ještě dva. Výběh žeber, zachovaný na místě, kde se střecha sakristie dotýká stěny konservatoria. I toto žebro je čtvercového průřezu, mělo však hrany otupené žlábkem, což jest tvar o něco pokročilejší, než s jakým jsme se setkali v sousední kapli Nanebevzetí. Je to zbytek po jiné, vyšší boční kapli, jejíž stavební součástí byl snad i zdánlivý pilíř, ku kterému je přistavěna východní stěna sakristie. Zdá se, že je to zbytek zdiva, svázaného se stěnou chrámové lodi. Z které doby tato kaple byla, je těžko určiti, zničena byla pravděpodobně r. 1422.

Výsledek našeho pátrání je tedy ten, že při stavbě vyspěle gotického chrámu bylo použito staršího zdiva pro severní stěnu, jak se to ostatně často stávalo (na př. Čáslav, Ban. Bystrica, Spiš. N. Ves atd.), a tak se zejména zachovala jedna z kaplí nejstaršího německobrodského kostela. Zároveň z toho vyplývá, že třetí loď s druhou věží nebyla ani vybudována, ani plánována.[7] Protiváhou jižní lodi na severu byly ostatně 2 kaple, k nimž by se za nerušeného vývoje bylo přidružilo několik dalších už během 15. století; za daných

---

[6] Laskavému čtenáři, kterého by snad zarážely moje vývody, odporující tolik místní tradicí, poznamenávám ještě toto: Pilíře jiného tvaru samy sebou mohou ještě náležeti k téže vrstvě na téže stavbě. Kdyby v ose klenebních polí scházel očekávaný pilíř, dalo by se i to vysvětliti tak, že rozpětí klenby bylo v tom místě opřeno jiným článkem. Nelze si však představiti, že by stavitel zbudoval na jedné ze stěn větší počet opěráků, než jakého vyžaduje způsob klenby, a že by tím zvýšil stavební náklad případně na účet odolnosti stěny. Neobstála by ani námitka, že snad severní stěna chrámu byla vystavěna až po husitském plenu, poněvadž tehdy byl kostel plochostropý a nepotřeboval opěráků vůbec. Ani renesanční stavitel nynější klenby nepotřeboval vnějších opěráků, poněvadž vtáhl opěrný system do vnitřku chrámu.

[7] Vykopávky, pátrající po základech druhé věže, měly podle sdělení p. prof. Petra negativní výsledek. Kdyby tato věž byla bývala vybudována, byl by se prvý opěrák na severní straně dostal do jejího vnitřku.

skutečností vznikly teprve v 17. století, kdy jádro kostela změnilo svou tvářnost.[8]

Vykazuje tedy německobrodský děkanský chrám 4 základní vrstvy: 1.) ranně gotickou, 2.) vyspěle gotickou, 3.) renesanční až raně barokní[9] a posléze 4.) pozdně barokní.

Ediční poznámka

Článek Antonína Filipa týkající se stavební historie děkanského kostela v Havlíčkově Brodě čekal na své zveřejnění v havlíčkobrodském muzejním sborníku sedmdesát let. Jmenovaný autor poslal rukopis svého příspěvku v roce 1937 ze Slovenska do Německého Brodu pravděpodobně na adresu prof. Františka Petra (1863-1938), jenž byl tehdy správcem německobrodského městského muzea. Dopis, který Antonín Filip přiložil k příspěvku, měl následující znění:

Magura nad Tajovem, 7. VIII. 37.

Vážený pane profesore,

Především prosím, abyste mi prominul tuto strašnou úpravu dopisu. Píši však v naší chatě v horách, kde nemám ani jiného papíru ani inkoustu.

Když jsem se s Vámi rozloučil v Něm. Brodě, tanula mi stále na mysli Vaše slova, že za jistých okolností bych Vám výsledky svého pozorování v děkan. chrámě mohl napsati pro Vás museální sborník. Uvědomil jsem si, že příspěvek bych mohl napsati kdykoli a kdekoli, poněvadž Fiedlerův článek mám, a chrám jsem si prohlédl tak dobře,

---

[8] Kaple Löwenfelská i sousední vznikly zajisté přibližně současně, jak ukazují jednotně řešené arkády, jimiž se do obou vchází z chrámové lodi. P. Fiedlerem uváděný zápis z 18. století o založení kaple sv. Jana Nep. týká se patrně nového překlenutí starší, snad již zpustlé svatyňky a nového oltáře, zasvěceného novému patronu. Také obě východní kaple se svým originelním prostorovým řešením vznikly současně a tvoří jednotný plán se zajímavou emporou za hlavním oltářem. Dnes je tato empora přístupná jen po žebříku, což je sotva stav původní.Vedlo snad na ni schodiště, umístěné v dnes nepřístupném prostoru mezi oběma kaplemi?

[9] K této vrstvě patří i hlavní oltář asi z polovice 17. století, na jehož uměleckou cenu správně poukázal P. Fiedler.

že znovu navštívit jej nemusím. Nedalo mi to pokoje, až jsem článek napsal a zde si dovoluji Vám jej poslati.

Doufám nejprve, že četba mého malého elaborátu Vás přesvědčí o tom, že mám pravdu, a že dokonce moje mínění se srovnává velmi dobře s Vaším názorem o dostavbě kostela. Dále doufám, že mi můj příspěvek uveřejníte v chystaném čísle Zpráv, najde-li se ještě proň místečko. Snažil jsem se býti stručný, snad by bylo možno i některé poznámky škrtnouti.

Avšak v případě, že byste se uvolil můj příspěvek uveřejnit, měl bych k Vám jednu prosbu. Schází mi totiž přesný citát oné listiny pánů Markvarticů o lomu kamene na kostelní stavbu, o níž jste se mi zmínil. Ve Fiedlerovi to není, je to asi Váš výzkum, uveřejněný snad v některém ročníku Zpráv mně neznámém. Prosil bych Vás tedy v tomto případě, abyste mi do prázdného místa pro poznámku č. 1. doplnil laskavě sám citaci listiny.[10] *Těšilo by mne, kdyby mi N. Brod uveřejnil můj příspěvek, protože pro B. Bystricu jsem pracoval 4 roky o všech kostelech, památných budovách a slovenské minulosti, ale město neuznalo za hodné mi to uveřejnit.*

Kdybyste mi chtěl odepsati v srpnu, je na mne adressa: Ant. Filip, Ban. Bystrica. Tajov. Počínaje zářím B. Bystrica, Nádražná ul. 2.

V dokonalé úctě

Váš vděčný žák Ant. Filip

Je jisté, že ke zveřejnění Filipova příspěvku nedošlo, ačkoliv příležitost k tomu možná ještě byla – poslední předválečné číslo Zpráv Městského muzea v Německém Brodě nese vročení 1938. Důvody známy nejsou, možná je naznačuje skutečnost, že František Petr 6. února 1938 zemřel. Filipův text se v průběhu doby dostal do držení dalšího havlíčkobrodského muzejníka a historika Pavla Sochra (1898-1989) a zřejmě na základě jeho iniciativy se v letech po druhé světové válce uvažovalo o zveřejnění, snad v zamýšleném novém čísle havlíčkobrodských muzejních zpráv, jak vyplývá z existence krátkého rukou psaného Filipova životopisu, přiloženého k objevenému příspěvku. Tento cenný biografický medailonek z pera neznámého

[10] [viz odkaz č. 3 – poznámka editora]

autora vznikl možná ještě v roce 1947, případně v letech bezprostředně následujících, jak je možné odvodit z doslovné citace:

Antonín Filip

Narodil se 28. dubna 1893. v Polné. Studoval gymnasium v H. Brodě s vynikajícím prospěchem od primy do maturity. Na universitě věnoval se klasické filologii. Jeho úmyslem bylo habilitovat se na universitě, ale první světová válka mu v tom zabránila. Nastoupil profesorské místo v Turnově. Po první světové válce přihlásil se na Slovensko, kde dostal místo v Báňské Bystřici, kde se věnoval hlavně archeologii. Když se stěhovali Češi ze Slovenska, dostal místo na gymnasium v Třeboni. Po druhé světové válce přihlásil se do zněmčeného území a působil v Karlových Varech, při čemž byl jmenován archivářem musea v Jáchymově. Tam se roznemohl srdeční chorobou, které podlehl 19. července 1947. v Poděbradech.

Rukopis Filipova příspěvku zůstal založen v rozsáhlém osobním archivu Pavla Sochra, který se podařilo až v roce 1997 získat do havlíčkobrodského SOkA (fond „Sochr Pavel, Havlíčkův Brod - osobní písemná pozůstalost“). Jak se později ukázalo, tato pozůstalost nebyla zcela kompletní. Její další, rozsahem nevelká část totiž byla v roce 2004 nebo 2005 náhodou nalezena na skládce starého papíru určeného do sběru. Zachráněné archiválie se díky nálezci, jenž nechce být jmenován, nakonec v roce 2007 šťastně dostaly tam kam patřily - do uvedeného archivního fondu. Nepublikovaný rukopis od Antonína Filipa se nacházel právě v tomto dodatečně nalezeném fragmentu pozůstalosti.

Pokus o získání dalších informací o neprávem zapomenuté osobnosti středoškolského profesora, historika a archiváře Antonína Filipa byl v roce 2007 úspěšný jen částečně. O Filipově působení v Banské Bystrici byl na Slovensku údajně publikován článek a na Památkovém úřadu v Banské Bystrici má být uložen jeho rukopis o Banské Bystrici. V banskobystrickém archivu nebyla v archivních pomůckách k archivním materiálům zjištěna o A. Filipovi žádná

zmínka, rovněž žádná stopa se nedochovala ani v Jáchymově[11]. Zveřejnění příspěvku, který představuje dodnes cenný pohled na stavební historii děkanského kostela v Havlíčkově Brodě,[12] proto budiž poctou jeho skromnému autorovi.

---

[11] Podle laskavých sdělení, které poskytli PhDr. Vladimír Sklenka (Stredoslovenské múzeum Banská Bystrica), PhDr. Stanislav Bucharovič (Krajské muzeum Karlovarského kraje, Muzeum Karlovy Vary) a Mária Uharčeková (Štátny archív v Banskej Bystrici).

[12] Z dosavadní literatury je možné uvést následující stati:

Solař, J. 1859: Děkanský chrám Nanebevzetí P. Marie v Německém Brodě, Památky archeologické, III, str. 293-297

Hulakovský, J. M. 1860: Dodatky a opravy ke článku: Děkanský chrám Nanebevzetí P. Marie v Německém Brodě, Památky archeologické, IV, str. 66-67

Fiedler, V. 1917: Děkanský chrám v Německém Brodě, Zprávy Městského musea v Německém Brodě, sv. VII, str. 26-45, obr. příloha II, III, IV

Kubátová, T. 1948: O gotické podobě děkanského kostela v Havlíčkově Brodě, in: Ročenka Kruhu pro pěstování dějin umění za leta 1939 až 1947. Praha, str. 39-42

MANŽELKA KARLA HAVLÍČKA JULIE, ROZENÁ SÝKOROVÁ

Zina Zborovská

Julie Havlíčková (Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod)

Jaká vlastně byla Havlíčkova manželka Julie? Podle havlíčkovské literatury milující manželka a matka, upřímná vlastenka, statečná žena velkého muže. Nutně se vnucuje otázka, byla opravdu tak dokonalá?

S Julií rozenou Sýkorovou se Havlíček seznámil v salonu matky svého přítele doktora lékařství Karla Kašpara. Paní Kašparová, vdova po továrníkovi, byla majitelkou velkého modistického závodu, který sídlil v průchozím domě mezi Příkopy a Ovocným trhem. V jejím saloně se učily šití a zhotovování klobouků dívky ze zámožných rodin pražských i venkovských. Jednou ze žákyň byla Julie Sýkorová, která do Prahy přišla jako osmnáctiletá. Havlíček se v září 1846 rozešel s Fany Weidenhofferovou. V dopise Boženě Němcové z téhož roku píše o neznámé slečně s modrýma očima, do které se bude muset zamilovat.[1] Julie ovšem byla brunetka a měla oči hnědé.[2] Havlíček se s ní seznámil začátkem roku 1847 a vzali se po roční známosti. Ostatně i Julie měla před Havlíčkem ctitele. V její pozůstalosti se našla knížečka světle fialové barvy, psaná latinsky s názvem „De morte“. Autorem byl medik František Ptáčník a v ní byl lísteček s věnováním „*Spanilé slečně Julianě Sikorový na důkaz přátelské lásky a šetrnosti*

---

[1] Dopis Karla Havlíčka Boženě Němcové z 7. prosince 1846 (Ladislav Quis: Korrespondence Karla Havlíčka).

[2] Popis Julie Havlíčkové na cestovním pase do lázní Rabbi, Brixen 1853 (příloha č. 2). Julie je popisována jako vysoké postavy, podlouhlého obličeje, hnědých vlasů, hnědých očí, špičatého nosu.

věrný Frant. Mat. Ptáčník. V Praze 8. července 1845.“ V knížce byl dále vložen lístek s německými verši „Dein Auge“ (Tvé oko), opsanými pravděpodobně od některého německého básníka[3].

Julie se narodila 16. dubna 1826 ve Svojšicích, v myslivně číslo popisné 16, jako dcera tamního lesního a jeho ženy rozené Sládečkové. Ve Svojšicích navštěvovala místní školu a když jí bylo 10 let, v roce 1836, přesídlila rodina do Proseče-Obořiště u Pelhřimova. Majitelem panství byl v té době hrabě Vincens Waldstein a právě on jmenoval Františka Sýkoru správcem svého panství. Před seznámením s Havlíčkem Julie vlastenkou určitě nebyla a česky uměla velmi málo, dopisy psala německy. Rovněž její otec František Sýkora psal německy a když se pokoušel psát česky, nebyla jeho čeština příliš dobrá a z dopisů je patrno, že byl velice rád, že Julii provdá, protože neměla žádné věno.

Ještě před svatbou píše Havlíček matce a vysvětluje, proč se rozhodl oženit a důvody, které uvádí, svědčí o tom, že sňatek není záležitostí velké zamilovanosti, ale věcí rozumové úvahy. O Julii píše: „*Holka, kterou si hodlám vzít, nemá owssem žádné peníze, ale za to je hodná, hospodářská a rozumná a má řádné zachovalé rodiče a jsem přesvědčen, že se Ti bude líbit až ji poznáš. Její otec je ouředník u hraběte Waldsteina. Myslím, že to bude moje spokojenost, zaslepený a zamilovaný nejsem tak dobře, abych si wssechno nedovedl rozvážit.*“[4)] V dalších dopisech, kdy žádá na matce peníze na svatbu a popisuje, jak vše proběhne, a závěrem neopomene dodat: „*Hrozně rád bych věděl, co říkají dole u W*“. V německy psaném dopise bratrovi Františkovi z 3. února 1848 odůvodňuje svůj sňatek: „*Pokud se mne týká, oznamuji Ti, že na konci masopustu budu míti svatbu. Má nevěsta jest sice nyní v Praze, ale její otec jest valdštýnský úředník. Má zaměstnání jsou nyní tak rozsáhlá, že mi třeba vésti vlastní domácnost a uspořiti času*“ (český překlad). Havlíček měl zcela pravdu, když zdůrazňoval svoji zaměstnanost a potřebu rodinného zázemí. Několik

---

[3] Karel Novotný: Co jsem poznal srdce Tvé.

[4] Dopis Karla Havlíčka matce z 11. listopadu 1847 (Ladislav Quis: Korrespondence Karla Havlíčka).

dní po jeho sňatku vypukly březnové události[5] a 5. dubna vydává Havlíček první číslo Národních novin.

Vztah Julie a Karla ovšem nebyl zdaleka idylický, o čemž svědčí jeden ze dvou dochovaných dopisů Havlíčka Julii z 6. února 1848 i Juliina odpověď, ve které se Havlíčkovi za svoje chování omlouvá. V dopise Havlíček vytýká Julii jakési vrtochy a ujišťuje ji, že její rozmary bude vždy ignorovati. Dopis je psaný německy.[6]

Sňatek s Havlíčkem byl pro Julii skvělou příležitostí jak uniknout z učení u přísné paní Kašparové. Protože byla nezletilá, musel jí otec dát povolení k uzavření sňatku, což se uskutečnilo 30. ledna. Ohlášky se konaly 13., 20. a 27. února v kostelech u sv. Františka (u Křižovníků) a u sv. Havla.[7] Svatba se konala 4. března 1848 v kostele sv. Havla a svědky byly W. W. Tomek a dr. V. Gabler, oddávajícím byl páter Řezáč. Z Havlíčkovy rodiny nebyl nikdo přítomen, z Juliiny strany pouze matka a bratr Alois. Večerní svatební hostinu vystrojila a hradila paní Kašparová, což nebylo Havlíčkovi příliš příjemné. V dopise matce o tom píše: *„W sobotu po svatbě bude dávat paní Kašparowá večeři, chtěla dáwat bál, co jsem si ale já zdwořile zakázal“*.[8]

Na tehdejší dobu byli oba manželé poměrně mladí, Havlíčkovi bylo necelých 27 let a Julii o 5 méně. V měšťanském prostředí se muži ženili většinou až po třicítce, když byli plně schopni finančně zajistit

---

[5] 11. března 1848 se v Praze v lázních Svatováclavských konala velká schůze, která přijala požadavky národní rovnoprávnosti, svobody tisku, politické samostatnosti zemí českých a osvobození od poddanství formulované Braunerem a zvolila národní výbor, jehož členem byl i Havlíček. 13. března vídeňská revoluce svrhla Metternicha, byla vyhlášena svoboda tisku a císař Ferdinand přislíbil, že národům udělí ústavu. Nové poměry umožnily založení velkého českého deníku, jehož vedoucím redaktorem se stal Karel Havlíček. Vlastenecký hrabě Vojtěch Deym podnik zajistil finančně a 5. dubna 1848 vyšlo první číslo Národních novin.

[6] Dopis Karla Havlíčka Julii Sýkorové z 6. 2. 1848, fond Karel Havlíček Borovský, LA PNP Praha.

[7] Podle rakouského zákoníku z roku 1811 byla plnoletost stanovena na 24 let. K uzavření sňatku byl proto nutný souhlas zákonných zástupců.

[8] Dopis Karla Havlíčka matce ze 7. února 1848 (Karel Novotný: Co jsem poznal srdce Tvé).

rodinu. V době, kdy sňatek byl většinou záležitostí domluvy rodičů, si Havlíček vybral nevěstu zcela sám a matce svoji volbu prostě oznámil. Poněkud udivuje, že nesáhl do vlasteneckého prostředí, ve kterém si mladí mužové brali dcery či sestry svých spolupracovníků.

Jak již bylo řečeno, Julie neměla věno, ale nikde jsem nezjistila, jakou měla výbavu. Neví se ani, proč byla finanční situace její rodiny tak neutěšená. Více o Julii prozrazuje její korespondence. Píše většinou německy. V době učení u paní Kašparové žádá bratra Aloise, aby za ní zaplatil další měsíc u paní Kašparové a zmiňuje se o tom, že půjde do služby „ke komtesám“. Sňatek s Havlíčkem pro ni byl velmi vítaný. Její otec František Sýkora o tom píše 30. října 1847 Karlu Havlíčkovi. Stěžuje si, že neblahý osud jej připravil o všechny prostředky, aby vybavil své děti přiměřeně stavu, takže Julie mu přinese jediné jmění „*nevinnost a nezadané srdce*“. V česky psaném dopisu z 28. února 1848 omlouvá svojí neúčast na svatbě pracovními povinnostmi, ale asi mu bylo trapné zúčastnit se hostiny, kterou neplatil. Juliiny další dochované dopisy z doby před svatbou, které se pokouší psát česky (z 30. 12. 1847), další nedatovaný z doby těsně před svatbou, dopis z Proseče Havlíčkovi do Vídně) jsou psány s mnoha pravopisnými chybami. Zajímavý je dopis Julie z Proseče do Vídně z roku 1848, ve kterém píše: „*Maminka bi taky ráda s tebou mluvila, ale prosím tě je se zase nehádej, můžeš jí po dobrém taky co budeš chtít vymluvit*“.[9)]

Po sňatku bydleli Havlíčkovi v domě č. 339 na Národní třídě. Jejich elegantně zařízený byt měl pět pokojů. Ženy středních vrstev (Terezie Palacká, Augusta Braunerová, Marie Riegrová) respektovaly své muže jako hlavu rodiny, ale samy také sledovaly společenské a kulturní dění, byly mecenáškami a filantropkami. Julie Havlíčková žádné takové ambice zřejmě neměla a po pravdě řečeno, za svůj krátký život ani nestačila mít. Koncem roku, 23. prosince, se jí narodila dcera Zdenka. Velmi hezký vztah měla Julie s Havlíčkovou matkou, o čemž svědčí dopisy adresované Julií Havlíčkovou Josefině Havlíčkové. Rovněž tak blízko měla Julie ke švagrovi Františku. Zřejmě již v době, kdy si ji Havlíček bral, byla Julie nemocná. Jeho přítel doktor Kašpar

---

[9] Dopis Julie Sýkorové Karlu Havlíčkovi z Proseče do Vídně z 6. 2. 1948, LA PNP Praha, fond Karel Havlíček Borovský.

prorokoval: „*Karel bude brzy vdovcem*“. Zřetelné příznaky Juliiny choroby se objevily za pobytu v Kutné Hoře. Julie v dopisech Havlíčkově matce líčí svoje zdravotní problémy, ovšem stále nedomnívá, že se nejedná o nic vážného, domnívá se, že je to jakási „*slabost krve*“.[10]

Po zastavení Slovanu se Havlíček odstěhoval s rodinou do Německého Brodu, kde mu matka přenechala krásný byt v prvním patře svého domu. Těžkou ranou pro Julii bylo prosincové zatčení Karla Havlíčka a jeho deportace do tyrolského Brixenu. Krátce po příjezdu do Brixenu píše Havlíček Julii (dopis Havlíčka Julii z 22. prosince 1851).[11] Havlíček v něm věcně líčí průběh cesty do Brixenu, sděluje jí, že za ním bude moci se Zdenkou přijet, ale ať počká až do jara a zatím odjede k příbuzným do Prahy. Julie sdílela s Havlíčkem jeho těžký životní úděl statečně. Její chování po odjezdu manžela vzbuzovalo všeobecnou úctu a i sám Palacký píše Havlíčkovi do Brixenu: „*Chování její všude chvály dochází, ačkoli ona v tichu skromně se drží*“.[12] Julie Havlíčková nezůstala v Brodě, ale nadále žila v rodině své sestry Adelaid, provdané v Praze za pokrývačského mistra Jaroše. Dne 11. května 1852 odjela Julie s tříletou Zdenkou za Havlíčkem do Brixenu, když 3. května obdržela německy psanou úřední listinu. Stálo v ní v českém překladu:

„*Paní Havlíčkové, manželce bývalého redaktora Karla Havlíčka v čísle 1098-II. v Praze. Čís. 1306 P.P. pan ministr vnitra viděl se dle listu došlého pana místodržitele Čech ze dne 21. dubna t. r. čís. 2378 P. P. pohnuta, aby vyhověl žádosti Vašeho manžela v Brixenu konfinovaného, bývalého redaktora Karla Havlíčka a dovolil Vám i Vaší rodině přestěhovati se do Brixenu. O čemž dává se Vám vědomost dle dekretu vys. C. k. místodržitelství ze dne 30.dubna 1852 čís. 2898 s tím podotknutím, že můžete sobě k uhražení cestovních výloh vyzvednouti částku 150 zl. Stř. v presidiální kanceláři*

[10] Dopis Julie Sýkorové Josefině Havlíčkové z Kutné Hory do Německého Brodu 1951, LA PNP Praha, fond Karel Havlíček Borovský.

[11] Dopis Karla Havlíčka Julii z Brixenu 22. 12. 1851 (Ladislav Quis: Korrespondence Karla Havlíčka)

[12] Dopis Františka Palackého z Prahy do Brixenu z 28. ledna 1852 (Ladislav Quis: Korrespondence Karla Havlíčka).

c. k. městského hejtmanství, když podáte kolkovanou kvitanci. V Praze dne 3. května 1852, Sacher Masoch.“

Po příjezdu do Brixenu jim majitel hotelu Elefant Friedrich Mayer pronajal domek na Kachleraustrasse 1, který náležel k hotelu a rodina opět prožila několik šťastných chvil. Připomenout je nutno, že Julie přivezla Havlíčkovi do Brixenu rozepsaný rukopis „Křtu sv. Vladimíra“, na kterém Havlíček ihned dále pracoval (začal jej psát již v Moskvě, pokračoval v Kutné Hoře). V dopise bratru Františkovi z 11. června 1852 Havlíček píše: *„Tak hezkou krajinu, jak je zde, jistě jsi ani neviděl. Jarošovi a Julie nemohli se ani vynadivit - Jest již vidět, že zde budou Julie i Zdenka zesíleny a uzdraveny, neboť zde v horách jest povětří zdravé, čerstvé a tužící.*[13]

18. listopadu potom konstatuje: *„Julie se zde znamenitě zlepšila, povětří zdejší jde jí tuze k duhu“*. V dopise ze 14. prosince 1852 si ovšem stýská: *„jsme zde hůř než poustevníci ve svém domečku, praví vyhnanci. Skoro ani človíčka nevidíme krom holky, která k nám denně třikrát přichází a po odbyté práci zase odejde. Já nyní pilně pracuji a nemám přece tak dlouhou chvíli, hůř je Julii a kdyby nám Zdenka svým žvatláním radosti nezpůsob bila měli bychom jich málo“*. Julie připsala: *„Dnes nemám co neobyčejného psát, ale po druhé toho zase hodně připíšu jak zde žijeme. Maminku mnohokrát líbám a Vás všechny. Mějte se dobře. Vaše Julie“*.

V dopise ze 14. března 1853 oznamuje Havlíček bratru Františkovi, že posílá mamince k svátku malou škatulku od Julie. Píše, že Julie je na tom hůř než on, že má smutnější život, protože on přijde alespoň mezi lidi do města, totiž do pivovaru, ale Julie mluví pouze s ním, se Zdenkou a se služkou. Podle Jiřího Moravy, když získala Julie novou služku, jakousi Nani, byla s ní velice nespokojená a stěžovala si, že v Tyrolích nedovedou ani vyprat, ani vyžehlit. Karel Havlíček píše 13. června 1853 o Juliině zdraví: *„Julie, ačkoli její neduh ještě zcela nepřestal, přece nemá žádné případnosti jako poslední čas doma (bolení žaludku atd.) a vypadá tuze dobře a doufáme, že za nynější léta úplně zas bude na nohou!“*.

---

[13] Dopisy Karla Havlíčka bratru Františkovi do Německého Brodu, Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod, fond Karel Havlíček Borovský.

V dopise ze dne 3. srpna sděluje Havlíček bratru Františkovi, že Julie pobývá v lázních Rabbi v jižním Tyrolsku, kam odjela 18. července. V souvislosti s Juliiným zdravotním stavem jsou zajímavé dva dopisy lékaře J. Podlipského z roku 1854. Reaguje v nich na Juliiny stížnosti na zdravotní potíže a ujišťuje ji, že její nemoc je nervového původu a vyléčí se návratem do Čech, zatím jí doporučuje koupele (proto zřejmě odjela do lázní Rabbi). Vrátila se 4. srpna a Havlíček se ten čas sám staral o Zdenku. V dopise se zároveň zmiňuje o Havlíčkovi, zřejmě opět reakce na Juliinu stížnost. *„Jen škoda, že se Váš pan manžel zamiloval tak do tyrolského piva, časem budou z toho mrzuté následky, až je nebude mít“*.[14]

V srpnu 1854 se rozhodl Havlíček poslat svoji rodinu domů. Hlavním důvodem zřejmě bylo to, že Zdenka měla jít do školy, ale Havlíček se rovněž obával o Juliino zdraví, které se v zimě zhoršovalo. Očekával, že brzy bude propuštěn, a že dlouhá zimní cesta by Julii uškodila. Dne 30. září 1854 se Julie vydala na cestu přes Štýrský Hradec, Vídeň a Olomouc (tam žili její rodiče) do Prahy. Podle většiny životopisců Jaroš horlivě usiloval o Havlíčkovo propuštění, několikrát intervenoval ve Vídni u ministra Bacha a Kemphena, cíle však nedosáhl. Václav Zelený ovšem upozorňuje, že v Havlíčkovi vzbudilo Jarošovo jednání určité podezření (Havlíčkův dopis z 1. března 1853). Havlíček v něm uvádí, že zapůjčil Jarošovi do obchodu značnou částku svých peněz. Po svém návratu žila s dcerou Zdenkou opět u Jarošů, kde také 16. dubna 1855 zemřela.

Den předtím po návratu z vycházky ve Stromovce dostala vysokou teplotu a byla nucena ulehnout. Přivolaný lékař J. Podlidský byl bezmocný a Julie ztrácející vědomí jej považovala za svého manžela. Umřela 16. dubna v 5 hodin ráno ve věku 26 let. Zdence řekli, že maminka odjela do Brixenu za tatínkem. Pohřeb se konal 18. dubna, aniž byl předtím ohlášen v tisku. V Jarošově bytě zazněla česká a latinská kvarteta v podání členů Stavovského divadla, tichý průvod a smuteční obřad na Olšanských hřbitovech řídil páter F. Řezáč. Pohřbu se zúčastnili F. Palacký, F. L. Rieger, A. M. Pinkas, V. Hanka, K. J. Erben, J. Malý, V. V. Tomek, mnoho členů bývalé Svornosti

[14] Dva dopisy pražského lékaře Josefa Podlipského Julii Havlíčkové do Brixenu r. 1854, LA PNP Praha.

a další, celkem kolem sta osob. Ironií osudu právě v den, kdy Julie ulehla na smrtelné lože, rozhodl Karl svobodný pán Mecséry de Tsóor, že se Havlíček může vrátit do Čech.

O Juliině skonu se Havlíček dozvěděl, až při příjezdu do Německého Brodu, na silnici poblíž Štoků. Svůj žal vylíčil později v dopise Hebrovi do Brixenu: *„ale když někdo tak dlouho, tak silně touží po své vlasti, po třech a půl létech konečně tohoto přání dosáhne, a potom se dvě hodiny před svým cílem dozví, že je hlavní činitel vytouženého šťastného a spokojeného života neodvolatelně ztracen: potom je to opravdu situace, ve které se musí říci, že Bůh má člověka za blázna. A moje žena, dobrák, která v těch sedmi letech, kdy jsme byli svoji, prožila valnou jen mrzutosti a nepříjemnosti a tehdy, když už jim byl konec,když jsme již mohli nějaká ta léta prožít podle našeho přání klidně a spokojeně, když už bylo všechno připraveno, když už měla jen několik dní čekat na můj docela jistý návrat: tohoto okamžiku se už nedožije. Vy víte nejlépe, jak jsme se na život v Německém Brodě těšili.“… To, co jsem si nepředstavoval jinak za možné, to se stalo skutečností… pod tou podmínkou, že bych tím mohl svou ženu vzkřísit z mrtvých, za tu cenu bych prožil rád ještě mnohé roky v Brixenu.*“[15]

Havlíček svoji ženu příliš nepřežil. V následujícím roce,29. července 1856, umírá na tuberkulózu stejně jako jeho žena Julie.

Prameny

Fond Karel Havlíček Borovský, Literární archiv Památníku národního písemnictví Praha (LA PNP Praha)

Fond Karel Havlíček Borovský, sbírka Muzea Vysočiny Havlíčkův Brod (MV H. Brod)

---

[15] Dopis Karla Havlíčka příteli Hebrovi do Brixenu (Ladislav Quis: Korrespondence Karla Havlíčka) . S Hebrem se Havlíček seznámil v Elefantu a jejich přátelství trvalo po celou dobu Havlíčkova brixenského pobytu. Hebr, Němec z Tovačova, byl penzionovaný kapitán císařských myslivců, šlechtic celým jménem Rudolph Hebra von Nachodsburk, tehdy pětačtyřicetiletý. Když Julie pobývala v Brixenu, přátelila se rovněž s jeho ženou, která byla italského původu.

Literatura:

Brotánek Karel Jiří: Deset generací havlíčkovských, Havlíčkův Brod 1946
Drašner František: Karel Havlíček Borovský na Vysočině, Havlíčkův Brod 2003
Chalupný Emanuel: Karel Havlíček, Praha 1911
Lenderová Milena: K hříchu i k modlitbě, Praha 1999
Novotný Karel: Co jsme poznal srdce Tvé – studie k biografii Havlíčkovy choti Julie, Praha 1921
Novotný Miroslav: Život s pochodní v ruce, Praha 1940
Quis Ladislav: Korrespondence Karla Havlíčka, Praha 1903

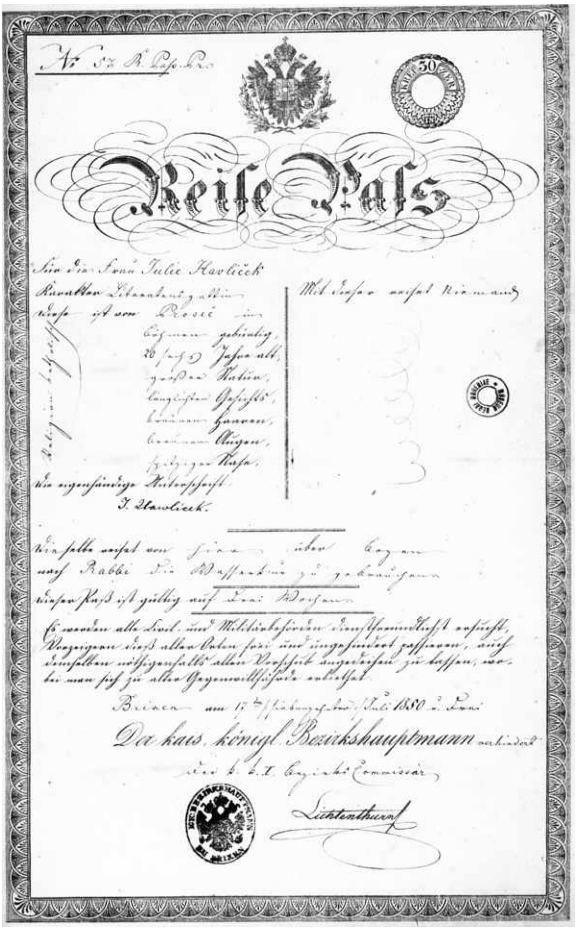
Reise-Pass

Cestovní pas Julie do lázní Rabbi (LA PNP Praha)

ŽIDOVSKÉ ŠKOLSTVÍ V GOLČOVĚ JENÍKOVĚ

Kateřina Vobořilová

Základní židovská škola – cheder

Podporovat náboženské vzdělání se stalo v židovské tradici důležitou povinností každé židovské obce. Vzdělání dětí začínalo již doma. Otec dle tradice zasvěcoval své děti (většinou pouze syny) ve věku od 4 do 5 let do tajemství hebrejské abecedy. Děti se doma učily číst Tanach (část hebrejské bible). Ve věku šesti až sedmi let pak odcházely do náboženské základní školy zvané cheder. Tento typ školy byl požadován již v 1. století př. n. l. Děti měly získat základní znalosti hebrejštiny, Tóry, Mišny a židovských zákonů. *Cheder* (dosl. místnost) dostal svůj název podle toho, že třídu zpravidla učil soukromý učitel (*melamed*) v jedné místnosti svého příbytku. Dnes se názvu *cheder* používá pro mimoškolní náboženskou výuku pod záštitou synagogy nebo židovské obce. Ti, kteří absolvovali *cheder*, postoupili obvykle kolem patnáctého roku do *ješivy*. *Ješiva* (dosl. sezení) je škola vyššího vzdělávání, určená především ke studiu Talmudu (židovského zákona). Správa *ješivy* a péče o studenty bývala záležitostí židovské obce, různých nadací a dobročinných spolků.[1]

Podle dávné tradice vyučovali Židé své děti i v bývalé židovské obci v Golčově Jeníkově, kde se traduje působení Židů dle celního sazebníku nedalekého vilémovského kláštera již ve 14. století. Město stávalo na známé obchodní stezce – tzv. Haberské, která spojovala Prahu s Jihlavou, a poté s Vídní. Takové místo bylo velice příznivé pro Židy, kteří nesměli provozovat řemeslo ani vlastnit půdu, a proto byl jejich zájem zaměřený zejména na obchod. O pobytu židů v Golčově Jeníkově se můžeme dozvědět z celního sazebníku Jana Lucemburského pro vilémovský klášter z roku 1341.[2] Další písemný doklad o místních Židech však představuje Berní rula, daňový seznam z roku 1654, v níž lze nalézt 5 židovských mužů starších 20 let a 3 mezi 10 a 20 lety. Mezi nimi je jmenován Marek – preceptor.[3]

---

[1] Pěkný Tomáš.: Historie Židů v Čechách a na Moravě, str. 189-191.

[2] Celní sazebník (konfirmace) Jana Lucemburského pro vilémovský klášter, K. Hora 1341, 20. 12. (Reg., str. 424, č. 1050).

[3] Berní rula 1654, str. ad. 793.

Pravděpodobně v roce 1659 bydlelo v Jeníkově minimálně deset plnoletých mužů židovského vyznání. Jinak by totiž obec nedostala povolení ke zřízení synagogy, o jejíž výstavbě se dočítáme v knize Evy Štědré.[4] Koncem 18. století měla zdejší náboženská židovská obec již tolik členů, že pomýšlela na to, zřídit pro své děti vlastní školu. To se jí také díky tehdejším představeným židovské obce Salomonu Kornfeldovi a Samuelu Rosenbaumovi podařilo. Základní židovská škola cheder vznikla v roce 1797. Až do tohoto roku byla izraelská mládež přiškolena k tehdejší místní katolické škole, kde se účastnila i literárního vyučování. Židovská náboženská obec se musela zavázat, že bude platit nejen svého vlastního učitele, ale i vzešlé výlohy této školy ze svých vlastních prostředků. Žádost obce byla příznivě vyřízena a v krátké době obdržela povolení ke zřízení vlastní triviální školy. Židovská škola cheder působila v Golčově Jeníkově do konce školního roku 1907/1908, a to věrně a k úplné spokojenosti nadřízených orgánů.[5]

Základní náboženská škola cheder byla zřízena hned proti synagóze v domě čp. 189 spolu s rituálními lázněmi (mikve). Brzy se však počet žáků zvýšil a malé místnosti s nedostatečným světlem už nevyhovovaly. Proto dala židovská obec jako patron školy v roce 1842 celou školu vhodně upravit. Byly tak zřízeny i byty pro učitelstvo. Když nastoupil svůj úřad rabín Zachariáš Spitz, snažil se židovskou obec přesvědčit k dalším úpravám školní budovy. Jeho prosbu nevyslechla jen obec, ale i důstojný pan Wolf P. Heyman z Kodaně, který ve své dobrotivosti k žádosti pana rabína přispěl na přestavbu školy 500 zl. S přestavbou se tak započalo již v červenci 1859 a v listopadu byla škola již úplně zařízena. Dne 27. listopadu byla za přítomnosti pana děkana Josefa Novotného, purkmistra města Ignáce Luttny a důstojného pana rabína Zachariáše Spitze slavnostně vysvěcena. Na slavnostním otevírání nové školy se úvodní řeči ujal pan rabín Zachariáš Spitz. Přirovnal školu ke školce zahradní, v níž se pěstují útlé stromečky, aby v budoucnu vydaly hojné a dobré ovoce. Dva žáci přednesli krásné a cituplné básně, mládež s učitelstvem přednesla chorální zpěv a národní hymnou byla slavnost ukončena.

---

[4] Štědrá Eva, Židovská obec, Golčův Jeníkov 2002, str. 65-79.
[5] Štědrá Eva, Židovská obec, Golčův Jeníkov 2002, str. 65-79.

O pět let později byla škola ještě rozšířena o jednu místnost a byl stanoven školník, jemuž byl ve škole vykázán i byt. Ovšem žáků přibývalo neustále a na konec v roce 1874 musela být škola rozšířena na trojtřídní. Tento stav však již trval jen krátce, poněvadž se židovské rodiny (zejména ty nejbohatší) začaly vystěhovávat do větších měst jako např. do Vídně. Počet tříd musel být potom redukován.

Židovská škola v Golčově Jeníkově

Židovští učitelé

Prvním učitelem na zdejší škole byl Juda Steiner, narozen ve vsi Daliměřice v Boleslavském kraji. Ustanoven byl v roce 1798 na základě povolení biskupské konsistoře v Hradci Králové dekretem z roku 1798. Školu vedl do roku 1833, poté onemocněl a v roce 1835 zemřel. Druhým učitelem se stal jeho syn – Abraham Steiner narozený roku 1802. Z počátku byl pomocníkem u svého otce a za jeho nemoci s povolením úřadů a konzistoře ve škole administroval. Jako skutečný

učitel byl ustanoven dekretem 25. září 1833. Ve škole učil do roku 1858.[6]

Židovská škola vynikala od počátku až do konce nejen dobrými učiteli, prospěchem mládeže, obětavostí představených a celé obce, ale získala si i uznání všech dozírajících úřadů a vrchnosti. Mezi školou a velkostatkem v Golčově Jeníkově - jeho úřednictvem a patrimoniální úřady panoval zvláštní srdečný poměr, neboť každá vrchnost tuto triviální školu navštěvovala a z výsledků prospěchu mládeže se upřímně těšila a jednotlivé židovské děti obdarovávala a vyznamenávala.

Židovská škola a i veškeré školství do prosincové ústavy do roku 1867 podléhalo dle tehdejších platných zákonů kněžskému dozoru, a to žlebskému vikariátu - nejvyššímu dozorčímu úřadu. Vyučovacím jazykem byla tehdy němčina. Poté bylo školství zbaveno dozoru katolické církve a podle liberálních zákonů byly voleny místní školní rady a okresní školní rady. Jeníkovský kronikář Zdeněk Korecký uvádí, že r. 1875 židovská náboženská obec žádala OŠR v Čáslavi, aby čtyřtřídní škole bylo přiznáno právo veřejnosti.[7]

Jako privátní židovští učitelé /kantoři/ se uvádějí: Jakub Kohn od roku 1831. Michael Thorsch /Mojžíš Thersch/ nar. 1795, působil na zdejší židovské škole od roku 1834. Hermann Kohn, působil od roku 1843.

Poslední působící učitelé v jeníkovské židovské škole byli – Wilhelm Kantor nar. 1840, který zde působil od roku 1866 do roku 1906. Ve školním roce 1907-1908 dochází do třídy již jen 13 žáků. Škola je proto uzavřena a David Stiassny, poslední zdejší učitel, je odměněn medailí a diplomem za 40 let služby. Budova byla prodána ve veřejné dražbě za 4000 korun manželům Blažkovým. V listopadu 1910 se rozpustil spolek „Talmud Tora“, jelikož škola už v té době neexistovala. Tehdy činilo jmění spolku 4800 korun v rentách a bylo připsáno do vlastnictví židovské obce.

---

[6] Korecký Zdeněk, Židovská náboženská obec v Golčově Jeníkově – 90. léta 20. stol., str.21-26 (strojopis autora, který bádal v archivu Židovského muzea v Praze).

[7] Korecký, Z.: Listy z Golčova Jeníkova, č. 4, září 1991.

Exkurz z židovské školní knihy – seznam žáků a vyučujících

Školní zápis 1884/1885: učitelé Stiassny (měsíční plat 58 zl.), Kantor (66 zl.), Löwy (33 zl.). Školní rok: 10 měsíců – 211 žáků, kteří přijížděli i z daleka jako např. ze Zbýšova, Krásné Hory, Ronova, Podhořan, Třebětína z Luže, Vrdů Chuchle, Sokolova, Humpolce, Cerhenic…

Poslední školní zápis 1904/1905: Tehdejší učitelé Stiassny a učitel Kantor dostávali měsíční plat 116,66 korun rakouských. Školní rok byl od října do konce srpna, tj. jedenáct měsíců. Měsíční poplatek na jednoho žáka činil od 1 do 7 korun rakouských. Příspěvek od spolků Talmud Thora a Chervy Kaldich po 200 korunách. Počet žáků byl ve srovnání z předešlým obdobím značně menší – pouhých 17 žáků.[8]

Soukromá židovská vysoká škola ješiva v Golčově Jeníkově

Vzdělání započaté v chederu bylo možno rozvinout v ješivě, obecním či soukromém talmudickém učilišti, zvaném někdy také „vysoká škola Talmudu“. Od středověku vznikaly ješivy ve většině zemí, kde Židé sídlili, „vysokou školu“ měla prakticky každá větší aškenázská obec, v některých existovalo dokonce vedle sebe i více učilišť současně. Soukromé ješivy měly svá sídla v domě učitele, obecní bývaly umístěny nejprve v některé z místností synagogy, později to byly zvlášť vystavené budovy. Studenti (bachurim – mladíci) měli svůj byt, kde společně studovali a kde se také stravovali. Ve středověku studenti putovali ve snaze po nejširším poznání od školy ke škole po celé Evropě, a tak jejich studium trvalo mnoho let.

Předmětem vyučování v ješivě je výlučně Talmud a talmudická literatura. Talmud mimo učených diskusí o Mišně, pojednává o každém aspektu života a zahrnuje právní vědu, teologii, etiku, estetiku, přírodní vědy, astrologii, numerologii, literární žánry, folklór, přísloví, pohádky apod. Výuka není tak jednostranná, jak by se na první pohled mohlo zdát. Formu vyučování určuje rabi, jehož vědecký zájem ovlivňuje i zaměření školy, a proto se zaměření a kvalita

---

[8] Korecký Zdeněk, Židovská náboženská obec v Golčově Jeníkově – 90.léta 20. stol., str. 21-26 (strojopis autora, který bádal v archivu Židovského muzea v Praze).

jednotlivých ješiv může lišit. Z ješivy mohli pak vycházet vystudovaní právníci, učitelé nebo lékaři apod.[9]

V Golčově Jeníkově byla ješiva založena na konci 18. století. Tehdy žilo v Golčově Jeníkově 124 Židů a v 1. polovině 19. století již 600 (25% obyvatel města). Soukromou vysokou školu talmudistickou (Jeschiwu) založil rabín Mordechai Beer Mischl Kornfeld se svým bratrem Jakobem Jizchakem Schelomo Šalmajem ben Michlem Kornfeldem. Tato škola byla umístěna v dnešním domě čp. 188 vlevo od synagogy a brzy se stala věhlasnou. Původně Mordechai Beer Kornfeld byl výrobcem lihovin, a poté založil soukromou školu – ješivu. Brzy přilákal svou originální vyučovací metodou mnoho žáků z blízka i daleka. Ve svém mládí navštěvoval školu Talmudu pražského vrchního rabína Esechieda Landaua.

Jeníkovská ješiva si získala velké pozornosti obzvláště po smrti Mordechai Beer Kornfelda, kdy převzal školu jeho syn rabín Aron Kornfeld. Aron již ve svých deseti letech udivoval svou úžasnou pamětí a svou mimořádnou chápavostí. Bylo mu 18 let, když mu zemřel otec a převzal sám vedení školy ješivy, a tím se také ujal vyučování. Přes své mládí měl velmi přísné ortodoxní názory a vedl své žáky k tomu, aby si osvojili všeobecné vzdělání. Ješivu vedl Aron dobře a docílil svým věhlasem, že otcové z Maďarska, z Polska a jiných vzdálených zemí posílali své syny za studiem právě do Golčova Jeníkova. Ve světě požíval takového věhlasu, že ho navštěvovali a s ním si korespondovali nejvěhlasnější rabíni jeho doby. Mezi jeho nejslavnější žáky patřil Ignác Kuranda /1812-1884/, tehdejší poslanec říšského (frankfurtského) sněmu, významný německý rakouský nacionální liberál a centralista, novinář, politik, později poslanec vídeňské říšské rady a přední protivník českých státoprávních snah. Dále známý vydavatel hojně čteného židovského týdeníku „Die Neuzeit“ - Szanto. V roce 1842 Arona v Golčově Jeníkově navštívil Mores Montefiore, známý mecenáš, britský šlechtic a hlava tehdejšího osvícenského hnutí, když se vracel z Damašku. Také Josef Kajetán Tyl navštívil jeho ješivu. Z Golčova Jeníkova pocházejí např. německy píšící básník, publicista a překladatel Oskar

[9] Pěkný Tomáš: Historie Židů v Čechách a na Moravě, str. 189-191.

Kosta /1888-1973 Praha/ či historik a judaista Fridrich Theiberger /1888-1958 Jeruzalém/.

Aron Kornfeld žil výhradně pro své posluchače, všechny starosti o domácnost, výrobu, prodej lihovin, nákup a placení účtů přenechal své milované a mimořádně schopné manželce Julii. Roku 1864 onemocněl těžkou oční chorobou, kdy docela oslepl po nezdařené operaci očního zákalu. V té době složil zpaměti svůj spis: „Zij nim le-Dibre ha Kabbala“, jenž vyšel tiskem v Praze roku 1865. Aron Kornfeld zemřel 27. října 1881 a je pochován na židovském hřbitově v Golčově Jeníkově, kde stojí do dnešních dnů jeho náhrobek. Od současníků byl zván „velký Kornfeld“. Na jeho pohřeb se dostavil i vrchní rabín pražský M. Hirsch, který měl v jeníkovské synagoze pohřební řeč.

Ješiva jeníkovského rodáka Arona ben Mordechaje Kornfelda byla poslední svého druhu v Čechách. Život židovské obce v Golčově Jeníkově končí rokem 1942, kdy poslední zbytek zdejších Židů odchází do terezínského ghetta a koncentračních táborů v Polsku (Osvětim a Friedlad/Mirošout/okr. Vratislav). Posledním žijícím Židem v Golčově Jeníkově, který se vrátil z Terezína byl pan Josef Roth (1910 – 1995).[10]

---

[10] Korecký Zdeněk, Židovská náboženská obec v Golčově Jeníkově – 90. léta 20. stol., str. 21-26 (strojopis autora, který bádal v archivu Židovského muzea v Praze).

Další doporučená literatura:

Fidler, J.: Židovské památky v Čechách a na Moravě, Praha 1992
Gold, H.:Židé a židovské obce v Čechách, Brno – Praha 1934
Holý, J.: Toulky jeníkovskou minulostí, Golčův Jeníkov 1998
Korecký, Z.: Kroniky hovoří. Budova bývalé židovské školy (LGJ, č. 4)
Pamětní kniha města Golčova Jeníkova, založena 1939
Zelený, A.: Letopisy čili Paměti města Golčova Jeníkova, Chotěboř 1895
www.golcuv-jenikov.cz

Rabín Aron Kornfeld, učitel talmudu v Golčově Jeníkově
(převzato z publikace: Gold, Hugo, Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart. Jüdischer Buch- und Kunstverlag, Brno, Praha, 1934, s. 162)

DVA „NÁLEZY“ K IKONOGRAFII MĚSTA HAVLÍČKŮV BROD V 18. STOLETÍ

Ladislav Macek

Úvodem je třeba konstatovat, že smyslem tohoto krátkého příspěvku není provádět podrobný diplomatický, paleografický, či jiný rozbor níže uvedených dokumentů. Vzhledem k jejich relativně nedávnému „objevení“, či „znovuobjevení“ a vědomí toho, že z hlediska širší heuristiky se zatím jedná spíše o opatrné „našlapování po terra inkognita“, by to ostatně bylo i nezodpovědné.

Obecně je v regionální historiografii za nejstarší vyobrazení města Havlíčkova Brodu pokládána rytina v díle havlíčkobrodského rodáka Jana Františka Beckovského[1] „Labarum triumphale, Vítězná korouhev spasitele světa, pod kterou obyvatelé královského města Brodu Německého s jinými veleslavnému Bratrstvu Božího těla přivtělenými shromáždění proti všem viditedlným i neviditedlným nepřátelům svým mužně i vítězně bojujíce korunu věčné slávy místo kořisti časných doufánlivě očekávají“, které bylo vydáno tiskem v Praze roku 1704.

Na druhém listu díla nacházíme rytinu, signovanou iniciálami A:W:S (označují pravděpodobně rytce), jejíž dolní část nám představuje pohled od jihu na tehdejší Německý Brod a v horní části je alegoricky vyobrazena scéna Nanebevzetí Panny Marie v podobě, kterému kunsthistorická literatura přisuzuje název "Sacra conversazione"[2], na němž je možné identifikovat následující postavy (při pohledu od shora dolů):

Vlevo nahoře Panna Maria, doprovázená na straně pravé archandělem Gabrielem (s lilií v pravé ruce). Pod Pannou Marií je vyobrazena sv. Kateřina Alexandrijská (patronka vzdělání a učenosti jako personifikace světských a náboženských "zbraní" státu), vpravo

---

[1] Jan František Beckovský (18.8. 1658 Německý Brod – 26.12. 1722 Praha) - kněz, příslušník rytířského řádu křížovníků s červenou hvězdou, barokní spisovatel, historik, překladatel. Přepracováním a doplněním "Kroniky české" Václava Hájka z Libočan , kterou pod názvem "Poselkyně starých příběhův českých" vydal tiskem se zařadil mezi přední autory české barokní literatury.

[2] Hall, J.: Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění. Praha 1991, s. 293

doprovázená sv. Barborou s kalichem a hostií jako ochránkyní před blesky a bouřkami. Na levé straně dále následují městští patroni sv. Ondřej s dřevěným křížem (ochránce před morem) a sv. Florián (ochránce před ohněm), symbolicky hasící svým vědrem požár domů na horním předměstí. Na straně pravé vidíme potom dva zemské patrony - sv. Vojtěcha s palmovou ratolestí a pádly v rukou a klečícího sv. Jana Nepomuckého[3].

I v tomto případě pokládám za nutné uvést, že mezi prioritní cíle této stati nepatří ani pokus o výklad symboliky uvedeného obrazu, nicméně na první pohled je zřejmé, že s výjimkou tehdy ještě relativně "nového" klášterního kostela augustiniánů na horním předměstí (zasvěcen sv. Rodině) [4] nechybí ani jeden ze světců, kterým byly v té době zasvěceny místní kostely a kaple a které je možné rovněž identifikovat na spodním vyobrazení města (děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie severovýchodně od náměstí, špitální kostel sv. Kateřiny u dřevěného mostu na levém břehu řeky Sázavy a konečně kostel sv. Vojtěcha, situovaný západně od městských hradeb ve směru dřevěné lávky zřízené nad hradebním příkopem).

Pokud se na vyobrazení města podíváme pozorněji, zjistíme, že západně od městských hradeb se nachází ještě jedna stavba, evidentně církevní - poměřováno velikostí s kostelem sv. Vojtěcha - snad nějaká kaple, o níž se však dosud nic bližšího zjistit nepodařilo. Nevíme kdy vznikla, komu byla zasvěcena, ani kdy zanikla (což by se s největší pravděpodobností, pokud by skutečně fyzicky existovala,[5] muselo stát minimálně před polovinou 19. století, neboť ani nejstarší inventář

---

[3] Jan Nepomucký byl sice oficiálně kanonizován až roku 1729, nicméně již koncem 16. století byl "zařazen" mezi české zemské patrony a není tedy divu, že v době vzniku "Labarum triumphale …" (tj. kolem roku 1700) bylo jeho uctívání jako světce více než obvyklé (viz. např. Hall, J.: Slovník námětů ..., s. 189-190)

[4] Jeho první stavba na inkriminovaném místě vyrůstala od počátku 70. let 17. století.

[5] S ohledem na jinak velmi dobrou věrohodnost vyobrazení se nejeví jako příliš pravděpodobné, že by si autor předlohy, či rytec stavbu zcela „vymyslel“.

majetku fary a děkanského kostela z roku 1845 se o ní nijak nezmiňuje[6]).

Ponechme zatím stranou odpověď na otázku zda je vůbec možné, aby se o církevní stavbě, dle rytiny (i její pravděpodobné rukopisné předlohy) prokazatelně existující na počátku 18.století, v písemných pramenech nedochovala jakákoliv zmínka a nelze ji zatím nijak identifikovat ani na základě dostupných archeologických poznatků. Do mysli se totiž „vkrádá“ otázka, zda bychom se zde nemohli dopustit určité spekulace, zda by jako vodítko pro odvození zasvěcení, vědomě naprosto nejisté, nebylo možné použít již zmiňovanou "galerii" světců. Pokud bychom si zcela hypoteticky odpověděli, že ano, v úvahu by potom teoreticky připadal nejspíše sv. Florián a nebo sv. Barbora. Té byla ostatně zasvěcena i kaple a kostnice vně městských hradeb na východní straně města, jejíž stavba byla zahájena až roku 1747 z podnětu brodského děkana Ondřeje Leopolda Schaffera.[7] Znovu však opakuji, že v oblasti této věci se vědomě pohybujeme v rovině čirých spekulací.

Vraťme se proto k samotné rytině. V regionálních kulturně - historických kruzích se sice léta tradovalo, že autorem grafické předlohy by měl být sám Jan Beckovský, nicméně jakýkoliv důkaz pro toto tvrzení dosud znám nebyl. Není mi známo, zda o existenci Beckovského předlohy rytiny nemá bližší povědomost některý z místních pamětníků, nicméně faktem je, že teprve při průzkumu části osobní pozůstalosti předního pražského kunsthistorika a památkáře Zdeňka Wirtha se mi zcela náhodně do rukou dostala černobílá fotografie o rozměrech cca 18 x 9 cm, pořízená někdy ve 20. letech 20. století, na které jsem s údivem nalezl téměř stejný pohled na Německý Brod jako na rytině v Beckovského Labarum triumphale …, navíc s rukopisnou poznámkou na zadní straně fotografie (pravděpodobně od Zdeňka Wirtha), že jde o "*rukopisnou mapu Jana Beckovského z Archivu kláštera křižovníků v Praze"*.[8]

---

[6] MZA v Brně - SOkA Havlíčkův Brod, DÚ Havlíčkův Brod, kn.č. 78

[7] Petr, F.: K dějinám kaple sv. Barbory v Něm. Brodě, in. Zprávy Městského muzea v Německé Brodě, sv. XI, 1931, s. 73

[8] Ústav pro dějiny umění AV ČR Praha, odd. dokumentace - Osobní pozůstalost Zdeňka Wirtha, kart. č. XXIII/ b, svazek 10.

Člověk přitom okamžitě napadne, pokud existovala fotografie, nesporně musel relativně nedávno (minimálně ve 20. letech 20. století) existovat i originál. Kde ho však hledat? Zdánlivě jednoduchá otázka, nicméně odpověď již tak jednoduchá není. Rukopisná poznámka na zadní straně fotografii hovoří jednoznačně „Archiv kláštera křižovníků v Praze“a není problém zjistit, že současným správcem archivního fondu nazvaného „Křížovníci s červenou hvězdou - generalát a konvent Praha“ je Národní archiv v Praze. Jde o velmi rozsáhlý fond (cca 364 běžných metrů archiválií) a i když je k němu již zpracován archivní inventář, zatím se mezi uloženými dokumenty, přes veškeré vynaložené úsilí, předmětný originál objevit nepodařilo. Přitom je klidně možné, že v uvedeném fondu vůbec nemusí být uložen. Víme totiž, že část archiválií pražského kláštera křížovníků (včetně tzv. Beckovského sbírky) se vůbec do Národního archivu v Praze nedostala a je stále v péči uvedeného konventu. Nelze tudíž vyloučit a významné indicie tomu nasvědčují, že originál rukopisné mapy z fotografie Zdeňka Wirtha stále fyzicky existuje a mohl se dochovat právě tam. Čas a další studium snad ukáží více.

V každém případě je nesporné, že i kdyby se nám, z jakýchkoli důvodů, originál kresby z fotografie fyzicky dohledat nepodařilo, nic to nezmění na tom, že na veřejnost se tímto dostává informace o prozatím vůbec nejstarším známém vyobrazení města Havlíčkův Brod, neboť pokud vycházíme z toho, že výše uvedená rytina v Beckovského Labarum triumphale … vyšla tiskem v roce 1704, je evidentní, že její kreslená předloha musela být o nějakou dobu starší, otázkou zůstává o jakou? Myslím, že se příliš nebudeme lišit od skutečnosti, pokud její datování budeme hypoteticky hledat někdy kolem roku 1700. Nelze přitom vyloučit, že skutečné dobové zařazení předmětného vyobrazení se může nacházet na dosud neobjeveném originálu „in natura“. Okrajové části fotografie (i s pravděpodobnou legendou k vyobrazení) jsou bohužel natolik rozmazané a „nečitelné“, že vyloučit jakékoliv překvapení přirozeně nelze.

A pokud již hovoříme o ikonografii Havlíčkova Brodu v 18. století, nebude možná od věci pokud upozorníme i na další zajímavou kresbu, jejíž „nosič“ (řečeno dnes používanou terminologií) sice našim

předkům nebyl zcela neznámý,[9] nicméně myslím, že obecné povědomí o existenci dosud neznámého „vedutového“ pohledu na Havlíčkův Brod stále chybí.

Jen omezený okruh „zasvěcených“ věděl, že ve fondech Státního oblastního archivu Praha - Státního okresního archivu Hutná Hora se dochovala hornická mapa ze 70. let 18. století, která zachycuje město Německý Brod a jeho nejbližšího okolí, včetně kolorovaného pohledu na centrum města.[10]

Po návštěvě kutnohorského archivu a pořízení studijních kopií jmenované mapy je zřejmé, že zpracovatelem podkladů pro její vyhotovení a jejím prvním autorem byl královský hormistr Johann Christian Fischer ve „Fülle“ (pravděpodobně ve Fiľakovu, tehdy významné uherského pevnosti na Dunaji)[11], který v roce 1773 z pověření horních úřadů podrobně zkoumal pozůstatky starého brodského dolování a na základě provedených zkoušek ryzosti zdejší rudy mělo potom být rozhodnuto o obnovení, či neobnovení, těžby.

Konečným výstupem jeho práce je kolorovaná mapová kresba o rozměrech 172 x 97 cm, která byla dle poznámky na mapě v březnu 1777 "kopírována" jihlavským hormistrem Johanem Christophem Urbanem. Obsahově nejenže lokalizuje zjištěná horní díla v bezprostředním okolí Havlíčkova Brodu a Svatého Kříže, ale okraje mapového listu „zdobí“ i stylizované siluety budov uváděných sídlišť. V levém horním rohu se potom nachází předmět našeho zájmu. Nalezneme tam nejen „očekávaný“ půdorys města, ale i malou kolorovanou „vedutu“ centra města. Co do podrobnosti detailů a šíře „záběru“ tuto kresbu samozřejmě nelze vůbec srovnávat s kresbou Jana Beckovského. Na druhou stranu, pokud porovnáme evidentně stylizované vsi na téže mapě s uvedenou vedutou, je zřejmé, že v tomto případě byl autor mnohem pečlivější a snadno zjistíme, že

---

[9] Petr, Fr.: Stříbrné doly v okoli Německého Brodu, in: Výroční zpráva c. k. státního vyššího gymnasia v Německém Brodě, sv. XXII, Německý Brod 1897, s. 16, pozn.č. 6

[10] Státní oblastní archiv Praha – Státní okresní archiv Kutná Hora, Sbírka horních map a plánů, inv. č. 38 – Mapa stříbrných dolů v okolí Havlíčkova Brodu 1773 - 1777

[11] Nasvědčuje tomu i použití uherských hornických sáhů jako měrné jednotky v měřítku mapy.

věrohodnost jeho pohledu je mnohem reálnější, než by se na první pohled mohlo zdát.

Co dodat na závěr ? Snad jen to, že „znovunalezení“ obou dokumentů z šera zapomnění archivních depozitářů opět na konkrétním příkladu reálně potvrdilo „nemilosrdnou“ pravdu (dobře známou snad každému správci předmětů kulturního dědictví), že archivy, muzea, knihovny, galerie, aj. stále mohou skrývat „poklady“, o kterých ani dnes (byť provázeni „explozí“ informačních technologií) stále mnoho nevíme. Lze proto jen doufat, že společenské povědomí o „ukrytém“ bohatství a možnostech jeho využití někdy dosáhne takového stupně, aby „objevování“ podobných cenností nebylo jen ojedinělou záležitostí, ale každodenní systematickou činností. To však je téma na zcela jinou stať.

Výřez z mapy stříbrných dolů v okolí Havlíčkova Brodu (1773-1777) - Státní oblastní archiv Praha – Státní okresní archiv Kutná Hora, Sbírka horních map a plánů, inv. č. 38 (reprofoto: Ladislav Macek)

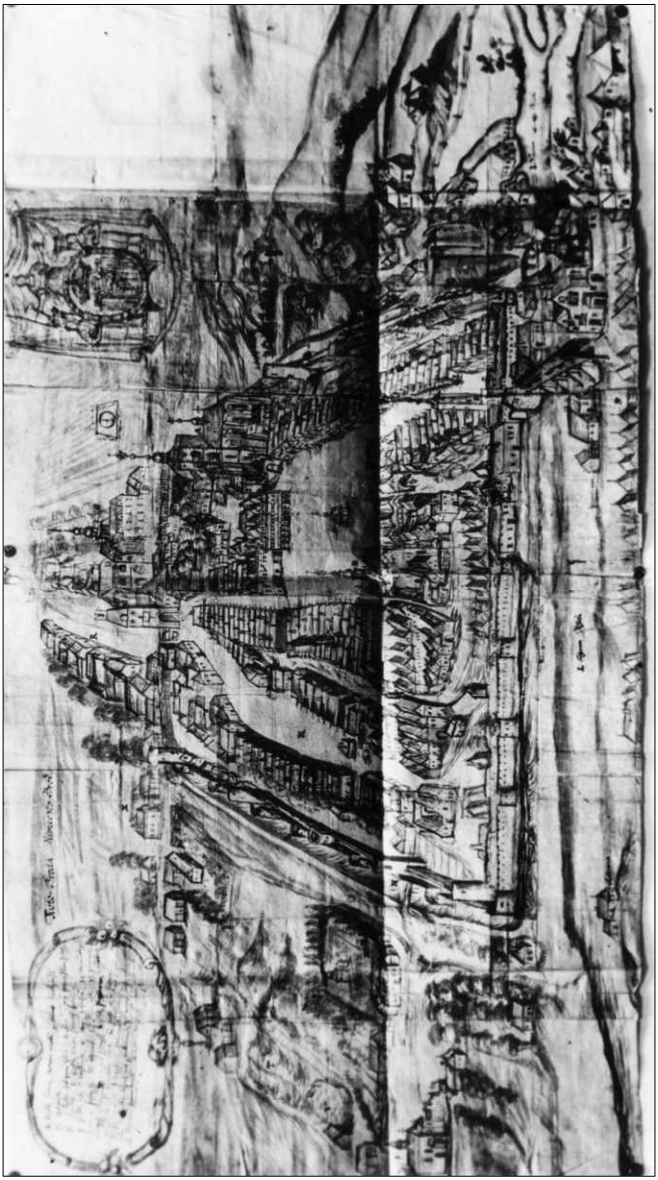

Rukopisná předloha J. F. Beckovského
(reprofoto: Ústav pro dějiny umění AV ČR Praha, odd. dokumentace)

PRVNÍ ROK SOKOLA GOLČŮV JENÍKOV 1899 - 1900

Jaroslav Holý

Sokol byl v Golčově Jeníkově založen v roce 1899, tedy 37 let poté, co byla tato česká tělocvičná organizace založena v Praze[1] a 10 let poté, co sdružením sokolských jednot vznikla ČOS (Česká obec sokolská), tedy v době kdy již vyhraněně vlastenecké, tedy nutně protirakouské zaměření nebylo tak výrazné, v době, kdy již Sokol měl za sebou řadu úspěšných a veřejností již akceptovaných a úřady již ne tak omezovaných akcí, v době, kdy se již předtím uskutečnily tři všesokolské slety, v době, kdy již existovala jednota v blízké Čáslavi.

V roce 1893, na podnět Jana Thona, navštívila Golčův Jeníkov čáslavská sokolská jednota a starosta této jednoty Dr. Tesař promluvil „o Sokolstvu a jeho národním významu", a jak se píše v Pamětní knize Tělocvičné jednoty Sokol, zde „vzala počátek myšlénka založit v městě sokolskou jednotu“. V téže pamětní knize se konstatuje, že „o udržení zájmu pro zřízení sokolské jednoty získal si zásluh též obchodník zdejší Bedřich Adámek, který stále dle příležitosti mezi známými k tomu nabádal, by se zde založila jednota". Dalším podnětem k založení této jednoty byl výlet jednoty kolínské do Golčova Jeníkova, spojený s veřejným cvičením v zahradě hotelu U Slunce a s projevem náčelníka Sokola Kolín Pragera. Konečně konstatuje pamětní kniha, že „nadšení opravdové však dostavilo se teprve v roce 1899, kdy podařilo se konečně obětavému vlastenci a tehdejšímu purkmistrovi Janu Thonovi, lékárníku, shromážditi kol sebe horlivější a upřímnější Čechy s nimiž pak k založení jednoty sokolské ihned přikročil".

---

[1] Tělocvičná jednota pražská byla založena Miroslavem Tyršem a Jindřichem Fügnerem v roce 1862. Již od tohoto roku neoficielně a od roku 1864 oficielně se užívá název Sokol Pražský. Byl to spolek nejen tělocvičný, ale především vlastenecký, prosazující národní samostatnost a svébytnost, tedy nutně to byl spolek protirakouský a nebo alespoň ne prorakouský. V roce 1889 byla vytvořena Česká obec sokolská, sdružující všechny jednoty v Čechách a v roce 1892 vznikla Moravskoslezská obec sokolská, jež roku 1904 splynula s ČOS.

V souladu s tehdejším platným právem spolčovacím byl nejdříve ustaven přípravný výbor, ten se sešel 24. června 1899, zajistil organizačně založení, rozdělil funkce, sestavil stanovy a předložil je příslušným orgánům ke schválení. Poté se pak 13. září 1899 ve dvoraně hotelu „U Slunce" sešla I. řádná valná hromada tělocvičné jednoty „Sokol" v Golčově Jeníkově. Jak uvádí protokol v knize zápisů, předseda přípravného výboru Jan Thon zahájil schůzi tím, že objasnil přítomným účel a cíle ustavujícího se spolku. Dalšími body programu bylo přečtení schválených stanov, stanovení příspěvku a zápisného, volba funkcionářů, výzva zdejším majitelům hostinců, aby podali písemné nabídky, za jakých podmínek by pronajali místnosti a žádost k místní školní radě, aby opatřila povolení okresní školní rady k cvičení v tělocvičně školy. Starostou byl zvolen Jan Thon, náčelníkem Klement Ptačovský, členy výboru byli pak zvoleni Chvála, Chaloupka, Jindřichovský, Vobruba, Rufer, Fárník, Rychnovský, Kropáček a Popílek, náhradníky Dibelka, Podaný, Král a Nauč a přehlížiteli účtů Kletečka a Pochmon. Členy jednoty se stali všichni přítomní, kteří protokol z této valné hromady podepsali.

Dalo by se předpokládat, že I. schůze výboru konaná dne 16. září 1899 bude jen rozpracovávat a konkretizovat závěry valné hromady, avšak objevila se další komplikace. Zvolený starosta Jan Thon se nedostavil a písemně oznámil, že „byl hluboce uražen v spravedlivém vlasteneckém upřímném snažením svém". Jak se pak zjistilo, šlo o to, že učitel Reisinger vyčetl starostovi veřejně, že založil Sokol, jehož členové jsou židovstvím načichlí a výbor sám, že je židovštější než Židé jeníkovští. Jak uvádí pamětní kniha „sotva se objevila dobrá česká věc, již se našel i její rušitel, ovšem také Čech“. Zde nutno poznamenat, že Golčův Jeníkov je v území, které bylo v té době ryze české, a nešlo tedy o vztah Čechů a Němců, ale o vztah Čechů a Židů.[2]

---

[2] Statistika např. ukazuje, že v letech 1841-1842 ve městě s 2206 obyvateli bylo 613 Židů, tedy více než čtvrtina obyvatel a tento poměr se udržoval i v celém 19. století a počet Židů se pak snižoval až ve 20. století (*pozn. redakce: Početní zastoupení židovského obyvatelstva se v G. J. trvale snižovalo již od 2. poloviny 19. století – viz Statistik des Judenthums in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern, Wien 1873, která uvádí 94 nábožensky praktikujících osob*). Židovskou menšinu pak zcela zlikvidoval

Zmíněný učitel Reisinger zřejmě nemínil těmi Židy samotného starostu Thona,[3] u kterého by německé jméno mohlo svědčit pro židovský původ. První schůze pak dále řešila pronájem spolkové místnosti, jmenování spolkového sluhy (odloženo na příští schůzi) a zakoupení 200 kusů stanov a řádu jednoty.

Druhá schůze výboru 11. října 1899 se usnáší, aby se s cvičením začalo určitě již od 18. října, a to dvakrát týdně vždy ve středu a v sobotu od 19.30. Konstatuje se, že náčelník Sokola Kolín Prager přislíbil pomoci s vedením cvičení, a že jednota kolínská míní nějaké přebytečné nářadí darovat. Bylo též dohodnuto, že místnosti jednoty

---

holocaust ve 2. světové válce. Židé nebyli ve městě nijak bezvýznamní, vlastnili například řadu obchodů i místní textilku čili jedinou továrnu. V době kdy místní škola nepřesahovala průměr, byla v Golčově Jeníkově ješiva - vysoká talmudistická škola pro celé Čechy a část Rakouska. Vztah česko-židovský není možno ztotožňovat se vztahy česko – německými, i když pochopitelně většina Židů v Golčově Jeníkově mluvila německy (vzdělanější i hebrejsky). Češtinu ovládali všichni místní Židé, a to nejen chudší vrstvy. Ze vzpomínek mojí babičky Marie Zajícové (1870 -1964), která byla v mládí služkou ve významné židovské rodině a pak celý život pracovala v textilní Pickově továrně vím, že paní domu i pan továrník mluvili běžnou češtinou. Pro obyvatelstvo ovšem mohla být německá jména Židů (nařídil jim to ostatně ve svých reformách koncem 18. století Josef II.) symbolem příslušnosti k Němcům. Židé měli v G. Jeníkově i vlastní čtvrť a nepochybně byla mezi Čechy a Židy rivalita, které mohla přerůst v averzi až v otevřené nepřátelství. Neopomeňme např. nepokoje spojené s vytloukáním oken, rabováním obchodů a bojkotu židovského podnikání v souvislosti s tzv. hilsneriádou, kdy jedním z nařčených byl i učitel místní židovské školy Moritz Kurzweil, který přišel do města v březnu 1898 a byl nucen v červnu 1899 město opustit. A to je právě ten rok, o který se jedná.

[3] O podpoře vzniku Sokola ze strany vlivných občanů svědčí i to, že prvním starostou jednoty byl lékárník - magistr farmacie Jan Thon, který byl v letech 1892-1896 a pak v letech 1899-1903 starostou města. Možno i dodat, že starosta Thon byl otcem významného zoogeografa Doc. PhDr. Karla Thona (1879-1906) a Doc. PhDr. Jana Thona (1886-1973), knihovníka, spisovatele, osvětového pracovníka, docenta knihovnictví a dlouholetého ředitele pražské městské knihovny.

budou od lednové valné hromady v hostinci U Lehkého a bylo přijato 17 nových členů včetně zmíněného hostinského Lehkého.

Třetí výborová schůze dne 28. října 1899 konstatuje, že jednota má již 88 řádných členů a jak se uvádí v ptotokolu z této schůze, „pravidelně cvičí 32 - 35 bratrů, někteří členové cvičí velice pěkně, najmě dorost činí patrné pokroky". Protokol vypočítává i nově opatřené nářadí. Byl přijat i návrh, „aby oni bratři, kteří nemohou si zvyknouti bratrsky tykati, pokutováni byli zaplatiti jeden krejcar ve prospěch spolkové pokladny výletní“. Byl ustaven i odbor krojový a bylo opět přijato několik členů, naopak byli zamítnuti tři zájemci o členství.

Čtvrtá schůze výborová 27. prosince 1899 řeší spolupráci s jinými jednotami a účast na kurzu cvičitelů. Bylo přijato opět několik členů a byla projednána rezignace jednatele Rychnovského, ten se pak nechal přemluvit, že agendu povede alespoň do příští valné hromady. Konečně se schvaluje, že místní školní radě bude placeno za svícení v tělocvičně měsíčně 2,50 zlatých.

14. ledna 1900 se sešlo 37 členů na I. výroční řádné hromadě. Vyslechli úvodní řeč starosty a jednatelskou zprávu, kde byla konstatována bohatá činnost, ale také hlavní problém, že propůjčená školní tělocvična má nedostatečné rozměry. Pro ilustraci doby uvádím, že příjem za rok 1899 bylo 105,20 zlatých, vydání byla 79,44 zlatých, tedy zůstatek byl 25,76 zlatých. Starostou byl zvolen opět Jan Thon, náměstkem Antonín Chvála, k náčelníkem Klement Ptačovský. Pro posouzení profesního a třídního složení členské základny možno z pamětní knihy opsat údaj, že cvičilo 15 dělníků, 8 rolníků, 16 živnostníků, 7 obchodníků, 3 učitelé a 5 úředníků.

Jednatel byl pak zvolen až na výborové schůzi 17. ledna, a to A. Rufer. I na další výborové schůzi dne 21. února se řeší vybudování letní tělocvičny, Klub velocipedistů dal k dispozici dříví. Otázka tělocvičny se projednává i na schůzi výboru 28. března 1900 a konstatuje se, že školní tělocvična nevyhovuje, neboť „jest příliš na místě veřejném“ a je určena pouze školním dětem. Je tedy definitivně rozhodnuto, aby v zahradě hostince U Lehkého byla zřízena letní tělocvična. Bylo též rozhodnuto c. k. okresní hejtmanství požádat o dovolení k nošení stejnokroje a užívání trubky sokolské. Na výborové schůzi dne 19. května se řeší vzkaz jednatele o tom, že

z jednoty vystupuje, vzhledem k tomu, že na mimořádné valné hromadě 23. května již byl přítomen, zřejmě na rezignaci netrval.

Výborové schůze 6. června a 27. června připravují především na 29. července veřejné cvičení. K hodnocení tohoto cvičení bude zřejmě nejlépe citovat z pamětní knihy. „Velice deštivé počasí ohrožovalo ještě v neděli ráno zdar prvého cvičení, než odpoledne se vyjasnilo a cvičení zvedlo se ku spokojenosti všeobecné. Ku prvému cvičení přijel z Ústí nad Orlicí bratr Bedřich Adámek, kamž se byl z G. J. přestěhoval, by se potěšil z výsledku svých snah již zde v pamětní knize uvedených. V blízkém Vilímové dlel v témž čase na letním bytě bratr Josef Klenka, náčelník Č.O.S., který docházel cvičiti starší družstvo k nám do G. J. Družstvo toto vedené náčelníkem Č.O.S. br. Jos. Klenkou vystoupilo též při prvém tomto veřejném cvičení; cvičena bradla u kůň“.

Výborová schůze 1. srpna konstatovala čistý výnos cvičení 95,85 korun a i to, že cvičení bylo jinak úspěšné. Jednota se pak zúčastnila i župního sletu v Humpolci i okrskového v Čáslavi. Během roku byly konány i výlety, konalo se i 7 přednášek (většinou přednášející z vlastních řad), byla založena i knihovna a postupně bylo pořizováno i nářadí.

Další výborová schůze byla až 26. září 1900 a možno tedy konstatovat, že tím vlastně končí první rok činnosti jeníkovského Sokola.

Prameny

Pamětní kniha TJ Sokol Golčův Jeníkov, 1907-1942, retrospektivní zápisy od r. 1899, opis, originál vážně poškozen při požáru v r. 1944, archiv Tělovýchovné jednoty Sokol Golčův Jeníkov

Kniha zápisů ze schůzí jednoty z let 1899-1907, archiv Tělovýchovné jednoty Sokol Golčův Jeníkov

VZKAZ BUDOUCÍM GENERACÍM SEPSANÝ SEDLÁKEM ANTONÍNEM CHROUSTOVSKÝM Z LIPOVÉHO DVORCE[1]

Stanislav Hausvater

V roce 2004 provedl majitel pozemku s kapličkou nacházejícího se poblíž samoty Lipový Dvorec (obec Mírovka) celkovou opravu uvedené kapličky. Jedná se o objekt opředený jistým tajemstvím. Tradovalo se, že v kapličce jsou ukryty zbraně a jiné, blíže neznámé předměty (snad mince a další cennosti). Pravda byla daleko jednodušší a prozaičtější. V oltáříku, na kterém je umístěna socha Svatého Jana

Obr. 1. Celkový pohled na kapličku u Lipového Dvorce (foto autor příspěvku).

[1] *Pozn. redakce:* Antonín Chroustovský (nar. 17.4.1888 – zemř. 1970?). Jako nejstarší syn převzal po svém otci Josefu Chroustovském hospodaření na selském statku Lipovém Dvorci ležícím mezi obcí Mírovka a osadou Herlify. V okolí si získal pověst dobrého hospodáře. Od mládí se angažoval v agrárním hnutí jak v jeho politických, tak i v odborných a hospodářských organizacích. Například opakovaně zastával funkci předsedy Svazu pěstitelů zemáků, zastřešující instituce hájící zájmy rolníků v bramborářských oblastech. Patřil k mladší generaci zakladatelů a propagátorů agrarismu na Vysočině. Po vzniku ČSR byl delegován jako poslanec za agrární stranu do Národního shromáždění RČS. Poslaneckého mandátu se vzdal 30.9. 1919 ve prospěch Josefa Hyrše, rolníka z Okrouhlice. Ideově setrvával na původních základech, z nichž vyrostlo české agrární hnutí. Spíše konzervativního založení, byl proti přílišnému personálnímu propojení hospodářských zájmů a politiky, zvláště proti neúměrnému soustřeďování moci v rukou užší skupiny osob v republikánské straně v krajovém měřítku. Postupně se s republikánskou stranou rozešel, až v r. 1924 založil se skupinou svých přívrženců tzv. Selský svaz, který později spolupracoval s rovněž odštěpeneckou skupinou Karla Práška.

Nepomuckého, bylo při opravě nalezeno jen několik psaných dokumentů. Kromě smutečního oznámení k úmrtí jednoho z majitelů Lipového Dvorce (Josefa Chroustovského) a plakátku, na kterém se širší veřejnosti oznamuje, že dožínková slavnost je v důsledku pohřbu výše uvedeného odložena, byl přiložen list, ručně popsaný obyčejnou tužkou po obou stranách, nazvaný pisatelem Antonínem Chroustovským „Budoucím!“. Text tohoto pamětního zápisu, který je vzkazem budoucím potomkům, byl sepsán roku 1922[2] a jasně vystihuje situaci a sociálně a nacionálně rozjitřenou náladu těsně po první světové válce.

Vzkaz „Budoucím!“ jako natažený prst proroka ukazuje až do dnešních časů a vyplývá z něj jasný fakt – lidské společenství je stále ohroženo chybnými kroky směřujícími k materialismu a konzumu. Právě v dnešní době, podobně infikované, se tato skutečnost, narůstající do obludných rozměrů, vynořuje jako přízrak z hlubin věků a my můžeme konstatovat, že i našim předkům tato skutečnost nedala spát.

Jako na jisté východisko autor poselství z kapličky u Lipového Dvorce ukazuje na duchovní rozměr žití a dovolává se samotného Boha o pomoc. Ostatně posuďte sami text nalezeného vzkazu, citovaný jen s minimálními mluvnickými úpravami.[3]

Budoucím!

Kaplička opravena dne 14.-15. května 1922. Veliký vítr v lednu 1922 zlomil pravou lípu, která padla na kapličku a pravou stěnu zbořila, zadní stěnu poškodila. Opravoval zedník Špinar z Frýdnavy.[4]

Ku poznámce mého zesnulého drahého otce[5] *připomínám, že hrozná válka, která počala 26/VII. 1914, skončila 20/X. 1918 a přinesla nám samostatnost. Jako důsledek přišly těžké soc*[iální].

---

[2] V datování pamětního zápisu ale pisatel mylně uvedl rok 1919 (viz obr. č. 3).

[3] Text pamětního zápisu zveřejňuji s laskavým svolením jeho vlastníka, Antonína Chroustovského z Lipového Dvorce, vnuka pisatele. Fotografie na přiložených obrázcích 2-3 pořídil pravnuk pisatele, Antonín Chroustovský ml. Dokumenty, které byly při opravě kapličky objeveny, prozatím nebyly do oltáříku v kapličce vráceny.

[4] Frýdnava – od r. 1945 Svobodná, od r. 1946 Mírovka.

[5] Viz obr. 3.

otřesy a lidé, kteří ve válce mlčeli, ba dobré Čechy udávali, najednou po 28/X. byli vlastenci, plní nespokojenosti, šířící rozvrat, národ zapomněl dřívějšího tvrdého života, oddal se nesplnitelným snům. Podobá se, jako by zlý osud stíhal slovanské plémě a válka, kterou Slované nejvíce trpěli, nepřinesla jim vítězství. Jakoby neviditelná dobře řízená ruka světové internacionály židovské rozvracela idealisticky založené národy Slovanské. Dej Bůh, aby lid náš se brzy vzpamatoval, aby nezapomněl – nezradil sám sebe.

Z naší rodiny padl ve válce švagr, okresní cestmistr Daněk, velmi hodný muž. Sestra z této rány se nevzpamatovala a je podlomeného zdraví. Bratranec Václav vrátil se z Ruska churav. Já prožil ve válce mnohé chvíle nebezpečí, ačkoliv jsem zůstal v zázemí, neb jsem jednal rovně dle svého přesvědčení a svědomí.

Vše jsem přečkal v úplné cti a v nejkritičtější chvíli hosp[odářského] *odboje přišel převrat. Bohužel že moje radost netrvala dlouho a vývojem věcí našich jsem byl velmi brzy do duše zklamán a ustoupil jsem do pozadí. Národ snad ztratil duši a vše holduje žaludku. Téměř vše žene se za mamonem, není ideálu, není více nezištných neohrožených vlastenců. Jak bude dále? Najde zase lid ideu žití, najde svoji duši v tomto pomíjejícím žití? Má jediná naděje je ještě lid venkovský a této poslední naději platí a bude platit moje práce do posledního dechu.*

Oženil jsem se dne 25/X. 1919 s Marií Pokornou, selskou dcerou z Něm. Brodu a mám zdravého čilého chlapce. Chci žíti pro svoji rodinu, náš drahý venkov, a modlím se, aby Bůh dlouho zachoval mně mojí dobrou matičku. Prvním přikázáním naším býti musí: neodrodit se půdě, národu - nezraditi a nezapomenouti práce našich otců. Podaří se mně v těchto šlépějích vychovati mého Toníka?

To posoudí ten, kdo tyto řádky bude jednou čísti. Dejž to Bůh!

Psáno v den Sv. Jana 16/V. 1919,

Antonín Chroustovský

Na levém svislém okraji první strany pamětního zápisu ještě stojí:

Otec zemřel od otevřené nohy (rozklad krve) raněn mrtvicí o ½ jedné 19/VIII. v noci tiše bez utrpení.

Obr. 2. Nejstarší nápisy (z let 1818 a 1856) v oltáříku umístěném v kapličce - „Reno:1818:wo Bernard Czikanek“ (foto Antonín Chroustovský ml.).

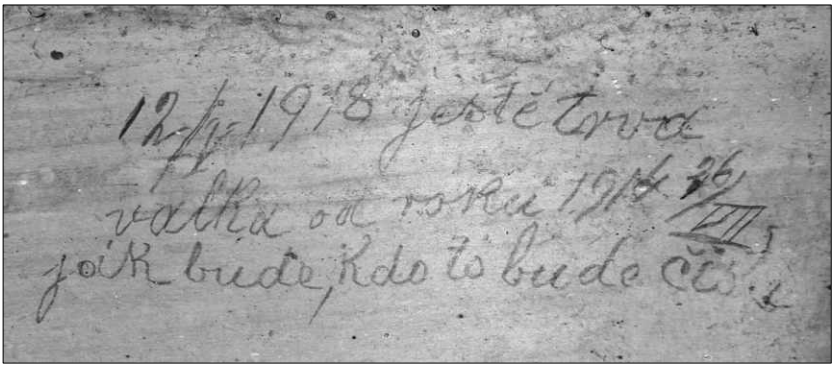

Obr. 3. Vzkaz od Josefa Chroustovského zesnulého 19. 8. 1921 (foto Antonín Chroustovský ml.).

K POČÁTKŮM ŘÁDU NĚMECKÝCH RYTÍŘŮ V NĚMECKÉM BRODĚ

Stanislav Bárta

Když roku 1459 podával český zemský komtur řádu německých rytířů Wilhelm von Schönburg zprávu o stavu řádových statků v českých zemích, objevila se v jeho lakonickém výčtu far, které obsadili kališníci na úkor řádu, i fara německobrodská.[1] Bratr Wilhelm sepsal svou zprávu v době, kdy velkolepé drama zániku řádového panství v Čechách a na Moravě bylo již u konce a jeho působení bylo pouze dozvukem někdejší slávy. Nejpozději od přelomu 14. a 15. století se českomoravská bailie potýkala se značnými problémy a její ekonomická síla byla definitivně zlomena roku 1411. Tento stav potvrdily i husitské války.[2] Právě v této době se definitivně uzavírá i první dějství působení řádu německých rytířů v Německém Brodě. Konec tedy známe, ovšem předchozí působení řádu ve městě by si zasloužilo zevrubnější reflexi. Následující řádky se stanou prvním dílem v této skládance. Budeme sledovat počátky a první půlstoletí činnosti řádu německých rytířů v Německém Brodě a to v kontextu vzniku bratrstva a jeho příchodu do českých zemí.

Základem pozdějšího řádového bratrstva se stal polní špitál zbudovaný roku 1190 pod hradbami Akkonu. Nedlouho poté vzal ústav pod ochranu Fridrich Švábský a v jeho názvu špitál Pany Marie Němců v Jeruzalémě se odrážel záměr přenést sídlo do Svatého města, jak jen to bude možné. Po dalším jednání akceptoval vznik nové řehole také papež a roku 1196 bylo společenství kolem špitálu postaveno na úroveň ostatních duchovních řádů. K péči o nemocné záhy přistoupil i boj s nevěřícími a zmilitarizované bratrstvo se šířilo do Evropy, kde začalo určovat proměny na severu kontinentu, především v Pobaltí.[3]

---

[1] Následující studie vědomě navazuje na téměř před sto lety posmrtně vydanou práci Růžička, Jaroslav: *Řád německých rytířů v Německém Brodě*. ČSPS 18, 1910, č. 1, s. 20-23.

[2] Jan, Libor: *Zkáza českomoravské bailie řádu německých rytířů*. ČMM 117, 1998, s.383-391.

[3] K počátkům řádu ve svaté zemi i v českých zemích existuje již poměrně rozsáhlá literatura, omezím se zde pouze na základní díla, ve kterých je i možno najít další odkazy. Jan, Libor-Skřivánek, František: *Němečtí rytíři*

Netrvalo dlouho a bratří špitálu Pany Marie Němců v Jeruzalémě vkročili do přemyslovských držav. Iniciativu je třeba patrně přičíst moravskému markraběti Vladislavu Jindřichovi, díky jehož péči byl řád někdy mezi léty 1198-1203 uveden do českých zemí.[4] Již roku následujícího potvrdil papež Inocenc III. řádové majetky v Praze a na Opavsku a při té příležitosti označil Vladislava Jindřicha za zakladatele řádového domu.[5] Řád se těšil panovnické přízni a jeho statky se rychle rozšiřovaly. Z roku 1233 máme první doklad o řádových majetcích na Vysočině. Toho roku prodal mistr řádu Herman Balk želivskému konventu v čele s opatem Heřmanem za sto hřiven statky v Humpolci a vesnice v povodí Jihlavy.[6]

Roku 1242 potvrdil král Václav I. donaci Jana z Polné, mocného velmože, který disponoval rozsáhlými majetky v prostoru českomoravské vysočiny a přilehlých krajích.[7] Jak vypráví žďárská kronika:

„Založil v Drobovicích sám kostel pro křižovníky,
Velebný velmi a krásný, jejž dosud tam viděti možno,
Také jim mnoho darů dal na oltář rodičky Boží.“[8]

Donace roku 1242 položila základ jedné z nejvýznamnějších komend českomoravské bailie, kterou Drobovice bezpochyby byly až do počátku 14. století. Lze se domnívat, že z daru téhož muže pocházela i později doložená enkláva kolem Krucemburku. Velkolepost záměrů Jana z Polné ilustruje také nezdařená cisterciácká fundace v Nížkově.

---

v českých zeních. Praha 1997; Wihoda, Martin: *Marchio Morauie, domus vestre fundator*. Přemyslovská dynastie a počátky řádu německých rytířů. SPFFBU C 46, 1999, s. 5-15; Čapský, Martin: *Mezi regresí a transformací.* Drobovická komenda řádu německých rytířů na přelomu 14. a 15. století. Husitský tábor 13, 2003, 187-202.

[4] Srov. Wihoda, M.: *Marchio*, s. 14.

[5] CDB II, s. 36-37, č. 40.

[6] CDB IV, 1

[7] CDB IV. 1, s. 74-75, č. 13.

8 *Cronica Domus Sarensis.* Ed. Jaroslav Ludvíkovský, Brno 1964, s. 164:
„In Drowowicz locat ipse crucem gestantibus amplam
ecclesiam satis et pulchram, que cernitur ecce,
et bona plura dat hiis super aram virginis alme.“

Pozice řádu německých rytířů v českém království se upevňovala a vedle přízně krále Přemysla Otakara II. získal trvalou náklonnost i dalšího významného muže, olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburku.[9] Tito dva popřáli sluchu velmistru řádu Poppo von Osternohe, který se je snažil získat pro křížovou výpravu proti Prusům. V zimě 1254/1255 vytáhla na sever vojenská výprava pod vedením českého krále se záměrem pokořit sambijskou zemi. Expedice byla úspěšná 17. ledna 1255 vydal král Přemysl v Elbingu listinu, kterou vzal statky řádu německých rytířů v Čechách, na Moravě a v Rakousku pod svoji ochranu a potvrdil jejich držbu a platné imunity.[10] Svědečná řada listiny je přehlídkou české elity, která krále doprovázela. Mezi předními českými šlechtici nalezneme i Smila z Lichtenburka, a patrně právě z jeho rukou získal řád německých rytířů někdy před rokem 1256 německobrodskou faru.

Dne 20. října 1256 se v listinném materiálu objevuje Benedikt, bratr řádu německých rytířů, farář v Brodě.[11] Právě toho dne rozhodl biskup Bruno ze Schauenburku spor mezi ním a opatem benediktinského kláštera ve Vilémově o farní příslušnost Dlouhé Vsi a Mittelbergu. Benedikt argumentoval tím, že oba kostely patří k brodské faře, protože byly založeny na jejím území a s touto argumentací uspěl. Další spor na sebe nenechal dlouho čekat, roku 1261 v něm rozhodčí výrok vynesl sám Smil z Lintenburka.[12] Brodští měšťané v čele s Jindřichem přednesli Smilovi stížnost na faráře Gottfrieda z řádu německých rytířů, že se jim nedostává řádné duchovní správy. Farář Gottfried nevykonává bohoslužby, mrtvé nepohřbívá, ani je nedovolí pochovat na hřbitově, takže musí být ukládáni na polích, kde jsou popravováni lotři, zlodějové a jiní zločinci. Farář se pro změnu bránil tím, že nečiní nic bezprávného,

---

9 Srovnej Kouřil, Miloš: Der olmützer Bischof Bruno von Schauenburg und der Deutsche Orden. in: Acht Jahrhunderte Deutschen Orden. Hrsg. von Klemens Wieser. Godesberg 1967, s.143-151. Biskup Bruno udržoval z řádem poměrně zajímavé styky, mimo jiné i první doložené osoby v úřadech oficiála a generálního vikáře, byly z řad německých rytířů.

10 CDB V. 1, s. 83, č. 39.

11 CDB V. 1, s. 164-165, č. 90: *„...frater Benedictus, ordinis fratrum domus Theutonice, plebanus in Brod..“*.

12 CDB V. 1, s. 428-430, č. 288.

neboť interdikt byl na měšťany uložen z pověření pražského biskupa a s vědomím vrchnosti. Jablkem sváru bylo ve skutečnosti záduší, které německobrodští měšťané protiprávně faráři odňali. Smil rozhodl šalamounsky a doporučil oběma stranám přátelské urovnání. Pokud by však nebyla záležitost uspokojivě vyřešena a zádušní zboží nevráceno, následovaly by pro město další postihy. V dubnu roku následujícího vzal Smil z Lichtenburka z titulu pána města a držitele patronátních práv k brodské faře v ochranu faráře Gottfrieda a řádové bratry a městu stanovil výši a způsob odvádění desátků.[13]

Farář Gottfried se však nespokojil pouze s garancí vrchnosti, v červnu 1262 si vyžádal od Anselma, biskupa warmijského a apoštolského legáta pro diecéze českou, moravskou, rižskou, hnězdenskou a salcburskou, za jeho pobytu v Brodě konfirmaci rozhodčího výroku olomouckého biskupa Bruna z roku 1256.[14] Že tato kauza byla stále živá dokládá její konečné uzavření v roce 1265, kdy se Myslibor, opat vilémovských benediktinů, výslovně zřekl farních práv ke kostelu v Dlouhé Vsi ve prospěch německobrodského faráře.[15] Biskup Anselm se zastavil na řádových statcích i následujícího roku, kdy v drobovické komendě udělil čtyřicetidenní odpustky každému, kdo by přispěl pohledskému faráři na výstavbu nového kostela.[16] Kostel v Pohledu však neměl zůstat v majetku řádu dlouho. V září 1270 zasedla v Drobovicích provinciální kapitula. Během jednání se zemský komtur Ludwig von Baldersheim zřekl všeho, co jeho řád vlastnil v Pohledu, a uvolnil tak prostor pro vznikající konvent cisterciaček. Tento převod se uskutečnil již po smrti Smila z Lichtenburku, nicméně všichni přítomní dosvědčili, že díky milosti tohoto velmože byla řádu dána náhradou jakási pole v okrsku brodské fary, která vlastnil rychtář Wernher, řečený Rybář. Mezi svědky se samozřejmě objevuje také brodský komtur Helwig.[17]

Ani počátky pohledského konventu se neobešly bez potíží a sporů. V roce 1272 se obrátila pohledská abatyše Kateřina na biskupa, aby

---

[13] CDB V. 1, s. 476-477, č. 318.
[14] CDB V. 1, s. 505-506, č. 338.
[15] CDB V. 1, s. 671-672, č. 455.
[16] CDB V. 1, s. 567-568, č. 382
[17] CDB V. 2, s. 226-227, č. 622

vyřešil spor mezi ní a přibyslavským farářem Sifridem o kapli v Bukové hoře (Buchberch). Pražský biskup Jan pověřil vynesením rozhodčího výroku Helwiga, faráře v Brodě. Pře již byla patrně staršího data, a dříve ji proti přibyslavskému faráři vedl pohledský plebán Jakub. Jak se svého úkolu Helwig zhostil nevíme.

V průběhu následujícího století se řád nadále těšil panovnické přízni a německobrodská komturie žila poměrně poklidným životem, to už je však jiná kapitola tohoto příběhu. Pokud bychom se měli vrátit k úvodnímu tázání po počátcích řádu německých rytířů v Německém Brodě, patrně bychom je mohli spojit s výraznou osobností Smila z Lichtenburka. Právě on řádové bratry uvedl na německobrodskou faru, a sice nedlouho před rokem 1256 možná v souvislosti se svojí účastí na křížovém tažení krále Přemysla Otakara II. do Prus.

DVA NĚMECKÉ NÁPISY V KOSTELE SV. KATEŘINY VE STŘÍBRNÝCH HORÁCH

Andrea Zápotočná

V předcházejícím čísle tohoto sborníku byly v článku Jaroslava Havlíčka[1] citovány v souvislosti s úvahou o možné existenci sklárny v okolí Stříbrných Hor dva německé nápisy ze 17. století pocházející z kostela sv. Kateřiny u Stříbrných Hor. Domnívám se, že je přínosné oba nápisy posoudit i z hlediska historické jazykovědy.

Dochovaný nápis na dveřích v kostele sv. Kateřiny u Stříbrných Hor má následující znění:[2]

Dieße thür ßambt dem angehefften
newen geßchloßz hatt der Ehrbare Martin
Rab Glaßser zufordertten Gott dan aũch der
heiligen Katharina zũ ehren und ßeiner
gedechtnüß machen laßsen Anno 1652.

Překlad:[3])

Tyto dveře i s přidělaným (přibitým) novým zámkem nechal zhotovit v roce 1652 ctihodný (počestný) Martin Rab, sklář (sklenář), ku podpoře Boha (k Božímu prospěchu) a též na počest svaté Kateřiny a na svou paměť (ke své památce).

Druhý, nedochovaný nápis na mříži v kostele sv. Kateřiny u Stříbrných Hor měl následující podobu:[4]

---

[1] Havlíček, J. 2006: Zaniklá cihelna a hypotetická sklárna u obce Stříbrné Hory, Havlíčkobrodsko 20, str. 159-168.

[2] Citováno podle: Wirth, Z. 1906, Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu chotěbořském. Praha, str. 99-100.

[3] V překladech jsou v oblých závorkách uvedeny možné významové varianty, v hranatých závorkách pak části nápisu buď doplněné podle významového kontextu, nebo vytečkované jako zatím nepřeložitelné.

[4] Citováno podle: Sedláček, A. 1878, Kostel sv. Kateřiny na Bukové Hoře, Method. Časopis věnovaný umění křesťanskému, roč. IV, str. 53.

Martin Rab aus Joachimsthal hat dieses Gütter der Hl. Katharina zu Ehren machen lassen zu einem Gedechtnüss umb sein eigen Glett 1661 IH MAR Bitte. Jesum dein liebs Kind ... mich an meiner letzten Stunde o Jesu mein ..

Překlad:

Martin Rab z Jáchymova nechal zhotovit tuto mříž na počest (ke cti) sv. Kateřiny, na památku a jako prosbu o doprovod [na svou poslední cestu] [v roce] 1661 […]. Ježíši, tvé milé dítě, [opatruj (ochraňuj, provázej)] mě v mé poslední hodince, o Ježíši můj ...

Z hlediska vývoje jazyka je v uvedených německých textech mimořádně zajímává přítomnost jazykových prvků, odkazujících k období střední horní němčiny (Mittelhochdeutsch, dále jen mhd., ahd.- Althochdeutsch), tedy k období zhruba od pol. 11. století do pol. 14. století. Např. *umb [mhd. umbe, ahd. umbi]* - předložka s akuz. *um = o, okolo, v,* dále *sambt [mhd.samt same(n)t, ahd.samet]*- předl. s dativ. *samt = s, i s, včetně, newen [mhd. niuwe, ahd. niuwi]* - adj. *neu* (tvar neuen) = *nový.* I tvar *Geschloßz = das Schloß [mhd., ahd. slo]* se jakoby vrací k původnímu slovesnému tvaru, ze kterého bylo toto substantivum odvozeno (*ge)schloss(en).* Vzhledem k přesné dataci textů, vztahujícím se k letům 1652 a 1661, tzn. k době, kdy už se téměř tři století šíří nová horní němčina, popř. raná nová němčina (Neuhochdeutsch a Frühneuhochdeutsch), lze usuzovat, že díky izolovanosti tohoto území od centra vývoje jazyka, se v mluvě obyvatel této jazykové oblasti, později nazývané Jihlavský německý ostrov, zakonzervovaly starobylé jazykové jevy, popřípadě výrazy, které se později staly součástí zdejšího německého nářečí. To ostatně dokládají odborné publikace, které se danou lingvistickou tématikou více či méně zabývaly.[5] Jejich autoři poukazovali na fakt, že izolované

[5] A. Altrichter: Dörferbuch der Iglauer Sprachinsel, München 1976; E. Schwarz: Die Orstnamen der Sudetenländer als Geschichtsquelle, München, R. Odenburg 1931; E. Schwarz: Die volksgeschichtlichen Grundlagen der Iglauer Sprachinsel, Prag 1942; E. Schwarz: Volkstumsgeschichte der Sudetenländer, II, München 1966; J. V. Šimák: Pronikání Němců do Čech,

německé jazykové ostrovy včetně Jihlavského (zejména jeho severní oblast, tedy oblast Havlíčkobrodska) si uchovaly celou řadu archaických rysů, kterým většina Němců z území dnešního Německa vůbec nerozumí. Bohužel, vzhledem k neúplnosti a ke stručnosti obou uvedených nápisových textů je těchto jazykových prvků na porovnání velice málo. Proto by byl cenný jakýkoliv další objev německých textů z venkovského prostředí Jihlavska a Havlíčkobrodska a ze stejného případně staršího období. Jejich následné porovnávání s texty uvedenými v tomto článku by mohlo být zajímavým přínosem pro poznání vývoje tohoto území.

Praha 1938; J. V. Šimák: Středověká kolonizace v zemích českých, Praha 1938

ZÁPAS O PROSAZENÍ ČEŠTINY U ŽIDOVSKÉHO ETNIKA V NĚMECKÉM BRODĚ V DOBOVÉM TISKU

Štěpán Podešt

V roce 1895 začal majitel, vydavatel a odpovědný redaktor Jan Kalvas vydávat v Čáslavi týdeník Pravda. V archivním fondu Státního okresního archivu v Havlíčkově Brodě jsou tyto noviny od 29. čísla prvního ročníku až do roku 1920. Občas některá čísla chybí, ale jedná se pravděpodobně o první souvislejší zpravodajství z tehdejšího Německého Brodu, který patřil do Čáslavského kraje.

V devadesátých letech se měnila výrazně tvář města a vznikaly mnohé stavby, které zásadně ovlivnily život jeho obyvatel. Témat se nabízí mnoho - stavba nové okresní nemocnice, městského vodovodu přiváděného z Vlkovska a plány nové kanalizace, projekt železniční trati přes Přibyslav do Žďáru, elektrické osvětlení města i soukromých domů, státní telefon spojující Brod s městy na trase Praha - Vídeň. Jsou budovány nové silnice umožňující rychlejší spojení Brodu s okolními okresy. A stejně jako dnes se objevují spory mezi staviteli, jednotlivými stranami a také mezi městským a okresním zastupitelstvem při zadávání a provádění obecních či okresních zakázek.

Na pozadí boje o zrovnoprávnění češtiny s němčinou, který vrcholí Badeniho jazykovými nařízeními z 5. dubna 1897 bych rád na základě článků uveřejněných v Pravdě z letech 1895-1896 ukázal problémy židovské německé školy a potažmo celé židovské obce v měnícím se prostředí. Stejně tak v novinách nacházíme články, které se věnují i snahám o zavedení češtiny v úředním jednání židovské obce.

Úplný adresář, dějiny a památnosti královského města Německého Brodu z roku 1892 uvádí:

„Obec israelitská skládá se ze 39 rodin. Obec vydržuje soukromou jednotřídní školu ve Svatovojtěšské ulici číslo 72, kterou navštěvuje: 16 chlapců a 13 děvčat. Vyučovací řeč jest německá. Řídícím učitelem jest Jakub Singer.“

Dne 10. srpna 1895 v čísle 32 se na 3. straně objevil článek, informující čtenáře, že německobrodské zastupitelstvo se zasadilo o zrušení německé židovské školy, a to v příštím roce. Současně je apelováno na čáslavské představitele, aby tento příklad následovali.

Avšak již 14. září 1895 v čísle 37 na 2. straně byl v rubrice Dopisy otištěn list dopisovatele M-r, ve kterém sděluje, že školní rok v soukromé židovské škole zahájilo asi 12 dětí, zatímco ostatní navštěvují české obecné školy. Autor se zmiňuje o zvláštní vymoženosti a raritě:

"Pan rabín a spolu kantor nedovolil totiž dětem kupovat knihy až prý za nějaký čas, kdy bude snad zajištěno, že škola ta dále ještě má existovati! Domnívají se snad pánové, že snad ti židé, kteří rozhodli se posílati své dítky do místních škol obecných českých a ne do školy německé, změní své usnešení a třeba změknou pod nátlakem? To se nestane! Divíme se vůbec jen dosud těm židům, že do německé školy, která proti všem pravidlům paedagogickým a hygienickým zřízena, posílají své dítky! To jsou ti vlastenci, to jsou ti Čechové, kteří v českém a z českého lidu žijí.Máme za to, že řečená tato škola s vyučovací řečí německou co nejdříve bude zrušena, ne ale benevolencí a z vlasteneckého přesvědčení zdejší židovské obce, nýbrž jedině následkem nedostatečné návštěvy dítek. Stane-li se tak v brzku, nechť nepřivlastňuje se ten neb onen o to zásluhu - nebylo to jeho přičiněním, nýbrž těch, kteří uznávajíce školu tu za nedostatečnou, zbytečnou, neposílají sem dítek svých, ježto z nich chtějí míti vychované zdárné syny a dcery české, žádné ale kšeftování obojživelníky!"

O týden později v 38. čísle na 2. straně je oznamováno, že škole hrozí výpověď z místnosti, ve které dosud sídlila. Po městě byl posílán oběžník proti německé škole stylizovaný panem doktorem Neuernem. Tento je však kárán za své poněkud opožděné vystoupení, neboť až dosud stál stranou a najednou, dle listu, by chtěl veškerou slávu pro sebe.

Ve 3. čísle 2. ročníku ze dne 18. ledna 1896 je na 3. straně referováno o zakoupení domu, v němž se nalézala německo-židovská škola, Okresním výborem, která zde chce zřídit zákonem nařízenou okresní stravovnu. Německo-židovská škola dosud existuje, má však 10-15 dítek všeho všudy, neboť ostatní navštěvují české školy obecné. Následkem této koupě dostala židovská náboženská obec výpověď, a nikdo, jak podotknuto, z vlasteneckého německobrodského občanstva se nemá k pronajmutí potřebné místnosti. Náboženské obci nezbývá, než postavit budovu novou na své vlastní náklady.

Již za tři týdny v 6. čísle na 2. straně jsou čtenáři zpraveni, že obec marně shání potřebné prostory, jelikož místní vlastenecké obyvatelstvo k vydržování německé školy nejen žádné prostory nepronajme, ale také neprodá!

12. září 1896 v čísle 37 na straně 3. vychází poslední článek na toto téma:

"Německo-židovská škola v Německém Brodě

Po mnohých poháňkách a pobídkách uznali konečně Německo-brodští židé zbytečnost německo-konfessionelní školy v N.Brodě. Škola letošním rokem zanikla. To není po chuti Šlapanovskému panu faráři Piulovi, tentokráte školnímu inspektoru německých škol okresu něm.-brodského, tak že jednotlivým židům dává na jevo svou nespokojenosť s tím, že své škole zaniknouti dali, že je to škoda a že toho budou litovati. Tak mluví katolický kněz! Zde by byl pro pana biskupa Brynycha a pro klerikální ligu kousek půdy pro jich organisatorskou činnost!"

BIBLIOGRAFIE NEMOVITÝCH KULTURNÍCH PAMÁTEK OKRESU HAVLÍČKŮV BROD

Eva Benáková, Štěpán Podešt

Krajská knihovna Vysočiny v Havlíčkově Brodě (dále jen KKV) začala v roce 2004 práci na bibliografii nemovitých památek okresu Havlíčkův Brod. Výsledná bibliografie bude v tištěné a elektronické podobě. Na tištěné verzi KKV spolupracuje s Národním památkovým ústavem (dále jen NPÚ) v Brně.

NPÚ zabezpečuje zpracování bibliografie po stránce odborné, metodické a koordinační, zpracuje předmluvu, seznam nemovitých kulturních památek okresu Havlíčkův Brod včetně průběžné aktualizace, resp. doplnění nově prohlášených kulturních památek, a dodá ilustrační fotografie vybraných nemovitých kulturních památek v tiskové kvalitě včetně popisek.

KKV zajišťuje vlastní zpracování bibliografií pro jednotlivé kulturní památky v předepsaném rozsahu a úpravě. V okrese Havlíčkův Brod je celkem 417 nemovitých kulturních památek a je jenom několik památek, ke kterým se zatím nepodařilo v literatuře najít zmínku. Do dnešní doby se podařilo do databáze vložit již více než 2 000 záznamů.

Základem pro excerpci jsou knihy a periodika z fondu KKV, Státního okresního archivu v Havlíčkově Brodě a knihovny NPÚ v Brně.

Z fondu Státního Okresního archivu v Havlíčkově Brodě byla od roku 2006 excerpována převážně periodika vztahující se k našemu regionu a dále periodika vydávaná památkovými či muzejními institucemi. Tato práce mohla být provedena hlavně díky pochopení pana ředitele PhDr Ladislava Macka a všech zaměstnanců SOkA Havlíčkův Brod.

Nejstarším periodikem byl „Časopis společnosti wlastenského Museum w Čechách W Praze 1827“ který řídil František Palacký. Nejstaršími novinami je čáslavská Pravda z roku 1895, neboť tehdy byl Havlíčkův Brod součástí Čáslavského kraje.

Jednotlivá periodika jsou zde abecedně seřazeny (číslo v závorce je počet probádaných ročníků):

Archivní časopis (50), Cesta Vysočiny (41), Čáslavský kraj (3), Časopis českého museum (174), Časopis pro dějiny venkova (23), Časopis společnosti přátel starožitností českých v Praze (59), Čechy a Řím (1), České památky (14), Českomoravské listy, Československý časopis historický (36), Český časopis historický (103), Český lid (91), Dějiny a současnost (14), Genealogické a heraldické listy (7), Havlíčkova stráž (6), Havlíčkovy hlasy (11), Havlíčkův kraj (13), Heraldika a genealogie (10), Historická fotografie (5), Historie – Historica (6), Historie a musejnictví (3), Hlasy z Českomoravské vysočiny (2), Hlasy z Posázaví (25), Lidový list (14), Muzejní a vlastivědná práce (43), Náš kraj (2), Naše hlasy (6), Naše slovo (3), Naše snahy (13), Obrana Českomoravské vysočiny (5), Osvěta lidu (2), Památky a příroda (65), Památky archaelogické a místopisné (63), Podvysocké listy, Pravda (čáslavská) (3), Sázavan (5), Stráž lidu na Sázavě (2), Svobodný Havlíčkův kraj (4) , Umění (71), Vesnické noviny (29), Výroční zprávy gymnasia v Německém Brodě (72), Za krásami domova (7), Zálesí (24), Zora (4).

Mnohé články, zvláště z regionálního tisku, jsou vzhledem k danému tématu zpracovávány poprvé. Je zde zachycen vývoj obnovy hradu Lipnice od provolání roku 1916 až po konec 30. let, vznik, vybudování a odhalení Havlíčkova pomníku ve 20. letech 20. století, stejně tak i mnohé drobné zprávy z celého okresu.

V Památkách archaelogických a historických běh třetí z roku 1859 uveřejnil Jeronym Solař články „Bývalý klášter bosých Augustianů s kostelem sv. Rodiny“ a „Děkanský chrám Nanebevzetí P. Marie v Německém Brodě“, ve kterých podává ucelený historický pohled na tyto dvě dominanty i s podrobným popisem jejich tehdejšího stavu a mobiliáře.

VÝROČNÍ ZPRÁVA MUZEA VYSOČINY HAVLÍČKŮV BROD ZA ROK 2006

Jiří Jedlička

I. Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod v roce 2006

Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod (MVHB) je příspěvkovou organizací, zřizovanou krajem Vysočina. Muzeum sídlí v Havlíčkově domě, který je majetkem města Havlíčkův Brod. S účinností od 1.1. 2006 MVHB platí Městu Havlíčkův Brod nájem (dosud se tak nedělo) ve výši 300 223 Kč, s tím, že prostředky město zpětně využívá na údržbu a investice do objektu. Díky tomuto faktu bylo možné realizovat investiční akce, jejichž prvním výsledkem bylo pořízení nového profesionálního osvětlení výstavních sálů v přízemí Havlíčkova domu od firmy i-Guzzini.

Část sbírek se nachází přímo v Havlíčkově domě, většina je deponována v centrálním depozitáři v suterénu budovy Státního okresního archivu, kde se nachází i konzervátorské pracoviště. V roce 2006 byly vytipovány objekty, které by byly vhodné ke zřízení odpovídajcího depozitáře a konzultován další postup se zřizovatelem a s Galerií výtvarného umění v Havlíčkově Brodě, s níž by MVHB depozitář pravděpodobně sdílelo. Byly zpracovány požadavky na výměru depozitáře a vyloučeny některé kapacitně nevyhovující objekty. Úkol pokračuje i v roce 2007, protože došlo ke změnám v nabídce budov a situace se stále vyvíjí. Dosud má MVHB oba depozitáře v pronájmu. Nájem za tyto prostory v Okresním archivu Havlíčkův Brod činí 84 224 Kč/rok a nájem za depozitář na hradě v Ledči nad Sázavou činí 12 000 Kč/rok. Nadále probíhá zápůjčka klášterního kostela sv. Rodiny od ÚZSVM detašované pracoviště Havlíčkův Brod, který MVHB využívá k pořádání vlastních koncertů i koncertů jiných subjektů.

V roce 2006 ředitel MVHB zpracoval a předal zřizovateli střednědobou koncepci rozvoje MVHB. Důležitým počinem byla i změna organizačního řádu a změna pracovního zařazení jedné z konzervátorek. Byl odstraněn nevyhovující stav, kdy MVHB mělo dvě pracovnice v pozici konzervátorky. Přeřazením jedné konzervátorky na kumulovanou funkci knihovnice, pokladní, správce fotoarchivu a výstavářky tak vznikly příhodné podmínky pro obnovu

činnosti muzejní knihovny a utřídění fotoarchivu. Podstatným počinem zřizovatele v souvislosti se schválením organizačního řádu a nové organizační struktury, bylo rozšíření počtu odborných pracovníků o historika novodobých dějin, aby mohla být zpracována témata z novější historie, která dosud byla opomenuta (dějiny židovských obcí a holokaustu na Havlíčkobrodsku, vysídlení Němců, kolektivizace – 50. léta atd.). Historička nastoupila od 1.1.2007.

II. Organizační struktura Muzea Vysočiny Havlíčkův Brod v roce 2006

Ředitel:	MgA. Jiří Jedlička
Archeolog:	Mgr. Pavel Rous
Muzeolog:	Eduard Veselý
Historik, zástupce ředitele:	Zina Zborovská
Etnograf:	PhDr. Jana Beránková
Ekonomka:	Ivana Krajíčková
Konzervátorky:	Kamila Štellerová, Iva Macková
Průvodce :	Marie Suchá, Marie Votavová
Uklízečka:	Dana Trávníčková

Nová organizační struktura MVHB v roce 2006, po schválení organizačního řádu

Ředitel, výtvarník, výstavář:	MgA. Jiří Jedlička
Archeolog, kurátor sbírek, výstavář:	Mgr. Pavel Rous
Dokumentátor, kurátor sbírek výstavář, fotograf, správce depozitáře:	Eduard Veselý
Historik, kurátor sbírek, výstavář, koordinátor KVČ:	Zina Zborovská
Historik novějších dějin, kurátor sbírek, výstavář:	Mgr. Alena Kašparová (od 1. 1. 2007)
Ekonomka:	Ivana Krajíčková
Knihovník, správce fotoarchivu, výstavář, pokladník:	Iva Macková
Konzervátorka:	Kamila Štellerová

Průvodce :	Marie Suchá,
	Marie Votavová
Uklízečka:	Dana Trávníčková

Poradní sbor pro sbírkotvornou činnost

Mgr. Milan Čumpl	PhDr. Ladislav Macek
PaeDr.Radomír Dvořák	Mgr. Pavel Rous
Mgr. Daniela Havlíčková	Zina Zborovská
Ak. malíř Jan Exnar	Eduard Veselý
Jiří Lédl	

Ediční rada

PhDr. Ladislav Macek	PhDr. Miloš Tajovský
Miroslav Menšík	Václav Tuček
Mgr. Pavel Rous	Zina Zborovská

III. Práce se sbírkami

1) akvizice

V souladu s plánem akviziční činnosti muzea byly získány tyto přírůstky:

Sbírková skupina „Sklo“:

Ukázky produkce skláren: Huť Anna - Bělá (nákup 52 ks skla 15 137 Kč).

Sbírková skupina „Karel Havlíček Borovský“:

Byla zakoupena 4 alba památek k osobnosti Karla Havlíčka a k havlíčkovským tradicím (pohledy, jubilejní tisky, odznaky, grafiky, pamětní plakety, bankovky, aršíky známek, kopie dokumentů a fotografie) – 30 000 Kč.

Sbírková skupina „Textil“:

Bylo zakoupeno 9 ks textilu pocházejícího z první poloviny 20. století z lokality Chrtníč na Havlíčkobrodsku (žinylkový šátek, nástěnka vyšívaná, potah na sedlo Selské jízdy, košile dámská, košile

Selské jízdy, dětský kabátek háčkovaný, souprava necovaných deček, necovaná dečka, necovaný přehoz na postel) – 12 000 Kč. Darem bylo získáno 21 ks textilu.

Sbírková skupina „Obrazy“:

Byl zakoupen obraz – neznámého autora: portrét Schneidra - Svobody, Věž 1914, nesignováno – 5 000 Kč.

Sbírková skupina „Památky společenského života“:

Bylo zakoupeno 23 kazet video 8 v normě digital (a 60 minut) s vybranými videozáznamy z historie Havlíčkobrodska na začátku 90. let – 12 000 Kč.

Sbírková skupina „Jaroslav Hašek“:

Byly zakoupeny knihy - Jaroslav Hašek: Když bolševici zrušili vánoce, Petr Kováčik, Praha 2005 Jaroslav Hašek: Nešťastný policejní ředitel, Petr Kováčik, Praha 2005 - 300 Kč.

Sbírková skupina „Archeologie“:

Pod inv. čísly A 1/2006 až A 36/2006 bylo zapsáno a uloženo v příslušných nálezových souborech 1196 nálezových jednotlivin různé materiálové povahy (keramika, železo, neurčený kov, sklo, kámen vč. štípané industrie, kosti, cihlovina, mazanice, struska) a vzorky (uhlíky, úpravnický odpad).

Sbírková skupina „Odznaky“:

Darem byly získány 4 odznaky.

Sbírková skupina „Medaile“:

Darem byla získána 1 medaile.

V listopadu 2006 se uskutečnilo jednání nákupní komise a všechny nákupy byly schváleny. Za nákup sbírek bylo vydáno 74 437 Kč a darem bylo získáno 26 ks sbírkových předmětů.

2) správa sbírek, kontroly sbírek

Průběžně byla provedena kontrola depozitářů a expozic v Havlíčkově Brodě, v Ledči nad Sázavou a v Lipnici nad Sázavou. Aktualizace zápůjček byla provedena. Největší zápůjčky sbírek jsou městu Ledeč nad Sázavou a obci Lipnice nad Sázavou.

Provedena inventarizace sbírkových skupin:

1) „Textil“ (422 inv.č.)
2) Medaile (28 inv.č.), Faleristika (41 inv.č.) , Odznaky (234 inv.č.)
3) „Sklo“ (cca 700 inv.č)
4) KHB 2 – dokumentační fond (cca 1620 inv.č)

Zápis z inventarizace včetně návrhu na opatření byl předložen řediteli MVHB. Celkem byla v roce 2006 provedena inventarizace 3 045 inventárních čísel sbírkových předmětů, což představuje 14 % sbírkového fondu. Zápis z inventarizací včetně návrhu na opatření byl předložen řediteli MVHB.

Celkem byla v roce 2006 provedena inventarizace 3 030 inventárních čísel sbírkových předmětů, což představuje cca 14 % sbírkového fondu.

Zavedení počítačové evidence sbírek (program DEMUS)

Aktuálním úkolem bylo zavedení počítačové evidence sbírek a do konce listopadu 2006 zaevidování 50 % veškerých sbírek v programu DEMUS. Úkol byl splněn, co se týká sbírek ve správě odborných pracovníků. Nebyl však splněn celkově, protože sbírková skupina Ledeč neměla dosud svého správce, a tak celkový objem zaevidovaných sbírek je nižší - cca 40 %. Evidence bude pokračovat i v roce 2007 a 2008, kdy bude evidence dokončena.

Do programu Demus byly převedeny sbírkové skupiny:

Obrazy (1157 inv.č.)
Textil (422 inv.č.)
Karel Havlíček Borovský I. knihovna (620 inv.č.)
Karel Havlíček Borovský III. nábytek (39 inv.č.)
Karel Havlíček Borovský V.- ikonografie (56 inv.č.)
Karel Havlíček Borovský II. (část cca 300 inv.č.)

(Celkem zapsáno: 2 594 inv.č. což představuje 51 % spravovaných sbírek, správce sbírek - Zina Zborovská)
Odznaky (OD)
Medaile (ME)
Faleristika (FA)
Porcelán (P)
Keramika (KE)
Militaria (MI)
Numismatika (NU).
(Celkem zapsáno: 1 537 karet/inventárních čísel, tj. asi 2 300 sbírkových předmětů, správce sbírek - Mgr. Pavel Rous)
Sbírková knihovna (SK 1-8)
(Celkem zapsáno: 2 500 inv.č., správce sbírek – Eduard Veselý)

Při kontrole plnění úkolů v prosinci 2006 bylo ředitelem zjištěno, že celá sbírková skupina Ledeč nad Sázavou dosud nemá správce. Náprava byla zjednána počátkem roku 2007, sbírkovou skupinu převezme Eduard Veselý.

3) konzervování, restaurování sbírek

Bylo postupováno podle Plánu konzervace na rok 2006. Úkoly byly splněny. Dodavatelsky (restaurátor akademický malíř Josef Čoban) realizována první etapa restaurování pozdně středověkého deskového oltáře pocházejícího pravděpodobně z kostela sv. Vojtěcha, inv.č. O 776, (25 000 Kč).

Přehled konzervovaných muzeálií v konzervátorské dílně za rok 2006

Depozitář textilu – popisky, kontrola stavu uložení a napadení plísněmi, kartáčování, zabalení.

Církevní prapory (korouhve) 3 ks vyluxování, kartáčování, zabalení a uložení do Ph papíru kontrola stavu uniforem, 2 ks textilu oprava.

Textil – celková inventarizace – kontrola čísel, kontrola předmětů dle seznamů – popisky na číslech

Konzervace textilu - 7 ks

Preventivní ochrana proti molům – 16 ks

Podrobná kontrola textilu na ramínkách - 43 ks

Konzervace rozměrných sbírkových předmětů - 6 ks

Zařazení a popiska 5 ks.

Archeologie – laboratorní zpracování 1 nálezového souboru - zahrada děkanství – Havl. Brod

Příprava Betlému na výstavu (12 ks palmy a ratolesti, 7 ks město a 29 ks figurek) – očistění od prachu a špíny, slepení a fixovaní ulomených částí, opravení oloupané barvy.

Konzervování sbírkových předmětů - 58 ks

IV. Kulturně výchovná činnost

1) Expozice

Ve všech expozicích byla pouze prováděna údržba, k obsahové změně nedošlo. V expozici Po stopách Karla Havlíčka Borovského byly instalovány vícejazyčné popisky a v expozici Jaroslava Haška byla provedena drobná oprava expozice. V Ledči nad Sázavou byly na podnět MVHB odstraněny dlouhodobé nelogické závazky, pozůstatky právního vztahu pod jiným zřizovatelem, kdy MVHB prostřednictvím vlastní EZS zabezpečovala exponáty za vypůjčitele. Město Ledeč nad Sázavou pořídilo do expozice novou, vlastní bezdrátovou EZS.

2) Výstavy

Hlavní výstavy v mázhausu Havlíčkova domu:

Česká Bible v průběhu staletí, 17. 2. - 2. 4. 2006 - výstava o knize knih s ukázkami nejstarších biblí a faksimilí Vyšehradského kodexu

Doprovodný program:

18. 2.: Píseň písní – milostná poezie – přednes Radka Matějčková, Ladislav Matějček, hudební doprovod Jindřich Macek – loutna (Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod)

23. 2.: "Bible Kralická, klenot našeho písemnictví"– Luděk Svrček (přednáška - Skautský klub – ul. Horní 3188)

2. 3.: Starý zákon, židovské písně – Mojmír Kallus - (přednáška), židovské písně Miroslav Bálek (Skautský klub – ul. Horní 3188)

8. 3.: Dějiny Bible, tématika stvoření – Jan Sokol (přednáška - sál Staré Radnice)

10. 3.: Pronásledování pro víru – historie a současnost evangelizace David Loula, Michal Krchňák (přednáška - Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod)

15. 3.: Má Bible co říci dnešnímu člověku ? - Jiří Drejnar (přednáška - Skautský klub ul. Horní 3188)

22. 3.: Svět a vesmír očima Bible - Dominik Duka (přednáška - sál Staré Radnice)

25. 3.: Biblické písně Antonína Dvořáka - Jana Nováková zpěv, klavírní doprovod Hana Kaštovská, průvodní slovo Milena Cicálková (koncert - sál Staré Radnice)

30. 3.: Ekumenismus - Václav Malý (přednáška - Skautský klub – ul. Horní 3188)

1. 4.: Ekumenický mládežnický koncert – Farní kostel Nanebevzetí Panny Marie Havlíčkův Brod:

1. "Dokořán" (Církev římskokatolická) - liturgické písně (Taizé), drobná klasika

2. „Gloria Dei“ (Československá církev husitská) - různé náboženské písně (české, Taizé)

3. "Formica" (Církev bratrská) - rock-pop (angl., česky)

4. "Johnyho ovce" (Českobratrská církev evangelická) - písně židovské, africké, jiné

5. Všechny soubory společně s posluchači - "Vstoupí Mojžíš"

V rámci výstavy byly prezentovány obrázky dětí Základních uměleckých škol vytvořených na téma biblických příběhů.

Kurátor: Mgr. Alena M. Kubíčková, MgA. Jiří Jedlička. Spolupracovaly: Iva Macková, Kamila Štellerová.

Voda základ života – vyprávění o řece Sázavě, brodských rybnících a jejich přítocích, 13. 4. – 2. 7. 2006

Výstava zahrnovala vše, co se týká vody: příprava pitné vody - kašny a pumpy, vodovod průmyslové využití vody - hamr, papírna, brusírna skla, pivovar, škrobárna, vodní mlýny, elektrárny, výstavba rybníků, rybářství, rekreace - koupání na Sázavě, bruslení na rybnících, počátky hokeje, příslušná flora a fauna.

Doprovodný program: výstava živočichů, beseda se slavnými brodskými hokejisty.

Kurátor: Zina Zborovská. Spolupracovali: Eduard Veselý, Iva Macková, Kamila Štellerová, Mgr. Pavel Rous

Po stopách starých zločinů, 13. 7. – 27. 8.2006
Výstava doličných předmětů z depozitáře policie České republiky a ukázky její práce.
Kurátor: Eduard Veselý. Spolupracovali: Mgr. Pavel Rous, Zina Zborovská, Iva Macková, Kamila Štellerová

750 let Havlíčkova Brodu – výstava k výročí první písemné zmínky, 9. 9. - 26. 11. 2006
Nejstarší listiny, kancionál, obrazy města ze 17.–19. století, městské památky (pokladna, centnýř a další). Doprovodný program: Čtení ze starých kronik (měsíčně ve spolupráci se státním okresním archivem a městem Havlíčkův Brod). Kurátor: Mgr. Pavel Rous. Spolupracovali: PhDr. Ladislav Macek, Eduard Veselý, Zina Zborovská, Iva Macková, Kamila Štellerová.

Vánoční výstava, 5. 12. 2006 - 20. 1. 2007
Ukázky betlémů byly zapůjčeny z třebechovického muzea betlémů, z MV Třebíč, M Třešť, M Hlinsko. Kurátor: Eduard Veselý. Spolupracovali: Zina Zborovská, Iva Macková, Kamila Štellerová.

Malý výstavní sál:

Výstava fotografií p. Stejskala, květen 2006
Výstava vynikajícího brodského fotografa. Kurátor: Eduard Veselý. Spolupracovali: Zina Zborovská.

Naše hvězdárny, 14. 10. – 22. 10. 2006
Výstava u příležitosti 16. Podzimního knižního veletrhu v Havlíčkově Brodě. Kurátor: Eduard Veselý, Zina Zborovská. Spolupracovali: Iva Macková, Kamila Štellerová.

Cesty Karla Havlíčka“, 31. 10. – 30. 12. 2006
Výstava v rámci 185. výročí narození Karla Havlíčka a 155. výročí jeho deportace do Brixenu. Doprovodný program: happening „Odvoz

Karla Havlíčka“. Kurátor: Zina Zborovská. Spolupracovali: Eduard Veselý, MgA. Jiří Jedlička.

Výstava k 15. výročí Oblastní Charity Havlíčkův Brod, 22. 10. – 29. 10. 2006

Doprovodný program: beseda o sociální práci s ředitelem odboru sociálních služeb MPSV Mgr. Martinem Žárským. Kurátor: Bc. Anna Blažková, MgA. Jiří Jedlička

Mongolsko, 17. – 19 .listopadu 2006

Výstava k 800. výročí vyhlášení jednotného mongolského státu. Doprovodný program: přednáška o Mongolsku s obrazovou dokumentací. Kurátor: Dr. Jiří Šíma, MgA. Jiří Jedlička.

Výše uvedené výstavy v Havlíčkově domě a stálou expozici muzea navštívilo celkem 12 936 návštěvníků (číslo zahrnuje i 3 887 neplatících).

3) Další kulturně výchovné akce

V únoru 2006 se uskutečnila přednáška archeologa Mgr. Petr Hejhala Českomoravská Vysočina před založením měst o historii osídlení na Vysočině a na Havlíčkobrodsku.

Tradiční akcí bylo připomenutí Mezinárodního dne muzeí, v květnu 2006, akcí „Noc v muzeu“, která probíhala ve spolupráci s Galerií výtvarného umění Havlíčkův Brod. V rámci Noci proběhla autorská čtení Josefa Mlejnka, Vladimíra Vondráka, výstava živých dravců, soutěž „Zvuky kolem nás“ – poznávání zvuků zvířat, dále muzejní kvíz „Poznej co to je“ – poznávání historických předmětů ze sbírek muzea. K celoročním oslavám 750. výročí od první písemné zmínky o městě Brod se podařilo zajistit díky Okresnímu archivu Havlíčkův Brod nejvýznamnější písemné památky města. Výstava byla připravena ve spolupráci pracovníků archivu s pracovníky MVHB a instalována byla v muzeu. V první den byly vystaveny originální listiny, doplněné reprezentativními exponáty ze sbírek MVHB. V rámci doprovodného programu oslav výročí města byla pracovníky muzea a archivu připravena série čtení z Brodských kronik, z činnosti Brodských spolků, dopisů Karla Havlíčka atd.

MVHB se již tradičně připojilo k akci Dny evropského kulturního dědictví – v září 2006, které jsou ve znamení volného zpřístupnění historických památek v celém městě. V rámci tradičního Podzimního knižního veletrhu v říjnu 2006, představili pracovníci MVHB i sborník z literárních konferencí „Křesťanská universita Josefa Floriana ve Staré Říši“ a „Literatura a totalita“. Rovněž byla uspořádána autogramiáda autorů v knihkupectví nakladatelství Academia v Praze. V říjnu a listopadu 2006 byla na základě smlouvy s cestovní kanceláří Vector zorganizována série návštěv důchodců do expozice KHB a klášterního kostela, včetně zprostředkování koncertu varhanní hudby od pana učitele Josefa Kempfa.

Již tradičně MVHB uspořádal Vánoční koncert v klášterním kostele sv. Rodiny, tentokrát byl pozván pan Jakub Pustina a jeho hosté.

Dále pracovníci muzea zajistili 39 přednášek z toho 29 pro školy a veřejnost a 10 v rámci přednáškového cyklu „Kapitoly z kulturní minulosti Havlíčkobrodska pro Universitu volného času. Kromě toho poskytli 26 výkladů hromadným návštěvám v expozici „Po stopách Karla Havlíčka v Německém Brodě“ v rozsahu cca 20 minut, neboť v důsledku organizační změny neposkytuje výklad v expozici průvodce. Ten je po celou otevírací dobu muzea, která byla prodloužena do 17 hodin, k dispozici u hlavního vstupu do muzea. U tohoto vstupu byl zároveň instalován zvonek určený především pro vozíčkáře.

Přednášky pro školy a veřejnost

Celkem bylo v roce 2006 realizováno 26 přednášek.

Mgr. Pavel Rous:

„Staré hornictví na Havlíčkobrodsku“, 2 přednášky (pro obec Stříbrné Hory a obec Česká Bělá)

„Středověký Havlíčkův Brod“ - 2 přednášky s prezentací pro studenty Obchodní akademie

Zajímavá místní jména na Havlíčkobrodsku, 2 vyprávění pro ČRo Region

Historické podzemí Havlíčkova Brodu, zvláště Havlíčkova domu, vyprávění pro ČRo Region

Zina Zborovská:

Památky Havlíčkova Brodu s vycházkou, 3x
Stamicova doba v Německém Brodě, 1x
Havlíčkovský příběh, 1x
Brixenský příběh, Jihlava, 1x
Karel Havlíček Borovský v Německém Brodě, Kutná Hora, 1x
Karel Havlíček na Vysočině, Chotěboř, 1x
Dobré dílo – špatná doba, Knižní trh, 1x
Dobré dílo – špatná doba, Praha 1x

Štěpán Podešt (externista):

Historie a památky Havlíčkova Brodu, 2x

V rámci spolupráce s krajskou knihovnou se bude muzeum podílelo na realizaci přednáškového cyklu v rámci Univerzity volného času „Kapitoly z kulturní minulosti Havlíčkobrodska II.“ a zajistilo níže uvedené přednášky:

16.2. Přibyslavské památky a nálezy (Mgr. Pavel Rous)
2.3. Historie Sběratelství I. (Eduard Veselý)
16.3. Historie sběratelství II. (Eduard Veselý)
30.3. Cesty Karla Havlíčka – Slovensko, slovanský Jih, Rusko, Brixen (Zina Zborovská)
8.6. Metodika a technika archeologické práce v terénu (Mgr. Pavel Rous)
22.6. Terénní exkurze na Světelsko a Ledečsko (Mgr. Pavel Rous, Eduard Veselý, Zina Zborovská)

<u>Přednášky pro základní školy - školní rok 2006/2007:</u>

V prvním pololetí roku 2006 proběhlo zpracování vybraných témat (v programu Power Point) a jejich doplnění názornými ukázkami - autentické předměty ze sbírek, obrázky a fotografie.

Karel Havlíček Borovský – významný představitel národního obrození (Zina Zborovská)
Karel Havlíček Borovský – život a dílo (Zina Zborovská)
Husitství na Havlíčkobrodsku (Mgr. Pavel Rous)
Hornická minulost Havlíčkobrodska (Mgr. Pavel Rous)
Naše obec (Štěpán Podešť)

Historie a památky Havlíčkova Brodu (Štěpán Podešť)
Německý Brod v letech 1914-1945 (Eduard Veselý)
Průmysl a řemesla na Havlíčkobrodsku (Eduard Veselý)

V. Vědecko výzkumné a odborné úkoly

1) V oboru archeologie

Pokračoval vědeckovýzkumný úkol „Těžba a zpracování polymetalických rud na Havlíčkobrodsku“ ve spolupráci s MV Jihlava a za pomoci 2 dobrovolných spolupracovníků pokračoval terénním průzkumem 8 montánních lokalit na Havlíčkobrodsku, prováděním analýz vzorků a rešerší montánní literatury (realizoval Mgr. Pavel Rous).

Zapsáno 46 archeologických akcí (výzkumů, průzkumů, kontrol, resp. nálezů), zpracováno 8 odborných vyjádření z hlediska archeol. pam. péče pro investory/stavebníky a pro obce, vydáno 6 expertních zpráv (o provedených archeologických akcích) pro investory / stavebníky, uspořádána a v katalogu archeologických lokalit uložena dokumentace k výše uvedeným archeologickým akcím, resp. nálezům. Příslušná fotodokumentace v kompletním rozsahu evidována v digitální podobě (realizoval Mgr. Pavel Rous).

Pro ARÚ Praha zpracováno 20 zpráv o archeologických akcích za rok 2005 ověřen stav (včetně fotodokumentace) 13 vybraných archeologických lokalit v rámci programu - VAL (Významné archeologické lokality), pro PÚ Brno, Státní archeologický seznam (realizoval Mgr. Pavel Rous).

2) V oboru historie a literární historie

Vyhodnocení dotazníkové akce Tradiční lidová kultura a založena databáze dobrovolných spolupracovníků. Byly plněny úkoly vyplývající z Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu schválenou MK ČR, které byly koordinovány s odpovědnými pracovníky Muzea Vysočiny Třebíč (realizoval MgA. Jiří Jedlička).

Byl proveden základní průzkum možných dochovaných pozůstatků židovské kultury a židovského etnika (realizoval MgA. Jiří Jedlička).

Zpracování scénáře „Voda základ života“ (realizovala: Zina Zborovská, spolupracovali: Eduard Veselý, Mgr. Pavel Rous).

Zpracování scénáře výstavy „Po stopách starých zločinů“ (realizoval: Eduard Veselý, spolupracovali: Zina Zborovská, Mgr. Pavel Rous).

Zpracování scénáře výstavy „Historické klenoty“ k 750. výročí první písemné zmínky o městě Brod (realizoval: Mgr. Pavel Rous, spolupracovali: Zina Zborovská, Eduard Veselý).

Zpracování scénáře výstavy „Cesty Karla Havlíčka“ (realizovala: Zina Zborovská).

Zpracování scénáře výstavy „Já bych rád k Betlému“ - výstava betlémů a výtvarných zobrazení narození Ježíše Krista (Realizovala: Zina Zborovská, Eduard Veselý).

VI. Ediční a publikační činnost, propagace činnosti muzea

1) Ediční a publikační činnost

V srpnu 2006 proběhlo jednání ediční rady muzea a odsouhlasen obsah a podoba 20. čísla sborníku Havlíčkobrodsko. Shromáždění a posouzení, zajištění vydání a distribuci sborníků realizoval Mgr. Pavel Rous.

Prostřednictvím nakladatelství Hejkal byl vydán sborník příspěvků z konference „Křesťanská universita Josefa Floriana ve Staré Říši“ a „Literatura a totalita“. Sborník byl vydán, ale pro nedodržení podmínek grantu nebyla přislíbená 50% dotace Fondu Vysočiny realizována (realizovala: Zina Zborovská).

Nové archeologické poznatky o Přibyslavi, Přibyslavský čtvrtletník, roč. 6, 2006, č. 1; Neviditelní svědkové minulosti. Místní a pomístní jména na Vysočině. Praha (Academia), 2006 (spoluautor J. David); Archeologické nálezy v r. 2005, seriál informací (pro Deník Vysočina); podkladový text o první písemné zmínce o sázavském Brodu (pro Město HB); informace o výstavě Historické klenoty Havlíčkova Brodu pro různá média; informace o aktuálním archeol. nálezu (propadlé ústí šachty u Mendlovy Vsi) pro Cestu Vysočiny; přehled zpráv o smluvních archeologických akcích za r. 2004 pro

bulletin Výzkumy v Čechách (ARÚ Praha) (realizoval: Mgr. Pavel Rous).

Josefina Havlíčková – skromná matka velkého syna (v rámci cyklu „Významné ženy Havlíčkobrodska“), sborník Havlíčkobrodsko, sv. 20; Brixenský příběh (dopisy Karla Havlíčka bratru Františkovi ve sbírkách Muzea Vysočiny Havlíčkův Brod), sborník přednášek z konference „Mezi Jihlavou a Vídní 1700-1900“; Po stopách Karla Havlíčka v Německém Brodě - pro Spolek přátel Kutné Hory; Akademický malíř Jaroslav Panuška - pro Městský úřad ve Světlé nad Sázavou (oba posledně jmenované příspěvky budou publikovány) (realizovala: Zina Zborovská).

2) Propagace a prezentace muzea

Byl připraven a distribuován po školách okresu „Informační list 2006“ s nabídkou akcí muzea (realizovali: Z. Zborovská, K. Štellerová)

Plakáty a pozvánky k plánovaným akcím muzea zajistili pracovníci MVHB. Byl zakoupen grafický program Corel Draw, stanoveny nové závazné podmínky pro propagaci (plakáty A2, velikost pozvánky v elektronické podobě, tiskové zprávy atd.) (realizovali: MgA. Jiří Jedlička, kurátoři výstav, K. Štellerová)

„Exponát měsíce“ v sídle Krajského úřadu v Jihlavě (kostra Hnáta a vybrané muzeálie a archiválie k výročí Havlíčkova Brodu). „Poznáš muzejní předměty?“ - výstavka vybraných muzeálií spojená s kvízem (realizovali: Mgr. Pavel Rous, Eduard Veselý, MgA. Jiří Jedlička).

Stávající internetové stránky muzea byly podle potřeby aktualizovány. V roce 2006 se již nepodařilo zrealizovat zcela nové webové stránky Muzea Vysočiny Havlíčkův Brod, ale byly zpracovány některé podklady pro jejich realizaci (převedení čísel sborníků Havlíčkobrodsko, které jsou již vyprodány, do elektronické podoby, zřízení nové, zapamatovatelné adresy webových stránek – www.muzeumhb.cz) (realizovali: kurátoři výstav, MgA. Jiří Jedlička).

Prostřednictvím médií byly zajištěny informace o činnosti a akcích muzea. Byla podepsána smlouva o spolupráci s kabelovou televizí a o. p. s. Centrum Vysočiny v Havlíčkově Brodě, navázána spolupráce s novinami - měsíčníkem kraje Vysočina atd, archeologem Mgr. Rousem publikována řada popularizačních článků – deník

Vysočina, Cesta Vysočiny atd. (realizovali: kurátoři výstav, MgA. Jiří Jedlička).

V rámci 185. výročí narození Karla Havlíčka a 155. výročí jeho deportace do Brixenu byly v roce 2006 vydány 2 ks pohlednic a uspořádán happening Odvoz Karla Havlíčka do Brixenu. Projekt byl realizován ve spolupráci s o. p. s. Centrum Vysočiny. Náklady byly hrazeny z grantu o. p. s. Centrum Vysočiny od města Havlíčkův Brod (realizovali: MgA. Jiří Jedlička, Zina Zborovská).

VII. Knihovna a badatelská agenda

1) Knihovna

Knihovna byla ve spolupráci s odbornými pracovníky průběžně doplňována. Odborní pracovníci vytřídili knihovnu a knihy určené na vyřazení byly odstraněny, tak aby knihovna mohla sloužit k presenčním výpůjčkám. Do knihovny byl instalován počítač s programem Clavius a zaveden internet, aby mohla být prostřednictvím modulu stahována data z Národní knihovny v Praze a nemuselo se provádět zapisování všech dat z knih pracovníkem MVHB. Veřejnost bude seznamována s možnostmi specializované odborné knihovny muzea včetně aktualizovaného knihovního řádu postupně jak bude prováděna evidence knih a zprovozněn internetový katalog na webových stránkách muzea (Realizoval: MgA. Jiří Jedlička, Mgr. Pavel Rous, Zina Zborovská, Eduard Veselý).

Pokračováno v revizi fotoarchivu s cílem postupně vyčlenit fotografie postrádající muzealitu a nesouvisející s činností muzea a předat je do SOKA (realizovali: E. Veselý, Z. Zborovská, spolupracuje Marie Suchá, Marie Votavová).

2) Badatelská agenda

Ze strany odborných pracovníků muzea byla poskytována pomoc badatelům, studentům a dalším zájemcům z řad veřejnosti (konzultace a recenze např. seminárních a diplomových prací a dalších textů, vyhledávání informací, prezenční zápůjčky literatury z odborné knihovny muzea a dokumentace, kopírování aj.). V několika případech

se jednalo o konzultace průběžné a několikanásobné návštěvy. Časté dotazy byly kladeny rovněž formou e–mailu. Dotazy formou telefonátů, nebyly evidovány. Celkově byla metodická a odborná pomoc poskytnuta 68 zájemcům a badatelům zvláště k těmto tématům:

Život a dílo Karla Havlíčka, rodina Karla Havlíčka (potomci širší rodiny), rodina Weidenhofferova, historie brodských rybníků, významné německobrodské domy, smírčí kříže na Havlíčkobrodsku, historie Havlíčkova Brodu, památníky obětí 1. a 2. světové války, klášterní kostel sv. Rodiny v H. Brodě, děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie (poskytla Zina Zborovská).

Podoba a vývoj znaku obce Havlíčkova Borová, hornické památky v okolí obce Michalovice, určení archeologických nálezů různé povahy včetně mincí, historická data o Ignáci Bukovském v Německém Brodě, historická data o Dlabačovském domě v Havlíčkově Brodě, data o muzeu na hradě v Lipnici n. S., přehled archeol. nálezů na katastru Bartoušov, prameny a literatura o kostele sv. Víta v Zahrádce, bibliografie prací historika Jana Valcháře, metodika citací a odkazů v historiografické literatuře, zmínky v literatuře o nezvěstném Dürerově(?) portrétu Buriana Trčky z Lípy a jeho manželky, řád německých rytířů v Německém Brodě, listina z r. 1256 s první písemnou zmínkou o Brodě, dějiny obce Větrný Jeníkov, přehled literatury o mlýnech Posázaví a na Želivce (poskytl Mgr. Pavel Rous)

Předmětem odborných konzultací, recenzí a oponentské posudků byly: stať pro sborník Archeologické výzkumy na Vysočině (J. Berky), metodika povrchových sběrů (MUDr. Z. Pehal), povrchový průzkum zaniklého hradu Sokolov včetně zpracování a prezentace poznatků (J. Hájek, Chotěboř), stať o zaniklé cihelně a hypotetické sklárně u Stříbrných Hor (J. Havlíček), diplomová práce (na teologické fakultě) o vilémovském klášteře (MUDr. Z. Pehal), podklady ke stavebně historickému vývoji domu Bukovských z Hustiřan (pro pivovar Rebel Havlíčkův Brod), obrazové prameny ke sklárně v Tasicích (pro PÚ Brno), ediční záměr na vydání sborníku prací o historii Světlé nad Sázavou, k výročí 1. písemné zmínky města (pro

Město Světlá), studentská odborná práce na téma podzemí Světlé n. S. (Zuzana Nevoralová, VOŠ Světlá nad Sázavou), články o zaniklém Herliwinbergu, hornických pověstech a kamenném mostku pod kostelem sv. Kateřiny (J. Havlíček, pro internetové noviny obce Stříbrné Hory), text publikace „Radňov jak šel časem“ (Petr Šimek) (realizoval Mgr. Pavel Rous).

VIII. Kronikářství

Školení kronikářů nebylo realizováno z důvodu nezměněné legislativy.

IX. Konference, semináře, odborné komise, setkání

MgA. Jiří Jedlička: seminář „Depozitáře, obecné zásady“ – Národní muzeum, Sjezd Asociace muzeí a galerií – Mikulov, IV. běh Školy muzejní propedeutiky - říjen 2005 až červen 2006, schůzky regionální Archeologické komise pro Vysočinu - 2x, pracovní seminář “Tezaurace kulturního dědictví minorit ve sbírkových programech muzeí a galerií” 9. 3. 2006 v Židovském muzeu v Praze, konference „Mezi Jihlavou a Vídní 1700-1900“ pořádaná Muzeem Vysočiny Jihlava, konference „Archivy, knihovny, muzea v digitálním světě 2006“ - 5. až 6. prosince 2006 v konferenčním sále Národního archivu v Praze

Mgr. Pavel Rous: schůzky regionální Archeologické komise pro Vysočinu – 2x, školení k programu Demus Archeologie 01, Jihlava

Zina Zborovská: konference „Mezi Jihlavou a Vídní 1700-1900“ pořádaná Muzeem Vysočiny Jihlava (s příspěvkem na téma „Brixenský příběh – dopisy Karla Havlíčka bratru Františkovi do Německého Brodu“), seminář „185. výročí narození Karla Havlíčka“ pořádaný Spolkem přátel Kutné Hory (s příspěvkem na téma „Karel Havlíček Borovský v Německém Brodě“).

X. Spolupráce s obecními úřady a jinými subjekty

Pokračovala spolupráce s Městským úřadem ve Světlé nad Sázavou a Vlastivědným spolkem Světelsko při přípravě muzejní expozice

k dějinám Světlé nad Sázavou a jejího okolí. Práce budou pokračovat i v roce 2007.

Byly zpracovány texty na informační tabule k významným domům a dalším kulturním památkám v historickém jádru města pro Městský úřad v Havlíčkově Brodě.

V rámci cyklu „Čtení ze starých kronik“ a dvou večerů „Stamicova doba v Německém Brodě“ (26. 4.) a„ Havlíčkovský příběh“ (31. 10.) – byly zpracovány scénáře a texty pro Městský úřad v Havlíčkově Brodě.

Muzeum Vysočiny rovněž organizačně zajišťovalo pietní vzpomínku u příležitosti 185. výročí narození KHB u pomníku KHB v parku Budoucnost.

XI. Hospodaření muzea, návštěvnost

Příspěvek zřizovatele (kraje Vysočina) v roce 2006 činil 4 100 000 Kč, oproti 3 727 000 Kč v roce 2005. Tržby z vlastní činnosti (prodej vstupenek, prodej publikací, archeologický dohled), pronájmy, reklama) činily 289 000 Kč.

Příspěvek zřizovatele činil 93% a 7 % činily vlastní příjmy, oproti 4,5 % roku 2005. Na nákup sbírek bylo vynaloženo 74 437 Kč, což představuje 1,8 % rozpočtu. Celkově muzejní akce navštívilo 16 613 zájemců, z toho návštěvníků výstav bylo 9 659, návštěvníků expozic bylo 3 277, návštěvníků klášterního kostela bylo 1 119 a další kulturně výchovné akce pořádané muzeem (koncerty, přednášky, besedy, konference apod.) navštívilo 2 558 lidí.

XII. Závěr

Výroční zpráva poskytuje základní obraz o činnosti muzea Vysočiny v roce 2006 a pracovníci muzea považují za svoji povinnost poděkovat všem, kteří s námi spolupracovali a na činnosti muzea se jakýmkoli způsobem podíleli. Děkujeme i všem našim příznivcům a přátelům:

Galerii výtvarných umění v Havlíčkově Brodě, Krajské knihovně kraje Vysočina Havlíčkův Brod, Krajskému úřadu kraje Vysočina,

Městu Havlíčkův Brod, Městu Ledeč nad Sázavou, Muzeu Vysočiny Jihlava, Muzeu Vysočiny Třebíč, Muzeu Vysočiny Pelhřimov, Městskému muzeu Chotěboř, Městskému muzeu Antonína Sovy Pacov, Státnímu okresnímu archivu Havlíčkův Brod, Městskému muzeu Čáslav, Městskému muzeu Kutná Hora, Městskému muzeu Skuteč, Městskému muzeu Chrast u Chrudimi, Městskému muzeu Proseč, Biskupství v Hradci králové, Technickému muzeu Brno, Národnímu muzeu v Praze, Muzeu českého venkova na zámku Kačina u Kutné Hory, Regionálnímu muzeu Žďár nad Sázavou, Souboru lidových staveb Vysočina Hlinsko, Historickému muzeu Brielle (Holandsko), BPK s. r. o. Skuteč, Obecnímu úřadu Lipnice nad Sázavou, Základní umělecké škole Bedřicha Smetany Havlíčkův Brod, Soukromé umělecké škole Nuselská Havlíčkův Brod, a dále

Jiřímu Siegelbauerovi (České Budějovice), Jindřichu Štreitovi, Luboši Novotnému, Zdenku Vrbovi, Vlastě Zelené, Stanislavě Matulové, Ing. Tomáši Hermannovi, Josefu Barcalíkovi, Bohumilu Pavláskovi,Milanu Benešovi, Karlu Kašparovskému, Karlu Hingarovi, Jiřině Straková, Drahoslavu Zieglerovi, Sázavě Chvalkovské, Pavlu Přenosilovi, Manželům Benešovým, Danielovi a Jiřímu Reynkovým, PhDr. Milanu Uhdemu, Miloši Doležalovi, Jaroslavu Medovi, Evženu Štáflovi, Jindřichu Štefánkovi, Josefu Kubátovi, Zdeňku Brnickému, Janu Hammerovi, Jiřímu Gruntorádovi, JUDr. Miroslavu Duchoňovi, PaeDr. Radku Dvořákovi, Ing. Františku Kocmanovi, Jaroslavu Havlíčkovi (Stříbrné Hory), Josefu Mlejnkovi, Karlu Konfrštovi, manželům Hejkalovým a Mgr. Františku Drašnerovi (†).

ZPRÁVA O ČINNOSTI MORAVSKÉHO ZEMSKÉHO ARCHIVU V BRNĚ - STÁTNÍHO OKRESNÍHO ARCHIVU HAVLÍČKŮV BROD ZA ROK 2006

Ladislav Macek

I. Předarchivní péče a zpracování archiválií

Priorita archivářů v této oblasti je neměnná, tj. napomáhat k utváření obecného povědomí o existenci systému spisové a archivní služby, který klade zákonné povinnosti na celou škálu organizací, a to nejen státních, ale i veřejnoprávních, včetně vybraných podnikatelských subjektů.

Nedílnou součástí naší práce jsou proto metodické návštěvy, mnohdy spojené s pomocí při uspořádání spisovny a s proškolením pracovníků.

V návaznosti na nové povinnosti státních archivů, vycházející z aplikace příslušných paragrafů archivního zákona (499/2004 Sb.) a zákona o státní kontrole (552/1991 Sb.) se archiv podílel na realizaci státních kontrol v oblasti vedení spisové služby u tzv. povinných původců.

Samozřejmostí zůstává kontrola a aktualizace údajů v listech fondů, které jsou vedeny pro každou instituci v předarchivním dohledu státního okresního archivu (25) a opomenout nelze ani podíl odborných pracovníků na přípravě, či aktualizaci, spisových norem veřejnoprávních institucí i podnikatelských subjektů (14).

Archiv se v roce 2006 podílel na vyřazování dokumentů u 70 původců, kteří mají povinnost provádět toto ve skartačním řízení, přičemž skartačních protokolů bylo vyřízeno celkem 98. Obdobně bylo postupováno u 17 organizací, jejichž povinnosti v oblasti spisové služby jsou zákonem vymezeny v omezené podobě, nicméně i tyto vyřazují dokumenty v tzv. mimoskartačním řízení. Celkem prošlo tímto procesem cca 240,5 bm dokumentů.

.

Třídění, pořádání, inventarizace a rejstříkování fondů

I v roce 2006 bylo nutné průběžně třídit nově získané přírůstky (většinou ihned po převzetí v rámci skartačního, či mimoskartačního, řízení) a to v celkovém počtu 121 fondů a rozsahu 39,07 bm (včetně vyhotovení pracovních evidenčních soupisů).

V oblasti zpřístupňování archiválií pro badatelskou veřejnost byly formou **prozatímního inventárního soupisu** zpracovány následující fondy:

Archiv obce Hurtova Lhota
Archiv obce Chřenovice
Archiv obce Jedlá
Archiv obce Chuchel
Archiv obce Jeřišno
Archiv obce Jilem
Archiv obce Jiříkov
Archiv obce Kámen
Archiv obce Kamenná Lhota
Archiv obce Klokočov
Archiv obce Kněž
Archiv obce Kohoutov
Archiv obce Kobylí Hlava
Archiv obce Kocourov
Archiv obce Kochánov
Archiv obce Koječín
Archiv obce Kojetín
Archiv obce Kojkovice
Archiv obce Kozlov
Archiv obce Kožlí
Archiv obce Kraborovice
Archiv obce Květinov
Archiv obce Kynice
Archiv obce Lány
Archiv obce Leština u Světlé nad Sázavou

Archiv obce Leštinka
Archiv obce Lipnička
Archiv obce Lučice
Archiv obce Lubno
Archiv obce Leškovice
Archiv obce Leština u Humpolce
Archiv obce Lhůta
Archiv obce Macourov
Archiv obce Malčín
Archiv obce Meziklasí
Archiv obce Miřátky
Archiv obce Mrzkovice
Archiv obce Nová Ves u Dolních Kralovic
Archiv obce Obrvaň
Archiv obce Ovesná Lhota
Archiv obce Pavlov u Herálce
Archiv obce Pavlov
Archiv obce Nová Ves u Leštiny
Archiv obce Peršíkov
Archiv obce Petrovice
Archiv obce Petrovice u Uhelné Příbrami
Archiv obce Podmoklany
Archiv obce Podmoky

Archiv obce Pozovice
Archiv obce Proseč
Archiv obce Prosíčka
Archiv obce Rankov
Archiv obce Rejčkov
Archiv obce Rovný
Archiv obce Římovice
Archiv obce Sirákov
Archiv obce Skála
Archiv obce Skryje
Archiv obce Skuhrov
Archiv obce Služátky
Archiv obce Smilov
Archiv obce Stupárovice
Archiv obce Šachotín
Archiv obce Tis

Archiv obce Trpíšovice
Archiv obce Úhořilka
Archiv obce Úhrov
Archiv obce Utín
Archiv obce Veselá
Archiv obce Vilémovice
Archiv obce Víska
Archiv obce Vlkanov
Archiv obce Volichov
Archiv obce Vrbka
Archiv obce Zboží
Archiv obce Zbožice
Archiv obce Zdislavice
Archiv obce Zvěstovice
MěstNV Golčův Jeníkov

Archivní pomůcky ve formě **inventáře** byly zpracovány pro následující fondy:

KSČ - okresní výbor Ledeč nad Sázavou

KSČ - okresní výbor Chotěboř

Půža František, MUDr., Přibyslav - osobní pozůstalost

Rozpracován zatím zůstává fond Tichý Jaroslav, Chotěboř - osobní pozůstalost.

Bylo pokračováno v práci na vytváření ***rejstříkové databáze ke stavebním spisům bývalého ONV a OkÚ Havlíčkův Brod z let 1960 – 2002***, přičemž ke konci roku 2006 bylo evidováno 6 350 záznamů + 1 570 záznamů pro tzv. „AKCE Z“.

Byla dokončena ***rejstříková databáze k tzv. vodoprávním spisům bývalých ONV Havlíčkův Brod, Ledeč nad Sázavou a Chotěboř pro***

období po roce 1974, přičemž ke konci roku 2006 bylo evidováno **6 343 záznamů**.

Byla doplněna ***rejstříková databáze stavebních spisů bývalého ONV Chotěboř z let 1945 - 1960***, přičemž ke konci roku 2006 bylo evidováno **3 348 záznamů**

Soudobá dokumentace - kroniky

V návaznosti na revizní dohlídky v systému předarchivní péče je trvale aktualizována a udržována databázová evidence všech pamětních knih okresu Havlíčkův Brod (bez ohledu na to, kde jsou fyzicky uloženy), přičemž veřejnosti je přístupna na www stránkách archivu (www.archivhb.cz).

II. Evidence a ochrana archiválií

Evidence fondů JAF

V souladu s platnými pokyny a metodickými směrnicemi byla archivní evidence fondů průběžně vedena a doplňována v programu PEvA, přičemž k 31.12. 2006 evidujeme 1861 fondů uložených v archivu a 8 uložených u jiných organizací.

V návaznosti na to, byla průběžně aktualizována i databáze programu ARKY, přičemž k 31.12. 2006 je evidováno 531 archivních pomůcek, tj. prozatímních inventárních seznamů, inventářů, sdružených inventářů, katalogů a rejstříků.

Ochrana archivního materiálu

V zájmu ochrany a mnohdy i fyzické záchrany jednoho z nejcennějších typů obecních archiválií, tj. pamětních knih, bylo i letos ve velkém rozsahu pokračováno v kopírování celých svazků a to jak pro studijní účely tak i pro samotné obecní úřady (při přebírání uzavřených pamětních knih do depozitáře archivu jsou v případě zájmu stávajícího držitele, tj. obecních úřadů, škol, ..., vyhotovovány kopie celých svazků a ty potom předávány původci).

Konzervátorské práce pro archiv zajišťuje konzervátorská a restaurátorská dílna Moravského zemského archivu Brno, přičemž na rok 2006 nebyly zadány žádné zakázky, a to s ohledem na to, že pro

výstavu u příležitosti 750. výročí první písemné zmínky o městě Havlíčkův Brod její pracovníci zhotovili faksimile 8 ks listinného materiálu z fondů SOkA Havlíčkův Brod a bylo třeba dokončit zakázku z roku 2005 (2 kusy listin z fondu Archiv obce Štoky).

III. Využívání archiválií a knihovny

Badatelská agenda

V roce 2006 státní okresní archiv navštívilo 210 badatelů, přičemž počet jejich návštěv dosáhl čísla 601.

Pro správní účely bylo vyřízeno cca 47 písemných dotazů a rešerší Pro soukromé badatele bylo vyřízeno cca 30 písemných dotazů a počty vyřízených telefonických i ústních dotazů lze odhadovat řádově na desítky.

Vědeckovýzkumná a kulturně-osvětová činnost

Autorsky se odborní pracovníci archivu spolupodíleli na vydání následujících publikací a textů:

Macek, L.: Rok 1256 – město vstupuje do psaných dějin, in. Mladá fronta Dnes, 24.3. 2006, zvláštní příloha

Macek, L.: Paměť Přibyslavská v Kronice přibyslavské, in. Přibyslavský čtvrtletník, č. 3, r. 6, Přibyslav 2006, s. 17-28

Výsledkem společného úsilí Státního okresního archivu Havlíčkův Brod a Muzea Vysočiny Havlíčkův Brod bylo vydání 20. svazku vlastivědného sborníku Havlíčkobrodsko.

Ve spolupráci s Městským úřadem Havlíčkův Brod byla v rámci oslav 750. výročí první písemné zmínky o městě Havlíčkův Brod naplánována řada akcí, přičemž realizovány byly následující:

1) 16.2. 2006 – „Ze starých brodských letopisů I“ - komponovaný večer s multimediálním a hudebním doprovodem, jehož hostem byl prof. Radovan Lukavský, průvodcem Marie Lanková a odborným komentátorem Ladislav Macek.

2) 17.5. 2006 – „Čtení ze spolkových kronik“ – literární pásmo v podání členů divadelního sdružení Adivadlo Havlíčkův Brod, jehož

odborným komentátorem byl Miloš Tajovský; stejné pásmo bylo 5x reprízováno v obci Perknov a v domovech důchodců okresu Havlíčkův Brod.

3) 15.6. 2006 - „Ze starých brodských letopisů II“ - komponovaný večer s multimediálním a hudebním doprovodem, jehož hostem byl Alfréd Strejček a odborným komentátorem Ladislav Macek

4) Ve spolupráci s redakcí rozhlasové stanice Český rozhlas – Region se Ladislav Macek spolupodílel na vysílání pořadu, zaměřeného na vyprávění z nejstarších dějin města Havlíčkův Brod.

5) Pro představitele města Havlíčkův Brod a jejich hosty byla v prostorách výstavy "Historické klenoty města Havlíčkův Brod" uspořádána přednáška k dějinám města.

Ve spolupráci Muzeem Vysočiny Havlíčkův Brod se archiv spolupodílel na přípravě následujících výstavy (a to ve formě materiálové podpory, případně i jako spolupořadatel):

"Česká bible v průběhu staletí",

"Voda základ života – vyprávění o řece Sázavě, brodských rybnících a jejich přítocích",

"Po stopách starých zločinů",

"Exponát měsíce" - instalována v prostorách Krajského úřadu Jihlava.

"Historické klenoty města Havlíčkův Brod".

V rámci oslav 750. výročí první písemné zmínky o městě Havlíčkův Brod se ve spolupráci s Galerií výtvarného umění Havlíčkův Brod archiv spolupodílel na realizaci výstavy „Starý Havlíčkův Brod ve fotografii“.

V rámci oslav 675. výročí udělení městských práv městu Chotěboř se archiv ve spolupráci s Městským muzeem Chotěboř materiálově spolupodílel na přípravě výstavy „675 let od udělení městských práv Chotěboři“.

Jako součást celostátního projektu byl vypracován soupis zemědělců, postižených represemi v 50. letech 20. století (tzv. Akce Kulak).

Pro žáky středních škol z Havlíčkova Brodu a Základní školy ze Štoků byly uspořádány 3 exkurze a realizována odborná praxe studentky Jihočeské univerzity České Budějovice

Správa archivní knihovny

Knihovní fond byl průběžně doplňován nákupy z běžné obchodní sítě, výměnou i dary. Evidence je vedena a průběžně doplňována v programu Clavius, přičemž počet svazků knihovny dosahuje k 31.12. 2006 čísla 13 566 a roční přírůstek tak činil 134 svazků.

Knihovna je využívána pracovníky archivu i badatelskou veřejností, přičemž té je studium umožněno pouze prezenčně v badatelně archivu.

Personální stav zaměstnanců Státního okresního archivu Havlíčkův Brod k 31.12. 2006 byl následující:

Ředitel:	PhDr. Ladislav Macek
Odborné/-í archivář/-ky/-i:	Dana Nováková Helena Pospíchalová Mgr. Romana Suchá PhDr. Miloš Tajovský
Hospodářsko - správní referentka a odborná archivářka:	Eva Vencová
Správce budov, topič:	Miloš Nikl (do 10/2006) Anna Beranová (2-8/2006) - - zástup za dlouhodobou nemoc Zdeňka Niklová (od 10/2006)
Systémový správce:	Ing. Josef Šťastník (Moravský zemský archiv v Brně, stálé pracoviště v SOkA Havlíčkův Brod)

Havlíčkobrodsko
Vlastivědný sborník, svazek č. 21

(Nultý nečíslovaný svazek vydalo Okresní muzeum v Havlíčkově Brodě v roce 1971)
Repro na obálce: Výřez z obrazu Amálie Mánesové: Pohled, 1854, (foto: Restaurátorské oddělení Národní galerie v Praze)
Vydaly: Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod a Moravský zemský archiv Brno - Státní okresní archiv Havlíčkův Brod v roce 2007
Redakční úprava: Pavel Rous, Ladislav Macek
Sazba, grafická úprava: Moravský zemský archiv Brno - Státní okresní archiv Havlíčkův Brod
Vytiskl: TISK HERMANN & SPOL. Havlíčkův Brod
Náklad: 200 výtisků
ISBN 978-80-86931-26-5
Cena: 130,- Kč